

**УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ПЕРЕПЬОЛКІН СЕРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 341.2

**ДИСЕРТАЦІЯ
МІЖНАРОДНЕ МИТНЕ ПРАВО:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ**

12.00.11 «Міжнародне право»

Юридичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С.М. Перепьолкін

Науковий консультант –

Сироїд Тетяна Леонідівна

доктор юридичних наук, професор

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Перепьолкін С. М. Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право». – Університет митної справи та фінансів, Міністерство освіти і науки України, Дніпро, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному вирішенню як найбільш актуальних питань теорії міжнародного митного права, так і практики його застосування. Обраний напрям наукового дослідження зумовлено важливою роллю, яку відіграють міжнародні митні відносини у підтриманні миру й розвитку співробітництва на універсальному, міжрегіональному, регіональному та двосторонньому рівнях міжнародної взаємодії. Важливе значення підсумки міжнародної митної взаємодії мають також для захисту національних інтересів і забезпечення національної безпеки України, регулювання її зовнішньої торгівлі, розвитку державотворення в Україні та подальшого становлення її як самостійного суб'єкта міжнародного митного права. Актуальною тематика дисертації визнається також іншими вченими. Свідченням цього є активна участь у науковому дискурсі з різноманітних питань доктринальної інтерпретації теоретичних засад міжнародного митного права, а також виробленні конкретних рекомендацій і пропозицій щодо його реалізації на практиці, не лише вчених і практиків митної справи із України, а також із багатьох інших країн світу.

Проведений аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених дав змогу виокремити два підходи до розуміння міжнародного митного права: науковий і прикладний. Їх узагальнення дає підстави стверджувати про брак

загально визнаної парадигми дослідження міжнародного митного права, яка б дала можливість установити реальний зв'язок між його теорією та практикою застосування. З огляду на це, для вироблення останньої у дисертації обґрунтовано низку теоретичних положень, що мають методологічне значення. Зокрема, наголошується на тому, що практична значущість розробки універсальної дефініції поняття «міжнародне митне право» досить низька й ніяк не сприяє налагодженню реального зв'язку між теорією та юридичною практикою в галузі міжнародного митного права. Єдиного для вчених з різних держав визначення міжнародного митного права не може бути як через наявні особливості розуміння права відповідного народу (де для одних народів основною формою права є нормативно-правовий акт, для других – правовий прецедент, для третіх – звичай, а для четвертих – правосвідомість тощо), так і через те, що єдиного визначення права не існує у межах жодної школи, теорії чи концепції розуміння права певної держави. Ураховуючи відсутність у міжнародно-правовій доктрині єдиного бачення місця міжнародного митного права в системі міжнародного права, доведено що міжнародне митне право не може бути самотійною чи відносно самотійною й водночас комплексною галуззю міжнародного права.

Акцентовано увагу на тому, що предмет міжнародного митного права поряд із відносинами міжнародного митного співробітництва становлять також відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах і відносини боротьби (або конфлікту) між суб'єктами міжнародного митного права в митних справах. Обґрунтовано доцільність запровадження в доктрині міжнародного права поняття «предмет правового впливу міжнародного митного права» та конкретизовано його зміст. Уточнено об'єкт міжнародних митних правовідносин і коло їх учасників.

Проаналізовано історію міжнародного митного права та визначено основні періоди його розвитку: а) перший період (передісторія міжнародного митного права (від стародавніх часів до 1648 р.) – перші спроби двостороннього

міжнародно-правового регулювання митних відносин за допомогою звичаєвих і договірних норм права; б) другий період (від Вестфальського миру 1648 р. до заснування у 1891 р. Міжнародного союзу з публікації митних тарифів) – змінюються структура та зміст двосторонніх міжнародних договорів з митних питань; розширюється об'єктна сфера митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі; започатковуються нові напрями міжнародного митного співробітництва; поряд зі звичаєвим і двостороннім договірним регулюванням міжнародних митних відносин з'являються перші приклади конвенційної багатосторонньої регламентації міжнародних митних відносин; виникають нові види учасників міжнародних митних відносин – митні союзи та міжнародні організації тощо; в) третій період (інституціалізація форм правового регулювання міжнародних митних відносин і формування засад універсального міжнародного митного права (від 1891 р. до ліквідації Ліги Націй у 1946 р.) – поглиблюється двостороннє міжнародне митне співробітництво; з метою вирішення найбільш актуальних проблем в галузі митної справи активного використання отримує інститут міжнародних конференцій; з появою Ліги Націй започатковуються процеси універсалізації міжнародного митного права, виявом яких стає розробка за результатами кодифікаційної роботи першої багатосторонньої митної конвенції та протоколу до неї, а також розширення його джерельної бази через приклади міжнародної судової практики з питань митного регулювання; г) четвертий період (становлення універсального міжнародного митного права (з 1947 р. до нинішнього часу) – збільшується кількість багатосторонніх міжнародних митних конвенцій, спрямованих на універсалізацію правового регулювання в галузі міжнародного митного права; питання митного регулювання узгоджуються в межах діяльності міжнародних міжурядових і неурядових організацій; з метою організації та розвитку міжнародного митного співробітництва засновується і функціонує, спочатку на європейському, а згодом і на загальносвітовому рівні, спеціалізована міжнародна міжурядова митна

організація – Рада митного співробітництва (неофіційна назва «Всесвітня митна організація»); за результатами нормотворчої роботи міжнародних організацій у змісті міжнародного митного права, поряд із принципами та нормами, з'являється ще один елемент – міжнародні стандарти.

Грунтуючись на представлених у теорії права підходах до розуміння понять «зміст права», «форма права» та «джерела права» й усталених у міжнародно-правовій доктрині поглядів щодо інтерпретації понять «зміст міжнародного права», «форми міжнародного права» та «джерела міжнародного права», обґрунтовано авторське бачення співвідношення понять «зміст міжнародного митного права», «форми міжнародного митного права» та «джерела міжнародного митного права», виявлено їх ознаки та сформульовано визначення. Узагальнено думки вчених щодо розуміння системи міжнародного митного права та складових її елементів, сформульовано її визначення. Наведено аргументи на користь відмови від використання під час характеристики міжнародного митного права терміна «система» та його заміни категорією «внутрішня організація елементів змісту».

Зосереджено увагу на розкритті взаємозв'язків між принципами, нормами та стандартами міжнародного митного права, розроблено їх класифікації та дефініції. Визнаються дискусійними доктринальні підходи засновані на ототожненні термінів «принцип», «норма», «стандарт». Принципи міжнародного митного права пропонується інтерпретувати як основоположні правила виникнення, розвитку і функціонування міжнародного митного права. Норми розвивають приписи принципів і виступають сполучною ланкою між останніми та стандартами міжнародного митного права. Зі свого боку, стандарти міжнародного митного права розробляються з метою сприяння максимально ефективній реалізації принципів і норм міжнародного митного права. Джерельну основу проведеного дослідження становили двосторонні та багатосторонні міжнародні митні угоди, установчі документи та акти міжнародних організацій, зокрема Організації

Об'єднаних Націй, Ради митного співробітництва (наприклад, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р., Рамкові стандарти з безпеки та сприяння світовій торгівлі 2005 р., Стандарти професійного навчання та підвищення кваліфікації митників 2007 р.), Світової організації торгівлі, Міжнародної організації цивільної авіації, нормативно-правові акти митного права Європейського Союзу (наприклад, Union Customs Code і Customs blueprints) та чинне законодавство України з питань митної справи.

Закріплений у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН перелік засобів, які Суд може застосовувати для вирішення переданих йому спорів, зокрема, міжнародні конвенції, міжнародні звичаї, загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, судові рішення та доктрин найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй, пропонується розглядати як невичерпний перелік джерел пізнання змісту чинного міжнародного митного права.

Досліджено процеси правотворення у міжнародних митних відносинах, виявлено їхні основні ознаки і стадії. Класифіковано види правотворчої діяльності та проаналізовано підсумкові форми зовнішнього вираження її результатів. Розкрито роль у її здійсненні держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного митного права. Як один із видів міжнародної правотворчої діяльності з питань митного регулювання охарактеризовано кодифікацію та прогресивний розвиток міжнародного митного права. Розроблено її виду диференціацію. Обгрунтовано авторське бачення форм підсумкового закріплення її результатів. Сформульовано визначення міжнародних митних договорів (конвенцій) регіонального та універсального характеру. Визначено роль актів «м'якого права» у кодифікації та прогресивному розвитку міжнародного митного права.

Акцентовано увагу на розкритті ролі міжнародних міжурядових і міжнародних неурядових організацій у творенні правил поведінки міжнародного

митного права. Серед міжнародних міжурядових організацій виокремлено правотворчу діяльність Ліги Націй, Організації Об'єднаних Націй і Ради митного співробітництва. Узагальнено доктринальні підходи до інтерпретації мети й завдань Ради митного співробітництва, а також конкретизовано зв'язок між її метою, завданнями та функціями. Серед міжнародних неурядових організацій опрацьовано результати діяльності у цій сфері Міжнародного союзу автомобільного транспорту, Міжнародної торгової палати, Міжнародної асоціації повітряного транспорту та інших організацій.

Визначено основні методологічні підходи до тлумачення терміна «імплементация» в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права. Проведено розмежування між категоріями «імплементация» і «реалізація», запропоновано їх визначення. Наголошується на тому, що імплементация міжнародного митного права може бути індивідуальною та спільною. Її здійснення можливе на внутрішньодержавному та/або міжнародному рівнях правового регулювання митних і пов'язаних із ними відносин. З огляду на це, охарактеризовано найпоширеніші засоби внутрішньодержавної (в разі залучення інших суб'єктів на їхньому внутрішньому рівні) та міжнародної імплементации принципів, норм і стандартів міжнародного митного права. З метою удосконалення практичної діяльності Всесвітньої митної організації, Міжнародної мережі митних університетів, національних митних органів і закладів вищої освіти з питань наукового вивчення міжнародного митного права та підготовки кваліфікованого персоналу для митних адміністрацій і приватного сектора, що тісно взаємодіє з митними органами з питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, запропоновано створити міжнародну приватну неприбуткову організацію – Асоціацію міжнародного митного права.

Визначено місце чинних міжнародних митних договорів України в законодавстві України з питань митної справи та практиці правового регулювання митних відносин. Обґрунтовано доцільність визнання частиною законодавства

України з питань митної справи як чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України, так і чинних міжнародних договорів України, які не потребують ратифікації та затверджуються у формі указів Президента України або постанов Кабінету Міністрів України. З метою усунення недоліків імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права, закріплених у чинних міжнародних договорах України з питань митної справи, та вдосконалення практики їх застосування вітчизняними органами державної влади, запропоновано викласти у нових редакціях 1, 2, 3 та 7 статті Митного кодексу України. Охарактеризовано роль Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Міністерства закордонних справ України, Державної митної служби України та судових органів України у здійсненні імплементації правил поведінки міжнародного митного права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації положення можуть бути використані у таких сферах: науково-дослідній роботі – для наступних теоретичних досліджень міжнародного митного права, міжнародного економічного права, права міжнародних організацій, митного права України; правотворчій діяльності – для вдосконалення міжнародно-правового та внутрішньодержавного регулювання митних відносин, укладання міжнародних договорів України, внесення змін до чинного законодавства України з митної справи, зокрема Митного кодексу України, та врахування у подальшій правотворчій діяльності; правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики виконання Україною прийнятих відповідно до міжнародного митного права зобов'язань, розширення та поглиблення відносин міжнародного митного співробітництва за участі України, поліпшення взаємодії митних органів України з митними та іншими органами державної влади іноземних держав, з органами державної влади України та представниками приватного сектора, що взаємодіють з ними з питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон

України; навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне митне право», «Міжнародне економічне право», «Право міжнародних організацій», «Митне право України», а також у підготовці методичних розробок, навчальних посібників і підручників тощо.

Ключові слова: міжнародне митне право, зміст, форми та джерела міжнародного митного права, принципи і стандарти міжнародного митного права, кодифікація та прогресивний розвиток, міжнародні договори, «м'яке право», міжнародні організації, Рада митного співробітництва (Всесвітня митна організація), імплементація міжнародного митного права.

ABSTRACT

Perepolkin S.M. International customs law: issues of theory and application practice. – Qualifying scientific work as a manuscript.

A thesis for a Doctor's of Law degree by speciality 12.00.11 "International law". – University of Customs and Finance, Ministry of Education and Science of Ukraine, Dnipro, Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The thesis is devoted to the complex solution to both the most pressing issues of theory of international customs law and practice of its application. The selected direction of scientific research is caused by the important role played by international customs relations in maintaining peace and developing cooperation at universal, interregional, regional and bilateral levels of international interaction. The results of international customs interaction are also important for protecting national interests and national security of Ukraine, regulating its foreign trade, developing state formation in Ukraine and its further establishing as an independent subject of international customs law. The topic of the thesis is also recognized as pressing by other scholars. This is evidenced by active participation in both scientific discourse on various issues of doctrinal

interpretation of theoretical foundations of international customs law, and making specific recommendations and proposals for its implementation in practice, not only of customs scholars and practitioners from Ukraine, but also from many other countries of the world.

The conducted analysis of scientific works of domestic and foreign scholars allowed to distinguish two approaches to understanding of international customs law: scientific and applied. Their generalization gives ground to assert the lack of a generally accepted paradigm for the study of international customs law, which would make it possible to establish a real connection between its theory and application practice. In view of this, for making the practice a number of theoretical provisions of methodological significance is substantiated in the thesis. In particular, it is emphasized that practical significance of development of a universal definition of “international customs law” concept is quite low and in no way contributes to establishing a real connection between theory and legal practice in the field of international customs law. For scholars from different countries there can be no single definition of international customs law both due to the existing features of understanding of law of any nation (where for some nations the main form of law is a norm and legal act, for second ones – a legal precedent, for third ones – a custom, and for fourth ones – a legal consciousness, etc.) and as there is no single definition of law within any school, theory or concept of understanding of the law of a certain state. Considering the lack in international legal doctrine of a single vision of the place of international customs law in the system of international law, it is proved that international customs law cannot be an independent or relatively independent and at the same time complex branch of international law.

It is emphasized that the subject of international customs law along with the relations of international customs cooperation are also relations on mutual administrative customs assistance and relations of struggle (or conflict) between the subjects of international customs law. The expediency of introducing the “subject of legal influence of international customs law” concept in the doctrine of international law is

substantiated and its content is clarified. An object of international customs legal relations and a range of their participants are specified.

The history of international customs law is analyzed and the main periods of its development are estimated: a) the first period (prehistory of international customs law (from ancient times to 1648) includes the first attempts of bilateral international and legal regulation of customs relations by customary and treaty norms of law; b) the second period (from the Peace of Westphalia of 1648 to the founding in 1891 of the International Union for the Publication of Customs Tariffs) contains changes in the structure and content of bilateral international customs agreements; expansion of the object sphere of customs-tariff and non-tariff regulation of foreign trade; launching new areas of international customs cooperation; introduction of the first examples of conventional multilateral regulation of international customs relations, along with customary and bilateral treaty regulation of international customs relations; formation of new types of participants of international customs relations – customs unions and international organizations, etc.; c) the third period (institutionalization of forms of legal regulation of international customs relations and formation of principles of universal international customs law (from 1891 to the liquidation of the League of Nations in 1946) includes deepening bilateral international customs cooperation; active use of the institute of international conferences in order to solve the most pressing issues in the field of customs; with the emergence of the League of Nations, the initiation of processes of universalization of international customs law, manifested by the results of codification work in developing the first multilateral customs convention and a protocol to it, as well as expanding its source base through examples of international court practice on customs regulation; d) the fourth period (formation of universal international customs law) (from 1947 to the present) consists of increasing the number of multilateral international customs conventions aimed at universalizing legal regulation in the field of international customs law; coordination of customs regulation issues within the activities of international intergovernmental and non-governmental

organizations; establishing and functioning, first at the European and later at the global level, a specialized international intergovernmental customs organization – the Customs Cooperation Council (unofficial name of the “World Customs Organization”) in order to organize and develop international customs cooperation; the emergence of another element – international standards, resulted from normative work of international organizations in the content of international customs law, along with the principles and norms.

Basing on the approaches presented in the theory of law to understanding of the “content of law”, “form of law” and “sources of law” concepts and views established in international and legal doctrine on interpretation of the “content of international law”, “forms of international law” and “sources of international law” concepts, the author’s vision of the relationship among the concepts of “content of international customs law”, “forms of international customs law” and “sources of international customs law” is substantiated, their features are identified and definitions are formulated. The opinions of scholars on understanding of the system of international customs law and its constituent elements are generalized, its definition is formulated. There is argued in favor of refusing to use the “system” term, describing international customs law, and its replacement by the “internal organization of content elements” category.

The focus is on revealing the relationship between the principles, norms and standards of international customs law, their classifications and definitions are elaborated. Doctrinal approaches based on identification of the terms “principle”, “norm”, “standard” terms are considered to be debatable. The principles of international customs law are proposed to be interpreted as fundamental rules of origin, development and functioning of international customs law. The norms develop the requirements of principles and act as a link between the latter and the standards of international customs law. In return, standards of international customs law are developed to promote the most effective implementation of principles and norms of international customs law. The source of the study is bilateral and multilateral international customs agreements,

constituent documents and acts of international organizations, including the United Nations, the Customs Cooperation Council (e.g. the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures of 1973, the WCO SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade of 2005, the WCO Professional Standards of 2007), the World Trade Organization, International Civil Aviation Organization, the European Union norm and legal customs acts (e.g. Union Customs Code and Customs blueprints) and the current customs legislation of Ukraine.

An Article 38 of the Statute of the International Court of Justice contains the list of means that the Court may use to resolve disputes, in particular international conventions, international customs, general principles of law recognized by civilized nations, judicial decisions, and doctrines of the most qualified public law professionals of various nations. This list is proposed to be considered as inexhaustible sources of learning of the content of the current international customs law.

The law-making processes in international customs relations are studied, their main features and stages are revealed. Types of law-making activity are classified and final forms of external expression of its results are analyzed. In its implementation there is discovered a role of states, international organizations and other subjects of international customs law. Codification and progressive development of international customs law are characterized as one of the types of international law-making activity on customs regulation. Its species differentiation has been developed. The author's vision of forms of final fixation of its results is substantiated. The definition of international customs treaties (conventions) of regional and universal character is formulated. The role of "soft law" acts in codification and progressive development of international customs law is defined. Revealing the role of international intergovernmental and international non-governmental organizations in creating rules of conduct for international customs law is emphasized. Law-making activities of the League of Nations, the United Nations and the Customs Cooperation Council have been singled out among international intergovernmental organizations. Doctrinal approaches

to interpretation of the purpose and tasks of the Customs Cooperation Council are generalized and a connection between its purpose, tasks and functions is also specified. Among international non-governmental organizations, the results of activities in this area of the International Road Transport Union, the International Chamber of Commerce, the International Air Transport Association and other organizations have been processed.

The main methodological approaches to interpretation of the “implementation” term in the theory of international law and the doctrine of national customs law are determined. A distinction is made between the categories of “implementation” and “execution”, there is proposed their definition. It is emphasized that implementation of international customs law can be individual and joint. Its implementation is possible at domestic and/or international levels of legal regulation of customs and customs-related relations. In view of this, the most common means of domestic (in case of involving other entities at their internal level) and international implementation of the principles, norms and standards of international customs law are described. For improving practical activities of the World Customs Organization, the International Network of Customs Universities, national customs authorities and higher education institutions on the scientific study of international customs law and training of qualified personnel for customs administrations and the private sector, interacting closely with customs authorities on the movement of goods and vehicles across the customs border, it is proposed to create an international private non-profit organization – the Association of International Customs Law.

The place of current international customs treaties of Ukraine in the customs legislation of Ukraine and the practice of legal regulation of customs relations is determined. There is grounded an expediency of recognizing by a part of the customs legislation of Ukraine of both current international treaties, consented to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine, and current international treaties of Ukraine, eliminated the requirement for ratification and being approved in the form of decrees of the President

of Ukraine or resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine. In order to eliminate the shortcomings of implementation of the principles, norms and standards of international customs law, enshrined in the current international customs treaties of Ukraine and to improve the practice of their application by domestic public authorities, it is proposed to formulate new versions of the Articles 1, 2, 3 and 7 of the Customs Code of Ukraine. There is described a role of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the State Customs Service of Ukraine and judicial authorities of Ukraine in implementing the rules of conduct of international customs law.

The practical significance of the obtained results is that the provisions set out in the thesis can be used in the following areas: scientific and research work – for the following theoretical studies of international customs law, international economic law, law of international organizations, customs law of Ukraine; law-making activity – to improve international legal and domestic regulation of customs relations, conclusion of international treaties of Ukraine, amendments to the current customs legislation of Ukraine, in particular the Customs Code of Ukraine, and consideration in further law-making activities; law enforcement activities – to improve the practice of fulfilling Ukraine's obligations, accepted according to international customs law, to expand and deepen relations of international customs cooperation with Ukraine, to enhance interaction of customs authorities of Ukraine with customs and other state authorities of foreign states, with state authorities of Ukraine and representatives of the private sector that interact with them on the movement of goods and vehicles across the customs border of Ukraine; educational process – during the teaching of “International Law”, “International Customs Law”, “International Economic Law”, “Law of International Organizations”, “Customs Law of Ukraine” disciplines, as well as in the preparation of methodological developments, manuals and textbooks, etc.

Key words: international customs law, content, forms and sources of international customs law, principles and standards of international customs law, codification and progressive development, international treaties, “soft law”, international organizations, Customs Cooperation Council (the World Customs Organization), implementation of international customs law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти : монографія. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2020. 360 с.

2. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове забезпечення надання взаємної адміністративної допомоги з митних питань. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2010. № 1 (4). С. 65–68.

3. Перепьолкін С. М. Щодо полегшення процедур перетину кордонів під час міжнародних автомобільних перевезень. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2010. № 2 (5). С. 87–92.

4. Перепьолкін С. М. Міжнародні митні організації. *Митна справа*. 2011. № 5 (77). С. 27–32.

5. Перепьолкін С. М. Міжнародні договори як складова законодавства України з питань державної митної справи. *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 146–149.

6. Перепьолкін С. М. Всесвітня митна організація: система та компетенція інституційного апарату. *Міжнародне право XXI століття : сучасний стан та*

перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / за ред. М. М. Микієвича. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. С. 275–290.

7. Перепелкин С. М. Проблемы нормативно-правового обеспечения реализации норм международного таможенного права в Украине. *Leges si viata*. 2013. № 12/3 (264). С. 171–174.

8. Перепелкин С. М. Нормотворческая деятельность Всемирной таможенной организации. *Академический вестн. Ростовского филиала Российской таможенной академии*. 2013. № 2 (15). С. 49–52.

9. Перепьолкін С. М. Проблеми викладання міжнародного митного права у вітчизняних та зарубіжних навчальних закладах. *Український часопис міжнародного права. Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права*. 2013. № 1–1. С. 176–180.

10. Перепьолкін С. М. Виникнення міжнародних митних відносин. *Вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць*. 2013. № 2 (66). С. 77–83.

11. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове регулювання міжнародних митних відносин: стан наукової розробленості проблем теорії і практики. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2013. № 1 (10). С. 53–57.

12. Перепьолкін С. М. Внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного митного права : організаційно-правова (інституційна) складова. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2013. № 2 (11). С. 63–67.

13. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы участия Украины в борьбе с таможенными правонарушениями. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 3. С. 226–229.

14. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права: з 1891 р. дотепер. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2 (V. 2). С. 28–33.

15. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права : від давніх віків до 1891 р. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 43–49.

16. Перепьолкін С. М. Мета, завдання та функції Всесвітньої митної організації. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 3. С. 223–226.

17. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного митного права як категорія міжнародного права. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 53–62.

18. Перепьолкін С. М. Джерела та форми міжнародного митного права. *Правова позиція*. 2017. № 2 (19). С. 79–84.

19. Перепьолкін С. М. Стандарти міжнародного митного права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 4 (22). С. 13–24.

20. Перепьолкін С. М. Класифікація принципів міжнародного митного права. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1 (81). С. 198–207.

21. Перепьолкін С. М. Система міжнародного митного права. *Українській часопис міжнародного права*. 2018. № 1. С. 69–73.

22. Перепьолкін С. М. Термінологічна невизначеність категорій «об'єкт» і «предмет» у доктрині міжнародного митного права. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 83–89.

23. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права: шлях до парадигми. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 21. С. 39–45.

24. Перепьолкін С. М. Співвідношення понять «зміст права» та «форма права» в доктрині міжнародного митного права. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 22. С. 68–76.

25. Перепьолкін С. М. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 324–331.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Перепьолкін С. М. Аналіз сучасного стану дослідження міжнародно-правовою доктриною змісту міжнародного митного права та його місця в системі

міжнародного права. *Вплив права та закону на сучасний розвиток суспільства* : матеріали міжн. наук.-практ. конф., 27–28 груд. 2012 р. Ужгород. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2012. С. 187–188.

2. Перепьолкін С. М. Модернізація митної служби : актуальні питання підготовки персоналу. *Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти)* : матеріали VI міжн. наук.-практ. конф. молодих учених. 29 березн. 2013 р. Дніпропетровськ : АМСУ, 2013. Т. 1. С. 75–76.

3. Перепьолкін С. М. Щодо виникнення міжнародного правового регулювання міжнародних митних відносин. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 трав. 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 345–347.

4. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы таможенного администрирования. *ВТО и Таможенный союз : перспективы интеграционного сотрудничества* : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей, практических работников, 27 мая 2013 г. Саратов. Вып. 4. Сб. науч. статей. Саратов : Изд-во «Саратовский источник», 2013. С. 94–98.

5. Перепьолкін С. М. Законодавство України з питань державної митної справи: національна та міжнародно-правова складові. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених. 25–26 листоп. 2013 р. Донецьк : Донбас, 2013. С. 39–42.

6. Перепелкин С. М. Международный договор как источник государственного таможенного регулирования в Украине и Российской Федерации. *Актуальные проблемы совершенствования теории и практики таможенного дела в условиях членства России во Всемирной торговой*

организации : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2013. С. 324–327.

7. Перепелкин С. М. Особенности международного нормотворчества в области таможенной деятельности. *Право, правосудие, исполнение наказаний: отечественный и зарубежный опыт* : материалы междунар. науч.-практ. конф., 29–30 мая 2014 г. Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2014. С. 260–266.

8. Перепьолкін С. М. Проблема періодизації історії міжнародного митного права. *Právna veda a prax v treťom tisícročí : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 27–28 febr. 2015*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2015. С. 44–46.

9. Перепьолкін С. М. Україна та Всесвітня митна організація. *Міжнародні організації та міжнародне право XXI століття : етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19 лют. 2016 р. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. С. 139–141.

10. Перепелкин С. М. К вопросу о признаках принципов международного таможенного права: объективность и историчность. *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика* : материалы междунар. заочной науч.-практ. конф., 20 мая 2016 г. Могилев : Могилевск. институт МВД, 2016. С. 202–205.

11. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права. *Проблемы правового регулирования общественных отношений : теория, законодательство, практика* : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23–24 ноябр. 2018 г. Брест : Изд-во БрГУ имени А. С. Пушкина, 2019. С. 563–566.

12. Перепелкин С. М. Кодификация и прогрессивное развитие международного таможенного права. *Актуальные проблемы теории и практики таможенного дела в условиях международной экономической интеграции.* :

матеріали II міжнарод. науч.-практ. конф., г. Минск, Респ. Беларусь, 25 марта 2020 г. Минск : БГУ, 2020. С. 87–93.

13. Перепьолкін С. М. Правоздатність Ради митного співробітництва. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 15 трав. 2020 р. Дніпро : УМСФ, 2020. С. 138–140.

14. Перепьолкін С. М. Правотворча діяльність у галузі міжнародних митних відносин. *Травневі правові читання* : матеріали I всеукр. наук.-практ. конф., 7 трав. 2020 р. Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2020. С. 448–450.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Перепьолкін С. М. Міжнародне співробітництво з питань державної митної справи. *Науково-практичний коментар до Митного кодексу України* : в 3 т. Глава 78 / Редкол. : М. Я. Азаров (голова редкол.) та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. Т. 3. С. 384–398.

2. Перепелкин С. М. Международные организации в международном таможенном праве. *Сб. трудов молодых ученых, аспирантов и участников Студенческого научного кружка кафедры административного и таможенного права*. Вып. 2 / под общ. ред. Е. С. Недосековой. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2012. С. 199–204.

3. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного права як категорія міжнародного права. *Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського* : монографія. / В. В. Гутник та ін. ; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. С. 77–89.

4. Perepolkin S. M. Legal capacity, institutional structure, privileges and immunities of Customs Cooperation Council. *Customs Scientific Journal*. 2019. № 2. P. 44–56.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА...19	19
1.1. Міжнародне митне право як об'єкт пізнання правничої науки.....	19
1.2. Плюралізм підходів до розуміння міжнародного митного права.....	35
1.3. Становлення та розвиток міжнародного митного права.....	64
Висновки до Розділу 1.....	120
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА.....128	128
2.1. Категорії «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права» у правовій доктрині.....	128
2.2. Концепція внутрішньої організації елементів змісту міжнародного митного права.....	135
2.3. Концепція співвідношення джерел і форм міжнародного митного права.....	186
Висновки до Розділу 2.....	204
РОЗДІЛ 3. ПРАВОТВОРЕННЯ В МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ ВІДНОСИНАХ.....209	209
3.1. Поняття правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах.....	209
3.2. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права.....	220
3.3. Роль міжнародних організацій у творенні міжнародного митного права.....	245
Висновки до Розділу 3.....	269
РОЗДІЛ 4. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА.....276	276
4.1. Інтерпретація терміна «імплементация» в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права.....	276

4.2. Імплементация принципів, норм і стандартів міжнародного митного права: міжнародний і внутрішньодержавний рівні.....	288
4.3. Імплементация принципів, норм і стандартів міжнародного митного права Україною.....	315
Висновки до Розділу 4.....	333
ВИСНОВКИ.....	343
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	361
ДОДАТКИ.....	404

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВМО – Всесвітня митна організація
- ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі
- Держмитслужба України – Державна митна служба України
- ЄС – Європейський Союз
- ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
- ІНКОТЕРМС – Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів
- Киотська конвенція або Конвенція Кіото – Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р.
- МК України – Митний кодекс України
- МТП – Міжнародна торгова палата
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- РФ – Російська Федерація
- РМС – Рада митного співробітництва
- СОТ – Світова організація торгівлі
- ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку
- INCUI – International Network of Customs Universities
- PICARD – Partnership in Customs Research and Academic Development
- WP.30 – Робоча група з митних питань, пов'язаних із транспортом

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Протягом усієї історії розвитку людської цивілізації досягнення взаєморозуміння у правовому врегулюванні міжнародних митних і пов'язаних із ними відносин (зокрема, у сфері міжнародної економіки, торгівлі, транспорту, фінансів, туризму тощо) сприяло забезпеченню миру і співробітництва між народами, а його відсутність – призводила до виникнення стану напруженості та різних виявів агресивної поведінки (наприклад, митних війн і збройних конфліктів).

У ХХ ст., ураховуючи суттєве розширення сфери дії міжнародного права, до виявів якого доречно зарахувати також поглиблення існуючих і виникнення нових напрямів міжнародної митної взаємодії, збільшення кількості та видів її учасників, вироблення нових форм уніфікації правового регулювання міжнародних митних відносин на регіональному, міжрегіональному та універсальному рівнях, проблему розробки науково обґрунтованої концепції розуміння міжнародного митного права та його взаємодії з внутрішньодержавним митним правом та/або митним правом інтеграційних міждержавних об'єднань у регулюванні митних відносин було визнано вченими з різних країн світу як одну з найактуальніших у правовій доктрині.

Водночас станом на початок ХХІ ст. розв'язати її так і не вдалося. Виробити єдине для вчених з різних держав розуміння міжнародного митного права, враховуючи наявність різних підходів до інтерпретації права та відмінності у правових традиціях багатьох народів світу, виявилось вкрай складним завданням. З огляду на це, з позиції теорії міжнародного права ретельного вивчення та додаткового обґрунтування дотепер потребували: предмет правового регулювання міжнародного митного права та об'єкт міжнародних митних правовідносин; місце міжнародного митного права в системі міжнародного права; характеристика змісту міжнародного митного права та форм його зовнішнього вираження; уточнення

суб'єктного складу міжнародного митного права; співвідношення міжнародного митного права з внутрішньодержавним та/або митним правом інтеграційних міждержавних об'єднань; розуміння імплементації міжнародного митного права та багато інших питань. З позиції правозастосування подальшого дослідження потребували такі питання: взаємодії міжнародних міжурядових і міжнародних неурядових організацій з питань митного регулювання; впровадження у життя розроблених Радою митного співробітництва (далі – РМС) стандартів з питань митної справи на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях правового регулювання митних відносин; підготовки кваліфікованого персоналу для митних адміністрацій і приватного сектора, що тісно взаємодіє з митними органами з питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон; застосування чинних міжнародних договорів України з питань митної справи вітчизняними правозастосовними органами; участі органів державної влади України в імплементації правил поведінки міжнародного митного права; реформування вітчизняних митних органів тощо.

Попри те, що різноманітні теоретичні та прикладні аспекти міжнародного митного права неодноразово досліджувались представниками правової доктрини з України (І. Г. Бережнюк, Є. В. Додін, С. В. Ківалов, Б. А. Кормич, А. В. Мазур, В. В. Мицик, Я. І. Музика, В. Ф. Опришко, Д. В. Приймаченко, В. В. Прокопенко, К. К. Сандровський, В. В. Філатов, В. В. Ченцов) та зарубіжних країн (Т. Айнхорн, С. Т. Алібеков, Г. Балрех, О. Ю. Бакаєва, К. А. Бекашев, К. Г. Борисов, Н. Е. Буваєва, Л. І. Волова, Г.-М. Вольфганг, Н. А. Воронцова, Б. М. Габрічидзе, К. Деллімор, Л. Едірізінгхе, Р. Іреленд, Ед. Кафіро, Т. Лайонс, М. Люкс, Т. Мацудейра, С. М. Овчинников, Д. Роветт, Ж. Б. Сокол, З. Феєш, С. В. Халіпов, Ч.-Д. Ченг, О. В. Шорников, В. М. Шумілов), вони не стали предметом комплексного дослідження. Враховуючи це, у дисертації вперше запропоновано комплексне вирішення як найбільш актуальних питань теорії міжнародного митного права, так і практики його застосування.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених: С. С. Алексєєва, Т. М. Анакіної, О. М. Баймуратова, Ю. Я. Баскіна, П. Бейкера, І. Бентама, Е. Бінейкера, Я. Броунлі, М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, О. В. Буткевич, В. О. Василенка, Ед. Вермулста, К. Вірза, В. Г. Вітцума, Ш. Вішера, А. С. Гавердовського, Б. Голдстейна, Р. Дворкіна, В. Н. Денисова, Г. К. Джейкобсона, Р. Дженнінгса, А. І. Дмитрієва, Ж.-Б. Дюрозеля, О. Елаєса, О. Д. Єршова, П. Жюяра, Д. Карро, А. Касейзі, Р. Кельзена, О. В. Київець, Т. В. Комарової, Г. Лаутерпахта, Д. Б. Левіна, В. І. Лісовського, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, С. Б. Крилова, А. М. Кучука, І. І. Лукашука, Л. М. Маркова, С. Г. Меленко, О. О. Мережко, Ш. Д. Мерфі, М. М. Микієвича, А. П. Мовчана, В. Моравецького, Б. І. Нефедова, Т. М. Нешатаєвої, Л. Оппенгейма, Р. Паунда, С. П. Погребняка, В. М. Репецького, Т. Л. Сироїд, В. М. Стешенка, А. М. Талалаєва, О. В. Тарасова, Л. Д. Тимченка, Г. І. Тункіна, Д. І. Фельдмана, А. Фердросса, Л. Фуллера, Ф. А. Хайєка, Г. Харта, В. М. Хропанюка, С. В. Черніченка, Дж. Шварценбергера, Ю. С. Шемшученка, П. Шома, Ю. В. Щокіна, І. В. Яковюка та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою науково-дослідної роботи Університету митної справи та фінансів на тему «Співвідношення міжнародного права з правом України» (номер державної реєстрації № 0120U101557).

Тема дисертації затверджена вченою радою Університету митної справи та фінансів 13 лютого 2017 року (протокол № 10).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка науково-обґрунтованої концепції міжнародного митного права, спрямованої на вирішення найнагальніших питань його теорії та правозастосовної практики.

Досягнення окресленої мети зумовлює необхідність розв'язання таких завдань:

- визначити стан наукового дослідження міжнародного митного права у вітчизняній і зарубіжній доктрині;
- узагальнити наукові підходи до розуміння міжнародного митного права;
- визначити предмет правового регулювання міжнародного митного права та предмет правового впливу міжнародного митного права;
- з'ясувати коло суб'єктів міжнародного митного права;
- розкрити генезу міжнародного митного права, визначити основні періоди його розвитку та з'ясувати їх особливості;
- окреслити співвідношення категорій «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права»;
- розкрити зміст концепції внутрішньої організації елементів змісту міжнародного митного права;
- з'ясувати існуючий взаємозв'язок між принципами, нормами і стандартами міжнародного митного права;
- розкрити зміст поняття «стандарти міжнародного митного права» та визначити сучасну парадигму його дослідження;
- обґрунтувати концепцію співвідношення джерел і форм міжнародного митного права;
- з'ясувати основні ознаки правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах;
- охарактеризувати кодифікацію та прогресивний розвиток міжнародного митного права як один із видів правотворення в міжнародних митних відносинах;
- визначити роль міжнародних організацій у творенні міжнародного митного права;
- сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення інтерпретації терміна «імплементация» у вітчизняній теорії міжнародного права та доктрині національного митного права;

– охарактеризувати міжнародний і внутрішньодержавний рівні імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права;

– проаналізувати сучасний стан імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права Україною та сформулювати пропозиції, спрямовані на її удосконалення.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини у галузі міжнародного митного права.

Предметом дослідження є теорія міжнародного митного права та практика його застосування.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дисертації становить сукупність методів наукового пізнання, властивих науці правознавства загалом і науці міжнародного права зокрема, комплексне й раціональне застосування яких забезпечує достовірність знання та вирішення поставлених цілей і завдань. Зокрема, *історико-правовий метод* застосовано для проведення дослідження генези міжнародного митного права та доктринальних підходів щодо його розуміння. На основі *діалектичного методу* визначено предмет правового регулювання міжнародного митного права та об'єкт міжнародних митних правовідносин, розширено коло суб'єктів міжнародного митного права. *Системно-структурний метод* було використано під час дискрепції змісту міжнародного митного права та висвітлення зв'язків між його структурними елементами, для обґрунтування концепції співвідношення джерел і форм міжнародного митного права, а також з метою характеристики нормативно-правових засад імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права Україною та розмежування повноважень задіяних до цієї діяльності вітчизняних органів державної влади. *Герменевтичний метод* сприяв аналізу юридичного змісту міжнародних договорів, актів міжнародних організацій, рішень міжнародних судових органів і правових актів законодавства України з питань митної справи. Використання *семантичного і порівняльно-правового*

методів дало змогу з'ясувати спільні риси й відмінності у доктринальних підходах до інтерпретації міжнародного митного права, а також категорій, що утворюють його понятійний апарат. Під час розробки пропозицій, спрямованих на вдосконалення процесів імплементації правил поведінки міжнародного митного права використовувалися *метод прогнозування й метод моделювання*. За допомогою *методів аналізу і синтезу* виокремлено ознаки досліджуваних у дисертаційній роботі понять, розроблено їх дефініції, сформульовано висновки до розділів та загальні висновки.

Емпіричну базу дослідження склали міжнародні договори, міжнародно-правові звичаї, рішення міжнародних судових органів, акти міжнародних міждержавних організацій, *acquis* Європейського Союзу в галузі митної справи, Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Державної митної служби України, а також практика судових органів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим у вітчизняній науці міжнародного права комплексним дослідженням, у якому науково-обґрунтовано концепцію міжнародного митного права й висвітлено його вплив на правотворчу та правозастосовну діяльність в Україні з питань митної справи.

Одержані у результаті дослідження нові теоретичні положення та практичні рекомендації, що зумовлюють наукову новизну, такі:

уперше:

– обґрунтовано, що поряд із відносинами міжнародного митного співробітництва предмет правового регулювання міжнародного митного права становлять також відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах і відносини в конфліктних ситуаціях з питань митної справи;

– запропоновано запровадити до наукового обігу поняття «предмет правового впливу міжнародного митного права», визначивши його як сукупність

міжнародних і внутрішньодержавних зв'язків, пов'язаних із переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митні кордони, зокрема у сфері міжнародної економіки, торгівлі, транспорту, фінансів, туризму тощо;

– проаналізовано становлення та розвиток міжнародного митного права від стародавніх часів до сучасних й визначено основні періоди його розвитку: а) перший – Передісторія міжнародного митного права (від стародавніх часів до 1648 р.); б) другий – Від Вестфальського миру 1648 р. до заснування у 1891 р. Міжнародного союзу з публікації митних тарифів; в) третій – Інституціоналізація форм правового регулювання міжнародних митних відносин і формування засад універсального міжнародного митного права (від 1891 р. до ліквідації Ліги Націй у 1946 р.); г) четвертий – Становлення універсального міжнародного митного права (з 1947 р. дотепер);

– обґрунтовано доцільність використання для характеристики внутрішньої будови міжнародного митного права категорії «внутрішня організація елементів змісту», головним призначенням якої є розкриття взаємозв'язків між принципами, нормами та стандартами міжнародного митного права, як відмінними та послідовно пов'язаними між собою складовими елементами його змісту;

– доведено хибність доктринальних підходів щодо інтерпретації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права як тотожних понять. Обґрунтовано, що принципи міжнародного митного права є основоположними, первинними правилами його виникнення, розвитку і функціонування. Норми розвивають приписи принципів і виступають сполучною ланкою між останніми та стандартами міжнародного митного права. Зі свого боку, стандарти міжнародного митного права розробляються з метою сприяння максимально ефективній реалізації принципів і норм міжнародного митного права;

– уточнено зміст поняття стандартів міжнародного митного права як наукової категорії, якою позначаються технічні специфікації, типові форми, зразки, еталони, моделі, методичні рекомендації щодо провадження певного виду

діяльності або досягнення очікуваних результатів, упровадження приписів яких у практичну діяльність митних адміністрацій здійснюється суб'єктами міжнародного митного права з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей, на умовах і в порядку, передбачених міжнародно-правовими актами;

– визначено основні ознаки кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права як виду правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах, зокрема: 1) частковий, предметно визначений, офіційний характер; 2) участь у її здійсненні поряд із державами та міжнародними організаціями й інших суб'єктів міжнародного митного права, а також окремих учених та науково-дослідних установ; 3) зосередження на опрацюванні та письмовому, систематизованому закріпленні правил поведінки чинного звичаєвого права, двосторонніх міжнародних договорів і регіональних та універсальних конвенцій; 4) зовнішнє вираження підсумків у формі міжнародних митних договорів (конвенцій) регіонального та універсального характеру й різноманітних актів «м'якого права» (резолуцій, рекомендацій і декларацій міжнародних організацій та заключних актів міжнародних конференцій);

– обґрунтовано необхідність розмежування в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права понять «імплементация» та «реалізація» спираючись на тезу, що звернення до засобів імплементации як на міжнародному, так і внутрішньому рівнях правового регулювання митних відносин виникає у разі неможливості реалізації правил поведінки міжнародного митного права у визначених для цього формах без усунення наявних перешкод або створення необхідних для цього умов;

– обґрунтовано, що створення міжнародної приватної неприбуткової організації «Асоціація міжнародного митного права», сприятиме вдосконаленню практичної діяльності Всесвітньої митної організації (далі – ВМО – неофіційна назва РМС), Міжнародної мережі митних університетів, національних митних

органів і закладів вищої освіти з питань наукового вивчення міжнародного митного права та підготовки кваліфікованого персоналу для митних адміністрацій і приватного сектора, що тісно взаємодіє з митними органами щодо питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон;

– обґрунтовано доцільність внесення змін до статей 1, 2, 3 і 7 Митного кодексу України з метою усунення протиріч реалізації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права як органами державної влади України, так і фізичними та юридичними особами, а також удосконалення нормативно-правових засад і практики безпосереднього застосування чинних міжнародних митних договорів України для регулювання відносин, зазначених у ст. 7 чинного Митного кодексу України;

удосконалено:

– теоретико-правове підґрунтя визначення кола суб'єктів міжнародного митного права. Доведено, що домінуючий у міжнародно-правовій доктрині підхід щодо визначення лише основних суб'єктів міжнародного митного права або їх поділу на основні та другорядні не відображає усієї багатоманітності їх видів;

– доктринальну інтерпретацію категорій «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права», яка має здійснюватися з урахуванням наявного між ними взаємозв'язку, що не передбачає ні відокремленого їх існування, ні тлумачення. Наведено аргументи стосовно недоцільності використання категорії «форми міжнародного митного права» для пояснення значення поняття «джерела міжнародного митного права» або їх ототожнення;

– видову диференціацію принципів міжнародного митного права, шляхом визначення вузького та широкого підходів до їх розуміння. У вузькому розумінні – класифікації підлягають виключно галузеві принципи міжнародного митного права. В широкому розумінні – види принципів міжнародного митного права визначаються з урахуванням як галузевих, так й інших видів принципів

міжнародного права, дія яких поширюється на правове регулювання міжнародних митних відносин;

– доктринальні підходи до інтерпретації мети, завдань і функцій РМС. Мету організації запропоновано розглядати як кінцевий результат, на досягнення якого спрямована її діяльність. Досягнення мети РМС зумовлює необхідність виконання спільних для її членів завдань, що конкретизують мету й до виконання яких має прагнути організація. Зі свого боку, завдання організації опосередковуються її функціями, які визначають процеси діяльності організації, спрямовані на виконання її завдань;

– уточнено визнану представниками вітчизняної науки міжнародного права класифікацію видів імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права, шляхом доведення можливості її здійснення як індивідуально, так і спільно на міжнародному та/або внутрішньодержавному (у разі залучення інших суб'єктів, на їх внутрішньому рівні) рівнях правового регулювання;

– положення про визнання частиною законодавства України з питань митної справи поряд із чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, також чинних міжнародних договорів України, які не потребують ратифікації та затверджені у формі указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України;

набули подальшого розвитку:

– положення про контамінаційний стан української доктрини міжнародного митного права, що включає поряд із доробком зарубіжної теорії та практики правового регулювання міжнародних митних відносин, положення радянської теорії міжнародного права, досягнення української доктрини міжнародного права та національну практику правового регулювання відносин з питань митної справи, а також іманентність окремим положенням вітчизняної теорії міжнародного митного права таких ознак як нехтування реальних потреб практики правового регулювання митних і пов'язаних із ними відносин та задогматизованість;

– положення підходу до розуміння джерел і форм міжнародного митного права як самостійних понять у категоріальному ряду теорії міжнародного митного права;

– положення про правотворчу діяльність у міжнародних митних відносинах, яка може бути диференційована за різними видами. Залежно від числа учасників її можна класифікувати на: індивідуальну, двосторонню; багатосторонню. Залежно від форми участі правотворча діяльність може бути безпосередньою та опосередкованою (представницькою або делегованою). За функціональним призначенням: правотворчість здійснювана з метою створення нових правил поведінки; правотворчість здійснювана з метою зміни чинних правил поведінки; правотворчість здійснювана з метою скасування застарілих правил поведінки міжнародного митного права. За результатами проведеного аналізу правотворчої діяльності: ефективна; малоефективна; неефективна. Залежно від виду суб'єкта здійснення: правотворча діяльність держав; правотворча діяльність міжнародних організацій; правотворча діяльність найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй тощо;

– положення щодо участі у творенні міжнародного митного права поряд із РМС та Світовою організацією торгівлі (далі – СОТ) інших міжнародних міждержавних і міжнародних неурядових організацій, найвідомішими серед яких є: Всесвітній поштовий союз, Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Конференція ООН з торгівлі та розвитку, Міжнародна морська організація, Міжнародна асоціація повітряного транспорту, Міжнародна організація цивільної авіації, Міжнародна організація кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ, Міжнародне агентство з атомної енергії, Міжнародний союз автомобільного транспорту, Міжнародна торгова палата;

– положення про необхідність зміни підходу представників вітчизняних міжнародно-правової доктрини та доктрини митного права у частині інтерпретації

терміна «імплементация» як процесу введення законодавчими органами держав норм міжнародного права у їх внутрішнє право.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації положення можуть бути використані:

- у *науково-дослідній роботі* – для наступних теоретичних досліджень міжнародного митного права, міжнародного економічного права, права міжнародних організацій, митного права України (акт упровадження в науково-дослідну діяльність Університету митної справи та фінансів від 22 червня 2020 р.);

- у *правотворчій діяльності* – для вдосконалення міжнародно-правового та внутрішньодержавного регулювання митних відносин, укладання міжнародних договорів України, внесення змін до чинного законодавства України з митної справи, зокрема Митного кодексу України, та врахування у подальшій правотворчій діяльності (акт впровадження в практичну діяльність Державної митної служби України від 15 жовтня 2020 р.);

- у *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення практики виконання Україною прийнятих відповідно до міжнародного митного права зобов'язань, розширення та поглиблення відносин міжнародного митного співробітництва за участі України, поліпшення взаємодії митних органів України з митними та іншими органами державної влади іноземних держав, з органами державної влади України та представниками приватного сектора, що взаємодіють з ними з питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України (акт упровадження в практичну діяльність Дніпровської митниці Держмитслужби від 22 вересня 2020 р.);

- у *навчальному процесі* – під час викладання дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне митне право», «Міжнародне економічне право», «Право міжнародних організацій», «Митне право України», а також у підготовці методичних розробок, навчальних посібників і підручників (акт впровадження в навчальний процес Університету митної справи та фінансів від 13 червня 2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, а також були апробовані на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, серед яких: «Актуальные проблемы совершенствования теории и практики таможенного дела в условиях членства России во Всемирной торговой организации» (Москва, 19 октября 2012 г.); «Вплив права та закону на сучасний розвиток суспільства» (Ужгород, 27–28 грудня 2012 р.); «Правове життя сучасної України» (Одеса, 16–17 травня 2013 р.); «ВТО и Таможенный союз : перспективы интеграционного сотрудничества» (Саратов, 27 мая 2013 г.); «Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення» (Донецьк, 25–26 листопада 2013 р.); «Право, правосудие, исполнение наказаний: отечественный и зарубежный опыт» (Владимир, 29–30 мая 2014 г.); «Právna veda a prax v treťom tisícročí» (Košice, 27–28 february 2015); «Міжнародні організації та міжнародне право XXI століття : етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку» (Харків, 19 лютого 2016 р.); «Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика» (Могилев, 20 мая 2016 г.); «Проблемы правового регулирования общественных отношений : теория, законодательство, практика» (Брест, 23–24 ноября 2018 г.); «Актуальные проблемы теории и практики таможенного дела в условиях международной экономической интеграции» (Минск, 25 марта 2020 г.); «Травневі правові читання» (Черкаси, 7 травня 2020 р.); «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (Дніпро, 15 травня 2020 р.).

Результати дослідження використовувались автором при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право (основи теорії; основні галузі)», «Міжнародне митне право», «Міжнародне економічне право», а також знайшли своє відображення у Науково-практичному коментарі до Митного кодексу України (Київ,

2012 р.), словнику-довіднику з міжнародного права (Харків, 2014 р.) та підручнику «Основи права Європейського Союзу» (Харків, 2020 р.).

Структура й обсяг дисертації обумовлені предметом, метою й завданнями дослідження, логікою й послідовністю розкриття теми та викладення отриманих результатів. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 418 сторінок, з них основного тексту – 360 сторінок, кількість використаних джерел – 427.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА

1.1. Міжнародне митне право як об'єкт пізнання правничої науки

Усвідомлення представниками держав необхідності здійснення співробітництва незалежно від різниці їхніх політичних, економічних та соціальних систем у різних галузях міжнародних відносин з метою підтримання міжнародного миру і безпеки та сприяння міжнародній економічній стабільності й прогресу знайшло своє відображення у розширенні сфери міжнародно-правового регулювання, активному розвитку позитивного міжнародного права та започаткуванні в наукових колах дискусій з формування в системі міжнародного права низки нових інститутів і галузей (підгалузей), зокрема, комплексу принципів, норм і стандартів під назвою «міжнародне митне право» [178, с. 54].

Вітчизняною міжнародно-правою доктриною активне обговорення питання виникнення міжнародного митного права в системі міжнародного права було розпочато наприкінці 80-х рр. ХХ ст.

Пояснень тому можна навести декілька. З одного боку, внутрішньодержавна наука права, в межах якої досліджувались проблеми міжнародно-правового регулювання митних відносин, та норми міжнародного права, що використовувались із цією метою, не спромоглись виробити узгодженого концептуального підходу до розуміння природи та сутності міжнародного митного права, про існування якого ще у 1971 р. писав К. К. Сандровський [241, с. 47]. З іншого боку, за відсутності загальноновизнаної, офіційної системи міжнародного права, виявлення його структурних елементів є практичним завданням саме науки міжнародного права, яка, таким чином, як наголошував С. Б. Крилов, відіграє роль неофіційної кодифікації [108, с. 27–28].

За допомогою науки міжнародного права вчені прагнули надолужити відставання теорії міжнародного митного права від практики його застосування та створити належні умови для його подальшого прогресивного розвитку. Бо, як зазначав Г. І. Тункін, наука міжнародного права, якщо вона має прогресивний характер, може суттєво впливати на розвиток міжнародного права. Розкриваючи закономірності його розвитку, помічаючи і підтримуючи нові тенденції, нові прогресивні принципи й норми, формування яких ще, можливо, не завершилось, ведучи боротьбу проти всього застарілого, що гальмує суспільний прогрес, викриваючи реакційні сили, що чіпляються за застарілі принципи норми, що заважають прогресивному розвитку міжнародного права, наука може внести значний вклад у його розвиток [255, с. 212–213].

Як наслідок, в рамках міжнародно-правової доктрини сформувався новий напрям наукових досліджень, у межах якого висвітлюються проблеми теорії міжнародного митного права та практики його застосування, а міжнародне митне право стало складником предмета науки міжнародного права.

Водночас зважаючи на тісний зв'язок міжнародного митного права з митним правом держав та міждержавних інтеграційних об'єднань, дослідження його сутності та правової природи здійснюється нині також і представниками української й зарубіжної науки адміністративного та митного права. Тому можна стверджувати, що міжнародне митне право є об'єктом пізнання правничої науки у широкому її розумінні, без поділу на науку міжнародного або внутрішньодержавного права.

Вивчення й розуміння міжнародного митного права відіграє значну роль у процесах міжнародного співробітництва, міжнародної інтеграції, забезпечення міжнародної та внутрішньодержавної безпеки, прав людини, розвитку інформаційного та торгового обміну, залучення міжнародних інвестицій, подолання економічної відсталості у світі. Зазначена діяльність може бути корисною для проведення лекційних і семінарських занять із навчальної

дисципліни «Міжнародне митне право», що викладається в багатьох вищих навчальних закладах України та інших держав, адже наукова продукція у цій галузі залишається досить скромною.

Ще 1958 р. професор Г. К. Матвеев зазначав: «Плідна наукова робота викладача вишу – запорука його гарних лекцій. Без поглибленої науково-дослідної роботи неможливо уявити викладача вишу» [105, с. 94].

Визнають цю проблему й інші дослідники міжнародного митного права. Наприклад, О. В. Перепада щодо цього зазначає, що у вітчизняній правовій науці цій сфері не приділяється належної уваги. Крім суттєвої праці навчального характеру К. К. Сандровського, виданої у 2000 р., а також видання Центру європейського та порівняльного права Міністерства юстиції України [118], більш вагомих праць у цій царині бракує [149, с. 565].

На значний брак наукової та навчальної літератури, яка могла б допомогти прояснити юридичну природу міжнародного митного права і його співвідношення з внутрішньодержавним митним правом, а також на потребу проведення спеціального всебічного дослідження цих проблем указує також науковець із Російської Федерації Л. І. Волова [27, с. 25].

Водночас слід визнати, що для української та зарубіжної правничої науки міжнародне митне право не стало предметом комплексного дослідження. Відтак, з метою з'ясування стану наукової розробленості проблематики, виявлення малодосліджених або взагалі недосліджених аспектів теми, висвітлення положень, що будуть покладені в основу дослідження та забезпечення наступності наукового пізнання міжнародного митного права, доцільно проаналізувати наукові джерела, в яких висвітлювались різні питання теорії та практики застосування міжнародного митного права.

Для цього джерельну основу, в якій започатковано розв'язання досліджуваної нами проблематики, пропонується розділити на кілька груп.

Першу групу джерел становлять праці, розроблені з метою формування загального розуміння поняття та сутності міжнародного митного права, а також удосконалення навчального процесу як у частині викладання, так і вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» чи інших навчальних дисциплін, у межах яких передбачено вивчення засад міжнародного митного права, наприклад, «Митне право». Вони отримали з боку представників правничої науки широке визнання базових джерел для написання окремих глав підручників і навчальних посібників, підрозділів дисертаційних досліджень та інших видів наукових праць. Найбільш відомими з них є дослідження українського науковця К. К. Сандровського та представника правової науки Російської Федерації К. Г. Борисова.

На початку 70-х рр. ХХ ст. саме К. К. Сандровський, характеризує систему позитивного митного права, висловив припущення про існування міжнародного митного права. Вчений стверджував, що воно не входить до системи права й виступає лише елементом науки права. Справа в тому, пояснював К. К. Сандровський, що коли автономне митне право та міжнародне право (у митних відносинах між державами) – це об'єктивно існуючі групи норм, що є реальними правовими матеріями, то міжнародне митне право, на відміну від них, – це компонент, який, хоча й відображає явища дійсного життя, але такий, що не має власної, самостійної основи. Він може виступати лише як певний комплекс різносистемних норм, і то швидше у плані доктринальному, ніж у позитивно-правовому [241, с. 47]. Тому виокремлення цієї групи як третього компонента системи митного права (у широкому розумінні) можливо тільки в цілях наукового дослідження та викладання митного права як навчальної дисципліни [161, с. 187].

Згодом К. К. Сандровський переосмислив власний підхід до розуміння міжнародного митного права й визнав його самостійною галуззю міжнародного права. Міркування щодо цього науковець на початку нового тисячоліття (2000 р.) виклав у навчальному посібнику «Таможенное право в Украине (национальное и

международное)» [242] та у підготовленому на його основі, до нині єдиному в Україні підручнику «Международное таможенное право» [240].

У змісті підручника, розділеного на загальну («Основы правового регулирования межгосударственных таможенных отношений») та особливу («Правовые формы сотрудничества государств по таможенным вопросам») частини, автор у цілому охарактеризував природу міжнародного митного права й визначив його місце в системі загального міжнародного права, розкрив об'єкт міжнародного митного права та описав його суб'єктів, джерела і систему, звернув увагу на основні міжнародні договори з митних питань та на діяльність міжнародних організацій з питань митної справи тощо. Однак перенасиченість змісту підручника історією митної справи України, положеннями національного законодавства України з питань митної справи, порівняльною характеристикою національно-правової та міжнародно-правової регламентації митних відносин, а також опис не властивих міжнародному праву інститутів, наприклад, інституту вільних зон (Глава IV), на нашу думку, суттєво ускладнили формування загального розуміння поняття та сутності міжнародного митного права.

Як самостійну галузь загального міжнародного публічного права, що перебуває на стадії становлення, розглядав міжнародне митне право в опублікованому 1997 р. навчальному посібнику «Международное таможенное право» [18, с. 20], доопрацьованому та перевиданому 2001 р., також і К. Г. Борисов.

Працюючи над посібником, зарубіжний науковець намагався максимально уникати дискусійних питань і дотримуватися найбільш усталених ідей і доктрини міжнародного права, визнаних у спеціальній правовій літературі та практиці міжнародних митних відносин сучасного світу. Зокрема, щодо системи міжнародного митного права він зазначав, що її виділення становить значну складність і може бути розглянуто суто емпірично, зважаючи на чинну практику встановлення міждержавних і міжнародних митних зв'язків у світовому співтоваристві [17, с. 5, 15].

З огляду на це, опрацювання теорії міжнародного митного права обмежилось загальною характеристикою його поняття, об'єкта, суб'єктів, джерел та системи, а наведені практичні приклади стосувались переважно Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) або Російської Федерації (далі – РФ). Водночас значний обсяг опублікованої К. Г. Борисовим праці, як і в підручнику К. К. Сандровського, було присвячено питанням, які безпосередньо не стосуються міжнародного митного права, а саме: розвитку національної економіки, зовнішньоекономічних зв'язків та міжнародних економічних відносин, захисту внутрішньодержавного економічного суверенітету та нового міжнародного економічного порядку, характеристиці історичного походження руського слова «таможня», поясненню поняття «мито» та класифікації його видів, опису системи митних органів РФ та їхніх функцій, роз'ясненню основ митної політики РФ та розкриттю основних положень її митного кодексу, митного тарифу тощо.

Підсумовуючи характеристику перших праць з міжнародного митного права, слід наголосити, що наведені вище приклади відхилень К. Г. Борисова і К. К. Сандровського від визначеного ними предмета наукового дослідження, незважаючи на тривале їх відтворення іншими дослідниками міжнародного митного права у навчальній та навчально-методичній літературі, однозначно виявились менш вагомими, ніж започаткована наукова дискусія у цій царині.

Їх опублікування сприяло ознайомленню наукової громадськості з проблематикою міжнародного митного права, підвищенню зацікавленості до розробки його теорії й вивчення практики застосування, вдосконаленню методичного забезпечення для викладання навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» та інших дисциплін, зокрема, «Митне право», «Міжнародне економічне право», доповненню навчальних посібників та підручників із відповідних дисциплін окремими главами або розділами, присвяченими міжнародному митному праву, та появі нових навчальних посібників і підручників з міжнародного митного права. Серед авторів таких праць слід назвати такі

прізвища: С. Т. Алібеков [3; 4]; Н. Е. Буваєва [19]; С. М. Овчинников [144]; Б. М. Габрічидзе і О. Г. Чернявський [30]; К. А. Бекашев і Є. Г. Моїсеєв [9]; О. Ю. Бакаєва і Г. В. Матвієнко [7]; С. В. Кувакін, А. В. Мазур, С. М. Перепьолкін, Д. В. Приймаченко [193; 194] та ін.

Другу групу джерел становлять праці, в яких окрема увага приділяється дослідженню правового статусу та діяльності Всесвітньої митної організації та Світової організації торгівлі, характеристиці змісту міжнародно-правових актів (митних конвенцій, міжнародних угод, резолюцій, декларацій тощо), розроблених і прийнятих цими організаціями, а також розв'язанню проблем реалізації їхніх положень на внутрішньодержавному рівні. Тому в багатьох таких працях теорії міжнародного митного права увага майже не приділяється, а його поняття та правова природа розкриваються загально або взагалі відсутні.

Серед зарубіжних мислителів, які займалися розробкою цієї проблематики, слід згадати такі прізвища: В. Р. Алієв, Н. Е. Буваєва, К. Вірз, Г.-М. Вольфганг, Л. Вульф, О. В. Гребенников, К. Деллімор, Л. Едірісінгхе, С. С. Жамкочьян, Н. В. Живенко, О. С. Жигаліна, Р. Іреленд, Ед. Кафіро, М. Люкс, Т. Мацудейра, С. М. Овчинников, А. Ю. Райкова, Д. Роветта, Ж. Б. Сокол, С. М. Тунгускова-Кузьміна, З. Феєш, С. В. Халіпов, С. С. Хосейн, Ч.-Д. Ченг, О. В. Шорников.

Серед вітчизняних науковців слід виокремити таких, як: І. Г. Бережнюк, О. П. Гребельник, С. І. Денисенко, С. В. Ківалов, Ф. Г. Клян, Я. І. Музика, Т. В. Русских, Н. Я. Сай, В. В. Ченцов.

Прикладний характер робіт цієї групи джерел більш властивий представникам зарубіжної правової науки, які розглядають діяльність Всесвітньої митної організації (далі – ВМО) та Світової організації торгівлі (далі – СОТ) у сфері прогресивного розвитку та кодифікації норм міжнародного митного права як спільну, характеризують міжнародне митне право у взаємозв'язку з правом цих організацій, стверджують, що розроблені ними міжнародно-правові акти настільки

вплинули на національне матеріальне та процесуальне митне право, що нині вже не існує жодного незалежного митного права.

Д. Віддовсон, наприклад, доходить висновку, що у майбутньому на відомий усім організм під назвою «митниця», швидше за все, очікує вимирання. Підставами для цього є як еволюційні чинники, зокрема посилення глобалізації торгівлі, так і революційні чинники, наприклад, теракти 11 вересня 2001 р. У комплексі вони призвели до того, що у різних державах виконувани митними адміністраціями завдання настільки відрізняються, що вже неможливо чітко визначити здійснювану митними органами роль. СОТ і ВМО та інші міжнародні організації реагують на це шляхом розробки глобальних стандартів, які враховують мінливий характер управління кордонами [420, с. 36]

Ед. Кафіро щодо цього зазначає, що навряд чи можливо обговорювати міжнародне митне право без обговорення права СОТ, а обговорювати право СОТ без обговорення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. Так само немислимо обговорювати міжнародне митне право без характеристики підписаної під егідою ВМО переглянутої Кіотської конвенції, яка разом із Генеральною угодою з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1994) є найбільш відомими міжнародними конвенціями, що містять основоположні правила для регулювання митних питань. Тому не дивно, що СОТ і ВМО часто називають «сестринськими організаціями» [344, с. 23, 28, 60, 61].

Найкращим прикладом їх тривалої взаємодії, на нашу думку, можна вважати успішне функціонування під егідою ВМО двох технічних комітетів: Технічного комітету з митної оцінки, заснованого для забезпечення на технічному рівні однаковості у тлумаченні та застосуванні Угоди про застосування статті VII ГАТТ (ст. 18 Угоди) і Технічного комітету з правил походження – для забезпечення на технічному рівні однаковості у тлумаченні та застосуванні Угоди СОТ про правила походження (ст. 4 Угоди) [358, с. 137–140; 164, с. 285–286].

Як найбільш взаємодіючі з питань сприяння світовій торгівлі та глобалізації міжнародні організації, розглядає діяльність СОТ і ВМО відомий дослідник

митного права Європейського Союзу К. Вірз. Вчений наголошує на потребі проведення обома міжнародними організаціями більш активної діяльності у напрямках залучення нових членів і розширення кола договірних сторін міжнародних угод (конвенцій), розроблених СОТ і ВМО, за рахунок приєднання до них членів організацій, що не зробили цього раніше. Адже застосування однакових правил усіма торгуючими країнами сприятиме врахуванню інтересів усіх задіяних до торговельних відносин сторін, що застосовують у своїй діяльності дані, вироблені митними органами [418, с. 107].

Г.-М. Вольфганг і К. Деллімор, характеризуючи роль ВМО в системі світової торгівлі, зазначають, що між ВМО і СОТ та її попередником тривалий час відбувалась співпраця у сферах митної оцінки, номенклатури та спрощення торгівлі, причому остання стає дедалі важливішою галуззю співпраці обох організацій. Переговори СОТ щодо сприяння торгівлі зосереджені на ст. V, VII та X, які безпосередньо впливають на митні питання. Очікується, що СОТ матиме справу з аспектами більш високого рівня, залишаючи імплементацію для ВМО [423, с. 630; 298, с. 31–40].

Отже, як стверджує Ч.-Д. Ченг, ні для кого не секрет, що такі міжнародні міжурядові організації, як СОТ і ВМО, є головними організаціями у формуванні міжнародного митного права. Ці дві організації не тільки розробляють міжнародне та національне митне право, але й створюють їхні матеріальні джерела, що становлять істотну частину нових норм міжнародного та національного митного права [329, с. 2].

Добре знаними прикладами таких джерел, на додаток до зазначених вище, які найчастіше становлять предмет дослідження зарубіжних і українських вчених, є Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. (далі – Конвенція Найробі), Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису і кодування товарів від 14 червня 1983 р. (далі – Конвенція про ГС),

Міжнародна конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. (далі – Стамбульська конвенція), Міжнародна конвенція про взаємодопомогу в митних справах від 27 червня 2003 р. (далі – Йоганнесбурзька конвенція), декларація Ради митного співробітництва (далі – РМС або ВМО) з професійної етики від 7 липня 1993 р. (Арушська декларація, переглянута у червні 2003 р.), резолюція РМС від 23 червня 2005 р. про Рамкові стандарти з безпеки та сприяння світовій торгівлі та ін.

Дещо по-іншому підходять до характеристики діяльності ВМО і СОТ у сфері прогресивного розвитку та кодифікації норм міжнародного митного права науковці з РФ та інших держав, що утворились на теренах СРСР.

Окремі з них визнають ВМО правонаступником РМС та стверджують, що ВМО та СОТ сформувались одночасно. Так, Н. В. Живенко зазначає, що заснована у 1995 р., як правонаступник РМС, ВМО координує свою діяльність у галузі уніфікації та спрощення митних формальностей і процедур із СОТ [53, с. 55, 62].

На думку Н. Е. Буваєвої, внаслідок виникнення 1994 р. СОТ і ВМО у міжнародному митному співробітництві держав відбулося роздвоєння на співробітництво держав у рамках ВМО та співробітництво держав з митних питань у рамках СОТ. Регулювання ж співробітництва держав щодо питань визначення митної політики здійснюється СОТ, а за ВМО залишилися хоча й важливі питання, але такі, що не визначають митну політику, як-от: питання зближення національних митних законодавств, забезпечення інформації з митних питань, боротьба з контрабандою та іншими митними правопорушеннями. ВМО виконує технічні функції в галузі міжнародного регулювання міжнародної торгівлі [19, с. 105–107].

А. Ю. Райкова щодо цього зазначає: що система міжнародних митних організацій і установ з митних питань включає як організації, безпосередньо пов'язані з митними аспектами (ГАТТ, ЮНКТАД та ін.), так і виключно митні – Всесвітня митна організація – міжнародна міжурядова організація світового масштабу. ВМО була й залишається єдиною міжнародною міжурядовою організацією, що спеціалізується на митних питаннях. Дискусії в рамках СОТ

призвели до визнання її членами за правилами та інструментарієм ВМО в митній сфері взаємодоповнювального характеру. Правилами СОТ установлюються загальні принципи, а інструментарій ВМО забезпечує практичні важелі їх реалізації. Всі положення й принципи, закріплені в документах ВМО, узгоджуються з відповідними статтями ГАТТ і доповнюють їх [227, с. 39–43].

Виникнення й динамічний розвиток міжнародного митного права – це результат виключної міжнародної правотворчості ВМО, вважає С. С. Жамкочьян [52, с. 27, 32].

Зі свого боку, вчений з Республіки Білорусь О. В. Гребенников наголошує, що ВМО є розробником не всіх, а більшості міжнародних нормативних правових актів, які формулюють і закріплюють основні принципи та норми міжнародного митного права [35, с. 23].

Неодноразово ВМО й СОТ та результати їхньої діяльності ставали предметом досліджень і українських вчених [195, с. 139–141]. Однак здебільшого такі дослідження мали дескриптивний, вузькоспеціалізований характер або не були пов'язані з правом. Зокрема, Я. І. Музика присвятив дисертацію розкриттю правового статусу ВМО та визначенню її внеску в розвиток міжнародного митного співробітництва [134]. С. І. Денисенко розглянув діяльність ВМО й СОТ в аспекті міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі [43]. Т. В. Русских проаналізувала вплив діяльності цих організацій на митну систему України в рамках запропонованої концепції норм м'якого права у сфері регулювання митних відносин в Україні [238]. В. В. Ченцов охарактеризував їхню діяльність з позиції державного управління митною справою [268]. І. Г. Бережнюк дослідив ВМО як інститут митного регулювання в умовах економічної глобалізації, а О. П. Гребельник описав ВМО й СОТ як основних суб'єктів митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [11; 34].

Отже, аналіз джерел другої групи дає змогу зробити висновок про те, що проблематика, пов'язана з діяльністю ВМО й СОТ і впровадженням у життя розроблених цими організаціями міжнародно-правових актів, вже тривалий час вивчається науковцями різних держав. Переважно їй приділяється окрема увага в рамках комплексних досліджень, присвячених різним аспектам внутрішньодержавної митної справи. Тому зазвичай учені описують досягнуті результати або визначають очікувані зміни у внутрішньодержавному митному праві та суміжних із ним галузях права, лише зрідка згадуючи про існування міжнародного митного права й про роль у його прогресивному розвитку та кодифікації ВМО й СОТ.

Незважаючи на актуальність, ця тематика не стала предметом комплексного дослідження ні зарубіжної, ні української науки міжнародного права. Її подальше дослідження в Україні має здійснюватись з урахуванням підходів до розуміння міжнародного митного права, сформованих не лише представниками вітчизняної та російської правової доктрини, але й інших держав.

Третю групу джерел становлять праці, переважно наукові статті, в яких досліджуються інші питання теорії міжнародного митного права або практики його застосування, такі, як: визначення міжнародного митного права, його предмет, об'єкт, принципи, функції, система, джерела, суб'єкти, місце міжнародного митного права в системі міжнародного права, взаємодія з внутрішньодержавним митним правом та іншими галузями міжнародного права, міжнародне митне співробітництво, міжнародні митні відносини, конвергенція національних митних систем, функціонування зон вільної торгівлі та митних союзів, митне право Європейського Союзу, вплив діяльності митних адміністрацій держав на розвиток міжнародних відносин, модернізація роботи митних адміністрацій держав, роль митниці у XXI ст. та ін.

Серед авторів зазначених праць слід згадати такі прізвища: Ед. Вермулст, Л. І. Волова, Н. А. Воронцова, Б. Голдстейн, П. Гордан, Є. В. Додін, А. Доманчук,

О. Д. Єршов, Б. А. Кормич, А. В. Мазур, В. М. Малиновська, В. В. Мицик, Т. Моравець, С. М. Овчинников, О. В. Перепадя, О. О. Покрещук, Д. В. Приймаченко, В. В. Прокопенко, М. Е. Романова, Дж. Суд, Д. О. Турланов, В. В. Філатов, П. Шом, М. Г. Шульга, В. М. Шумилов та ін. Більшість із них визнавала факт існування міжнародного митного права, підкреслювала його вагомий вплив на митну політику, митну справу та митне законодавство конкретної держави чи міждержавного інтеграційного об'єднання, наголошувала на актуальності наукового осмислення різних питань теорії міжнародного митного права та практики його застосування, однак потрібних для цього досліджень у подальшому не проводила.

Інші автори, навпаки, в межах однієї статті намагались одночасно розкрити декілька питань теоретичного й практичного характеру, що часто призводило до невідповідності назви статті її основній ідеї та змісту, виходу за межі встановленого предмета дослідження, порушення структурованості викладення тексту статті, відсутності у її тексті конкретних результатів, теоретичних і практичних висновків, формулювання висновків, що не відповідають визначеній меті статті, та інших недоліків. Можна навести такі непоодинокі приклади.

Зокрема, професор Л. І. Волова у статті під назвою «Міжнародне митне право» лише наголосила на доцільності розробки системи міжнародного митного права та запропонувала авторське бачення її структури, зосередивши основну увагу на визначенні юридичної природи митного права, аналізі нормативно-правових актів митного законодавства РФ, характеристиці теоретичних і практичних складових функціонування митних союзів, висвітленні спільної участі РФ із державами Співдружності Незалежних Держав у міжнародному митному співробітництві та міжнародно-правовому регулюванні питань митної справи [27].

В. М. Малиновська, назвавши статтю «Система міжнародного митного права», у її змісті охарактеризувала предмет, принципи та суб'єктів міжнародного митного права, висловила власну точку зору на питання співвідношення міжнародного митного й міжнародного економічного права, а також навела перелік

міжнародних угод, прийнятих за результатами проведення Уругвайського раунду багатосторонніх переговорів у рамках ГАТТ. У висновку до статті науковець запропонувала власне бачення системи міжнародного митного права як галузі міжнародного публічного права та системи міжнародного митного права як навчальної дисципліни, зазначивши, що оскільки міжнародне митне право перебуває на стадії становлення, то питання про його систему спірне [103].

Зі свого боку, Н. А. Воронцова та І. О. Климова в межах статті «Міжнародне митне право в системі міжнародного права», крім визначеного у її назві предмета дослідження, згадали про предмет міжнародного митного права, його джерела та суб'єктів, а також наголосили на тому, що обмеженість обсягу статті не дозволяє детально розглянути всі аспекти теми, для цього потрібно провести повноцінне наукове (дисертаційне) дослідження [29].

Зазначимо, що, з-поміж усіх питань теорії міжнародного митного права, саме визначенню його місця в системі міжнародного права було присвячено найбільше тез наукових доповідей і статей не лише в РФ, але й в Україні.

Одним із перших українських учених, хто обґрунтував власну думку щодо цього питання, був В. В. Мицик. Обравши назву для статті «Поняття, місце і роль сучасного митного права та його складових: міжнародного, національного і позитивного митного права України», опублікованої у 1994 р., та розглянувши у її змісті питання визначення місця митного права в національній правовій системі, існування міжнародного митного права, його поняття, предмет, об'єкт, суб'єктів, джерела та місце в міжнародній правовій системі, у висновках до неї автор зауважив, що нині в межах міжнародної та національних правових систем існує дві окремі самостійні галузі права: митне право як галузь національного права і міжнародне митне право як галузь міжнародного публічного права. Між цими двома правовими явищами є тісний зв'язок і взаємодія. Правовий масив національного митного права та міжнародного митного права, який діє у даній країні, можна визначити як позитивне, діюче митне право цієї країни [122, с. 81].

Установленню місця міжнародного митного права у системі міжнародного права, як одному з найбільш актуальних питань теорії міжнародного митного права, що потребує наукового розгляду, приділила увагу в 2007 р. О. В. Перепадя. На її думку, питанням теоретичного характеру в міжнародному митному праві належить не основне місце. Більше уваги у цій галузі приділяється положенням, які мають чітку структурованість і регламентацію (наприклад, митний тариф або митний режим) чи є суто політико-економічними рішеннями (обмеження, заборони, пільги, преференції тощо). Важливо зазначити, що, крім цього питання, науковець також проаналізувала природу митної справи та проблематику, пов'язану з її виникненням і розвитком, визначила предмет міжнародного митного права як навчальної дисципліни і частини доктрини міжнародного економічного права, запропонувала визначення системи міжнародного митного права, охарактеризувала його співвідношення з внутрішньодержавним митним правом на прикладі законодавства України, Федеративної Республіки Німеччини та РФ [149].

У 2011 р. визначити місце міжнародного митного права у системі міжнародного права спробував В. В. Прокопенко. Проаналізувавши декілька запропонованих іншими вченими визначень поняття «міжнародне митне право», автор дійшов проміжного висновку, що думка низки науковців єдина щодо предмета правового регулювання міжнародного митного права, яким є суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права, що виникають у процесі їх співпраці з питань митного (і не тільки) характеру. Щодо розташування системи норм міжнародного митного права в системі міжнародного права – єдиної точки зору немає. Зрештою, незважаючи на те що на початку статті В. В. Прокопенко згадував про міжнародне митне право як про окремий інститут митного права, у її висновках учений визнав міжнародне митне право самостійною галуззю загального (публічного) міжнародного права, відхилившись перед цим від предмета наукового дослідження для проведення порівняння міжнародного публічного і міжнародного приватного права [225].

Важливим в аспекті нашого дослідження є також положення наукової статті «Поняття та суб'єкти міжнародного митного права», відомого представника української науки адміністративного та митного права Б. А. Кормича. Незважаючи на те що її автор лише акцентує увагу на існуванні проблеми визначення місця міжнародного митного права в системі міжнародного права, у вступі до статті він наголошує, що попри те що різні питання формування й розвитку міжнародного митного права ставали об'єктом досліджень правників-науковців, ще й нині існують значні розбіжності у поглядах як на предмет, так і на систему міжнародного митного права. Це засвідчує, що науковий пошук щодо цих питань далі триває. Зокрема, потребує наукового осмислення зміст і сутність міжнародного митного права, визначення властивих характеристик міждержавних відносин, що врегульовані цими нормами, правовий статус суб'єктів таких відносин [81, с. 76].

Отже, огляд наукових статей, що входять до третьої групи джерел, уможлиблює зробити такий висновок: окремі питання теорії міжнародного митного права та практика його застосування активно висвітлюються зарубіжними науковцями й не стали предметом дослідження української юридичної науки.

Тож, констатуємо в цілому наявність недостатньої уваги з боку зарубіжних та українських правників до тематики міжнародного митного права, зазначимо, що вона досить актуальна й потребує комплексного дослідження [178, с. 56; 161].

З огляду на це, слід ретельно опрацювати питання генези міжнародного митного права, визначення його предмета правового регулювання й об'єкта міжнародних митних правовідносин, установлення кола суб'єктів міжнародного митного права, характеристики його змісту та форм вираження, розуміння системи міжнародного митного права, здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності в цій галузі, зокрема за участі України, та багато інших питань теорії міжнародного митного права й практики його застосування.

1.2. Плюралізм підходів до розуміння міжнародного митного права

Знаходженню відповіді на питання «Що таке міжнародне митне право, які його природа й сутність?» присвячена значна кількість наукових праць українських і зарубіжних мислителів. Однак ще й досі чіткої й однозначної відповіді на це питання не знайдено. Щодо цього в доктрині міжнародного митного права ще й досі тривають дискусії, причиною яких, зокрема, є різні погляди вчених щодо його розуміння.

Аналіз наукової та навчальної літератури з міжнародного митного права дає змогу виокремити два підходи до його розуміння.

Прибічники першого підходу, який з огляду на застосування переважно наукових засобів пізнання для розкриття природи й сутності міжнародного митного права умовно можна назвати науковим, здебільшого вчені з України та інших пострадянських держав, час від часу наголошують на оригінальності суб'єктивної інтерпретації розуміння міжнародного митного права в цілому або окремих складників його змісту та наполягають на новизні отриманих результатів, до яких зазвичай зараховують авторське бачення дефініції його поняття, визначення місця в системі міжнародного права та його співвідношення з іншими галузями міжнародного права, характеристику його об'єкта та/або предмета правового регулювання, джерел, суб'єктів тощо.

Зі свого боку, підхід американських, європейських та інших представників зарубіжної правничої доктрини, назвемо його прикладним, відрізняється більш практичним, ніж теоретичним, характером, що водночас не позбавляє проведені ними дослідження високої цінності для науки міжнародного митного права. У їхніх працях міжнародне митне право розглядається як явище, а не як наукова категорія. Значення надається застосуванню міжнародного митного права у його взаємодії з інтеграційним і/або внутрішньодержавним митним правом, його еволюційному і динамічному тлумаченню, а не формулюванню нових або вдосконаленню вже

існуючих у науці міжнародного митного права термінів. Відтак, урахувавши існуючий плуралізм до розуміння міжнародного митного права, вважаємо за необхідне докладніше розглянути вищезазначені підходи.

У рамках наукового підходу міжнародне митне право часто розглядають у трьох взаємопов'язаних виявах: 1) як частина (галузь, підгалузь або інститут) міжнародного права; 2) як частина науки міжнародного права; 3) як навчальна дисципліна.

К. К. Сандровський, наприклад, у такий спосіб розкривав суть такого його бачення: «поняття міжнародного митного права як частини позитивного міжнародного права зводиться до того, що воно виступає основним нормативним регулятором відносин, що виникають між державами під час їхнього співробітництва і взаємодопомоги з митних питань. Це реальна правова матерія, що складається в основному з діючих дво- і багатосторонніх договорів між державами. Щодо міжнародного митного права як навчальної дисципліни та частини доктрини міжнародного права, тут предметом розгляду є як загальні питання правового врегулювання у цій сфері, так і конкретні правовідносини митного характеру за участі держав і міжнародних організацій (митні союзи, зони вільної торгівлі та багато інших правових форм співробітництва суб'єктів міжнародного права у митних справах)» [240, с. 10–11].

Прихильники окресленого погляду визнають, що в ситуації: міжнародне митне право як галузь, наука і навчальна дисципліна, первинним є міжнародне митне право як галузь міжнародного права, саме вона визначає систему міжнародного митного права як науки і навчальної дисципліни.

Однак далі, всупереч логіці власних міркувань і викладеного раніше, часто наголошують на тому, що систему міжнародного митного права як галузі міжнародного права слід відрізнити від системи міжнародного митного права як науки і навчальної дисципліни. Водночас непоодинокі й випадки, коли під час характеристики системи міжнародного митного права як частини міжнародного

права вчені використовують складові елементи системи його науки чи навчальної дисципліни, ототожнюють їх, і доходять висновку, що оскільки міжнародне митне право перебуває в стадії свого становлення, то й питання про його систему залишається спірним, стверджують, що міжнародне митне право як підгалузь економічного права, утворює науку міжнародного митного права, а наука, зі свого боку, впливає на виникнення самостійної навчальної дисципліни з однойменною назвою тощо [19, с. 30–31; 17, с. 14–15; 103, с. 54].

Як наслідок, у теорії міжнародного митного права до сьогодні не вироблено ані належної аргументації щодо доцільності розгляду міжнародного митного права у трьох вищезгаданих виявах, ані узгодженого розуміння міжнародного митного права як частини міжнародного права, як частини його науки або як навчальної дисципліни.

Відповідно до іншої точки зору, викладеної вченим із РФ О. В. Шорниковим у праці «Участие Российской Федерации в международном таможенном регулировании», міжнародне митне право пропонується розуміти виходячи з його об'єктивного та суб'єктивного бачення. Розуміючи суб'єктивне бачення як погляд держави як суб'єкта права, згаданий автор стверджує, що, оскільки РФ бере участь у міжнародному правовому регулюванні як самостійний суб'єкт права, то й до розуміння міжнародного митного права слід підходити з різних точок зору, а саме: з точки зору членів глобальної міжнародної системи та з точки зору інтересів Росії як суб'єкта цієї міжнародної глобальної системи [281, с. 171–172].

На нашу думку, обрану О. В. Шорниковим позицію щодо розуміння міжнародного митного права слід вважати неприйнятною, адже сучасне міжнародне митне право є єдиним глобальним інструментом, що має використовуватися в інтересах усього людства, а не для задоволення амбіцій окремих держав. Поширення таких поглядів може призвести до заперечення міжнародного права в цілому, бо у кожного окремого його суб'єкта може сформуватися власне ставлення до авторитету та значення міжнародного права, яке

не буде враховувати не лише інтереси інших його суб'єктів, а й усього людства загалом. Крім цього, зауважимо, що запропоноване вченим об'єктивне та суб'єктивне бачення міжнародного митного права відрізняється від його усталеного трактування в пострадянській науці міжнародного митного права. Так, у межах останньої, з позиції об'єктивного бачення міжнародне митне право прийнято розглядати як реальну правову матерію, діючі правові норми як такі. Суб'єктивне бачення міжнародного митного права, зі свого боку, залежить від рівня та обсягу знань кожного окремого автора, який розглядає діючі норми міжнародного митного права як предмет наукового дослідження або як предмет вивчення в рамках навчальної дисципліни.

Підсумовуючи характеристику поглядів прибічників наукового підходу, зазначимо, що в його рамках можна виділити ще одну позицію щодо розуміння міжнародного митного права. Її особливість полягає в тому, що окремі представники пострадянської правничої школи допускають, щоправда, умовно й суто теоретично, можливість існування вузького і широкого розуміння міжнародного митного права. У вузькому розумінні міжнародне митне право зводиться ними виключно до норм міжнародного права, що діють у цій сфері міжнародного спілкування. У широкому розумінні міжнародне митне право може розглядатися як комплекс норм внутрішньодержавного і міжнародного права, але тільки як предмет наукового дослідження або як навчальна дисципліна, призначена для поглибленого вивчення міжнародно-правової проблематики митних відносин. При цьому будь-які запропоновані юридичні конструкції, щоб не бути умоглядними, мають формулюватися як узагальнення відомої сукупності норм чинного права й тим самим максимально наближатися до нього [240, с. 25].

Водночас на практиці такі вчені, зокрема й К. К. Сандровський, стверджують, що позиції авторів, які визначають міжнародне митне право як сукупність норм національного і міжнародного права, як, скажімо, про це зазначено в підручнику з міжнародного права за редакцією Ф. І. Кожевнікова [112, с. 173], не мають права на

існування. Адже поєднання в рамках єдиного правового масиву норм міжнародного і національного права неможливе, оскільки йдеться про дві, хоча й взаємодіючі, але різнорідні та самостійні правові системи – національне і міжнародне право [240, с. 25].

Протилежної позиції щодо цього питання дотримується китайський учений Чіа-Джуй Ченг, який вважає, що більше не має підстав розглядати відокремлено митне право та міжнародне право, бо наразі не існує жодного незалежного національного митного права, яке фактично перетворилося на частину міжнародного митного права. Тож учений наголошує на необхідності повторно концептуалізувати визначення національного митного права та закласти нову основу для сучасного міжнародного митного права. Адже збільшення глобального взаємозв'язку, зростання міжнародної торгівлі, нові моделі логістики та ланцюга поставок, зрештою, зруйнують концепцію політичного митного суверенітету і будуть замінені глобальним міжнародним митним правом.

За його міркуваннями, зараз митне право є сукупністю норм публічного права, що регулюють митні відносини між державами та іншими окремими митними територіями як незалежними юридичними суб'єктами міжнародного права. Із функціональної точки зору, митне право охоплює велику кількість норм, що регулюють міждержавну торгівлю, включаючи норми, що встановлені у національному та міжнародному праві, а також додаткові норми торгового права («*lex mercatoria*»). В державах Східної Азії митне право традиційно вважається частиною національного законодавства (галуззю публічного права), яке доповнюється двосторонніми та багатосторонніми договорами з питань митного співробітництва і тарифних ставок у межах міжнародного економічного права та міжнародного митного права. Міжнародне митне право, навпаки складається з правил, прийнятих у правовому порядку СОТ, заснованих на нормотворчих договорах у митних справах як істотної частини міжнародного митного права, тоді як його процедурні аспекти переважно ґрунтуються на багатосторонніх договорах, прийнятих у рамках ВМО [329, с. xxiii–38].

Схожий підхід до розуміння міжнародного митного права обстоює і вчений з Уганди Едвард Кафіро, який проаналізував власне чинне митне право Східно-Африканського Співтовариства, що існує незалежно від факту існування Митного союзу, і дійшов висновку, що між ним та міжнародним митним правом є високий рівень відповідності. Учений вважає, що велика заслуга в цьому належить праву СОТ, яке за останні 60 років найбільше вплинуло на формування і здійснення митного права як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Щодо міжнародного митного права, то, на переконання Ед. Кафіро, під ним слід розуміти різні митні правила СОТ та митні правила переглянутої Кіотської Конвенції [358, с. 14, 60, 108].

Впливу міжнародного права зазнає також і європейське митне право, зауважує професор міжнародної торгівлі та податкового права Університету Мюнстера Ганс-Міхаель Вольфганг. До безпосередніх правових джерел «Європейського митного права» правник зараховує Генеральну угоду з тарифів і торгівлі, а також правила, прийняті за результатами діяльності СОТ і ВМО, зокрема, й закріплені в переглянутій у 1999 р. Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. [421, с. 4–5].

На важливості вивчення переглянутої Кіотської конвенції для розуміння міжнародного митного права, впровадження державами правил СОТ та виконання міжнародних зобов'язань щодо торговельних і прикордонних процедур, наголошує і автор зі Шрі-Ланки Лаліт Едірізінгхе. Правильне розуміння міжнародного митного права є ключем для розробки комплексної системи управління кордонами, яка повністю підтримує нові вимоги, процедури, системи, а також контролює і забезпечує реалізацію відповідних міжнародних інструментів, угод і стандартів [336, с. 5].

У взаємозв'язку з національним митним правом характеризує міжнародне митне право і науковець із Німеччини Ганс Балрех. На його думку, національне митне право не можна розглядати як частину міжнародного митного права, бо як

частина національного публічного права воно діє автономно від інших суб'єктів міжнародного права і не створює ні для кого жодних міжнародних зобов'язань.

З тієї ж причини не сприяє розкриттю особливостей міжнародного митного права і підхід до його розуміння за аналогією з міжнародним приватним правом як сукупності положень автономних національних митних законодавств, що регулюють здійснення митної діяльності та з огляду на це мають міжнародне значення. Незважаючи на те що акти національного митного законодавства не є частиною міжнародного митного права, не слід ігнорувати властиве їм міжнародне значення і створювані ними наслідки, зауважує вчений. Передбачені такими актами односторонні «самообмеження» суттєво впливають на здійснюване державами міжнародне співробітництво та, безумовно, посідають окреме місце в системі міжнародного митного права. Як міжнародне публічне право, й лише як таке, міжнародне митне право обмежує здійснення державами своїх незалежних фінансових прерогатив, заснованих на суверенітеті, частиною яких є також митні прерогативи. А оскільки суверенні митні прерогативи держав можуть бути обмежені тільки на основі прямої угоди держав, тобто на основі договору, й лише на строк, передбачений такою угодою, то й до розуміння міжнародного митного права слід підходити з точки зору права міжнародних договорів [290, с. 115–116].

Як комплекс багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів, доповнений міжнародними рекомендаціями, пояснювальними записками та керівними принципами, тобто актами так званого «м'якого» права, що виходить від міжнародних організацій, розглядає міжнародне митне право відомий дослідник митного права Європейського Союзу (далі – ЄС), колишній керівник відділу митних процедур Європейської комісії Майкл Люкс. Характеризуючи існуючий взаємозв'язок між міжнародним правом і правом ЄС в галузі митної справи як досить складний, учений дійшов висновку, що незважаючи на те що окремі міжнародні митні правила вже відображені в Договорі ЄС і проекті Конституції для Європи, в цілому міжнародне митне право ще не стало частиною правової системи

Співтовариства; способи включення міжнародного митного права у правову систему Співтовариства численні й різноманітні [365].

Про те, що засади міжнародного митного права було закладено Заключним актом Уругвайського раунду ГАТТ та іншими багатосторонніми міжнародними конвенціями, зазначає також автор книги «Митне право ЄС», учений з Великої Британії, Тімоті Лайонс [367, с. 226].

Отже, аналіз поглядів прибічників прикладного підходу дає змогу зробити висновок, що віднаходження відповіді на питання взаємодії міжнародного митного права з внутрішньодержавним митним правом і/або митним правом міждержавних інтеграційних об'єднань, яке інтенсивно обговорюється вже не одне десятиліття, набагато важливіший для них, ніж теоретизування, відірване від життя, від практики.

Часто національне митне право розглядається ними як перешкода для розвитку міжнародної торгівлі та здійснення різних видів комерційної діяльності, а міжнародне митне право – як їх передумова. Вчені визнають важливість міжнародного митного права, розкривають різноманітні практичні аспекти його дії та взаємозв'язки з іншими правовими явищами, однак не акцентують власну увагу на формулюванні точного його визначення. Тому що саме розуміють представники другого підходу під поняттям «міжнародне митне право» часто залишається не конкретизованим і зрозумілим лише їм.

Як ще один приклад такого розуміння міжнародного митного права в межах прикладного підходу можна навести праці вченого зі Сполучених Штатів Америки Джеймса І. Кемпбелла молодшого. Зокрема, опубліковану 2001 р. монографію «Зростання в глобальних службах доставки: тематичне дослідження в міжнародній регуляторній реформі» [303, с. 211–254].

Щодо цього слушно зауважив український теоретик права А. М. Кучук: «...подібний підхід використовується і ЄСПЛ (Європейський суд з прав людини – П. С.) щодо визначення правових понять, зокрема поняття верховенства права. Суд

наводить (описує) властивості (риси) явища, а не прагне надати «застиглу форму» дефініції. Більше того, ЄСПЛ сам досить часто вказує на необхідність динамічного та еволюційного тлумачення, адже право – «живе», динамічне, соціокультурне явище [90, с. 179].

Водночас слід визнати, що відсутність дефініцій поняття «міжнародне митне право» є характерною особливістю наукових праць багатьох, але не всіх зарубіжних учених. Останні, як і вчені з України та інших пострадянських держав, також використовують визначення з метою роз'яснення змісту поняття «міжнародне митне право». Однак, на відміну від прихильників наукового підходу, не надають їх розробці першочергового значення та витлумачують їх не з точки зору теоретичних категорій, а з позиції правозастосування.

Так, наприклад, Л. Едірізінгхе розглядає міжнародне митне право як сукупність міжнародних конвенцій, договорів, норм і стандартів, які уряди доручають своїм митним органам здійснювати і дотримуватися, і які, якщо вони будуть порушені, стануть порушенням юридично обов'язкових міжнародних зобов'язань цього уряду [336, с. 5].

Талія Айнхорн вважає міжнародним митним правом міжнародні зобов'язання, взяті на основі договорів державами, а також наднаціональними організаціями, наприклад, Європейським співтовариством (ЄС), і митними територіями, скажімо, Тайванем, щодо правового регулювання, адміністрування й контролю за митними зборами та іншими засобами контролю транскордонного переміщення товарів тощо [337].

Прибічники наукового підходу, навпаки, ставляться до вироблення дефініцій поняття «міжнародне митне право» як до однієї з найбільш важливих доктринальних проблем, яка потребує обов'язкового розв'язання. Отже, як результат триваючої на цю тему дискусії нині вже запропоновано близько сотні їх варіацій. Водночас кожен із авторів наполягає на тому, що сформульована саме ним

дефініція більш точно відображає ознаки поняття «міжнародне митне право» та заслуговує на визнання іншими його дослідниками як універсальна.

Зокрема К. Г. Борисов, міжнародне митне право розуміє як узагальнені правила та зобов'язання, встановлені державами на договірній основі, норми та принципи, що регулюють їхні відносини у сфері міждержавного митного співробітництва [17, с. 15].

Міжнародне митне право, зазначає В. М. Малиновська, являє собою систему норм і принципів, що регулюють відносини, які складаються між державами і міжнародними міжурядовими організаціями під час їхнього співробітництва у сфері митної справи [103, с. 54].

К. А. Бекашев та Є. Г. Моїсєєв у такий спосіб розкривають зміст поняття «міжнародне митне право»: це система принципів і норм, що регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного митного права у сфері митної справи [9, с. 275].

В. В. Мицик пропонує таку дефініцію поняття «міжнародне митне право»: – це сукупність міжнародно-правових норм і стандартів, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у сфері їхнього митного співробітництва [121, с. 67].

С. С. Жамкочьян визначає міжнародне митне право як сукупність міжнародно-правових норм зобов'язального характеру (норми міжнародних митних конвенцій та інших міжнародних договорів, що стосуються митних аспектів), норм рекомендаційного характеру (рекомендації ВМО, міжнародні митні норми ВМО), а також допоміжні правові інструменти ВМО (класифікаційні рішення, директиви, глосарій міжнародної митної термінології), які спрямовані на регулювання міжнародних митних відносин [52, с. 32].

Не вдаючись до дискусії щодо наведених вище визначень, зауважимо, що розробка універсальної дефініції поняття «міжнародне митне право» неможлива, бо жодна з них не зможе охопити всіх ознак цього соціального явища.

Свідчить про це і практика наукових досліджень, згідно з якою єдиного визначення права не існує у межах жодної школи, теорії чи концепції розуміння права певної держави. Тим більше це неможливо для різних держав, різних правових систем (де для одних держав основною формою права є правосвідомість, для других – нормативно-правовий акт, для третіх – звичай, а для четвертих – правовий прецедент тощо) та всього міжнародного співтовариства держав у цілому.

Підтвердженням цього, зокрема, є напрацьована представниками пострадянської правничої науки відповідно до позитивістського розуміння міжнародного права багатоманітність визначень міжнародного митного права. Її виникнення стало можливим завдяки різним властивостям міжнародного митного права, про які згадують вчені в його визначеннях. Так, для одних учених міжнародне митне право є системою, а для інших – сукупністю правил поведінки. Одні вчені вважають, що зміст міжнародного митного права утворюють норми й принципи, а інші додають до них ще й стандарти. Немає єдності у підходах позитивістів і до вирішення питання визначення місця міжнародного митного права в системі міжнародного права. Зокрема, для одних учених міжнародне митне право є галуззю міжнародного права, для других – підгалуззю, а для третіх – його міжгалузевим інститутом.

Так, К. Г. Борисов, Н. Е. Буваєва, К. А. Бекашев, С. С. Жамкочьян, Ф. Г. Клян, Б. А. Кормич, В. М. Малиновська, В. В. Мицик, Є. Г. Моїсеєв, А. Ю. Райкова, К. К. Сандровський та ін. стверджують, що міжнародне митне право є самостійною галуззю міжнародного права. На підтвердження правильності обраної позиції науковці наводять низку критеріїв, а як-от: специфіка об'єкта (предмета) регулювання; особливості джерел права та способів їх створення; обсяг правового матеріалу, що постійно розширюється; зацікавленість міжнародного співтовариства у подальшому розвитку галузі (чи зазначеного виду міжнародного спілкування); наявність спеціальних принципів права, що утворюють основу відповідної галузі міжнародного права.

Зазначимо, що наведені вище критерії вже намагалися використовувати радянські вчені з метою подолання ненаукового підходу до встановлення об'єктивно існуючих галузей міжнародного права. Втім жоден із них не отримав належного визнання в радянській доктрині міжнародного права через свою або недостатність, або невизначеність, або непридатність для міжнародного права [86, с. 264–267].

Спірний погляд на міжнародне митне право обстоюють Т. В. Русских, яка визначає його як самостійну комплексну галузь права [239, с. 18], та С. М. Овчинников, для якого міжнародне митне право є відносно самостійною комплексною галуззю міжнародного права. Комплексний характер міжнародного митного права, уточнює С. М. Овчинников, так само, як, зрештою, і національного, визначається тим, що воно включає в себе норми, які можуть належати також іншим галузям міжнародного публічного права, наприклад, морському, повітряному, атомному тощо [145, с. 82].

На нашу думку, міжнародне митне право не може бути самостійною чи відносно самостійною і водночас комплексною галуззю міжнародного права [181, с. 564].

Інша група вчених вважає, що міжнародне митне право є складовою частиною системи міжнародного економічного права. Зокрема Л. І. Волова, В. Ф. Опришко, О. В. Перепадя, Ч.-Д. Ченг та О. В. Шорников визнають його підгалуззю міжнародного економічного права.

Додержується цієї точки зору і В. О. Василенко. Однак, на його думку, окремі норми такої підгалузі міжнародного економічного права, як міжнародне митне право, є водночас нормами інших його підгалузей, наприклад міжнародного торгового права, міжнародного транспортного права, а також нормами інших галузей загального міжнародного права, зокрема права зовнішніх зносин, міжнародного гуманітарного права, міжнародного морського, річкового, повітряного права, тобто є полісистемними нормами [22, с. 234].

Т. Айнхорн зауважує, що міжнародне митне право є галуззю міжнародного економічного права [337].

Зі свого боку, Б. І. Кучер, досліджуючи систему міжнародного економічного права, зазначає, що необхідно розрізнити поняття «система міжнародного економічного права як галузь міжнародного публічного права» і «система міжнародного економічного права як наука і навчальна дисципліна». Поділяючи останню на загальну і спеціальну частини, він зараховує міжнародне митне право саме до структури його спеціальної частини [88, с. 57].

На думку представників третьої точки зору щодо місця міжнародного митного права в системі міжнародного права, його слід розглядати складовою частиною міжнародного адміністративного права.

Так, наприклад, Н. В. Живенко відстоює позицію, що міжнародне митне право є міжгалузевим інститутом міжнародного адміністративного права [53, с. 54].

В. М. Шумілов вважає, що міжнародне митне право, як і міжнародне економічне та міжнародне податкове право, є підгалуззю міжнародного адміністративного права, що є новою галуззю міжнародного права, яка перебуває у стані свого формування [283, с. 21].

Не відхиляв можливості введення в науковий обіг такої парадигми, як «Міжнародне митне право – підгалузь міжнародного адміністративного права», і К. К. Сандровський. Однак такий варіант пропонувався ним у суто теоретичному плані й не отримав належного розвитку у його подальших працях [240, с. 30].

Зазначимо, що на належності міжнародного митного права до системи міжнародного адміністративного права наголошують також інші вчені. Проте, на їхню думку, міжнародне адміністративне право не входить до системи міжнародного права.

Зокрема, німецький професор В. Г. Вітцтум стверджує, що будь-яка галузь права, що іменується як «international» (міжнародна), є, по суті, національним колізійним правом. У кожному випадку необхідна відповідь на питання:

матеріальне приватне, кримінальне або адміністративне право тощо, і якої держави має застосовуватися. Тому міжнародне адміністративне право, як зазначає вчений, регулює питання застосування або незастосування національного адміністративного права щодо справ, які виходять за межі однієї держави. Також йдеться про колізійне право, наприклад, у частині соціально-правових питань у рамках міжнародного права [411, с. 15–16].

За міркуванням професора Б. І. Нефедова, міжнародне адміністративне право є новим міжсистемним надгалузевим утворенням, норми якого спрямовані на врегулювання транскордонних відносин, але владного характеру. Його слід відрізнити від глобального адміністративного права, існування якого доводять на доктринальному рівні ряд американських вчених.

До числа нормативних елементів міжсистемних надгалузевих утворень, а отже й до міжнародного адміністративного права, вчений зараховує норми: національного права; міжнародного права, що розглядаються правом цієї держави, або міжнародним правом як регулятор відповідних відносин; інших національних правових систем, легітимно «допущених» правом держави або нормами міжнародних договорів цієї країни до регулювання відносин з іноземним елементом. Водночас національне право конкретної держави є вихідним елементом таких утворень. Тому не існує єдиного міжнародного адміністративного права для всіх держав. У кожній державі воно індивідуальне [138, с. 66].

Як міжсистемне надгалузеве утворення міжнародне адміністративне право виступає важливим елементом права, але ні правовою системою, ні самостійною галуззю національного права воно не є. Втім це не суперечить існуванню в його системі самостійних галузей, формуванню яких передувало виникнення відповідних їм окремих інститутів внутрішньодержавних правових галузей, до яких, зокрема, належать міжнародне митне, міжнародне податкове, міжнародне фінансове, міжнародне валютне право та інші подібні утворення, зауважує Б. І. Нефедов [139, с. 8; 140, с. 59–61].

Отже, наведене дає змогу зробити висновок про те, що єдиного бачення місця міжнародного митного права в системі міжнародного права ученими-юристами не сформовано ні на вітчизняних теренах, ні за кордоном. Його пошук відбувається одночасно із дискусією щодо розуміння поняття «міжнародне митне право» та визнається вченими одним із найбільш актуальних напрямів наукових досліджень у межах доктрини міжнародного митного права. Бо, як слушно наголошує Є. М. Макєєва, розподіл правових норм за певною системою полегшує їх вивчення, теоретичне осмислення, визначення ефективності їхнього впливу на ті чи інші суспільні відносини і допомагає науково визначити шляхи вдосконалення права з метою ефективного регулювання суспільних відносин; сприяє правозастосуванню, вдосконаленню законодавчої техніки [100, с. 4].

Однак досі, зважаючи на наявний правовий поліцентризм і брак узгодженої концепції розуміння поняття «система міжнародного права», здійснювана вченими робота, спрямована на вирішення питання визначення місця міжнародного митного права в системі міжнародного права, є також малоефективною. Незважаючи на це, полеміка щодо цього питання все одно має відбуватися, адже завдяки діалогу народжується істина [160, с. 43].

Тож не менш дискусійними складовими елементами наукової характеристики поняття міжнародного митного права, про які обов'язково згадують вчені, є його об'єкт та/або предмет правового регулювання.

Значні розбіжності у поглядах на ці категорії можна пояснити виходячи з різних факторів, але головним із них, на нашу думку, є відсутність усталеної практики застосування термінів «об'єкт» і «предмет» у доктрині міжнародного права. Тому непоодинокі є випадки, коли: одні автори обґрунтовують наявність у міжнародного митного права об'єкта і предмета, а інші визнають існування лише його предмета правового регулювання; одні вчені називають об'єктом те, що інші називають предметом, і навпаки; одні дослідники визначають предмет міжнародного митного права на основі власних поглядів на його місце в системі

права, а інші пропонують це робити, спираючись на визначення предмета національного митного права, тощо. Комплексні теоретичні дослідження означеної проблематики у вітчизняній науці міжнародного митного права не проводилися.

Огляд наукової та навчальної літератури з міжнародного митного права засвідчує існування двох основних підходів до інтерпретації та вживання термінів «об'єкт» і «предмет» для характеристики поняття міжнародного митного права.

Представники першого з них (К. Г. Борисов, В. В. Мицик, К. К. Сандровський та інші) послуговуються обома цими термінами у словосполученнях «об'єкт міжнародного митного права» («об'єкт правового регулювання міжнародного митного права») і «предмет міжнародного митного права» («предмет міжнародних митних правовідносин»).

У цілому їхні погляди на об'єкт міжнародного митного права як на міжнародні відносини збігаються. Відмінними вони є за обраними критеріями, що використали вчені для визначення кола таких відносин.

К. Г. Борисов, наприклад, визначає об'єкт міжнародного митного права в широкому розумінні та стверджує, що він являє собою міжнародні митні відносини в цілому, тобто весь комплекс митних відносин світового співтовариства у всьому різноманітті їхніх зв'язків, спрямованих на повагу митного суверенітету їхніх учасників. Однак далі несподівано, всупереч логіці власних міркувань і викладеного вище визначення зазначеної категорії, та без належного пояснення, автор вказує, що об'єктом правового регулювання міжнародного митного права (у розумінні об'єкта міжнародного митного права – П. С.) є міжнародні економічні відносини держав у сучасній загальній системі міждержавних зв'язків, спрямованих на повагу економічного та митного суверенітету їхніх учасників [17, с. 9, 29].

В. В. Мицик вважає, що об'єктом міжнародного митного права (автор також використовує словосполучення «об'єкт правового регулювання міжнародного митного права» – П. С.) є договірні відносини між його суб'єктами, пов'язані з

митним оформленням осіб, вантажів, транспортних засобів та інших предметів, які переміщуються через митний кордон, а також відносини, що виникають унаслідок взаємного співробітництва держав у питаннях запобігання митним злочинам, їх розслідування та покарання за них, і які зафіксовані в міжнародних двосторонніх або багатосторонніх митних угодах [122, с. 79].

Тобто автор звужено розглядає об'єкт міжнародного митного права, виключаючи з нього міжнародні відносини, що безпосередньо здійснюються між його суб'єктами до укладення міжнародного договору, а також міжнародні відносини, правове регулювання яких здійснюється на основі норм міжнародних звичаїв. Крім цього, разом із митним оформленням існують також інші заходи реалізації митної політики держав, наприклад, справляння митних платежів, здійснення митного контролю тощо, щодо яких суб'єкти міжнародного митного права вступають у міжнародні митні відносини, про які не слід забувати автору, який намагається побудувати визначення поняття об'єкта (предмета) міжнародного митного права шляхом викладення їх вичерпного переліку.

К. К. Сандровський, зі свого боку, у визначенні об'єкта міжнародного митного права не виходить за межі його розуміння як суто міждержавних відносин і пропонує розглядати об'єкт міжнародного митного права як міждержавні відносини відповідно до всього кола питань митного характеру – і власне митні (наприклад, договірні відносини щодо спрощення і гармонізації митних процедур, що стосуються пропуску через митний кордон фізичних осіб, вантажів, транспортних засобів і різних предметів та цінностей), і відносини, безпосередньо з ними пов'язані (скажімо, відносини між державами щодо надання привілеїв та імунітетів, серед яких, як відомо, передбачені також митні привілеї). Проте у власному визначенні міжнародного митного права автор розширює коло учасників таких відносин до всіх суб'єктів міжнародного права та включає, на нашу думку, безпідставно, до його об'єктної сфери, крім митних відносин, також відносини у сфері міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму. За

такого тлумачення об'єкта міжнародного митного права К. К. Сандровський порушує визначений ним же критерій самостійності міжнародного митного права як галузі міжнародного права – специфіка об'єкта регулювання, якому відповідають саме міждержавні митні відносини [240, с. 44, 32].

Зауважимо також, що ні внутрішньодержавне митне право, ні міжнародне митне право не регулюють і не можуть регулювати відносини, пов'язані з митним оформленням осіб (фізичних осіб) або їх пропуском через митний кордон, адже митному оформленню підлягають тільки товари, транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон держави, а порядку пропуску через митний кордон фізичних осіб взагалі не існує [192, с. 85].

Схожі погляди українських учених і на предмет міжнародного митного права, який вони ототожнюють із предметом міжнародних митних правовідносин та інтерпретують як матеріальні цінності й матеріальні та нематеріальні блага, дії чи утримання від дій. К. К. Сандровський, зокрема, визначає як приклад предмета міжнародних (митного характеру) правовідносин конкретні дії щодо співробітництва та взаємодопомоги у боротьбі з митними правопорушеннями, очікувані блага матеріального характеру від укладення торгово-економічної угоди про надання режиму найбільшого сприяння [240, с. 46].

В. В. Мицик конкретних прикладів предмета міжнародного митного права не наводить, бо вважає: «...його предметом може бути будь-який предмет будь-якої галузі права, але тільки за певних умов дії та часу: під час митного оформлення (зберігання) митними органами, під час переміщення через державний митний кордон, у разі порушення міжнародного митного законодавства на території країни, а також виключно на час дії міжнародної митної угоди. Поза цими умовами предмет міжнародного митного права залишається предметом іншої галузі права – найчастіше, враховуючи його специфіку, він буває предметом міжнародного економічного, торговельного, транспортного, фінансового права» [122, с. 80].

Зазначимо, що за такого тлумачення міжнародне митне право взагалі не має власного предмета. Щодо зазначених автором умов дії та часу, то, на нашу думку, вони також дискусійні.

По-перше, у міжнародному праві не існує такого явища, як міжнародне митне законодавство. Не використовується цей термін і в теорії митного та міжнародного митного права.

По-друге, всі дії, що здійснюються митними органами в межах території певної держави, зокрема й пов'язані з притягненням до відповідальності за порушення митних правил, регламентуються законодавством, переважно митним, цієї держави, й тому не можуть визначати предмет міжнародного митного права, яке є складником іншої правової системи – міжнародного права.

По-третє, зі змісту статті складно зрозуміти позицію автора щодо виду міжнародної митної угоди, під час дії якої предмет міжнародного економічного, торговельного, транспортного або міжнародного фінансового права перетворюється на предмет міжнародного митного права, а також щодо механізму такого перетворення тощо.

К. Г. Борисов, на відміну від В. В. Мицика та К. К. Сандровського, дійшов висновку, що предмет міжнародного митного права становлять міждержавні зв'язки, що виникають у процесі переміщення через митний кордон товарів, фізичних осіб, предметів, послуг і капіталів. Тобто за такого підходу К. Г. Борисов називає предметом міжнародного митного права те, що українські вчені визнають його об'єктом. До того ж учений, з одного боку, звужує предмет міжнародного митного права до суто міждержавних відносин, а, з іншого, на нашу думку, також необґрунтовано, розширює його межі шляхом зарахування до нього відносин, не пов'язаних із переміщенням через митний кордон товарів, транспортних засобів комерційного призначення [17, с. 7, 29].

Завершуючи опис поглядів представників першого підходу до інтерпретації та вживання термінів «об'єкт» і «предмет» під час характеристики міжнародного

митного права зауважимо, що в його рамках можна виділити ще одну позицію щодо їх розуміння та співвідношення. Її особливість полягає в тому, що досліджувані терміни загалом розглядаються як тотожні. Зокрема, на переконання правника з РФ О. Г. Чернявського, міжнародні митні відносини є основним та головним об'єктом і предметом регулювання міжнародного митного права як відносно самостійної частини загального міжнародного права. Однак далі автор визначає предмет міжнародного митного права через запропонований ще 2006 р. В. М. Малиновською перелік із шести груп відносин, а під об'єктом його регулювання, разом із міждержавними митними відносинами, пропонує розуміти також і міждержавні митні зв'язки, прикладів і розмежування між якими він не наводить [103, с. 52; 273, с. 506, 508, 512].

Представники другого підходу, характеризуючи поняття міжнародного митного права, використовують лише термін «предмет» у словосполученні «предмет міжнародного митного права» («предмет правового регулювання міжнародного митного права») і не оперують таким терміном, як «об'єкт».

Як і в їхніх опонентів, погляди представників другого підходу на «предмет міжнародного митного права» як на міжнародні відносини також у цілому збігаються. Однак коло таких відносин та критерії їх визначення у багатьох із них відрізняються.

С. М. Овчинников, наприклад, власного тлумачення предмета міжнародного митного права не пропонує, але зазначає, що під час його визначення слід ґрунтуватися на формулюванні предмета національного митного права, бо воно має первинний характер. З цією метою автор рекомендує використовувати чинне національне митне законодавство, зокрема ст. 3 Митного кодексу РФ [145, с. 81].

Схожу позицію обстоює також український правник Т. В. Русских, однак визначальним для встановлення кола суспільних відносин, що регулює міжнародне митне право, тобто його предмета, вбачає словосполучення «питання митного

характеру», яке пропонує розуміти так: «все, що входить у доктринальне вітчизняне поняття митної справи, а також взаємообумовлючі сфери буття» [239, с. 18].

Майже аналогічного погляду щодо змісту предмета міжнародного митного права дотримувався ще один вітчизняний науковець В. В. Прокопенко, який стверджував, що «думка низки науковців єдина щодо предмета правового регулювання міжнародного митного права, – це суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права, які виникають у процесі їх співпраці з питань митного (і не тільки) характеру» [225, с. 377].

Зазначимо, що за таких підходів визначень предмета міжнародного митного права може буде стільки, скільки й фахівців, що його вивчають, адже єдиного розуміння предмета національного митного права, як і кола питань митного (і не тільки) характеру, не існує ні на законодавчому, ні на доктринальному рівнях.

Окремі вчені, наприклад, Н. А. Воронцова та І. О. Климова, визначають предмет міжнародного митного права через його порівняння з предметом міжнародного економічного права, а саме з міждержавними економічними відносинами та відносинами в галузі економіки між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Відповідно до їхніх міркувань, предмет міжнародного митного права є більш комплексним і включає в себе також неекономічні відносини, що виникають у сфері митного співробітництва держав. Серед останніх особливе місце належить аспектам адміністративної відповідальності, заходам щодо боротьби з контрабандою, необхідності проведення оперативно-розшукової роботи. Ці правовідносини, очевидно, виходять за рамки міжнародного економічного права, підсумовують учені.

Зауважимо, що за такого розуміння предмет міжнародного митного права включає в себе предмет міжнародного економічного права, отже, з позиції логіки, визріває висновок, що міжнародне економічне право є складовою частиною міжнародного митного права. Однак насправді це не так. Визнають це й Н. А. Воронцова та І. О. Климова, коли вказують на те, що міжнародному митному

праву як самостійній галузі міжнародного права властивий власний предмет регулювання – міждержавні митні відносини [29, с. 74–75].

Відповідає таке твердження також прийнятому в загальній теорії права підходу до розуміння предмета правового регулювання як одного з головних критеріїв галузевого розмежування норм права.

Отже, якщо кожній окремій галузі права має відповідати певна сукупність якісно однорідних суспільних відносин, то для міжнародного митного права такими відносинами є саме міжнародні митні відносини.

Водночас інші, споріднені з міжнародними митними відносинами та пов'язані з переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон, зв'язки, зокрема у сфері міжнародної економіки, торгівлі, транспорту, фінансів, туризму тощо, хоча безпосередньо й не регулюються нормами міжнародного митного права, все одно опосередковано перебувають під його впливом.

З огляду на викладене, можна стверджувати, що предмет міжнародного митного права становлять міжнародні митні відносини. Всі інші зазначені вище види міжнародних відносин у сукупності утворюють предмет правового впливу міжнародного митного права, який, таким чином, значно ширший за обсягом, аніж його предмет правового регулювання. Крім цього, враховуючи те, що переважна більшість суб'єктів міжнародного права визнає верховенство міжнародного права над правом внутрішньодержавним, то й опосередкований вплив міжнародного митного права поширюється також і на внутрішньодержавні митні, економічні, торговельні, транспортні та інші види відносин, виникнення та здійснення яких безпосередньо залежить від переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митні кордони держав.

Не менш оригінальною можна вважати характеристику предмета міжнародного митного права, побудовану на основі диференціації міжнародних

відносин, що виникають між державами та міжнародними міжурядовими організаціями, на групи залежно від сфер міжнародного митного співробітництва.

Так, В. М. Малиновська, вважає, що предмет міжнародного митного права становлять такі групи відносин: відносини у сфері організації митного контролю за переміщенням товарів, багажу, послуг і капіталів через митні кордони держав і митних союзів; відносини у сфері встановлення і (або) уніфікації митних тарифів, що діють на митних територіях держав або митних союзів; відносини у сфері узгодженого застосування заходів нетарифного регулювання міжнародної торгівлі; відносини у сфері спрощення і гармонізації митних процедур (митних режимів); відносини у сфері узгодженого застосування митних пільг і преференцій; відносини у сфері організації спільних заходів по боротьбі з контрабандою та іншими митними правопорушеннями [103, с. 52].

Зі свого боку, Н. Е. Буваєва теж виділяє шість груп міжнародних митних відносин, однак по-іншому визначає сфери, на основі яких здійснює відповідний поділ, а саме: узгодження правил класифікації та кодування товарів у митних цілях (правил побудови товарних номенклатур митних тарифів); уніфікації правил митної оцінки товарів, правил визначення митної вартості товарів; узгодження правил визначення країни походження товарів та застосування митних пільг і преференцій; спрощення й гармонізації митних процедур та інших митних формальностей; організації митного контролю за переміщенням осіб, товарів і транспортних засобів і супутні їм відносини; терміни митного контролю, права та обов'язки третіх осіб, інформування, консультування, оскарження тощо; боротьби з контрабандою та іншими митними правопорушеннями [19, с. 25].

Не вдаючись до дискусії щодо використаних В. М. Малиновською та Н. Е. Буваєвою словесних конструкцій для формулювання пропонованих ними сфер міжнародного митного співробітництва, зауважимо, що будь-яке визначення предмета міжнародного митного права, сформульоване шляхом конкретизації видів міжнародних відносин, що становлять його, у вичерпному переліку, зокрема й

наведені вище, не здатне охопити усієї багатоманітності таких відносин, а отже, є неповним. Як слушно зауважують щодо цього автори підручника «Загальна теорія права», за загальною редакцією професора М. І. Козюбри: «Коло суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, не є постійним; воно може змінюватися залежно від потреб суспільства» [56, с. 98].

Тим більше, що міжнародними митними відносинами, які в сукупності становлять предмет міжнародного митного права, разом із відносинами міжнародного митного співробітництва, є також відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах та відносини в конфліктних ситуаціях між суб'єктами міжнародного митного права в митних справах, які на основі різних критеріїв так само диференціюються на різні види [192, с. 87].

Так, відомими прикладами міжнародних відносин з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах є відносини з питань надання допомоги за запитом щодо контролю, участі в розслідуваннях, які проводяться за кордоном, протидії контрабанді творів мистецтва, антикваріату та інших культурних цінностей тощо, а відносин в конфліктних ситуаціях – митні спори, що виникають, як правило, стосовно застосування антидемпінгових заходів щодо імпорту окремих видів товарів, та їх розв'язання на двосторонньому рівні за допомогою консультацій, із залученням незалежних експертів або в межах діяльності міжнародних організацій, на основі спеціально розроблених процедур урегулювання суперечок (арбітражна процедура СОТ, Економічний суд Співдружності Незалежних Держав), а також митні війни.

Отже, запропонований нами підхід до класифікації міжнародних митних відносин на три групи, побудований на основі їхніх родово-видових зв'язків, дає змогу більш повно визначити предмет міжнародного митного права, який до нинішнього часу чимало українських і зарубіжних вчених інтерпретують виключно як сукупність міжнародних відносин з питань митного співробітництва.

Завершуючи розгляд питання про предмет міжнародного митного права, слід зауважити, що наведені підходи до його розуміння не можна вважати вичерпними, бо окремі з них так і не отримали визнання в теорії міжнародного митного права, а інші, враховуючи їх появу протягом останніх років, ще не набули належного поширення в сучасній юридичній науці.

Зокрема, не отримала підтримки науковців точка зору О. В. Шорникова стосовно того, що до предмета міжнародного митного права входять норми й принципи, зафіксовані у багатосторонніх і двосторонніх договорах, в актах універсальних і регіональних міжнародних економічних і митних організацій, в актах судових і арбітражних органів, у митних звичаях [281, с. 172].

Прикладом альтернативного підходу до розуміння предмета міжнародного митного права, може слугувати винесене в 2017 р. професором Б. І. Нефедовим на обговорення наукової спільноти твердження, що предмет правового регулювання міжнародного митного права становлять транскордонні відносини публічно-правового характеру [139, с. 8].

Крім того, вважаємо, що характеристика поняття міжнародного митного права буде більш повною, якщо з цією метою разом із терміном «предмет міжнародного митного права» вживати термін «об'єкт міжнародних митних правовідносин», визначення якого (незважаючи на те що в теорії міжнародного права існують різні бачення об'єкта міжнародних правовідносин) залишилося поза увагою вчених, які досліджували різні аспекти міжнародного митного права.

В. Г. Буткевич, наприклад, вказує на існування різних поглядів на об'єкт міжнародних правовідносин: 1) об'єкт правовідносин та об'єкт права – це одне й те саме; 2) територія, дії, утримання від дій, природні багатства континентального шельфу, об'єкти, які запустили в космічний простір; 3) конкретні матеріальні і нематеріальні блага (політичні, матеріальні, духовні, особисті тощо), щодо яких склалися суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів; 4) зобов'язання, що випливають із правових норм; 5) усі сторони державної діяльності; 6) влада, населення і

територія; 7) сила природи, сила людей і сила суспільства; 8) все те, що стосується міжнародних відносин; 9) сукупність позитивних і негативних дій суб'єктів міжнародного права; 10) інтереси держав тощо.

Щодо власного погляду на об'єкт міжнародних правовідносин, то вчений дійшов висновку, що ним можуть бути тільки суспільні відносини. Відповідно до його міркувань, різниця між об'єктом міжнародних правовідносин (чітко визначені міжнародні відносини) та об'єктом міжнародного права (система міжнародних відносин) криється в обсязі відносин, що підлягають регулюванню, у ступені їхньої індивідуальності [21, с. 454–455].

Ми, зі свого боку, поділяємо думку тих науковців, які стверджують, що об'єктом міжнародних правовідносин є фактична поведінка їхніх учасників, що виявляється в діях або утриманні від дій, тобто діяльність, що здійснюється в межах міжнародних відносин, які становлять предмет правового регулювання міжнародного права.

Щодо цього слушно зауважив В. М. Хропанюк: «Об'єкт правовідносин – це те, на що впливають правовідносини. Щоб з'ясувати, на що саме впливають правовідносини, необхідно спочатку визначити об'єкт норм права. Правові норми, як відомо, регулюють суспільні відносини. Об'єктом їхнього впливу є вольова поведінка людей. Правовідносини ж конкретизують загальні права та обов'язки, передбачені нормою права стосовно індивідуальних суб'єктів. Таким чином, об'єктом правовідносин є фактична поведінка їх учасників».

Крім цього, про досить поширене в юридичній науці трактування об'єкта правовідносин як сукупності різноманітних матеріальних і нематеріальних благ, що перебувають у сфері інтересів учасників таких правовідносин, якого додержуються також окремі дослідники міжнародного митного права, вчений зауважив: «При такому підході об'єкт правовідносин перебуває за межами юридичного змісту правовідношення, тобто поза суб'єктивними правами та обов'язками. Завдання юриспруденції полягає у вивченні дій учасників

правовідносин, а не речей та інших благ, заради яких вони вступають у правовідносини. Для юриста важливо встановити характер цих дій, їх відповідність юридичним правам і обов'язкам суб'єктів. Якщо така відповідність є, то одночасно досягається й мета, якої намагалися досягти учасники правовідносин. Речі, предмети матеріального світу вивчають філософія, соціологія, економічна наука, виробнича практика. Теорія права досліджує лише юридичну властивість речей, які перебувають у сфері інтересів суб'єктів правовідносин» [266, с. 313–315].

Отже, об'єктом міжнародних митних правовідносин є фактична поведінка, діяльність їх учасників, що здійснюється в межах міжнародних митних відносин, які становлять предмет міжнародного митного права [192, с. 88].

Як у випадку з категоріями «предмет» і «об'єкт», не склалося в науці міжнародного митного права і єдиного теоретичного бачення його суб'єкта. Адже ніде в міжнародному праві немає заборони на участь у міжнародно-правовій комунікації яких-небудь суб'єктів права [250, с. 170; 362, с. 444; 384, с. 15].

З огляду на це, одні вчені (К. А. Бекяшев, Н. В. Живенко, Є. Г. Моїсєєв, Н. А. Воронцова та ін.) стверджують, що суб'єктами міжнародного митного права є загальновизнані суб'єкти міжнародного права, а саме: держави; міжнародні організації, що здійснюють діяльність у галузі торгівлі та митної справи; нації й народи, що ведуть боротьбу за визначення власної державності; державоподібні утворення [9, с. 276; 53, с. 47; 29, с. 72].

Інші фахівці права (Б. А. Кормич, В. В. Мицик, К. К. Сандровський, О. В. Шорников та ін.) поділяють суб'єктів міжнародного митного права на основні та другорядні (похідні).

До основних суб'єктів міжнародного митного права вчені зараховують держави та міжнародні міжурядові організації, бо вони є учасниками міжнародних митних відносин, що беруть участь у міжнародній правотворчості.

Зі свого боку, учасники конкретних міжнародних митних правовідносин, що безпосередньо не беруть участі в міжнародній правотворчості, розглядаються як суб'єкти права другого порядку або як похідні суб'єкти міжнародного митного права. Серед таких учасників можуть бути народи і нації, що ведуть боротьбу за власну державність, державоподібні утворення (вільні міста, наприклад, Данциг та утворення, що мали особливий міжнародно-правовий статус, наприклад, Західний Берлін і Єрусалим), окремі митні території, Ватикан, митні союзи, зони вільної торгівлі, неурядові міжнародні організації, митні органи країн, юридичні та фізичні особи, корпорації [240, с. 42–43; 122, с. 80; 281, с. 24].

Окремі вчені, наприклад, Н. Е. Буваєва, визнають держави та міжнародні міждержавні організації основними суб'єктами міжнародного митного права. Проте фізичні та юридичні особи, підпорядковані внутрішньому праву держави, на її думку, не в праві бути суб'єктами владних, міждержавних відносин, отже, відповідно, й міжнародного митного права. Святий престол (Ватикан), повстанці, вільні міста та інші нетипові суб'єкти міжнародного права, розглядаються автором як інші суб'єкти міжнародного митного права, участь яких у міжнародних митних відносинах має виключний характер і пояснюється необхідністю правового врегулювання особливої ситуації [19, с. 98, 99].

С. Т. Алібеков і К. Г. Борисов, зі свого боку, вважають, що основними суб'єктами міжнародного митного права є виключно суверенні держави. Міжнародні організації як міждержавні, так і неурядові, юридичні та фізичні особи як національні, так і іноземні, на їхні переконання, є лише суб'єктами міжнародних митних правовідносин, коло яких, таким чином, значно ширше за коло суб'єктів міжнародного митного права [17, с. 8, 28, 29].

На думку третьої групи вчених (В. М. Малиновська, О. В. Перепадя, А. Ю. Райкова), суб'єктами міжнародного митного права є лише ті з них, які не тільки можуть бути учасниками міжнародних митних правовідносин, але й безпосередньо беруть участь у створенні норм міжнародного митного права, а

саме: суверенні держави й міжнародні міжурядові організації, що здійснюють діяльність у галузі митної справи, у тому числі міждержавні інтеграційно орієнтовані регіональні організації, що діють на основі Угод про створення митного союзу або вільної економічної зони (зони вільної торгівлі, спільного ринку тощо) [103, с. 53; 149, с. 568; 227, с. 34, 60].

Зауважимо, що, незважаючи на існування різних підходів до розуміння суб'єкта міжнародного митного права і визначення їх кола, спільними для них недоліками можна вважати низький рівень теоретичного обґрунтування винесених ученими на обговорення результатів наукових досліджень, а також відсутність практичних прикладів участі окремих видів суб'єктів міжнародного митного права у правотворчій і/або правореалізуючій діяльності.

Зокрема, не можна погодитись із К. К. Сандровським щодо того, що «суб'єкт права завжди може бути учасником правовідношення, його суб'єктом, але не навпаки» [240, с. 36], і, відповідно, з усталеною у доктрині міжнародного митного права точкою зору щодо поділу суб'єктів міжнародного митного права на основні (договороздатні суб'єкти) і другорядні (учасники міжнародних митних правовідносин, що безпосередньо не беруть участі в міжнародній правотворчості). Адже, як слушно зазначає О. В. Тарасов, «це суперечить елементарним уявленням загальної теорії права – не можна бути учасником правовідносин, не будучи при цьому суб'єктом самого права» [250, с. 86].

Крім цього, вчені з України та інших пострадянських держав традиційно описують участь у зазначених видах діяльності лише держав, міжнародних міжурядових організацій (ВМО, СОТ і Міжнародний союз з публікації митних тарифів) і митних союзів (Митний союз Європейського Союзу, Митний союз Євразійського економічного союзу), залишаючи поза увагою інших, зарахованих ними до кола суб'єктів міжнародного митного права, учасників міжнародних митних правовідносин тощо.

Зазначене додатково вказує на потребу пошуку нової наукової парадигми в галузі міжнародного митного права, яка адекватно відобразила б не лише ситуацію з його суб'єктами, але й дала б можливість установити реальний зв'язок між теорією та юридичною практикою в цій царині. Її розробка додала б ще більшої практичної значущості науковим працям вітчизняних учених, які нині мають переважно дескриптивний, вузькоспеціалізований академічний характер, сприяла б зосередженню їхньої уваги на відшукуванні власне самого міжнародного митного права та його еволюційному й динамічному тлумаченні у взаємодії з іншими складовими частинами міжнародного права, інтеграційним і/або внутрішньодержавним митним правом.

1.3. Становлення та розвиток міжнародного митного права

Встановлення часу виникнення міжнародного права і періодизація його історії належать до найскладших проблем науки міжнародного права. Вчені, які спеціалізуються на цій тематиці, майже одностайно констатують, що, незважаючи на тривалість здійснюваних досліджень та значну кількість опублікованих праць, більш-менш значних результатів досягти так і не вдалося. Наприклад, О. В. Буткевич щодо цього зазначає: «Історики права більше говорять про хронологію прийняття правових актів і передають їх зміст, аніж про еволюцію власне міжнародно-правових категорій, принципів, норм або інститутів, а теоретики права – про визначення права, його джерел, принципів і норм, конкретні просторово-часові рамки їх застосування, аніж про генезис та історичний розвиток цих норм та інститутів» [20, с. 136].

Наголошуючи на необхідності дослідження історії міжнародного права, професор І. І. Лукашук писав: «Жодне з явищ не можна розглядати поза його власною історією. Спроби ігнорування особливостей історії завершуються невдачею пізнання явища. Вивчення минулого необхідне для розуміння природи

міжнародного права, визначення його можливостей, підвищення ефективності та з'ясування перспектив» [98, с. 40].

Таке висловлювання, на нашу думку, може бути застосовано й до міжнародного митного права, історія виникнення й розвитку якого, будучи однією з невід'ємних складових історії міжнародного права, досі не привернула до себе належної уваги науковців. У наукових і навчальних публікаціях дослідники згадують лише окремі історичні події, факти, джерела, обговорюють перспективи або наслідки застосування міжнародно-правових актів з митних питань на національному чи міжнародному рівнях, не надаючи проблемам генезису міжнародного митного права особливого значення.

Відтак, зважаючи на відсутність комплексних досліджень історії міжнародного митного права, можна стверджувати: визначена у назві цього підрозділу проблема актуальна й потребує нагального розв'язання [167, с. 43].

Узагальнення поглядів дослідників щодо виникнення міжнародного митного права уможливило визначити два сформовані підходи до наявної проблеми. Перший – базується на працях науковців (С. Т. Алібеков, К. Г. Борисов, С. С. Жамкоч'ян, Б. А. Кормич, А. Ю. Райкова, К. К. Сандровський та ін.), які констатують появу в системі міжнародного публічного права такої молоді галузі, як міжнародне митне право, але не уточнюють часу та місця його виникнення. Водночас динамічний розвиток міжнародного митного права дослідники пов'язують переважно із заснуванням та діяльністю у другій половині ХХ ст. Всесвітньої митної організації. Щодо другого підходу, то його представники (Л. І. Волова, Н. В. Живенко, О. В. Перепадя, О. В. Шорніков та ін.), досліджуючи окремі аспекти юридичної природи міжнародного митного права, взагалі не згадують питання його виникнення та становлення.

Винятком з-поміж публікацій, присвячених дослідженню різноманітних питань міжнародного митного права, можна було б вважати опубліковану на початку 1991 р. статтю «Еволюція міжнародно-правового регулювання

міжнародних митних відносин», у тексті якої В. В. Мицик обґрунтовує на основі певного переліку факторів становлення нової галузі міжнародного права – «міжнародне митне право» [121, с. 62–67]. Автор статті зазначає, що аналізує історичні етапи та сучасні тенденції її формування, але насправді приділяє основну частину статті загальній характеристиці договірних та інституційних форм міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин, що використовувались державами протягом ХХ століття.

Спробу розглянути питання історії виникнення та розвитку міжнародного митного права було здійснено дослідницею з РФ Н. Е. Буваєвою в підручнику «Международное таможенное право». Однак у змісті спеціально виділеної для цього глави автор зосередила увагу на дослідженні поняття, форм та етапів становлення й розвитку міжнародного митного співробітництва, згадуючи про історію міжнародного митного права лише опосередковано, в контексті її зв'язку з історією міжнародного митного співробітництва [19, с. 56–57].

Крім цього, запропонований у підручнику опис основних етапів становлення й розвитку міжнародного митного співробітництва побудовано Н. Е. Буваєвою без належного посилання на раніше опубліковані нами тези доповіді [159, с. 209–211], які знайшли свій подальший розвиток у рамках окремого монографічного дослідження [179, с. 19–28].

Отже, як випливає з вищезазначеного, більш-менш значних результатів у дослідженні історії міжнародного митного права представникам науки міжнародного права досягти не вдалось. Зокрема, це стосується й такого принципового питання, як установлення просторово-часових меж виникнення міжнародного митного права та періодизації його історії. Стосовно складності віднаходження однозначно правильної відповіді на таке питання відомий радянський історик-енциклопедист Є. М. Жуков зазначав: «Абсолютно точне датування великих історичних процесів і явищ практично неможливе, а будь-яка періодизація є приблизною та умовною» [54, с. 162].

Сучасному розумінню міжнародного митного права як комплексу взаємопов'язаних юридичних правил поведінки передувала тривала практика локального регулювання міжнародних митних відносин на основі розрізної сукупності звичаєвих та договірних норм права. Деякі з таких норм втратили свою актуальність, а інші, витримавши перевірку часом та увібравши найкращий досвід регулювання взаємодії держав з митних питань, не лише збереглися до нашого часу, але й посіли в сучасному міжнародному митному праві важливе місце.

Розгляд історичних передумов формування міжнародного митного права в межах міжнародного права доцільно розпочати саме з установлення часу виникнення двосторонніх міжнародних митних відносин та прикладів їхнього нормативно-правового регулювання як свідчення усвідомлення державами важливості цих відносин для задоволення індивідуальних (національних) та спільних (міжнаціональних) інтересів і готовності виконувати юридично обов'язкові правила поведінки.

Отже, з виникненням міжнародних митних відносин між державами, виникає й потреба здійснення цілеспрямованого впливу на такі відносини за допомогою міжнародно-правових правил поведінки. Завдяки різним чинникам зміст та спрямованість останніх, спосіб створення, коло та кількість учасників, неодноразово змінювалися. Незмінним залишалось головне призначення міжнародно-правових правил поведінки – регламентація та регулювання міжнародних митних відносин.

Науковці по-різному підходять до встановлення часу й місця виникнення міжнародних митних відносин. Наприклад В. В. Мицик, пов'язує їхню появу із розвитком міжнародного співробітництва в митній галузі на початку ХХ ст., через потребу вирішення питань спрощення і стандартизації митних формальностей у галузі міжнародної торгівлі [121, с. 63].

О. Д. Єршов, хоч і не вказує, коли саме міжнародні митні відносини стали предметом регулювання міжнародного права, зазначає: «Виникнувши як система

відносин щодо регулювання торгово-обмінних процесів (спочатку – між обмеженим колом найближчих сусідів), митні відносини поступово ставали формою взаємодії прикордонних територій з питань організації зовнішньої торгівлі» тощо [50, с. 17].

Водночас, незважаючи на наявні відмінності щодо встановлення часу виникнення міжнародних митних відносин, в одному позиції дослідників збігаються. Майже однотайно вони пов'язують появу митних правовідносин із розвитком зовнішньої торгівлі та її регулюванням з боку держав.

Усвідомлюючи неможливість відтворити точну історичну картину нормативного регулювання міжнародних митних відносин, хоча б тому, що не всі джерела збереглися до наших днів, а, можливо, й тому, що відповідної практики просто не існувало, пропонується розглянути такі відомі нам докази еволюції міжнародного митного права від норм міжнародної ввічливості, сукупності двосторонніх звичаєвих та договірних правил поведінки до формування єдиного комплексу взаємопов'язаних юридичних правил поведінки в рамках сучасного міжнародного права.

Дотримуючись найбільш поширеної в науці міжнародного права думки щодо виникнення міжнародних митних відносин, можна припустити, що перші приклади їхнього нормативного регулювання були відомі державам стародавнього світу вже на початку III тисячоліття до н. е. у зовнішній торгівлі стародавнього Єгипту з фінікійськими містами та мешканцями земель басейну Червоного моря, на межі III–II тисячоліть до н. е. в стародавній Ассирії (на користь держави Ашшур з торгівлі у її колоніях у Малій Азії стягувалось мито), або у Вавилоні, який на початку II тисячоліття до н. е. об'єднав усю долину Двोरіччя й став майже на дві тисячі років важливим економічним і культурним центром стародавнього світу [104, с. 5; 162, с. 82].

До наших днів збереглися відомості, що саме держави стародавнього світу з метою задоволення власних фіскальних інтересів, тобто поповнення державної

скарбниці, запроваджували централізоване стягнення мита з торгівлі іноземними товарами, встановлювали державну монополію на продаж окремих груп товарів або взагалі забороняли їх вивезення, дарували в односторонньому порядку або на принципі взаємності митні пільги (право безмитної торгівлі) на імпортовані та експортовані товари, а також використовували інші засоби регулювання зовнішньоторговельної активності.

Так, А. Л. Оппенгейм, посилаючись на напис онука Саргона Асархаддона (680–669 рр. до н. е.), щодо повернення мешканцям відновленого Асархаддоном Вавилону привілею необмеженої торгівлі з усім світом, припускає, що: «...і вавилонська, і асирійська торгівля вже на початку I тисячоліття до н. е. перейшла від старої експортно-імпоротної системи до більш дохідної – транзитної» [146, с. 75].

Про утворення численних митних застав між різними царствами Китаю з метою стягнення великих торговельних мит з торговців, які перетинали їхні кордони через посилення комерційних зв'язків як між ними, так із сусідніми племенами, також натрапляємо на посилання на V–III ст. до н. е. [61, с. 99, 101].

Зацікавленість держав підтримувати жваві торговельні зв'язки сприяла розвитку дипломатичних контактів між ними, а водночас і появі перших прикладів звільнення (надання імунітету) від сплати мита представників держав в офіційних зносинах між ними. Так, посольське право Індії середини I тисячоліття до н. е. закріплювало за послами можливість мати при собі гроші, дорожні речі, вироби своєї країни, які не обкладалися митом [8, с. 41].

Подальше використання інституту звільнення послів (дипломатів) від сплати мита у зовнішньополітичній міждержавній діяльності та його загальне визнання сприяли не лише розширенню його змісту, а ще й еволюції форми його закріплення від норм міжнародної ввічливості до положень міжнародного договору загального міжнародного права (ст. 36 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р.).

Праву Індії того часу, в рамках інституту морської блокади, було вже відоме

поняття контрабанди. Так, порушення блокади, власне контрабанда, на початковому етапі каралось знищенням судна й вантажу, пізніше – їхньою конфіскацією. Винні особи підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за законами держави, що їх захопила [8, с. 43].

Відоме було тому часу і урегулювання митних питань у зовнішній торгівлі на основі міжнародних договорів, роль яких поступово почала зростати разом з іншими формами права. Переважно це були двосторонні мирні та союзні договори, які, завдяки значній кількості об'єктів регулювання, часто мали універсальний характер. Питанням торгівлі, у їхньому змісті, приділялися окремі положення, а інколи, основний текст договору доповнювався самостійною торговельною угодою.

До особливостей таких міжнародних договорів слід зарахувати також і те, що вони рідко передбачали рівність між сторонами, якими тоді виступали держави, міста, їхні союзи, й навіть окремі особи (індивіди та їх соціальні об'єднання). Наголошує на цьому й А. М. Талалаєв: «Рабовласницькі держави не укладали самостійних договорів про торгівлю, з адміністративних та господарських питань. Усі ці проблеми розв'язувались на основі договорів про мир або союз. У Стародавній Індії союзні договори ділилися на самана (рівні) і асамана (нерівні). У Стародавньому Римі рівними (*foeda aequa*) частіше були договори про мир і дружбу, а нерівними (*foeda nonaequa*) союзні договори, які, як правило, укладалися з переможеним ворогом» [248, с. 16].

Як відповідний приклад Л. М. Марков згадує, що «в трактатах про мир між Карфагеном і Римом у 509 та 348 рр. до н. е. мали місце положення про фінансові права карфагенських і римських торговців» [104, с. 12].

Укладанням мирного договору було завершено війну між візантійцями та родосцями, що розпочалася у 220 р. до н. е. у зв'язку з відмовою візантійців припинити стягувати мито з товарів, що перевозилися з Понту. Текст договору був коротким: «Візантійці не повинні були стягувати провізне мито з тих, хто плив у Понт, а родосці та їх союзники зобов'язувалися жити з візантійцями у

мирі» [204, с. 378, 380].

Поширене застосування практика регулювання митних відносин у зовнішній торгівлі на основі мирних і союзних договорів отримала у Древній Греції. Так, у тексті торговельної угоди, якою було доповнено союзний договір між Македонією і Халкідою, датований IV ст. до н. е., за обома державами передбачалось право вивезення та ввезення, за умови сплати мита, будь-яких предметів, крім спеціально обговорених дефіцитних товарів (хвойний ліс, смола) [92, с. 13].

Древньогрецькі держави систематично утворювали різноманітні союзи. Однією з переваг, які надавались державам-союзницям у порівнянні з іншими учасниками зовнішньоторговельних відносин, зокрема з залежними територіями, було зменшення обсягу мита на товари, що ними ввозилися.

В окремі періоди траплялися й випадки повного звільнення від сплати мита на товари підвищеного попиту або товари, яких терміново потребувала держава. Скажімо, у часи Демосфена у IV ст. до н. е. від сплати мита звільнялися такі предмети, як зброя, військове спорядження. Союзники Афін користувалися митними пільгами, сплачуючи мита в розмірі 1/100 ціни товару, тоді як міста, залежні від Афін, сплачували 1/20 частину ціни [104, с. 7].

Наприкінці XIX ст. зазначене явище набуває масового поширення у міжнародних митних відносинах у вигляді подвійної тарифної системи, тобто в застосуванні до зовнішньоторговельних операцій двох видів митних тарифів – загального (генерального) та конвенційного (договірного).

Право на митні пільги надавалось як в односторонньому порядку, через дарування державою (містом) приватним особам, так і шляхом його договірною закріплення на міждержавному рівні. Були також і випадки звільнення від мита в рамках надання дружньої допомоги постраждалим від стихійного лиха державі.

Так, після зруйнування землетрусом 227 р. до н. е. Родосу, за повідомленням Полібія, сіракузькі тирані Гієрон і Гелон звільнили від мита родоські судна, що прямували до них, і п'ятдесят тріліктевих катапулт. Так само і сирійський цар

Селевк Каллінік звільнив родосців від мита з суден, що прибували в його царство [62, с. 140].

Тривалий час у міжнародних відносинах можливість користування митними пільгами пов'язувалась з отриманням ателії – права безмитної торгівлі. У міжнародних відносинах, як суттєвий привілей безмитність дарувалася лише окремій категорії іноземців на основі спеціального почесного акта (проксенії), що належав до постанов (декретів) народу.

У різних країнах характер проксенії відрізнявся. Зосереджуючи на цьому увагу І. П. Нікітіна, посилаючись на працю П. Монсо «*Les proxenies grecques*» 1886 р., вказує: «...це був інститут релігійний у великих релігійних центрах, торговий – у містах торгових, політичний і дипломатичний – у великих державах, що відігравали визначну політичну роль». Наприклад, у Дельфах численні проксенічні акти, на основі яких надавалася ателія, приймалися з метою забезпечення прийому феорів (послів, що направлялися Дельфійським святилищем для оголошення часу святкувань) у різних містах античного світу і сприяли встановленню релігійних зв'язків [142, с. 98, 108].

Можна припустити, що саме загальна схожість інституту проксенії, який визнавався більш ніж 78 грецькими містами-державами та конфедераціями, за функціональним призначенням із сучасними консульствами, про що наголошує, зокрема, В. М. Репецький («...наближений до сьогоденного почесного консулу» [229, с. 281, 282]), а головне формування на його основі загальної практики надання заслуженим (почесним) іноземцям певних привілеїв та імунітетів в митній сфері, в подальшому сприяло її договірному закріпленню, зокрема, в змісті 50 та 62 статей Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р.

Вітчизняний дослідник історії митних відносин К. М. Колесников, характеризуючи важливість проксенії для налагодження та полегшення міжнародних зв'язків підкреслює, що вона мала стимулювати розширення торговельної діяльності, тому із дипломатичною (консульською) вона виконувала

зовнішньоекономічну функцію як важіль митної діяльності держав [70, с. 48, 49].

Так, інститут проксенів, виникнення якого обумовлювалось головним чином потребою захисту прав іноземних громадян, від особистісного характеру на початковому етапі, поступово отримав державні риси. У зв'язку з чим навіть укладалися спеціальні договори стосовно проксеній, що переважно мали взаємний характер [86, с. 39].

До прикладів такого договірного звільнення від сплати мита в практиці грецьких держав можна зарахувати надання афінянам Боспорською державою в особі Левкона I та його нащадків зовнішньоторговельних пільг у вигляді безмитного вивезення хліба у будь-якій кількості, а Афінами, відповідно, боспорським царям та членам їхніх родин – взаємної безмитності на вивезення будь-яких товарів.

У колективній монографії «Історія митної справи в Україні» щодо цього зазначено: «Предметом міжнародного права афінсько-боспорські митні відносини стали не пізніше самого початку IV ст. до н. е., коли між Афінською державою та правлячою династією Боспорської держави було укладено договір про взаємну ателію. Він був оформлений з одного боку декретами, тобто постановами, а з іншого – едиктами – адміністративними розпорядженнями боспорських басилевсів» [62, с. 131].

Водночас саме з поширенням політичних, торговельних та правових договорів між державами у V–IV ст. до н. е., як зазначає І. П. Нікітіна, окремі вчені пов'язують також поступову втрату проксенією свого колишнього призначення та її перетворення у суто почесь, почесний титул, не зв'язаний із виконанням певних функцій [142, с. 98].

На думку інших вчених, наприклад К. М. Колесникова, загальна тенденція втрати проксенією консульсько-дипломатичних і зовнішньоторговельних функцій та перетворення її на почесний титул виявляється лише в пізньоелліністичний та римський час. Так, він стверджує, що з усіх держав Понту лише Боспор перебував

щодо Риму в статусі союзного сателітного царства й виявився спроможним зберегти власний суверенітет у митно-податковій сфері. Тоді як з усіх могутніх причорноморських полісів тільки Херсонес, маючи статус елевтерії (свободи) та використовуючи такий архаїчний інститут, як проксенія, затримав в арсеналі міських магістратів певні торговельно-регулятивні важелі. А такі полісні держави, як Тіра та Ольвія, у II–III ст. позбулися на користь імперії залишків власного суверенітету у сфері митних відносин [70, с. 49, 148].

Слід підкреслити, що у відповідний період часу, особливо протягом домінування Римської Імперії, в античному світі та наближених до нього територіях змінюється не лише значення проксеній. Нововведення з'являються і в практиці правового регулювання міжнародних митних відносин. Зокрема, зменшується кількість міжнародних договорів, які Рим укладає лише з обмеженим колом великих держав – Парфянським царством, Ханською імперією в Китаї, Кушанською державою та союзними державами, що спромоглися зберегти незалежність у митно-податковій сфері. Наприклад, як вищезгадане Боспорське царство.

С. Л. Утченко так описував стан митно-податкових взаємовідносин у той час: до середини II ст. до н. е. Рим володів дев'ятьма провінціями (з них шість західних: Сицилія, Сардинія, Корсика, Цизальпійська Галлія, Іспанія, Африка та три східні: Іллірія, Македонія, Азія). Більша частина міст цих провінцій належала до залежних громад, що сплачували прямі (*stipendium, tributum*), а інколи й непрямі податки (головним чином митні збори), й тому іменувалися *civitates stipendiariae*. Поряд із залежними громадами існували й так звані *civitates liberal*, тобто вільні громади, які володіли повною автономією, а інколи навіть звільненням від сплати податків (*civitates liberal et immunes*). Права деяких громад визначались спеціальним договором (*foedus*) й тоді вони називалися *civitates foederatae* [258, с. 20, 21].

Зі збільшенням кількості *foedus* (союзних договорів, уточнював В. Е. Грабар) і зростанням римської державної громади відбулося роздвоєння й міжнародного права. Його норми розділилися на міжнародно-правові, зберігши своє первісне

найменування *jus gentium*, та внутрішні – *jus Quiritium*, згодом *jus civile*, – покликані регулювати відносини між римськими громадянами [33, с. 496, 505–506].

Таким чином, зменшення кількості міжнародних договорів у правовому регулюванні митних відносин між Римом та іншими народами напряму залежало від перетворення міжнародного права на квіритське або внутрішнє й збільшення у такий спосіб просторової сфери дії норм римського цивільного права.

Найбільшого поширення дане явище набуло у I–II ст. н. е., після того як територія Римської держави досягла свого максимального розміру. Об'єднавши вперше у світовій історії узбережжя Середземного моря в рамках одного державного утворення, римляни ліквідували кордони між окремими державами, перетворивши їх на римські провінції, до певного ступеня уніфікували монетні системи, припинили війни та морський розбій. З метою розширення та активізації товарного обігу на основі чинних ще в епоху Республіки юридичних норм римською юриспруденцією розроблено особливий розділ римського права – вчення про зобов'язання. Його ядром було вчення про договори, контракти, які стали прототипом контрактного права Європи Нового часу, брати участь в яких мали можливість як окремі фізичні особи, так і товариства осіб. Це могли бути як римські громадяни, так і інші категорії населення, в окремих випадках допускалась участь у товарному обігу навіть рабів [60, с. 235, 249].

Як наслідок внутрішньодержавні норми права, врахувавши інтернаціональний стан римського суспільства, замінили міжнародно-правові норми у регулюванні митних відносин між підконтрольними Римській імперії народами. Відповідна тенденція у правовому регулюванні міжнародних митних відносин зберігалась аж до поділу імперії на Західну та Східну, а після падіння Західної Римської імперії поступово почала втрачати своє верховенство.

У зв'язку з цим період відновлення позицій норм міжнародного права у правовому регулюванні міжнародних митних відносин затягнувся на декілька століть. Тому на початку епохи Середньовіччя суттєвих змін у способах і формах

правового регулювання міжнародних митних відносин не відбулося, оскільки тривалий час продовжували діяти норми, вироблені ще стародавніми державами.

Щоправда, саме в цей період історії міжнародного права суттєво збільшується чисельність як внутрішньодержавних законодавчих актів, так і міжнародних договорів, у змісті яких поряд із регулюванням торговельних відносин також приділялась увага митним питанням [32, с. 123].

Водночас ця обставина не сприяла покращанню правового регулювання відносин зовнішньої торгівлі, активізації товарного обігу та усуненню митних перешкод у його розвитку, оскільки основними чинниками, що вплинули на її виникнення, стали відсутність сильної централізованої влади у новоутворених монархіях та високий рівень феодалної роздробленості.

Надмірне задоволення окремими феодалами своїх фінансових потреб за рахунок уведення нових видів мит, постійного підвищення їхніх ставок, максимального ускладнення виконання митних формальностей як щодо імпорتنих, так і експортних товарів, безумовно, негативно впливало на становлення як власне державності, так і на розвиток міжнародних політичних, а разом із ними й торговельних, зв'язків.

Окремі монархи намагалися уважно стежити за тим, щоб феодали не виявляли свавілля у питаннях обкладення митом зовнішньоторговельних операцій, розміри якого інколи сягали більше половини вартості вантажу. До найбільш відомих виявів такої уваги дослідники історії міжнародного права Л. В. Корбут та Ю. Я. Баскін зараховують: едикт Хлотара II 615 р., капітулярій Піпіна Короткого 775 р., численні капітулярії Карла Великого – 779, 803, 805 років тощо. У змісті останнього з них, зокрема, зазначалось: «Нам треба, щоб з торговців вимагалися лише давні та справедливі мита як з мостів, так і товарів, щоб не вимагалися також нові та несправедливі мита там, де немає ніякої допомоги подорожуючим» [79, с. 10].

У цілому, заходи, що застосовувалися західноєвропейськими суверенами для наведення ладу в галузі митної справи вкрай рідко призводили до отримання

тривалих позитивних змін. Як наслідок, після розпаду імперії Карла Великого кількість мит швидко зростає. Мита стягувалися за прохід (транзитні мита), причалювання, вивантаження, перевантаження, охорону тощо. Феодали, а згодом і міста прагнули постійно вводити нові мита.

У 1157 р. купці скаржилися імператору Фрідріху I, що від Бамбергу до витоків Майна з них стягуються в митницях настільки багаточисельні незаконні побори, що їх піддають повному розграбуванню. У XIV ст. на Рейні було 64 митних застави, на Ельбі – 35, а на Дунаї лише у Нижній Австрії – 77 [104, с. 11].

У змісті окремих офіційних внутрішньодержавних законодавчих актів загального характеру середньовічної Європи IX–X ст., трапляються й перші згадки про нормативне регулювання непростих митних взаємовідносин між представниками місцевої влади та торговцями зі слов'янських земель.

Йдеться про вже згадуваний нами «Діденхофенський капітулярій» Карла Великого 805 р., «Раффальштеттенський митний статут» 903–906 рр. [345, с. 250–252] Людовика IV та інші акти, що збереглися до наших днів.

Як слушно зазначив О. Піщик, «важко передати все значення середньовічних документів та їхню роль у становленні всієї сучасної митної політики. Їхнє вивчення тільки розпочинається, оскільки деякі з них маловідомі, не перекладені» [201, с. 98].

Водночас і перебільшувати їхнього значення, як зробили С. В. Гріх та В. Б. Чорний, також не слід. Названі дослідники, посилаючись на виданий у 1288 р. Острогомський митний статут, у якому перелічувалися купці з різних країн: Баварії, Польщі, Чехії, Австрії та Русі, стверджують, що українські митники керувалися у своїй роботі європейськими митними статутами, діяли в єдиному для багатьох країн Заходу правовому полі» [38, с. 9; 277, с. 24].

Висловлену думку слід вважати неприпустимою хоча б тому, що, по-перше, прийняття актів відповідного типу зумовлювалося потребою врегулювання митних процедур під час торгівлі в межах конкретної адміністративної території та

поширенням їх дії на закордонних купців, по-друге, українські митники не могли керуватися у своїй роботі результатами закордонної нормотворчої діяльності, до переліку яких належить і Острогомський (або Естергомський) митний статут, бо як відповідної практики, так і єдиного правового поля не існувало навіть у межах вже сформованих на той час західноєвропейських держав [162, с. 80].

Ми також вважаємо дискусійними та такими, що потребують додаткової аргументації думки окремих дослідників стосовно належності середньовічних капітуляріїв і статутів до перших зразків міждержавних митних договорів [62, с. 197], участі у реалізації їхніх положень Київської Русі [262, с. 9], а у випадку з Раффальштеттенським митним статутом – визнання за ним статусу договору [199, с. 102], одного з найдавніших міжнародних торгових договорів Київської Русі та джерела міжнародного права з митно-правових відносин [276, с. 75], бо їхньому змісту та практиці застосування не властиві ознаки, характерні для численних міжнародних договорів того часу. Наприклад, під час розробки Раффальштеттенського митного статуту нові норми не створювалися, його укладачі спиралися на митні порядки, що існували за часів королів Людовика Німецького (840–876) і Карломана (876–880) у межах чітко визначеної території – східної Баварії, а його видання відбулося відповідно до указу східнофранкського короля Людовика IV Дитяти (899–911) [136, с. 108; 46, с. 21].

Щодо міжнародних договорів, то, як правова форма регулювання міжнародних відносин, вони дійсно отримують широке визнання саме в епоху середньовічної феодальної Європи. Це безпосередньо відображається як на суттєвому збільшенні їхньої кількості, так і на появі нових їх видів. Водночас поряд із усталеною практикою вирішення митних питань у зовнішньоторговельних відносинах на основі договорів про мир з'являються й перші приклади укладання самостійних торговельних трактатів, регулювання митних відносин у змісті договорів про плавання річками тощо.

А. М. Талалаєв так пояснює ситуацію, що склалася навколо права

міжнародних договорів у феодальному суспільстві: «Сама феодальна держава в перші періоди свого існування за формою була ніби системою договірних зв'язків між феодалами різних рангів, володіння яких (феоди) були державами в державі. Через особливості феодального ладу приватний договір інколи важко було відрізнити від міжнародного у повному сенсі цього слова» [248, с. 20].

Тому до переліку чинників, що сприяли розвитку середньовічного договірного права, можна зарахувати як налагодження та зміцнення міжнародних, зокрема й торговельних, зв'язків між державами, так і досить широке коло учасників міжнародних договорів, до якого, крім правителів держав, входили також окремі феодали та вільні міста.

Важлива роль у розвитку правового регулювання міжнародних митних відносин на основі договірних міжнародно-правових норм належала також збройним конфліктам. Особливо це стосувалося тих, що виникали на ґрунті тривалих митних суперечностей, таких як візантійсько-іранські війни кінця VI – початку VII ст., болгарсько-візантійські війни кінця IX – початку X ст., а можливо, й русько-візантійські війни X ст., та в результаті завершувалися підписанням мирного договору [62, с. 180, 187, 443].

До переліку найбільш відомих договорів про мир того часу, у змісті яких, зокрема, значна увага надавалася вирішенню митних питань, безумовно, належать договори, укладені між Київською Руссю та Візантією 911 р. та 944 р. (в окремих джерелах 907 р. та 941 р.) [196, с. 346].

Наприклад, відповідно до Договору 911 р., Русь набула права безмитної торгівлі на території столиці імперії в Константинополі. Було упорядковано правовий режим руських купців в імперії та митні процедури. «Нехай, – говориться у договорі про руських купців, – входять до міста ... і торгують скільки їм треба, не сплачуючи ніяких зборів» [38, с. 7].

Зі свого боку, договір 944 р. відобразив нове співвідношення сил. Русь змушена була відмовитися від попередніх переваг і знову відновити сплату митної

десятини [62, с. 189, 190].

Авжеж, спосіб укладення та зміст цих договорів залежали від результатів воєнних походів князів Київської Русі на Візантію, які обумовлювалися бажанням досягти рівноправного становища з економічно сильнішим партнером. Однак питань щодо законності їхнього укладення та необхідності виконання зобов'язань, що з них витікали, не виникало. Тому, як зазначає В. Б. Чорний, повертаючи увагу до договору 944 р., члени варяжської дружини, християни затвердили його в 945 р. клятвою в соборній церкві Святого Іллі [278, с. 338].

І це не дивно, адже, як зазначають різні представники науки міжнародного права, «в системах міжнародних відносин минулого війна та насилля служили головними засобами регулювання» [99, с. 32], «війни сприяли розвитку торгівлі, міжнародних відносин з однієї сторони, та розвитку міжнародного права, відповідних його інститутів і принципів з іншої» [300, с. 124].

Водночас поряд із практикою насильницького нав'язування переможеній державі обов'язку надання державі, що перемогла у збройному конфлікті, митних переваг у торговельних взаємовідносинах, зокрема права безмитної торгівлі та звільнення від сплати транзитного мита (право вільного проходу, плавання), для вирішення колізійних митних питань використовувалися також міжнародно-правові норми, що мали погоджувальний, координаційний характер та визначали права й обов'язки для їхніх розробників на паритетних засадах.

З приводу цього Ю. Я. Баскін і Д. І. Фельдман зазначають, що з XI ст. починають укладатися договори про «союзи в торговельних цілях», поступово формується застереження про найбільше сприяння, а вже у XIII ст. нормативне закріплення отримує інститут звільнення членів посольств від митного огляду та сплати мита [8, с. 54, 55].

Використання середньовічними європейськими державами рівноправних міжнародних договорів з метою правового врегулювання торговельних та пов'язаних з ними відносин цілком відповідало духу тієї епохи, адже, як слушно

зазначав Л. М. Марков, «якщо в країнах Передньої і Середньої Азії та в Північній Африці, а також у Візантійській державі міське ремесло і торговий обмін досягли високого рівня у VII–VIII ст., то в Європі міста як центри ремесла й торгівлі досягли економічної, зовнішньоторговельної та митної самостійності, починаючи з X–XI ст. ... Тенденції розширення економічних зв'язків між містами і князівствами починають визрівати в Європі у XII–XIII ст.» [104, с. 12, 15].

Інколи з метою досягнення потрібного результату, зазвичай у вигляді звільнення від сплати транзитного мита або зменшення його розміру, середньовічні міста (держави) зверталися до налагодження тривалих договірних взаємовідносин або об'єднувалися у союзи.

Так, для гарантування «безпечного й вільного» плавання річкою По у 1171 р. було укладено договір між Феррарою, з одного боку, та Ломбардською лігою і Венецією – з іншого. З цією ж метою протягом наступних 50 років було укладено аналогічні договори з Мантуйєю, Болоньєю та іншими містами, але вже наприкінці XIII ст. цей режим припинив своє існування. Аналогічні спроби були й в інших частинах Західної Європи. Наприклад, у 1254 р. союз міст, заснований Майнцем, Вормсом, Страсбургом і Базелем між 1226 та 1235 рр., занепокоєний тяжкою ситуацією, що склалася у межах та округах його членів, яких було близько 70, також намагався максимально зменшити важкі податки як на суші, так і на воді. Створивши власну флотилію, яка охороняла інтереси союзу й не допускала судна інших міст (держав) до вільного плавання рікою та заходу в його порти, союзу вдалося в 1268 р. за допомогою сили досягнути поставленої мети – скасувати всі мита та збори, крім імперських. Однак уже в XIV ст. даний союз припинив своє існування у зв'язку з розгромом його міст-членів іншим союзом [79, с. 58].

Вирішенню питань стягнення мита та звільнення від нього приділялась значна увага і в торговельних відносинах, учасниками яких виступали руські князівства.

Відомо, що ще 1006 р. болгары отримали від великого князя Володимира

право вільного плавання й торгівлі по Оці та Волзі [8, с. 72].

Також збереглися відомості, що регламентації митних зборів неодноразово приділялась увага у змісті грамот і договорів, які руські князі укладали між собою та з іноземцями, зокрема, Ганзейським союзом, Готландом (Готським берегом), Данією, Швецією, Англією та ін. На відповідні норми натрапляємо в договорі між Смоленськом і Ригою 1229 р., договорах Новгороду 1195, 1257 і 1270 рр., договорах Пскова з Лівонським орденом XIV–XV ст. Князі на взаємних засадах зобов'язувалися не вводити нових мит для приїжджих купців, установлювали розміри митного обкладення тих, що торгують [69, с. 23].

Поміж грамот руських князів XIV–XV ст., що збереглися до наших днів, можна згадати про договірну грамоту великого князя Дмитра Іоановича з великим князем тверським Михайлом Олександровичем від 1368 р. та аналогічну грамоту Великого князя тверського Бориса Олександровича з великим князем московським Василем Васильовичем від 1451 р. У першій з них зазначалось: «А гостем и торговцем из Новгорода Великого и Торжку и с пригородей дати путь чист без рубежа сквозь Тферь и Тферьский волости, а мытов ти новых и пошлин не замышляти, а мыто ти имяти и пошлины по старине ...». Траплялись також випадки повного звільнення від мит [79, с. 13].

Про недопущення підвищення давніх мит і дуже поширений у ті часи примус возити товари певними шляхами у певні, визначені владою міста, як зазначає С. В. Гріх, йшлося також у тексті трактату, укладеного у 1366 р., після перемоги польського короля Казимира над литовським князем Любартом [38, с. 9].

Значний внесок у розвиток нормативно-правового регулювання міжнародних митних відносин у середньовіччі зробили італійські міста-республіки, які для підтримки стабільних торговельних зв'язків на вигідних для себе умовах намагалися на договірній основі закріпити отримані переваги в торгівлі. Так, наприклад, на острові Кіпр купці Венеції та Генуї у XIV–XV ст. звільнялися від сплати ввізних та вивізних мит, тоді як купці інших держав і торговельних центрів

сплачували 4 % від ціни товару [95, с. 96–97].

Пільгами щодо сплати мита в торгівлі користувалися також у феодальний період ганзейці в Англії, Фландрії, Новгороді, у Скандинавських країнах [113, с. 31], мешканці прикордонних міст і міст, які отримували магдебурзьке право. Великим купцям, магнатам і послам митні пільги могли надаватися персонально на підставі офіційного звернення одного суверена до іншого, які в такий спосіб підтверджували бажання підтримувати добрі відносини між собою, або відображалися в міждержавних угодах, оскільки постійно були в центрі уваги під час дипломатичних переговорів.

Положення про свободу торгівлі для іноземців та вільний прохід через власну територію в мирних цілях, як зауважують Ю. Я. Баскін і Д. І. Фельдман, трапляються також у низці договорів, укладених правителями Західної Африки. Із формуванням принципу відкритого моря та зменшенням обсягів перевезення товарів річками найбільш розвинуті морські держави за допомогою введення спеціальних мит намагалися якомога довше зберігати свій контроль і над прилеглими морями. Наприклад, з XV ст. датські королі стягували мито за прохід через протоки Зунд і Бельт. За відмову від сплати судна захоплювали або їх топили [8, с. 81, 60].

Водночас на противагу силовому розв'язанню міжнародних конфліктів, які постійно виникали у зв'язку зі здійсненням митної діяльності, держави намагалися домовлятися також мирним шляхом без застосування зброї.

Так, дослідник Б. П. Ткачук, зазначає про створення у 1349 р. у м. Любек митного суду, що став апеляційною інстанцією у справах, пов'язаних із торговими спорами для всіх учасників Ганзейського союзу [254, с. 32].

За допомогою судової процедури (зустрічі на кордоні суддів з обох сторін) великий князь литовський Олександр у березні 1498 р. запропонував великому князю московському Іванові Васильовичу завершити конфлікт, виникнення якого спричинили дві взаємопов'язані події, а саме: конфіскація смоленським митником

товарів у в'яземських купців, підданих московського князя, за спробу об'їхати митницю, бо «всімъ землямъ такии обычаи ест, по хрестиянскимъ и поганьскимъ, котори гость, где промытитца, мыто проедет, не заплатившы, тотъ товаръ свои тратить», та дії у відповідь в'яземського намісника, який помстився за своїх земляків, пограбувавши смолян, що привезли товар до В'язьми [62, с. 272–273].

Інші приклади мирного розв'язання міжнародних конфліктів, побудовані на залученні третьої держави, можна навести на підставі письмових звернень хана Менглі–Гірея у 1499 р. до вищезгаданого московського князя Івана III з проханням вплинути на литовського князя, люди якого «ныныча приходя, соль берут, а пошлины не дают» та хана Давлет–Гірея до польського короля Сигізмунда у 1545 р. [38, с. 11].

Слід підкреслити, що торгівля сіллю на початку XVI ст. відігравала настільки важливу роль, що умови її здійснення спеціально обговорювалися у міжнародних угодах. Наприклад, в укладеному 1540 р. мирному трактаті між кримським ханом Сагіп–Гіреєм і польським королем Жигимонтом I [62, с. 304]. Тому невиконання однією з договірних сторін взятих на себе зобов'язань, як наслідок, могло викликати висунення відповідних претензії з боку іншої сторони договору.

Завдяки укладенню іншого міжнародного договору, Люблінської унії 1569 р., історія міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин у зв'язку з об'єднанням Польщі та Литви в Річ Посполиту збагатилася ще одним прикладом взаємної ліквідації торгових мит та утворенням єдиної митної системи.

У цілому зростання обсягів міжнародної торгівлі протягом XV–XVII ст. суттєво вплинуло як на розвиток митної політики та митної справи на внутрішньодержавному рівні, так і на еволюцію правил поведінки міжнародного митного права, зокрема, сприяло подальшому розвитку інституту міжнародних договорів у правовому регулюванні міжнародних митних відносин.

Поступове утвердження в системі міжнародних торговельних відносин рівності сторін та зацікавленості держав у їхньому стабільному розвитку сприяли

остаточному нормативному закріпленню у змісті торгово-політичних договорів застереження про найбільше сприяння, на основі якого договірні сторони надавали іноземним торговцям пільги в частині сплати мита. При цьому останнє не повинно було бути більшим за мито, яке сплачували власні піддані або інші іноземці, що підпадали під найменше обкладення таким митом.

Щоправда, позиції науковців щодо встановлення часу включення до міжнародних договорів згаданого застереження різняться. Наприклад, французькі вчені Д. Карро і П. Жюйар, посилаючись на підписаний 5 жовтня 1231 р. Договір про мир та торгівлю між Венеціанською Республікою та Тунісом, стверджують, що його використання було відоме ще у XIII ст. [63, с. 190].

Іншу позицію стосовно появи застереження про найбільше сприяння у міжнародних договорах висловлювали радянські юристи-міжнародники. Так, Д. Б. Левін, зазначав, що застереження про найбільше сприяння почали включати у торгові договори з XV ст. [92, с. 31], а В. І. Лісовський, вказує на його наявність у змісті торгових договорів Франції з Туреччиною 1535 р., Нідерландів з Іспанією 1609 р., Англії зі Швецією 1661 р., Англії з Туреччиною 1675 р. та Голландії з Туреччиною 1680 р. [113, с. 31], тобто в договорах XVI–XVII ст.

Саме у XVII ст. європейські держави в інтересах розвитку міжнародної торгівлі в умовах боротьби за визнання загальним принципу відкритого моря та проголошення свободи судноплавства по ріках, що тривало, звертаються до регулювання у торгових договорах як загальнодержавних прикордонних мит, так і внутрішніх мит окремих провінцій та міст. Так, скажімо, англо-французький договір «Про безпеку та свободу торгівлі» 1606 р. передбачав взаємне оповіщення митних тарифів та певне обмеження внутрішніх мит [92, с. 45].

Водночас використання державами міжнародних торгових договорів для розв'язання проблем, пов'язаних із застосуванням внутрішньодержавних мит, було нетривалим. Цьому сприяли зміни у внутрішньодержавній митній політиці, спрямовані на формування централізованих митних систем у межах єдиних

загальнодержавних митних кордонів. Наприклад, у Франції внутрішні мита на товари ліквідуються у 1662 р., а кроки до створення єдиного митного кордону, без його поширення на області з власною митною юрисдикцією – Ельзас і Лотарингію, почали здійснюватися з 1664 р. [133, с. 46].

Видатний радянський вчений Л. М. Марков з приводу цього писав: «Митна централізація в європейських державах триватиме ще багато віків: між Англією і Шотландією митниці будуть ліквідовані у 1707 р., а застави між Англією та Ірландією – в 1823 р. У Франції митна єдність настане у 1790 р., а Австрія сформує свою митну політику у 1775–1851 рр. В Італії митні бар'єри буде ліквідовано у 1859 р., а митне об'єднання Німеччини триватиме з 1842 по 1888 роки» [104, с. 16].

У тому ж XVII ст. водночас із укладенням переважно двосторонніх міжнародних торгових договорів проблемні питання митного обкладення зовнішньоторговельних операцій з'являються також у змісті одного з перших багатосторонніх міжнародних договорів. Так, у ст. IX Оснабрюцького мирного договору, укладеного за результатами Вестфальського конгресу 24 жовтня 1648 р., в частині відновлення свободи торгівлі між європейськими державами передбачалось: «Оскільки суспільство зацікавлене в тому, аби після укладення миру торгівля знову розквітла, була прийнята угода, що всі митні збори й мито, самовільно введені в Імперії на шкоду торгівлі й проти суспільного блага, у супереч існуючим правам і свободам, без згоди Імператора і курфюрстів Імперії, а також зловживання Брабантською буллою і репресалії та конфіскації, які виникають внаслідок цього, разом із виселенням іноземців, претензіями і правами утримання, так само всі непомірні поштові збори, а також всі інші надзвичайні обставини та обмеження, що завдали шкоди торгівлі й мореплавству, повинні бути цілком скасовані, а всім землям, територіям, портам і рікам мають залишитися їх колишня безпека, законність і звичаї» [14, с. 48–49].

Його схвалення разом з іншими матеріалами Вестфальського миру якісно змінює подальшу історію міжнародного права. Як наголошує відомий

український учений, професор А. І. Дмитрієв, Вестфальський мирний конгрес 1648 р. став своєрідним підсумком досвіду переважно двосторонніх міжнародних договірних відносин держав і створив конфігурацію нових багатосторонніх міжнародних стосунків нового міждержавного правопорядку. Матеріали Вестфальського миру дають змогу поглиблено зрозуміти джерела походження окремих інститутів сучасного міжнародного права, зокрема й такого, як міжнародне торгове та митне право [44, с. 372].

У середині XVII ст. активну участь у європейських міжнародних митних відносинах брала й тогочасна Україна. Так, за договором 1649 р. турецького султана з Військом Запорозьким і народом руським, тобто з вільною Україною, сторони взяли на себе такі обов'язки: Україна – перешкоджати запорозьким і донським козакам нападати на Османську імперію, а Туреччина – надавати українським купцям право вільно плавати по Чорному морю й безмитно торгувати в турецьких володіннях. Однак така ситуація тривала недовго, оскільки за умовами «Переяславських статей» 1659 р. Україна втратила права на самостійні зовнішні зносини й, відповідно, вже не могла домовлятися з іншими державами, як це було раніше, про ту ж саму безмитну торгівлю [242, с. 11, 13].

Слід зазначити, що до кінця XVII ст. практика регулювання міжнародних митних відносин на основі торговельних договорів набула широкого визнання з боку держав. У міжнародних зносинах відбувається остаточне виділення комерційних статей політичних договорів у самостійні торговельні трактати [248, с. 21], встановлюється відмінність між трактатами (договорами) та конвенціями. Під останніми розуміли угоди: а) короткі (наприклад з 2 ст.); б) з питань другорядних; с) додаткових (до укладеного вже трактату) [246, с. 110].

Оновлення зазнали як зміст, так і структура міжнародних угод.

Уже починаючи з XVIII ст., зазначає український дослідник історії митної справи О. В. Морозов, торговельний договір як міждержавна політико-економічна угода обов'язково включає розділ, присвячений регулюванню митно-тарифних

процедур. У другій половині XIX ст. тим із них, які не містили такого тарифного додатка, навіть відмовляли в назві «Торговельний договір». Поступово з'явилися нові різновиди таких договорів: конвенційні, або тарифні [133, с. 141, 142].

Відомий дослідник історії міжнародного права Д. Б. Левін з приводу цього питання також наголошував, що поряд із досить поширеною практикою включення до текстів торгових договорів умови найбільшого сприяння, вже з XVIII ст. держави розпочинають укладати спеціальні угоди з митних тарифів. Першою з таких найбільш відомих угод він називав англо-португальську угоду 1703 р. [92, с. 45], яку інколи ще іменують Месенською угодою або Метуенським трактатом про взаємні преференції в торгівлі між Англією та Португалією.

Поява спеціальних міжнародних угод з митних тарифів не одразу змінила ставлення держав до торгових трактатів і договорів про мир, як основних джерел правового регулювання міжнародних митних відносин. Використовуючи, як правило, саме ці види міжнародних угод, держави продовжуватимуть протягом XVIII–XIX ст. узгоджувати ставки мита на конкретні види товарів, переліки товарів, що звільнятимуться від сплати мита під час їх увезення на митну територію договірної держави, види товарів, що підпадатимуть під обмеження або заборонятимуться для ввезення, умови відмови від стягнення мита та зборів у рамках здійснення прибережними державами берегового права, умови застосування національного режиму, надання принципу найбільшого сприяння та боротьби з контрабандою тощо.

Поміж найбільш відомих міжнародних угод XVIII ст., у змісті яких приділялась увага вищезазначеним питанням, можна назвати: трактат 1740 р. між Туреччиною та Францією (останній, що зберіг назву капітуляції); трактат між Францією та Данією 1742 р.; договір про дружбу, торгівлю та мореплавство між Англією та Росією 1766 р.; договір про союз і торгівлю між США та Францією 1776 р. та ін. Наприклад, умови рівності з іншими націями під час сплати мита визначались в 11-му артикулі Кючук-Кайнарджийського мирного договору 1774 р.

та 6-му артикулі Айналі-Кавакської конвенції 1779 р., присвяченої «тлумаченню» основних пунктів Кучук-Кайнарджийського договору [246, с. 58, 72].

Про потребу обговорення митних питань не лише в торгових договорах, які вже не задовольняли потреб міжнародно-правового регулювання, але й у спеціальних угодах, згадував також В. І. Лісовський: «Запекла боротьба буржуазних держав у зовнішній торгівлі (зокрема, в галузі митної політики, митного обкладення) спричиняла укладання угод з митних питань і в окремих випадках – укладання митних союзів» [113, с. 32–33].

Зауважимо, хоч автор наводить лише приклади багатостороннього конвенційного узгодження митних формальностей на початку ХХ ст., можна стверджувати, що держави неодноразово зверталися до міжнародно-правових засобів регулювання митних взаємовідносин і в ХІХ ст. Інакше, як пояснити заснування з 1818–1924 рр. 16 митних союзів [122, с. 7], зокрема, у 1834 р. утворення відомого «Zollverein» між Пруссією, у якій до 1818 р. діяло 67 різних митних тарифів (шведських, саксонських, прирейнських) [133, с. 95], та низкою невеликих німецьких держав?

Про існування міжнародних угод з митних питань, які передували утворенню північнонімецького митного союзу, й укладання у той період подібних угод у великій кількості іншими державами, згадує також дослідник з РФ С. С. Жамкочьян та інші автори [52, с. 34; 58, с. 139].

Важливо зазначити, що прямування держав до митного об'єднання суттєво змінило протягом ХІХ ст. сталу систему відносин міжнародного митного співробітництва та наявні форми їхнього правового регулювання. Поряд із постійним удосконаленням структури й змісту міжнародних угод з митних питань та укладенням перших багатосторонніх міжнародних митних конвенцій збільшились кількість скликань та юридичний вплив результатів діяльності міжнародних конференцій, з'явилися перші діючі на постійній основі міжнародні організації.

Уже на початку XIX ст., завдяки домовленостям держав – учасниць Віденського конгресу 1815 р., було затверджено єдині правила збору мита на міжнародних ріках. Для зменшення розмірів митних зборів у міжнародній торгівлі запроваджувався спеціально розроблений конвенційний митний тариф, а для забезпечення у перспективі вільного транзиту (хоча й зі сплатою мита) між частинами Королівства Польського, які відійшли до Австрії, Пруссії та Росії, створювалась тристороння комісія з представників названих монархій.

Щоправда, більш-менш значних результатів цим державам не вдалося досягнути. Росія змушена була в односторонньому порядку скасувати дію Комерційної конвенції, укладеної 7 (19) грудня 1818 р. з Пруссією, а невдалі спроби запровадження конвенційного митного тарифу та перетворення території Польщі на аналог сучасної зони вільної торгівлі довели неготовність держав спільно рухатись до встановленої мети.

Починаючи з першої половини XIX ст., водночас відбувається збільшення як чисельності двосторонніх трактатів у галузі торгівлі та мореплавства, так і кількості статей у змісті останніх. Лише Росією у період 30–50 років було укладено такі договори зі Сполученими Штатами (1832 р.), Швецією та Норвегією (у 1838 р. відновлено дію договору 1828 р.), Королівством обох Сицилій (1846 р.), Австрією (1846 р.), Нідерландами (1846 р.), Францією (1846, 1857 рр.), Грецією (1850 р.), Данією (1857 р.), Англією (1842, 1858 рр.), Бельгією (1858 р.), Китаєм (Айгунський договір про кордони та взаємну торгівлю 1858 р.) та іншими державами [83, с. 360, 370; 113, с. 30].

Виникнення відповідної ситуації Й. М. Кулішер пов'язує з використанням державами під час укладання міжнародних договорів так званої системи відплати, або еквівалента. Відповідно до неї будь-яка пільга, надана третій державі, не поширювалась негайно на договірну сторону, а надавалась їй лише за певний еквівалент з її боку за надання нею тих чи інших вигод або переваг даній державі. На відміну від окремих договорів XVIII ст., вищезгадані трактати не

містили жодних обумовлених (зв'язаних) тарифних ставок, що додатково свідчило про небажання держав зв'язувати себе договором на визначений термін. Але вже з 60-х років XIX ст. держави знову повертаються до укладання торговельних трактатів на основі принципу найбільшого сприяння. Переважно вони отримують вигляд тарифних договорів, які на відміну від аналогічних договорів XVIII ст. містять уже не декілька ставок мита, а низку статей, за якими взаємно надаються поступки [83, с. 375, 376].

Наприкінці XIX ст., як зазначає О. В. Морозов, наслідком укладання нових торговельних трактатів між різними європейськими державами стає запровадження диференційованих митних тарифів. Тобто з метою розмежування пільгових ставок тарифів для країн-союзниць та підвищених ставок для інших держав, відбувається перехід від одного автономного тарифу до системи подвійного тарифу – загального і конвенційного [133, с. 157].

Одночасно з підписанням міжнародних угод на взаємних засадах держави досить часто ставали учасниками і дискримінаційних двосторонніх торговельних трактатів, економічних угод та тарифних договорів.

Уряди економічно сильніших держав у будь-який спосіб намагалися нав'язати контрагентам не вигідні односторонні митні пільги для власних підданих, товарів та суден. Для досягнення своєї мети не відмовлялися вони й від застосування сили або загрози силою. Наприклад, на основі концесійних угод (1821, 1843, 1858, 1860 рр.), укладених між Китаєм та Великобританією, нормативне закріплення отримали порушення національного митного простору Китаю, які стали можливими завдяки поширенню дії британського митного законодавства на визначених в угодах територіях концесії [62, с. 347].

Після Англії нерівноправні договори Китаю нав'язали США, Франція та інші держави. Ці країни намагалися не лише отримати привілеї, які вже мала Англія, та домогтися найбільшого сприяння, але й прагнули розширити такі привілеї та домогтися від Китаю нових поступок [114, с. 13].

В окремих випадках внутрішні правила митного регулювання та митної політики однієї держави, об'єкта економічної експансії, тривалий час могли обговорюватись під час міжнародних переговорів або включатися до сфери дії міжнародних угод між двома іншими, найбільш розвинутими країнами.

Так, 29 січня 1894 р. питання внесення змін до фінляндського митного законодавства, після тривалого обміну дипломатичними нотами та обговорення на міжнародних конференціях, були включені до тексту російсько-німецького торгового договору [15, с. 82–83; 82, с. 91].

Торговельні суперечності, що виникали по всьому світі як наслідок активізації боротьби окремих держав за розподіл зовнішніх сфер політичного та економічного впливу, одночасно з реалізацією заходів політики протекціонізму, час від часу перетворювалися на митні війни.

У разі настання останніх економіки конфліктуючих держав зазнавали великих збитків через зміни митних тарифів сусідів, що, зі свого боку, призводило до застосування аналогічних заходів у відповідь [52, с. 34].

Наприклад, неочікуване підвищення митних тарифів без їхнього опублікування практикували Бразилія та Аргентина. У підсумку, іноземні імпортери дізнавалися про підвищення тарифів лише під час вивантаження привезених товарів на аргентинську або бразильську територію [113, с. 33].

В свою чергу, у відповідь на утиски своїх експортерів, французьке митне законодавство останньої чверті XIX ст. передбачало повну заборону імпорту.

Акцентуємо увагу на тому, що політика держав стосовно відстоювання власних митних інтересів для домінування у зовнішній торгівлі та розвитку власної промисловості за рахунок постійного підвищення ставок митного тарифу та введення нових видів нетарифних обмежень отримала найбільший вияв саме наприкінці XIX ст. Лише у період з 1891 по 1896 рр. в Європі тривали митні війни між Іспанією та Францією, Іспанією й Німеччиною, Францією та Швейцарією, Францією та Італією, Росією та Німеччиною. На прикладі торговельних суперечок

між США та Іспанією за кубинський ринок можна спостерігати, як митний конфлікт перетворився на військовий між двома країнами у 1898 р. [62, с. 337, 338, 341].

Не змогла завадити загостренню міжнародних відносин у галузі митного регулювання та виникненню численних митних війн між державами на різних континентах і перша загальна міжнародна митна організація – Міжнародний союз з публікації митних тарифів [316].

Заснована відповідно до положень Міжнародної конвенції про створення Міжнародного союзу з публікації митних тарифів від 5 липня 1890 р., ця організація розпочала діяльність з 1 квітня 1891 р. як інформаційно-технічна організація, що систематизує, видає й розповсюджує матеріали про митні тарифи й митне законодавство різних держав світу [115, с. 460].

Зауважимо, що здійснення аналогічної діяльності мало місце і на регіональному рівні. Так, за результатами I Міжнародної конференції американських держав, яка проходила у 1889–1890 роках у м. Вашингтоні (США), було прийнято рішення про створення Міжнародного союзу американських республік та заснування при ньому постійного Комерційного бюро для збору, систематизації та опублікування матеріалів і законодавства держав-членів про торгівлю та діяльність митниць тощо.

Створення Міжнародного союзу з публікації митних тарифів стало закономірним наслідком багатовікового намагання держав досягнути взаєморозуміння з питань митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі, засвідчило їхню готовність до розвитку міжнародного митного співробітництва на багатосторонній основі, сприяло подальшому розвитку форм правового регулювання міжнародних митних відносин та підсумувало сукупність суттєвих змін, яких зазнала сфера дії міжнародного митного права протягом XIX ст. [167, с. 43–49].

Серед широкого спектра останніх доцільно згадати про найбільш значущі нововведення, а саме: 5 липня 1890 р. укладається перша багатостороння міжнародна митна конвенція; з'являються нові види суб'єктів міжнародного

митного права – митні союзи та міжнародні організації; міжнародними трактатами повністю скасовуються окремі види мита (наприклад, *droit de pavillon* – мито на прапор); починають розвиватися такі нові напрямки міжнародного митного співробітництва, як інформаційне співробітництво з митних питань, боротьба з порушеннями митного законодавства, зокрема, з питань протидії контрабанді, підробки митної документації, розробки правил походження товару; з початком проведення промислових виставок у торговельних договорах фіксується право безмитного імпорту зразків та моделей продукції за умови обов'язкового її вивезення упродовж року. Зворотне вивезення забезпечувалося сплатою мита в заставу, яке потім поверталось власнику [133, с. 143].

У другій половині ХХ ст. зазначені напрями міжнародного митного співробітництва набудуть остаточного доктринального закріплення в системі міжнародного митного права у вигляді самостійних інститутів, а саме: митно-тарифного та нетарифного регулювання торгівлі, боротьби з митними правопорушеннями, правил походження та тимчасового ввезення (вивезення) відповідно.

Щодо першої половини ХХ ст., то в цей період, водочас із інституціалізацією форм правового регулювання міжнародних митних відносин здійснюються також перші кроки у напрямі кодифікації та прогресивного розвитку правил поведінки міжнародного митного права у бік універсалізації. Держави все частіше намагались дійти згоди з багатьох актуальних питань у галузі митного регулювання, зокрема, щодо зведення до мінімуму заборон і обмежень у зовнішній торгівлі, посилення боротьби з контрабандою, спрощення митних та інших формальностей на кордонах тощо, під час роботи багатосторонніх міжнародних конференцій, що проводились під егідою Ліги Націй. Однак досягти мети скликання більшості з таких конференцій державам удавалося дуже рідко.

Коли ж домовитися у цілому все-таки вдавалося, впровадженню у життя запланованих заходів заважали односторонні дії конкретної держави або

відсутність загальної згоди держав-учасниць підписати заключний акт міжнародної конференції чи розроблений проект міжнародної конвенції. Так, на Митній конференції, відкритій у Пекіні в серпні 1925 р., у цілому, за умови скасування Китаєм усіх внутрішніх мит, було прийнято рішення про визнання його митної автономії з 1 січня 1929 р. Проте конференція нічого не змогла зробити для здійснення цієї автономії, бо відмовилася прийняти рішення щодо негайного введення надбавок до чинного низького митного тарифу [114, с. 399; 51, с. 68].

На приклади неефективної діяльності міжнародних конференцій першої третини ХХ ст. натрапляємо також у працях інших авторів, зокрема, В. І. Лісовського. Так, США з метою подолання негативних наслідків світової економічної кризи 1929–1933 рр. шляхом укладання митного перемир'я ініціювали проведення міжнародної економічної конференції між державами – членами Ліги Націй у травні – червні 1933 р. Однак після підписання разом із представниками інших 30 країн, зокрема Радянського Союзу, Англії, Франції, Німеччини, Італії, протоколу заключного засідання конференції, у липні того ж року відмовилися від виконання заходів, прийнятих за результатами її роботи [95, с. 21–22]. Жодною з держав не було підписано розроблений у 1924 р. проект типової номенклатури митного тарифу, яка містила близько 200 найменувань товарів [113, с. 33].

Тому з-поміж багатьох міжнародних конференцій, що проходили під егідою Ліги Націй, на особливу увагу заслуговують Женевські митні конференції 1923 та 1928 р.

Головним досягненням роботи першої з них слід вважати підписання представниками 36 держав – учасниць 3 листопада 1923 р. Міжнародної конвенції про спрощення митних формальностей. Конвенція набула чинності 27 листопада 1924 р., складалася з преамбули, 30 статей основного тексту та протоколу, який визнавався невід'ємною її частиною [350; 383].

Актуальність її укладення не викликала сумнівів, оскільки під час перевезення вантажів через кордон держави під різними приводами намагалися

максимально ускладнити виконання митних процедур щодо як імпорتنих, так і експортних товарів. Так, наприклад, напередодні Першої світової війни Австро-Угорщина, не підвищуючи митного тарифу, встановила такі спеціальні правила (митні формальності) для ввезення свиней із Сербії, що значна кількість свиней гинула на митних пунктах. Зі свого боку, Франція, у 20-х рр., посилаючись на відсутність у митному тарифі (на товари для ввезення) порохоотягів, почала обкладати їх імпортним митом прирівнявши за назвою до машин, що завдавало шкоди інтересам Німеччини як імпортера цього товару до Франції [113, с. 33].

Більше того, як зазначає відомий дослідник митного права Європейського Союзу М. Люкс, Міжнародна конвенція про спрощення митних формальностей 1923 р., учасниками якої є більшість держав – членів ЄС, залишається чинною й на початку третього тисячоліття: «... на неї не вплинуло укладення Договору про заснування ЄС (ст. 307 Договору про заснування ЄС)» [366, с. 8].

Тим часом радянський науковець М. М. Любимов стосовно цієї події писав, що намагання держав-учасниць досягнути ширшої регламентації матеріального та процесуального митного права (про стягнення мита; про безмитний допуск транзитних, консигнаційних та інших вантажів; про організацію митниць; процедуру огляду товарів та виконання різноманітних формальностей; взаємне сприяння у боротьбі з контрабандою) у порядку багатосторонньої конвенції, у цілому, виявились невдалими. Постанови Женевської конвенції 1923 р. мали дуже обмежене значення, а міжнародна практика в цій галузі в основному складалася у формі відсилань до внутрішнього національного права [108, с. 443].

Про підписання 21 державою міжнародної конвенції з аналогічною назвою, але вже у листопаді 1928 р., згадував і В. І. Лісовський. У її змісті держави домовлялися не маскувати митними формальностями митний тариф або ліцензування, передбачали можливість заснування між сусідніми державами спільної інспекції для проведення огляду й пропуску товарів тощо [113, с. 33].

Зі свого боку, М. М. Любимов стосовно підсумків Женевської митної

конференції 1928 р. про зведення до мінімуму заборон і обмежень зовнішньої торгівлі наголошував, що її резолюції було послаблено включенням застереження: «... як тільки обставини їм (державам-учасникам конференції) це дозволять».

Крім зазначеного, результати роботи окремих міжнародних конференцій Ліги Націй використовувалися державами з метою координації власних дій у напрямі зниження митних тарифів та максимального скорочення нетарифних торговельних бар'єрів на регіональному рівні. Так, 22 грудня 1930 р. в м. Осло Данія, Норвегія, Швеція, Голландія, Бельгія і Люксембург підписали Конвенцію про економічне зближення, основні положення якої країни «групи Осло» запозичили з проєкту економічної конференції Ліги Націй 1930 р. [108, с. 445, 448].

До внеску Ліги Націй у розвиток міжнародного митного права, слід також зарахувати поповнення його джерельної бази декількома прикладами міжнародної судової практики з питань митного регулювання. Можливим це стало завдяки діяльності у її структурі Постійної палати міжнародного правосуддя (далі – Палата), яка в одному з висновків узагальнила й визначила ознаки митного союзу, а саме: «...одноманітність митних законів і митних тарифів; єдність митних кордонів і митної території відносно третіх держав; звільнення від імпорتنих і експортних мит під час обміну товарами між державами-партнерами; розподіл мит, що стягуються відповідно до встановленої квоти» [284, с. 150–151].

Відповідно ж до іншого висновку від 5 вересня 1931 р., спираючись на зобов'язання Австрії, що витікали з положень Сен-Жерменського договору від 10 вересня 1919 р. і Женевського протоколу від 4 жовтня 1922 р., щодо заборони об'єднання з Німеччиною навіть у формі економічного союзу, Палата проголосила про неможливість утворення митного союзу між ними. Підставою для втручання Ліги Націй у відносини Австрії та Німеччини послужили положення підписаного між ними 14 березня 1931 р. проєкту документа про «уподібнення митних і політико-торговельних умов», тобто проєкту справжнього митного союзу, за яким країни зберігали свої митні служби, але

мали уніфікувати тарифи й митне законодавство та усунути всілякі перепони на спільних кордонах [47, с. 125, 126; 59, с. 534].

Після формальної ліквідації Ліги Націй подальше формування міжнародного митного права у бік його універсалізації було продовжено на багатосторонній основі з урахуванням принципів Генеральної угоди з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р. та положень низки міжнародних конвенцій і міжнародно-правових актів у сфері митної діяльності, підготовлених ВМО, Європейською економічною комісією Організації Об'єднаних Націй, а згодом, СОТ та іншими міжнародними організаціями [168, с. 31].

Генеральна угода з тарифів і торгівлі (далі – ГАТТ), як влучно зазначили з цього приводу французькі дослідники міжнародного економічного права Д. Карро і П. Жюйар, «являє собою справжній кодекс застосування мит» [63, с. 178].

Численні її приписи, які суттєво вплинули на прогресивний розвиток міжнародного митного права та його кодифікацію протягом другої половини ХХ ст., зберігають свою актуальність і на початку третього тисячоліття.

Можливим це стало, з одного боку, завдяки нормативному закріпленню у статтях ГАТТ, як *lex generalis*, тобто «загальному законі», низки нових основоположних, керівних ідей та вже перевірених часом правил поведінки, які упродовж тривалого історичного розвитку правового регулювання міжнародних відносин у сфері митної діяльності узгоджувалися державами виключно на двосторонньому рівні.

Наприклад, серед наявних методів захисту національних ринків було легалізовано використання лише митних тарифів, а всі нетарифні бар'єри у торгівлі, зокрема всі кількісні обмеження, заборонялися. При цьому кінцевою метою ГАТТ проголошувалось прагнення до повного усунення мит, шляхом їхнього поступового зниження. Нарівні з державами визнавалося право участі у міжнародних митних (торговельних) відносинах як митних союзів, так і інших «окремим автономним митним територіям». Саме на основі цих положень Гонконг, Макао, окрема митна

територія Тайвань, Пенху, Цзиньмень і Майзу (Китайський Тайбей), як і Європейський Союз, нині визнаються рівноправними учасниками зовнішньоторговельних відносин. Крім цього, також було визначено: принцип свободи транзиту; необхідність повного скасування всіх митних формальностей, які мають протекціоністський характер; умови стягнення антидемпінгових та компенсаційних мит; для товарів, що ввозяться, встановлювалися єдині вимоги до застосування правил походження та методів оцінки для митних цілей тощо.

З іншого боку, збереженню актуальності задекларованих у тексті ГАТТ положень та значному розширенню сфери матеріальних відносин, які виносилися для обговорення на періодичних зустрічах її договірних сторін, суттєво допоміг процес поступової інституціоналізації цієї угоди до рівня міжнародної організації, що володіє міжнародною правосуб'єктністю. Внаслідок цього одночасно з перетворенням ГАТТ–1947 зі звичайного механізму проведення періодичних переговорів (ст. XXV та XXVIII bis) на постійний центр проведення торговельних переговорів та організатора глобальних раундів міжнародних торговельних переговорів [63, с. 79], тобто з її трансформацією в ГАТТ–1994 – одне з основних джерел, що регламентує нині діяльність СОТ, реалізація окремих положень цієї угоди стала можливою у співпраці з іншими міжнародними міжурядовими організаціями.

У сфері митної діяльності такими міжнародними організаціями, перш за все, є Міжнародний союз з публікації митних тарифів та заснована у 1950 р. Рада митного співробітництва (далі – РМС або ВМО). Саме із ВМО нині здійснюється спільне адміністрування та реалізація положень Угоди про застосування статті VII ГАТТ (неофіційна назва «Кодекс митної оцінки») та Угоди з правил походження, підписаних за результатами переговорів Уругвайського раунду 15 квітня 1994 р. У зв'язку з цим в інституційній структурі ВМО діють два спільні органи, а саме: Технічний комітет з митної оцінки та Технічний комітет з правил походження.

Слід зазначити, що розпочавши свою діяльність у складі лише сімнадцяти європейських держав, РМС досить швидко перетворилася на світовий центр систематизації та вдосконалення норм міжнародного митного права. Вже у 1984 р., урахувавши необхідність більш детального ознайомлення з потребами всіх держав-членів та їх широке географічне представництво, в організації було прийнято рішення про застосування системи регіонального представництва. У зв'язку з цим, ґрунтуючись на цілому спектрі чинників, таких як географічна наближеність, вже існуючий порядок регіональних структур інших міжнародних організацій, робоча мова, у рамках РМС було засновано шість робочих регіонів, а саме: Північна, Південна, Центральна Америка та Карибський басейн; Далекий Схід, Південно-Східна та Південна Азія, Австралія та Тихоокеанські острови; Північна Африка, Близький та Середній Схід; Східна та Південна Африка; Західна та Центральна Африка; Європа. Згодом, у 1994 р., універсальний міжнародно-правовий статус РМС було визнано всіма її державами-членами шляхом запровадження другої неофіційної назви – «Всесвітня митна організація».

Нині в діяльності організації беруть участь 183 самостійних учасники міжнародних митних відносин, зокрема, Гонконг, Макао та Європейський Союз (далі – ЄС). Органи ВМО готують проекти кодифікаційних актів і поправок до вже чинних міжнародних конвенцій, розробляють численні рекомендації, декларації та резолюції з різноманітних питань митного регулювання. Добре знаними прикладами таких актів є Конвенція про ГС від 14 червня 1983 р., Стамбульська конвенція від 26 червня 1990 р., Конвенція Кіото від 18 травня 1973 р., Декларація з професійної етики від 7 липня 1993 р. (в редакції 2003 р.), Резолюція щодо Рамкових стандартів безпеки і сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р. та ін.

Звісно, успішна нормотворча діяльність ВМО з питань міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин значною мірою залежить від діяльності у цій сфері й інших міжнародних організацій та підтримання постійного

співробітництва з ними. Головні серед них, безперечно, СОТ та Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), представлена одним із найстаріших органів – Європейською економічною комісією. Розроблені на сесіях її спеціального органу – Робочої групи з митних питань, пов'язаних із транспортом (далі – WP.30), який діє в Женеві як допоміжний орган Економічної та Соціальної Ради ООН, рекомендації та резолюції з питань спрощення митних формальностей та уніфікації документів, що застосовуються у міжнародному товарообігу, неодноразово використовувалися в роботі з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права в рамках ВМО. Крім цього, вагомий внесок у розвиток міжнародного митного права WP.30 зроблено шляхом прийняття низки міжнародних конвенцій. Для прикладу наведемо назви декількох із них, а саме: Митна конвенція про контейнери від 2 грудня 1972 р.; Митна конвенція про міжнародні перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП від 14 листопада 1975 р.; Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р.; Конвенція про процедуру міжнародного митного транзиту під час перевезення вантажів залізничним транспортом із застосуванням накладної УМВС (SMGS) від 9 лютого 2006 р. та ін. [168, с. 31].

Підсумовуючи опис еволюції міжнародного митного права, важливо також зазначити, що здійснення багатостороннього міжнародного співробітництва учасниками міжнародних митних відносин у рамках ГАТТ/СОТ, ВМО, ООН та інших міжнародних організацій, сприяло не лише формуванню універсального міжнародного митного права, а також його прогресивному розвитку на регіональному рівні. Одним із найвідоміших таких прикладів є поява європейського митного права або митного права ЄС, вплив якого поширюється і на здійснення митної справи третіми державами.

Ураховуючи потребу приведення митного права України у відповідність до вимог митного права ЄС, а також тісний зв'язок останнього з міжнародним митним правом, коротко охарактеризуємо його еволюцію. При цьому зауважимо, що

зосередження уваги на цьому питанні залишається актуальним для вітчизняної доктрини міжнародного митного права, представники якої здебільшого аналізують положення окремих нормативно-правових актів чинного митного права ЄС або характеризують його загалом.

Отже, у доктрині міжнародного та європейського права виникнення митного права ЄС пов'язують зі створенням митного союзу в межах Європейського економічного співтовариства, утвореного на основі Договору про заснування Європейського економічного співтовариства від 25 березня 1957 р. (далі – Договір про ЗЄЕС або Римський договір). Авжеж про формування митного права в Договорі про ЗЄЕС не йшлося, проте у ст. 9 закріплювалося положення, без виконання якого існування та функціонування Співтовариства було неможливим: «Співтовариство ґрунтується на митному союзі, що стосується всієї торгівлі товарами і передбачає заборону митних зборів на імпорт та експорт між державами-членами і всіх інших еквівалентних їм платежів, а також прийняття спільного митного тарифу щодо третіх країн» [198, с. 368].

Безпосередніми завданнями ЄЕС було визначено таке: створення спільного ринку товарів, робочої сили, послуг і капіталів шляхом скасування між державами-членами митних зборів і кількісних обмежень щодо ввезення і вивезення товарів, а також усіх інших еквівалентних їм заходів; встановлення спільного митного тарифу і спільної торговельної політики стосовно третіх держав; встановлення спільної політики в галузі сільського господарства, транспорту, енергетики; зближення законодавства держав-членів у тому обсязі, в якому це необхідно для існування спільного ринку, тощо.

Розбудову спільного ринку було розпочато зі створення митного союзу для промислових товарів. Згідно з Договором про ЗЄЕС Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург планували збудувати митний союз поступово, протягом 12-річного перехідного періоду, розмежованого на три 4-річні етапи. Наскільки цей процес виявився плідним, свідчить той факт, що його завершення замість

запланованого на 31 грудня 1969 р. відбулося 1 липня 1968 р. – на 18 місяців раніше [39, с. 59].

Щоправда, текст Римського договору, а з часом і уточнююча його положення практика Суду ЄЕС, дозволяли державам-членам застосовувати надзвичайні заходи самозахисту, зокрема запроваджувати заборони чи обмеження на імпорт, експорт і транзит товарів відповідно до принципів суспільної моралі, громадського порядку та державної безпеки; захисту здоров'я та життя людей, тварин чи рослин; захисту національних багатств, які мають художню, історичну чи археологічну цінність; захисту промислової та комерційної власності. Такі заборони чи обмеження не мали застосовуватись як засоби дискримінації чи прихованого обмеження в торгівлі між державами-членами. Тому для повного скасування всіх видів контролю і формальностей, що залишалися на кордонах між державами – членами митного союзу, а також інших бар'єрів, що заважали остаточному завершенню створення спільного ринку товарів, робочої сили, послуг і капіталів, державам – членам ЄЕС знадобилося ще більше двадцяти років.

Одним із перших кроків у напрямку подолання існуючих перешкод було визначено подальше зближення митного права держав – членів ЄЕС.

Від самого початку до 1961 р. цей процес відбувався на основі рекомендацій Комісії ЄЕС, які стосувалися питань зближення законодавчих, розпорядчих та адміністративних положень із митних питань і спрямовувалися державам-членам (ст. 27 Договору про ЗЄЕС). А після 1961 р. – на основі директив Ради або Комісії, що розроблялися відповідно до положень ст. 100 Договору про ЗЄЕС.

Однак ця практика виявилася неефективною, тому Співтовариства поступово перейшли від здійснення гармонізації митного права на основі директив (нормативно-правових актів, обов'язкових для держав-членів щодо результатів, що мають бути досягнуті, однак залишаючих за ними право вільно обирати форму та засоби досягнення таких результатів) до її здійснення на основі регламентів (нормативно-правових актів, що мають загальне застосування, є обов'язковими в

усіх своїх складових частинах і підлягають прямому застосуванню в усіх державах – членах ЄС) Ради або Комісії, які безпосередньо діяли на території держав – учасниць митного союзу.

2 серпня 1963 р., в рамках діяльності спрямованої на уніфікацію митного права держав – членів ЄЕС, Комісія ЄЕС представила Раді Меморандум про програму дій у сфері митного законодавства, одним з основних завдань якої було формування та застосування в межах об'єднання єдиного зводу правил у сфері митного законодавства [198, с. 370].

У 1971 р. Комісія ЄЕС прийняла «Програму зі зближення митного права», що кінцевою метою проголошувала консолідацію митного права держав – членів ЄЕС. Зазначені Програмою завдання, наприклад гармонізацію правових і адміністративних розпоряджень щодо переведення товарів у вільний з погляду митного права обіг тощо, планувалося виконати до кінця 1975 р. Однак ці завдання не було виконано у встановлений строк.

Через це у другій половині 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. Комісія ЄЕС неодноразово змушена була констатувати незадовільний стан остаточного завершення формування митного союзу.

Особливо це стосувалося підсумків виконання завдань, передбачених уже іншою багаторічною «Програмою здійснення митного союзу», яку затверджено в 1979 р. Заходи, передбачені Програмою, спрямовувалися на завершення гармонізації митного законодавства і підвищення ступеня його обов'язковості, прийняття у формі регламенту єдиного митного кодексу, правил ГАТТ щодо оцінки товарів у митних цілях, спрощення митних формальностей та пов'язаних із ними митних процедур, а також наголошували на необхідності подальшого розвитку більш поглибленого співробітництва між національними митними адміністраціями і Комісією ЄЕС тощо [381].

У цілому, як зазначають автори книги «Західноєвропейські інтеграційні об'єднання» М. Хіршлер і Б. Циммерман, Комісія ЄЕС проголошувала правову

єдність як обов'язкову умову функціонування митного союзу і спрямовувала свої зусилля на кодифікацію митного права у формі розпоряджень або регламентів. Саме такому підходу, на думку Комісії ЄЕС, слід було віддавати перевагу, оскільки директиви не могли повною мірою гарантувати уніфікацію законодавства і необхідний правопорядок [265, с. 85].

До кінця 1981 р. з цією метою Рада прийняла 21 пропозицію Комісії ЄЕС. Проте в червні 1981 р. Європейська рада висловила занепокоєння станом внутрішньої торгівлі Співтовариства, а Комісії ЄЕС довелося знову констатувати незадовільність досягнутих із 1979 р. результатів. На початку ж 1982 р. Комісія ЄЕС наголосила, що «безглуздя було б установлювати зараз терміни виконання Багаторічної програми» [48, с. 56–57].

Проте з 1983 р. виконання передбачених «Програмою здійснення митного союзу» цілей суттєво пришвидшилося. Уже 28 березня 1983 р. було прийнято Регламент Ради (ЄЕС) № 918/83, що встановлював систему звільнень від обкладення митом у Співтоваристві [392].

Особливо цей процес активізувався після підписання державами – членами ЄЕС 17 лютого 1986 р. Єдиного європейського акта (далі – ЄЄА), положення якого стали першим в історії Співтовариства серйозним переглядом Договору про ЗЄЕС [39, с. 123–127]. ЄЄА набрав чинності з 1 липня 1987 р. і серед інших завдань чітко визначав три-етапну програму створення єдиного внутрішнього ринку в строк до 31 грудня 1992 р.

Положення ст. 8 (а) ЄЄА стверджували, що під внутрішнім ринком слід розуміти простір без внутрішніх кордонів, у якому забезпечується, відповідно до положень Договору про ЗЄЕС, вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу. Тому наявність будь-яких митних формальностей на спільних кордонах держав – членів ЄЕС суперечило вже як програмі здійснення митного союзу, так і програмі створення єдиного внутрішнього ринку.

Після скасування митних зборів на кордонах між державами – членами ЄС

єдиною перешкодою на шляху руху товарів залишалася необхідність заповнення митних документів. Цей процес полегшився 1 січня 1988 р., коли було введено так званий Єдиний адміністративний документ, що замінив 150 різноманітних національних формулярів. 1 січня 1993 р., після того як 31 грудня 1992 р. офіційно було завершено програму створення єдиного Внутрішнього ринку і держави – члени ЄС проголосили про усунення всіх перешкод на внутрішніх кордонах митного союзу, зазначену процедуру взагалі було скасовано. Отже, не залишилося жодних перешкод, що змушували робити зупинки на кордонах між державами – членами ЄС під час перевезення вантажів. Це дало можливість остаточно скасувати внутрішні митні кордони на всій території ЄС [280, с. 142].

Також з 1 січня 1988 р., після приєднання ЄЕС до Міжнародної конвенції про гармонізовану систему опису і кодування товарів, набрала чинності нова редакція Спільного митного тарифу ЄЕС [390], яка замінила побудований на основі положень Конвенції про номенклатуру для класифікації товарів у митних тарифах від 15 грудня 1950 р. Спільний митний тариф ЄЕС, що був чинний із 1968 р.

28 лютого 1990 р. Комісія ЄЕС подала на розгляд проект Митного кодексу Співтовариства, розробка якого розпочалася ще на початку 80-х рр. Його прийняття відбулося 12 жовтня 1992 р., як і у випадку зі Спільним митним тарифом, у формі регламенту. Застосування на практиці положень Митного кодексу Співтовариства у повному обсязі було розпочато лише з 1 січня 1994 р., після того як стало можливим застосування Регламенту Комісії ЄС № 2454/93 від 2 липня 1993 р., який встановлював положення про виконання Регламенту Ради (ЄС) № 2913/92 що запроваджував Митний кодекс Співтовариства від 12 жовтня 1992 р. [389] Статті 161, 182 і 183 Митного кодексу Співтовариства мали застосовуватися з 1 січня 1993 р. По суті, застосування Митного кодексу Співтовариства за відсутності цього регламенту було неможливим.

Г.-М. Вольфганг і Т. Ові вважають, що виникнення обов'язкового для всіх держав – членів ЄС митного права слід пов'язувати саме із набуттям чинності у

1994 р. Митного кодексу Співтовариства та Регламенту, що закріплював положення про виконання (імплементацию) Митного кодексу Співтовариства. Їх поява створили надійну основу для досягнення одноманітності у митних справах 27 країн, наголошують автори [425, с. 3; 426, с. 3].

Зазначимо, що Митний кодекс Співтовариства від 12 жовтня 1992 р. було розроблено шляхом інтеграції митних процедур, які застосовувалися окремо у відповідних державах-членах протягом 80-х рр. XX ст. Кодекс анулював більше ста регламентів і директив, що діяли в галузі митного регулювання з 1968 р. до 1993 р., та був спрямований на досягнення ясності й одноманітності під час тлумачення положень права ЄС щодо торгівлі з третіми сторонами. Для визначення випадків та умов, за яких застосування митного законодавства може бути спрощеним, а також розгляду інших питань, пов'язаних з його застосуванням, на основі статей 247–249 Митного кодексу Співтовариства засновувався Комітет з дотримання Митного кодексу [391].

Прийняття Митного кодексу Співтовариства засвідчило логічне завершення консолідації митного права ЄС, яку було започатковано ще «Програмою зі зближення митного права» у 1971 р. Однак слід зазначити, що з його появою необхідність існування національних митних законодавств держав – членів ЄС залишалася, оскільки Митний кодекс закріплював лише базові основи правового регулювання митних відносин. Національне митне право регламентувало організацію національної митної служби, відносини відповідальності за порушення митного законодавства й окремі митно-процесуальні норми. У деяких статтях Митного кодексу були навіть посилання на необхідність застосування положень митного права конкретної держави – члена ЄС (статті 167, 217, 245 тощо) [198, с. 373].

Положення першого Митного кодексу Співтовариства тривалий час використовувалися як основні засади митного регулювання державами – членами ЄС. Однак згодом із метою подальшого вдосконалення норм митного права ЄС та

діяльності митних служб його держав-членів Європейська комісія розробила проект нового Митного кодексу.

Від самого початку роботи над проектом було вирішено, що модернізація чинного кодексу має здійснюватися тільки через його повний перегляд та заміну новим ефективним документом, а не шляхом перегляду його окремих положень. У підсумку затвердження оновленого модернізованого Митного кодексу Європейського співтовариства відбулося 23 квітня 2008 р. Регламентом Європейського парламенту і Ради № 450/2008, офіційно опублікованим 4 червня 2008 р. [388; 424, с. 14]. Згідно з ст. 188 модернізованого Митного кодексу, набуття чинності закріплених у його статтях положень планувалось в декілька етапів, а саме: з 24 червня 2008 р.; 24 червня 2009 р.; 1 січня 2011 р.; та 24 червня 2013 р.

Як за структурою, так і за змістом він суттєво відрізнявся від попередньої його редакції [391]. Так, зберігши у структурі Митного кодексу ЄС 9 розділів, кількість статей у них було зменшено з 253 до 188. У змісті останніх, на відміну від попередньої редакції Митного кодексу ЄС 1992 р., значна увага приділялася співпраці між митними адміністраціями та уповноваженими економічними операторами, поданню електронних митних декларацій та обміну електронними даними між митними адміністраціями, при повному дотриманні положень щодо захисту та конфіденційності особистих даних тощо. У зв'язку з набуттям чинності Регламенту Європейського парламенту і Ради № 450/2008 Комісією ЄС у формі Регламенту від 17 листопада 2008 р. також було затверджено зміни до положень про його імплементацію [387].

Водночас, як зазначають Г.-М. Вольфганг і К. Харден, Європейський Модернізований Митний Кодекс був застарілим вже задовго до набуття ним чинності [424, с. 3].

Тому 20 лютого 2012 р. Комісія ЄС оголосила про початок роботи над розробкою третьої редакції Митного кодексу Союзу, підсумком якої стало прийняття Європейським парламентом та Радою ЄС Регламенту № 952/2013 від 9 жовтня

2013 р. про встановлення Митного кодексу ЄС [394], що набув остаточної чинності з 1 травня 2016 р.

У цей же самий період, одночасно з удосконаленням системи принципів та норм митного права, значної уваги в діяльності ЄС надавалося заходам спрямованим на забезпечення ефективної та результативної роботи національних митних адміністрацій та їхнього реагування на будь-які вимоги, що виникають унаслідок змін митного середовища, як це робила б єдина адміністрація. Із цією метою Європейським парламентом та Радою ЄС у формі рішень послідовно ухвалювалися програми дій для митниць у Співтоваристві. Так, згідно з Рішенням Ради ЄЕС № 91/341/ЄЕС від 20 червня 1991 р., було прийнято програму дій Співтовариства з питань професійної підготовки митних службовців. Відповідно до Рішення № 210/97/ЄС від 19 грудня 1996 р., затверджено програму дій для митниць у Співтоваристві («Митниця 2000»), впровадження якої розраховувалося на період з 1 січня 1996 р. по 31 грудня 2002 р.

На основі Рішення № 253/2003/ЄС від 11 лютого 2003 р., затверджено програму «Митниця 2007», розраховану на період з 2003 по 2007 роки.

Відповідно до Рішення Європейського парламенту та Ради № 624/2007/ЄС від 23 травня 2007 р. – «Програма дій для митниць у Співтоваристві («Митниця 2013»)» [331]. Виконання Програми «Митниця 2013» було заплановано на період з 1 січня 2008 р. до 31 грудня 2013 р. та повинно координуватися й організуватися Комісією та державами-членами в межах спільної політики, розробленої Групою Митної Політики. Усі, передбачені Програмою напрями вдосконалення діяльності митних адміністрацій, розподілялися на головні (загальні) та спеціальні. Поміж загальних цілей, виконання яких мала гарантувати Програма, можна виділити: забезпечення взаємодії та виконання зобов'язань митних адміністрацій держав-членів так ефективно, як ніби вони були єдиною адміністрацією, гарантування контролю з відповідними результатами в будь-якому місці митної території Співтовариства та підтримання діяльності законних суб'єктів господарювання;

підготовка держав-кандидатів та потенційних держав-кандидатів до вступу, включаючи засоби обміну досвідом та знаннями з митними адміністраціями зазначених держав тощо. Прикладом спеціальних цілей є наступні: зменшення адміністративних витрат та збитків, пов'язаних із послугами економічних операторів, шляхом стандартизації й спрощення митних систем та контролю, а також підтримання відкритої та прозорої співпраці з юридичними особами; підтримання створення пан'європейського електронного митного середовища через розвиток операційних систем зв'язку та обміну інформацією, що пов'язана з необхідними законодавчими та адміністративними змінами; підтримання існуючих систем зв'язку та обміну інформацією, а там, де необхідно, розвиток нових; розвиток і зміцнення загального навчання тощо.

Чинна Програма дій для митниць у ЄС («Митниця 2020»), розрахована на період з 1 січня 2014 р. по 31 грудня 2020 р., прийнята з метою підтримки функціонування митного союзу, затверджена Регламентом № 1294/2013 від 11 грудня 2013 р. [393].

Отже, на сучасному етапі функціонування ЄС формування його митного права як єдиного для всіх держав-членів узгодженого комплексу принципів, норм і стандартів триває. На практиці нормам митного права ЄС надається пріоритет над нормами митного права його держав-членів, що поступово сприяє підвищенню рівня погодженості, а в окремих випадках і повній уніфікації окремих положень національного законодавства – в галузі митного регулювання.

Можна припустити, що згодом розвиток відповідних процесів може призвести до повної заміни митного права держав – членів єдиним митним правом ЄС. Однак станом на 2020 р., митне право ЄС являє собою правове явище *sui generis*, структуру якого складають: установчі угоди ЄС; акти, що приймаються установами ЄС; міжнародні угоди, укладені як між державами – членами ЄС, так і з третіми державами; національне митне право держав – членів ЄС.

Серед установчих угод ЄС найбільш важливими у цій сфері є Договір про

Європейський Союз (далі – ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС). У їхньому змісті закріплено такі важливі для митного права Союзу положення:

– Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом із належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю. Союз засновує внутрішній ринок. (ст. 3 ДЄС);

– Союз має виключні повноваження у сфері митного союзу. (ст. 3 ДФЄС);

– митний союз охоплює всю торгівлю товарами, передбачає заборону на ввізне й вивізне мито та всі збори еквівалентної дії між державами-членами та ухвалення спільного митного тарифу у відносинах із третіми країнами. (ст. 28 ДФЄС);

– продукція, що надходить із третіх країн, вважається такою, що перебуває у вільному обігу в державі-члені, якщо стосовно неї дотримано всіх ввізних формальностей та стягнуто мито або збори еквівалентної дії, що підлягають сплаті в такій державі-члені, та щодо неї не відбулося повного або часткового повернення такого мита або зборів. (ст. 29 ДФЄС);

– заборонено ввізне та вивізне мито та збори еквівалентної дії між державами-членами. Ця заборона застосовується також до мита фіскального характеру. (ст. 30 ДФЄС);

– Рада за пропозицією Комісії встановлює ставки Спільного митного тарифу. (ст. 31 ДФЄС);

– у межах сфери застосування Договорів Європейський парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, вживають заходів, спрямованих на зміцнення митного співробітництва між державами-членами, а також між державами-членами та Комісією. (ст. 33 ДФЄС);

– Союз запроваджує поліцейське співробітництво із залученням усіх компетентних органів держав-членів, включаючи поліцію, митницю та інші спеціалізовані правоохоронні служби, що мають відношення до запобігання, виявлення та розслідування кримінальних злочинів. (ст. 87 ДФЄС);

– мита на імпорт до держав-членів товарів, що походять із неєвропейських країн та територій (перелік зазначено у Додатку II ДФЄС), що мають особливі відносини з Данією, Францією, Нідерландами та Сполученим Королівством (далі – «країни та території») заборонені відповідно до заборони на стягнення мит між державами-членами відповідно до положень Договорів. Мита на імпорт до кожної країни або території товарів із держав-членів або з інших країн та територій заборонено відповідно до положень ст. 30. Проте країни та території можуть стягувати мита, що відповідають потребам їхнього розвитку та індустріалізації або забезпечують надходження до їхніх бюджетів. Мита, зазначені в попередньому абзаці, не можуть перевищувати рівня мит, накладених на імпорт продукції з держави-члена, з якою кожна країна або територія має особливі відносини. (ст. 200 ДФЄС);

– створюючи митний союз відповідно до статей 28–32, Союз у спільних інтересах сприяє гармонійному розвитку світової торгівлі, поступовому скасовуванню обмежень міжнародної торгівлі та прямим іноземним інвестиціям, а також зниженню митних та інших бар'єрів. (ст. 206 ДФЄС).

Важливі для здійснення правового регулювання митних відносин як між державами – членами ЄС, так і з третіми державами, країнами та територіями, правила митного права, закріплено також у наступних статтях ДФЄС та Протоколах до нього: статті 34–37 (Заборона кількісних обмежень між державами-членами); статті 40, 43, 44 (Сільське господарство та рибальство); ст. 112 (Податкові положення); статті 198, 201 (Асоціювання заморських країн та територій); ст. 349 (Загальні та прикінцеві положення); Протокол № 7 «Про привілеї та імунітети Європейського Союзу»; Протокол № 31 «Про імпорт до Європейського Союзу»

нафтопродуктів, перероблених на Нідерландських Антильських островах»; Протокол № 34 «Про спеціальні положення щодо Гренландії» тощо.

Із-поміж актів, що приймаються установами ЄС центральне місце належить Митному кодексу ЄС, затвердженого Регламентом № 952/2013 Європейського парламенту та Ради ЄС від 9 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу ЄС [394].

Г.-М. Вольфганг і К. Харден вважають, що серед чинників, що вплинули на розробку та прийняття чинного Митного кодексу ЄС, найважливішими є: зміни в економічному середовищі; зміни основних джерел первинного права ЄС; зміна ролі митниці; потреба модернізації митного права задля досягнення цілей, визначених у Модернізованому Європейському митному кодексі [424, с. 3–4].

За структурою Митний кодекс ЄС (далі – МКЄС або Кодекс) складається з преамбули, 9 розділів, які вміщують 288 статей, та одного додатку – кореляційної таблиці. У його змісті нормативне закріплення отримали такі загальні правила та процедури, що застосовуються до товарів, увезених на митну територію ЄС або вивезених з неї: сфера застосування митного законодавства, завдання митниці та визначення; права та обов'язки осіб стосовно митного законодавства; конвертація валюти та часові обмеження; спільний митний тариф та тарифна класифікація товарів; походження товарів; виникнення митного боргу та гарантії для потенційного або існуючого митного боргу; відшкодування та звільнення від сплати суми ввізного або вивізного мита; погашення митного боргу; загальні правила щодо митного статусу, поміщення товарів у митний режим, перевірка, випуск та розпорядження товарами; випуск у вільний обіг та звільнення від сплати ввізного мита; спеціальні процедури; товари, вивезені за митну територію ЄС; електронні системи, спрощення, передача повноважень, процедура комітету та прикінцеві положення.

Слід наголосити, що МКЄС є лише одним з актів, що утворюють митне законодавство ЄС, яке, відповідно до п. 2 ст. 5 Кодексу, складають: Кодекс та

положення, що доповнюють або виконують його, прийняті на рівні Союзу або на національному рівні; Спільний митний тариф; законодавство, що встановлює систему Союзу щодо звільнення від митних зборів; міжнародні угоди, що містять положення в галузі митного права, у тому обсязі, в якому вони застосовуються в Союзі.

Із огляду на це важливу роль для ефективного функціонування митного права ЄС відіграють також такі регламенти, прийняті з метою сприяння виконанню положень МКЄС: Делегований регламент Комісії ЄС № 2015/2446 від 28 липня 2015 р. [310]; Імплементацийний регламент Комісії ЄС № 2015/2447 від 24 листопада 2015 р. [312]; Делегований регламент Комісії ЄС № 2016/341 від 17 грудня 2015 р. [311] тощо.

Вкрай важливою складовою митного права ЄС є Спільний митний тариф, застосування якого здійснюється відповідно до Регламенту Ради ЄЕС № 2658/87 від 23 липня 1987 р. щодо тарифної і статистичної номенклатури і спільного митного тарифу [390].

Як слушно наголошує М. Люкс, спільний митний тариф життєво важливий для Співтовариства як економічного і митного союзу, оскільки він утворює зовнішню лінію захисту спільного ринку. Якби держави-члени застосовували різні ставки імпортного мита, то товари можна було б ввозити з третіх країн через територію держави-члена з найнижчими або нульовими ставками мита, а потім користуватися принципом вільного руху товарів у межах спільного ринку [366, с. 55].

Отже, усі ввізні та вивізні мита, що підлягають сплаті, ґрунтуються на Спільному митному тарифі, який повинен включати: а) Комбіновану номенклатуру товарів, встановлену в Регламенті (ЄЕС) № 2658/87; б) будь-яку іншу номенклатуру, яка повністю або частково заснована на Комбінованій номенклатурі або передбачає її подальші підрозділи та яка встановлюється положеннями Союзу, що регулюють конкретні галузі з метою застосування тарифних положень, пов'язаних із торгівлею товарами; с) конвенційне або звичайне автономне мито, що

застосовується до товарів, охоплених Комбінованою номенклатурою; d) пільгові тарифні положення, що містяться в угодах, підписаних Союзом з деякими країнами або територіями за межами митної території Союзу чи з групами таких країн або територій; e) пільгові тарифні положення, ухвалені в односторонньому порядку Союзом відносно деяких країн або територій за межами митної території Союзу чи груп таких країн або територій; f) автономні положення, що передбачають зменшення мита або звільнення від його оплати щодо деяких товарів; g) сприятливий митний режим, вказаний для деяких товарів через їхню природу або кінцеве використання, у межах положень, зазначених у підпунктах «с»–«f» або «h»; h) інші тарифні положення, передбачені сільськогосподарським або комерційним чи іншим законодавством Союзу.

Комбінована або об'єднана номенклатура (Combined nomenclature [CN]) – систематизований перелік описів товарів, складений на основі Гармонізованої системи, який використовують для потреб Спільного митного тарифу, статистики зовнішньоторговельних операцій та для реалізації політики Співтовариства в інших сферах [366, с. 419].

На основі комбінованої номенклатури Комісія ЄС складає Інтегрований тариф ЄС TARIC (від французького терміна «Tarif intégré des Communautés européennes»). Юридично TARIC не є частиною митного законодавства ЄС. Однак на практиці він активно використовується Комісією та компетентними органами держав-членів для реалізації заходів Союзу щодо імпорту, а також необхідною мірою експорту та торгівлі між державами-членами.

Основними цілями використання Комбінованої номенклатури та TARIC є:

- 1) стягнення мит;
- 2) позначення товарів, які підлягають обкладенню акцизами;
- 3) позначення товарів, які обкладаються ПДВ за зниженими ставками;
- 4) застосування імпортних та експортних нетарифних обмежень;
- 5) ведення зовнішньоторговельної статистики.

TARIC публікується щороку в Офіційному журналі ЄС, а також є доступним в електронному вигляді. Комбінована номенклатура та TARIC видаються мовами всіх держав – членів ЄС, але офіційними вважаються англійський та французький варіанти [207, с. 203].

Важливу частину митного права Союзу утворюють правила, що встановлюють систему звільнень від сплати мита.

М. Люкс з цього приводу зазначає, що термін «звільнення від сплати мита» (duty relief) охоплює звільнення від сплати мита або зниження ставки мита, не обумовлені митним тарифом [366, с. 97].

Як і у випадку зі Спільним митним тарифом ЄС, через свої розміри, система звільнення від сплати мита, яка діє в Союзі, викладена окремо від Митного кодексу, а саме в Регламенті Ради (ЄС) № 1186/2009 від 16 листопада 2009 р., що встановлює систему ЄС для звільнення від сплати мит [323].

За структурою цей Регламент складається з преамбули, 4 розділів, які вміщують 134 статті, та 6 додатків. У його змісті нормативного закріплення отримали такі правила щодо звільнення від сплати мит: *сфера застосування та визначення; звільнення від ввізного мита* (особиста власність, що належить фізичним особам, які переносять своє постійне місце проживання з третьої країни до Співтовариства; товари, ввезені з приводу весілля; особиста власність, отримана у спадщину; шкільні комплекти одягу, навчальні матеріали та пов'язані предмети побутового призначення; партії товарів незначної вартості; партії товарів, відправлені однією приватною особою іншій; засоби виробництва та інше обладнання, що ввозяться при переносі місця діяльності з третьої країни у Співтовариство; продукти, отримані фермерами Співтовариства з господарств, розташованих у третій країні; насіння, добрива та продукти для меліорації ґрунту та зернові, ввезені виробниками сільськогосподарської продукції у треті країни для використання у господарствах, що межують з цими країнами; методичні, наукові та культурні матеріали; наукова апаратура та прилади; лабораторні тварини та

біологічні або хімічні речовини, призначені для дослідів; терапевтичні речовини людського походження та реагенти для визначення груп крові та типів тканин; апаратура та прилади, призначені для медичних досліджень, постановки медичних діагнозів або здійснення медичного лікування; еталонні речовини для контролювання якості медичних продуктів; фармацевтичні засоби, які використовуються на міжнародних спортивних змаганнях; товари для благодійних або філантропічних організацій: вироби, призначені для сліпих людей або інших осіб-інвалідів; почесні відзнаки або нагороди; подарунки, отримані в межах міжнародних стосунків; товари, які мають використовуватися монаршими особами або главами держав; товари, ввезені для сприяння торгівлі; товари, що ввозяться для цілей обстеження, аналізу або тестування; партії, надіслані до організацій, які захищають авторські права або промислові та комерційні патентні права; туристична інформаційна література; різні документи та вироби; допоміжні матеріали для складування та захисту товарів під час їх перевезення; підстилка, корми та кормові продукти для тварин під час їх перевезення; пальне та мастильні матеріали, що знаходяться на наземних автотранспортних засобах та у спеціальних контейнерах; товари для будівництва, догляду або оздоблювання пам'ятників та кладовищ жертв війн; труни, урни з прахом та оздоблювальне траурне приладдя); *звільнення від вивізного мита* (партії незначної вартості; одомашнені тварини, що експортуються під час перенесення сільськогосподарської діяльності зі Співтовариства у третю країну; продукція, отримана виробниками сільськогосподарської продукції, що ведуть господарство на фермах, розташованих у Співтоваристві; насіння, вивезене виробниками сільськогосподарської продукції для використання на об'єктах власності, розміщених у третіх країнах; корми та кормові продукти для тварин під час їх перевезення); *загальні та прикінцеві положення*.

Важливе місце в структурі митного права ЄС належить міжнародним угодам, що містять положення в галузі митного права, у тому обсязі, в якому вони застосовуються в Союзі.

Залежно від суб'єктного складу такі угоди можуть бути класифіковані за такими видами: *угоди між державами – членами ЄС* (Конвенція про процедуру загального транзиту від 20 травня 1987 р., Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20 травня 1987 р., Конвенція про взаємну допомогу та співробітництво між митними адміністраціями від 18 грудня 1997 р.); *багатосторонні міжнародні угоди, учасником яких є ЄС та його держави-члени* (Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р., Митна конвенція про міжнародні перевезення вантажів із застосування книжки МДП від 14 листопада 1975 р., Міжнародна конвенція про гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14 червня 1983 р., Міжнародна конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р.); *угоди ЄС та його держав-членів з третіми державами або міжнародними організаціями* (Угода про асоціацію між Україною з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. (далі – Угода про асоціацію)).

Так, наприклад, в Угоді про асоціацію, упорядкуванню взаємних відносин у сфері митного регулювання, приділяється увага у наступних статтях: ст. 27 «Визначення мита»; ст. 29 «Скасування ввізного мита»; ст. 30 «Статус-кво»; ст. 31 «Вивізне (експортне) мито»; ст. 33 «Збори ті інші платежі»; ст. 37 «Спеціальні положення щодо адміністративного співробітництва»; ст. 38 «Виправлення адміністративних помилок»; ст. 39 «Угоди з іншими країнами»; ст. 44 «Спеціальні заходи щодо легкових автомобілів»; ст. 49 «Правило щодо меншого мита»; ст. 50 «Застосування заходів та їх перегляд»; ст. 50 bis «Консультації»; ст. 75 «Цілі»; ст. 76 «Законодавство та процедури»; ст. 77 «Відносини з бізнес-спільнотою»; ст. 78 «Збори та платежі»; ст. 79 «Митна оцінка»; ст. 80 «Митне співробітництво»; ст. 81

«Взаємна адміністративна допомога в митних справах»; ст. 82 «Технічна допомога і розвиток потенціалу»; ст. 83 «Підкомітет з питань митного співробітництва»; ст. 84 «Наближення законодавства у митній сфері» тощо.

Вагомий вплив на формування, дію та розвиток митного права Союзу здійснює практика Суду ЄС, який своїми рішеннями значною мірою конкретизував положення відповідних норм установчих договорів та зобов'язав окремі держави-члени скасувати ті або інші заходи обмеження торгівлі, які суперечили цим нормам. У цьому контексті найбільш відомою є справа *Van Gend en Loos vs. Nederlandse Adminastratie der Belastingen* [1963], рішенням у якій було підтверджено принцип прямої дії норм Римського договору щодо скасування мит між державами-членами [207, с. 201].

За результатом розгляду іншої справи – *Commission v. Italy* [1968], Судом ЄС було визначено відсутнє в установчих договорах ЄС поняття «товар». Відповідно до рішення Суду як товар визнаються будь-які речі (вироби), що можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті і, таким чином, бути об'єктом торгових операцій.

Великого значення практиці Суду ЄС надається в діяльності національних судових органів. Так, на запити національних судів держав-членів, Суд ЄС, ухвалює рішення щодо інтерпретації Спільного митного тарифу, у тому числі й регламентів, прийнятих для його інтерпретації, що дає судам можливість вирішувати судові справи, які перебувають на розгляді. Крім цього, національні суди проводять оцінку фактичних обставин справи на основі інтерпретаційних критеріїв, викладених Судом ЄС (Суд ЄС, справа 167/84 *Hauptzollamt Bremen-Freihafen v Drünert* [1985] ECR 2235; справа 158/78 *Biegi v Hauptzollamt Bochum* [1979] ECR 1103) [366, с. 78].

Непоодинокими є випадки, коли представники юридичної доктрини розглядають як складову митного права ЄС різноманітні, розроблені його установами та органами, митні стандарти, зокрема розроблені у 1998 р. «*Customs blueprints*» [324].

У сферах, не охоплених правовими положеннями ЄС, або в яких законодавство Союзу передбачає чи дозволяє приймати національні закони, застосовується закон тієї держави-члена, де товари розміщують у митний режим. Це стосується, зокрема, організаційних питань, санкцій, процедури подання апеляції, а також імпорту та експорту зброї тощо [366, с. 28, 47].

Підсумовуючи характеристику чинного митного права ЄС зауважимо, що його вплив поширюється не лише на Союз, держав-членів і фізичних та юридичних осіб або будь-які об'єднання осіб, які відповідно до законодавства ЄС або національного законодавства його держав-членів визнаються такими, що мають право виконувати юридичні акти [394], а також і на інші держави, зокрема й на Україну.

Висновки до Розділу 1

Різноманітні аспекти міжнародного митного права неодноразово були об'єктом наукових досліджень українських і зарубіжних правників. У їхньому змісті вчені намагались розкрити як окремі питання теорії міжнародного митного права, так і практику його здійснення, вкрай рідко поєднуючи їх разом. Серед них найчастіше згадувались такі: поняття міжнародного митного права та його місце в системі міжнародного права; предмет і об'єкт міжнародного митного права; джерела та суб'єкти міжнародного митного права; взаємодія міжнародного митного права з внутрішньодержавним митним правом і митним правом міждержавних об'єднань інтеграційного типу, наприклад ЄС; правовий статус і результати діяльності ВМО, СОТ та ін. Водночас переважна більшість опублікованих праць мала дескриптивний, вузькоспеціалізований характер, а запропонована до обговорення у їхньому змісті тематика не була розвинута їх авторами в інших публікаціях, в результаті чого вона не отримала подальшого доктринального обговорення.

Таким чином, незважаючи на те, що вчені неодноразово наголошували на потребі проведення всебічного вивчення тематики міжнародного митного права, вона не стала предметом комплексного дослідження ні зарубіжної, ні української юридичної науки.

Аналіз наукової і навчальної літератури з міжнародного митного права уможлиблює виокремити два підходи до його розуміння: науковий і прикладний.

Для української правової доктрини властивий переважно науковий підхід до розуміння міжнародного митного права, згідно з яким міжнародне митне право розглядають у трьох взаємопов'язаних виявах: 1) як частина (галузь, підгалузь або інститут) міжнародного права; 2) як частина науки міжнародного права; 3) як навчальна дисципліна. Однак ані належної аргументації щодо доцільності розгляду міжнародного митного права у трьох вищезгаданих виявах, ані узгодженого розуміння міжнародного митного права як частини міжнародного права, як частини його науки або як навчальної дисципліни в теорії міжнародного митного права досі ще не вироблено. Як наслідок, замість вивчення міжнародного митного права як соціального явища і частини міжнародного права, тобто теоретичного відтворення властивих йому зв'язків і правовідносин, вчені досліджують різні аспекти міжнародного митного права як науки або навчальної дисципліни, більшість із яких зовсім не стосуються юридичної практики в цій царині.

У межах прикладного підходу, поширеного серед зарубіжних дослідників міжнародного митного права, навпаки, питанням його теорії увага майже не приділяється. Адже вчені зосереджуються на відшукуванні власне самого міжнародного митного права та його еволюційному і динамічному тлумаченні у взаємодії з іншими складовими частинами міжнародного права, інтеграційним і/або внутрішньодержавним митним правом. Вони визнають важливість міжнародного митного права для розвитку міжнародної торгівлі та здійснення різних видів комерційної й некомерційної діяльності, однак не акцентують на формулюванні точного його визначення («єдино правильної» універсальної дефініції). Отже, те, що

са́ме розуміють представники цього підходу під поняттям «міжнародне митне право», часто залишається не конкретизованим.

Наявний плюралізм підходів до розуміння міжнародного митного права свідчить про брак загально визнаної парадигми його дослідження як у межах зарубіжної, так і вітчизняної правової доктрини. Її поява дала б можливість установити реальний зв'язок між теорією та юридичною практикою в галузі міжнародного митного права, чим, зокрема, суттєво підвищила б рівень практичної значущості наукових праць вітчизняних вчених, які нині мають переважно дескриптивний, вузькоспеціалізований академічний характер.

З огляду на це, сучасна наукова парадигма дослідження міжнародного митного права повинна ґрунтуватися на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) практична значущість розробки універсальної дефініції поняття «міжнародне митне право» досить низька й ніяк не сприяє налагодженню реального зв'язку між теорією і юридичною практикою в галузі міжнародного митного права. Єдиного для вчених з різних держав визначення міжнародного митного права не може бути як через наявні особливості розуміння права відповідного народу (де для одних держав основною формою права є правосвідомість, для других – нормативно-правовий акт, для третіх – звичай, а для четвертих – правовий прецедент тощо), так і через те, що єдиного визначення права не існує у межах жодної школи, теорії чи концепції розуміння права певної держави;

2) у доктрині міжнародного митного права немає єдиного бачення його місця в системі міжнародного права. Проте міжнародне митне право не може бути самостійною чи відносно самостійною й водночас комплексною галуззю міжнародного права;

3) незалежно від того, якої точки зору щодо місця міжнародного митного права в системі міжнародного права дотримуються вчені, предмет міжнародного митного права становлять міжнародні митні відносини;

4) міжнародними митними відносинами є відносини міжнародного митного співробітництва, відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах та відносини в конфліктних ситуаціях між суб'єктами міжнародного митного права в митних справах. На основі різних критеріїв означені групи відносин можуть бути додатково диференційовані на різновиди;

5) визначення предмета міжнародного митного права, сформульовані шляхом конкретизації лише різновидів відносин міжнародного митного співробітництва у вичерпному переліку, не охоплюють усієї багатоманітності міжнародних митних відносин, отже, є не повними;

6) інші, споріднені з міжнародними митними відносинами та пов'язані з переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон, зв'язки, зокрема у сфері міжнародної економіки, торгівлі, транспорту, фінансів, туризму тощо, у сукупності утворюють предмет правового впливу міжнародного митного права, який є значно ширшим за обсягом, аніж його предмет правового регулювання;

7) ні внутрішньодержавне митне право, ні міжнародне митне право не регулюють і не можуть регулювати відносини, пов'язані з митним оформленням осіб (фізичних осіб) або їх пропуску через митний кордон, бо митному оформленню підлягають тільки товари, транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон держави, а порядку пропуску через митний кордон фізичних осіб взагалі не існує;

8) об'єктом міжнародних митних правовідносин є фактична поведінка, діяльність їх учасників, що здійснюється в межах міжнародних митних відносин, які становлять предмет міжнародного митного права;

9) суб'єктами міжнародного митного права можуть бути різні учасники міжнародних митних правовідносин. Їх коло напряму залежить від особливостей менталітету відповідного народу та домінуючого серед його науковців підходу до розуміння міжнародного митного права [172, с. 103].

Періодизацію історії міжнародного митного права, спираючись на відомі періодизації історії міжнародного права, зокрема запропоновані І. І. Лукашуком [97, с. 69] та А. І. Дмитрієвим [44, с. 378], пропонується поділити на дві глобальні епохи: епоху локального міжнародного митного права та епоху універсального міжнародного митного права. Кожна з цих епох має свої періоди.

1. Епоха локального міжнародного митного права.

1.1. Передісторія міжнародного митного права (від стародавніх часів до 1648 р.). Сучасному розумінню міжнародного митного права як цілісної системи юридичних норм, передувала тривала практика локального регулювання міжнародних митних відносин на основі розрізненої сукупності звичаєвих та договірних норм права. Правила поведінки створювались переважно на двосторонній основі і стосувались питань надання митних пільг у зовнішній торгівлі та визнання за певними категоріями почесних іноземців привілеїв та імунітетів в митній сфері.

1.2. Від Вестфальського миру 1648 р. до заснування у 1891 р. першої міжнародної митної організації – Міжнародного союзу з публікації митних тарифів. Після проведення Вестфальського мирного конгресу сфера дії норм міжнародного митного права поступово зазнає суттєвих змін, зокрема: розширюється об'єктна сфера митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі; започатковується співробітництво з питань боротьби з митними правопорушеннями, визначення правил походження та тимчасового ввезення (вивезення); форма закріплення норм міжнародного митного права еволюціонує від двосторонніх норм міжнародної ввічливості, міжнародних звичаїв, окремих статей двосторонніх мирних та союзних міжнародних договорів, торгових трактатів та спеціальних угод з митних тарифів до підписання 5 липня 1890 р. першої багатосторонньої міжнародної митної конвенції – Міжнародної конвенції про створення Міжнародного союзу з публікації митних тарифів; питання митного регулювання включаються до порядку денного діяльності

міжнародних конференцій; з'являються нові види учасників міжнародних митних відносин – митні союзи, та міжнародні організації тощо. Утворення Міжнародного союзу з публікації митних тарифів, який розпочав діяльність з 1 квітня 1891 р., стало закономірним наслідком багатовікового намагання держав досягнути взаєморозуміння з питань митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі, засвідчило їхню готовність до розвитку міжнародного митного співробітництва на багатосторонній основі та сприяло формуванню необхідних передумов для здійснення у подальшому прогресивного розвитку та кодифікації норм міжнародного митного права.

2. Епоха універсального міжнародного митного права.

2.1. Інституціалізація форм правового регулювання міжнародних митних відносин і формування засад універсального міжнародного митного права (від 1891 р. до ліквідації Ліги Націй у 1946 р.). Точкою відліку, коли міжнародне митне право розпочинає перехід від регулювання локальних міжнародних митних відносин у бік напрацювання норм універсального характеру, можна вважати початок діяльності Міжнародного союзу з публікації митних тарифів. Мета його заснування полягала у здійсненні перекладу та опублікуванні митних тарифів різних держав Земної кулі, а також законодавчих чи адміністративних постанов, які вноситимуть до них зміни у майбутньому. Відповідне формулювання мети було обумовлено постійним загостренням міжнародних відносин у галузі митного регулювання між державами з різних континентів, які час від часу призводили до виникнення митних війн.

Важливу роль у формуванні засад універсального міжнародного митного права відіграли багатосторонні міжнародні конференції, що систематично скликались під егідою Ліги Націй. До порядку денного діяльності таких міжнародних конференцій держави часто включали найбільш актуальні питання правового регулювання міжнародних митних відносин, зокрема, зведення до

мінімуму заборон і обмежень у зовнішній торгівлі, посилення боротьби з контрабандою, спрощення митних та інших формальностей на кордонах тощо.

2.2. *Становлення універсального міжнародного митного права (з 1947 р. дотепер)*. Після Другої світової війни формування універсального міжнародного митного права відбувалося на основі положень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р. та низки міжнародних конвенцій і міжнародно-правових актів у сфері митної діяльності, підготовлених ВМО, Європейською економічною комісією ООН, а згодом, і СОТ та іншими міжнародними організаціями. Закріплені у їхньому змісті принципи, норми та стандарти протягом другої половини ХХ – на початку ХХІ ст. були визнані не тільки більшістю держав світу, а й багатьма міждержавними інтеграційними об'єднаннями, та отримали подальший розвиток як у численних міжнародно-правових актах регіонального, локального та партикулярного характеру, так і в актах внутрішньодержавного та інтеграційного митного права [187, с. 44–46].

Вагоме значення доробок у галузі міжнародного митного права мав для еволюції міжнародно-правового регулювання митних відносин на регіональному рівні міжнародної взаємодії. Майже на всіх континентах між учасниками міжнародних митних відносин було започатковано процеси конвергенції їх митних систем, а в окремих випадках і міжнародної митної інтеграції. Найбільш відомими і прогресивними у цьому напрямі є результати міжнародної митної взаємодії між європейськими державами, які проявились у формуванні митного права ЄС або європейського митного права.

Митне право ЄС являє собою правове явище *sui generis*, структуру якого складають: установчі угоди ЄС; акти, що приймаються установами ЄС; міжнародні угоди, укладені як між державами – членами ЄС, так і з третіми державами; національне митне право держав – членів ЄС.

Із-поміж актів, що приймаються установами ЄС центральне місце належить чинному Митному кодексу ЄС, затвердженому Регламентом № 952/2013

Європейського Парламенту та Ради ЄС від 9 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу Європейського Союзу.

Його юридична дія та вплив поширюється на: ЄС; держав-членів ЄС; фізичних та юридичних осіб або будь-які об'єднання осіб, які відповідно до законодавства ЄС або національного законодавства його держав-членів визнаються такими, що мають право виконувати юридичні акти; на інші держави, зокрема й на Україну.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ І ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА

2.1. Категорії «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права» у правовій доктрині

Більше ніж два останні тисячоліття категорії «зміст» і «форма» визнаються одними з найважливіших у понятійному ряду філософії, логіки, теорії права та інших наук. Серед найбільш відомих мислителів людства, які висловлювали власне бачення щодо їх розуміння, слід згадати Аристотеля, Т. Аквінського, Г. Дж. Бермана, Г. Гегеля, Т. Гоббса, Г. Гроція, Р. Дворкіна, Л. Дюгі, І. Канта, Р. Кельзена, Д. Лойда, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Дж. Остіна, Р. Паунда, Платона, Г. Радбруха, Ж.-Ж. Руссо, Сократа, Л. Фуллера, Ф. А. Хайека, Г. Харта, Цицерона, Юстиніана. Активно використовуються ці категорії і в доктрині міжнародного митного права. Тому зупинимося на їх характеристиці більш детально.

На думку О. О. Грицанова, як філософські категорії «зміст» і «форма» традиційно використовуються для характеристики зв'язку між способом організації речі та власне матеріалом, з якого ця річ складається. Зокрема, Аристотель трактував «матерію» (зміст) як передумову, можливість речі бути або не бути, а форму – як внутрішню мету речі, що обумовлює їх єдність. У Канта проблема форми й змісту артикулюється як проблема співвідношення форми і змісту мислення. Гегель визначав подвійний статус форми: нерелефлексивна в саму себе, вона – зовнішня, байдуже для змісту існування; рефлексивна в саму себе, вона і є зміст [36, с. 949].

Зауважимо, що більшість учених, які вивчають ці категорії чи просто послуговуються термінами «зміст» і «форма» під час проведення наукових досліджень, наполягає на тому, що їх відокремлене існування, як, власне, і тлумачення, неможливі. Тому зазвичай вони розглядаються як взаємопов'язані.

Наприклад, Н. А. Некрасова і С. І. Некрасов щодо цього зазначають, що категорії «зміст» і «форма» використовуються для характеристики станів різних об'єктів дійсності, де зміст виражає єдність частин, зв'язків, властивостей, що утворюють предмет, явище або процес, а форма – спосіб їхнього зв'язку, система внутрішньої організації, спосіб упорядкування та існування змісту. Зміст і форма перебувають у нерозривній єдності: форма змістовна, а зміст завжди оформлено. Зміна змісту тягне за собою зміну форми, й навпаки. Однак зміст більш рухомий, оскільки відображає суперечливу у своїй основі сторону буття, що змінюється, форма ж виражає стійкість об'єктів, їх якісну визначеність [137, с. 79].

М. І. Кондаков з приводу існуючого зв'язку між цими категоріями зазначав таке: «Зміст завжди перебуває в єдності із формою. У цій єдності примат за змістом, від якого залежить розвиток і зміна предмета, а відповідно, розвиток і зміна форми. Оскільки ж форма не є чимось пасивним, байдужим до змісту, в предметі постійно відбувається боротьба змісту й форми. Зміст, якому властива якість рухливості, на певному етапі скидає форму, яка відрізняється тим, що вона менш рухлива, більш стійка. Нова форма сприяє прогресивному розвитку змісту». Щодо інтерпретації обговорюваних понять, то вчений вважав, що філософська категорія «зміст» відображає внутрішню матеріальну основу існування предмета об'єктивної дійсності, спонукальну матеріальну силу, яка виступає джерелом розвитку предмета і переходу його у нову якість. Під формою він вбачав внутрішню структуру, будову, зв'язок і спосіб взаємодії частин і елементів предмета і явища [77, с. 485, 574].

У схожий спосіб трактуються категорії «зміст» і «форма» в юридичній енциклопедичній, а також науковій і навчальній літературі з теорії держави і права. Так, у підручнику із загальної теорії держави і права, підготовленому колективом авторів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, викладено таке бачення їх розуміння: «Поняття «форма» права вказує на те, що право як соціальне ціле має власний зміст, який становлять правові

принципи та норми, що пов'язані між собою та утворюють відповідну структуру права – сукупність правових норм, інститутів, галузей права. Зміст права формується внаслідок повторювальності певних суспільних відносин і визначений наперед конкретно-історичними умовами, тенденціями та перспективами розвитку суспільства. Зміст права порівняно з формою права має визначальне значення» [55, с. 180].

В іншій колективній праці з теорії держави і права, підготовленій ученими Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, взаємозв'язок між цими категоріями розкривається так: «Термін «форма» (від лат. «forma» – зовнішність, образ, вид, устрій) – багатозначний. Зокрема, «форма» – це спосіб існування змісту (єдність змісту й форми). Саме у такому значенні використовується цей термін у словосполученні «форми права» (право має «форми» і «зміст», змістом права є «норми права»). ... Право має форми: внутрішню, зовнішню. Внутрішня форма права – це його структура, система елементів, що становлять його зміст як певного явища. Зовнішня форма права – це система тих його джерел, які об'єктивують, зовнішньо виражають і закріплюють норми права, дозволяють ознайомитися з їхнім змістом, реалізувати їх вимоги у правомірній поведінці, правозастосовній діяльності» [251, с. 278, 284].

У Великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією Ю. С. Шемшученка термін «форма права» запропоновано розуміти як спосіб організації змісту і зовнішнього існування (прояву) і функціонування права. Відповідно, розрізняють внутрішню та зовнішню форми права. Під внутрішньою формою права розуміють систему права, структуру змісту або систему права та його структуру, а під зовнішньою – джерела права [23, с. 948].

Зауважимо, що в наукових працях з теорії права неодноразово здійснювалися спроби розглядати зміст права не лише з позицій нормативізму, а також інших підходів до розуміння права. Зокрема, на думку Р. З. Лівшиця, якщо розуміти під правом не тільки і не стільки систему норм, а сукупність ідей, норм і реальних

відносин, які відповідають принципам справедливості, рівності, свободи, то, відповідно, і структура права виявиться іншою, а саме: ідеї, норми, суспільні відносини. Серед цих трьох елементів немає головних і неголовних, першорядних і другорядних. Кожен елемент необхідний: за відсутності хоча б одного з них ми маємо справу з іншим суспільним феноменом, а не з правом [93, с. 77–78].

О. В. Петров також відстоює позицію, що зміст права утворює сукупність трьох послідовно взаємопов'язаних між собою структурних компонентів. Однак, на відміну від попереднього автора, зараховує до них: процес формування юридичних норм, процес здійснення правомірної поведінки суб'єктів і процес забезпечення правопорядку [199, с. 277].

На переконання ж вітчизняного теоретика права А. М. Кучука: «Неуніверсальність права є об'єктивною умовою неможливості однозначно визначити зміст права. Правовий поліцентризм дозволяє говорити про особливості розуміння права відповідного народу. Для однієї цивілізації правом є звичай, для другої – релігійна норма, для третьої – правосвідомість тощо. Тобто єдиного розуміння права не може бути вже через особливості менталітету народу. Отже, і зміст права, яке є елементом культури, у різних цивілізаціях є різним» [90, с. 190, 52–53].

Щодо категорії «форми права», то, незважаючи на те, що теоретики права наполягають на існуванні внутрішньої та зовнішньої форм права, в сучасній науковій і навчальній юридичній літературі згадуються лише його зовнішні форми, які, згідно з домінуючою ще в радянській правовій доктрині думкою, ототожнюються з джерелами права. Характеристика ж внутрішньої форми права здійснюється вченими через визначення поняття й елементів його структури або системи, та як самостійне наукове поняття не виділяється.

Аналогічна ситуація щодо використання термінів «зміст права» і «форма права» має місце і в теорії міжнародного права, зокрема й у доктрині міжнародного митного права.

Д. І. Фельдман, наприклад, визнаючи, що у філософській літературі немає абсолютної єдності щодо розуміння категорії «зміст», стверджував, що зміст права становлять норми права. Саме правові норми насамперед несуть у собі заряд правової енергії [260, с. 5].

І. І. Лукашук наголошував на тому, що міжнародне право являє собою єдність змісту і форми. При цьому головна роль належить змісту, який учений розмежовував на соціальний і юридичний. Під соціальним змістом міжнародного права він визнавав узгоджену волю держав. Щодо юридичного змісту міжнародного права, то ним є норми, а юридичним змістом норми – правило поведінки. Норми являють собою необхідну внутрішню форму існування міжнародного права. Джерела міжнародного права автор вважав офіційно-юридичною формою існування міжнародно-правових норм. Вони являють собою зовнішню форму, в якій втілюється нормативний зміст норм [97, с. 18, 21].

Поширеним для теоретиків міжнародного права є також використання терміна «джерела права» у двох значеннях: матеріальному і формальному. Під матеріальними джерелами вони розуміють матеріальні умови життя. Формальні ж джерела права для них – це ті форми, в яких виявляються норми права. Тільки формальні джерела права є юридичною категорією і становлять предмет вивчення юридичних наук, у тому числі міжнародного права, зауважує професор Т. Л. Сироїд [243, с. 58].

Як форми, в яких виявляються норми міжнародного митного права, що виражають узгоджену волю його суб'єктів, трактують поняття «джерела права» К. Г. Борисов [17, с. 21], Н. Е. Буваєва [19, с. 72], Н. В. Живенко [53, с. 11], А. Ю. Райкова [227, с. 32], К. К. Сандровський [240, с. 47] та багато інших представників доктрини міжнародного митного права.

Зауважимо, що поряд із терміном «форми права» у наукових і навчальних працях з міжнародного митного права вчені активно послуговуються також і терміном «зміст міжнародного митного права». Проте здебільшого його можна

побачити у назвах розділів або підрозділів (параграфів) таких праць. Щодо їхнього змісту, то науковці майже взагалі не звертають увагу на категорію «зміст міжнародного митного права» як на самостійну наукову категорію, не виділяють і не характеризують її складові елементи, уникають пояснення її логічного зв'язку із поняттям «форми міжнародного митного права» та лише опосередковано згадують її в тексті разом з іншими поняттями.

У тих небагатьох випадках, коли йдеться все ж таки про потребу інтерпретації категорії «зміст міжнародного митного права», це відбувається на основі нормативістського (позитивістського) підходу до праворозуміння і, незважаючи на проголошену наукову новизну отриманих результатів, по суті нічим не відрізняється від найбільш поширеної інтерпретації категорії «зміст права» в теоріях внутрішньодержавного та міжнародного права. Так, наприклад, українській науковець Ф. Г. Клян у дисертаційному дослідженні стверджує, що він уперше обґрунтував зміст міжнародного митного права як окремої галузі міжнародного права, який становлять норми і принципи, закріплені у відповідних міжнародних договорах, а також у спеціальних угодах з митних питань та інших джерелах [69, с. 7, 35].

Н. Е. Буваєва, зі свого боку, хоча прямо й не визначає, що являє собою зміст міжнародного митного права, однак розглядає його у взаємозв'язку з категорією «форма» і, на наш погляд, також вважає, що його складовими елементами є міжнародно-правові принципи і норми. На думку вченої, міжнародне митне право є правовою формою міжнародного митного співробітництва, тобто це форма, а змістом виступають результати міжнародного митного співробітництва держав та інших суб'єктів міжнародного права [19, с. 72].

Отже, проведений аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цього питання, дав змогу дійти висновку, що в сучасній доктрині міжнародного митного права немає комплексного, системного, логічно

обґрунтованого трактування категорій «зміст» і «форма» міжнародного митного права.

З огляду на важливість розв'язання цієї проблеми як у частині визнання категорій «зміст» і «форма» основними, фундаментальними в категоріальному ряду теорії міжнародного митного права й усунення існуючої плутанини та безсистемності використання термінів «зміст», «форма», «структура», «система», «джерела», так і в частині логіки виведення поняття міжнародного митного права, зокрема, на основі категорій зміст і форми міжнародного митного права, а не навпаки, вважаємо, що їх доктринальна характеристика має здійснюватися з урахуванням таких теоретичних положень, що мають методологічне значення:

– інтерпретація категорій «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права» має здійснюватися з урахуванням наявного між ними взаємозв'язку, який не передбачає ні відокремленого їх існування, ні тлумачення;

– ураховуючи можливість існування різного бачення змісту міжнародного митного права на внутрішньодержавному, двосторонньому, субрегіональному або регіональному рівнях, категорію «зміст міжнародного митного права» в її загальному для всіх суб'єктів міжнародного митного права розумінні пропонується розглядати як сукупність його принципів, норм і стандартів;

– використання категорії «форми міжнародного митного права» для пояснення значення поняття «джерела міжнародного митного права» або їх ототожнення дискусійне, адже ці категорії, враховуючи наявний між ними зв'язок, слід розглядати як окремі, самостійні поняття категоріального ряду теорії міжнародного митного права;

– поняття «форма міжнародного митного права» характеризує спосіб зовнішнього існування (юридичного вираження) змісту міжнародного митного права [190, с. 73–74].

2.2. Концепція внутрішньої організації елементів змісту міжнародного митного права

У доктрині міжнародного митного права категорія «внутрішня організації елементів змісту» безпосередньо не використовується і як самостійне поняття не виокремлюється. Замість нього вчені активно послуговуються поняттям «система міжнародного митного права».

Водночас, незважаючи на усталеність обраного вченими підходу, єдиного бачення системи міжнародного митного права дотепер так і не сформовано. Дослідники системи міжнародного митного права тривалий час не можуть досягти єдності щодо визначення її поняття, сутності, складових елементів і критеріїв побудови, часто ототожнюють систему міжнародного митного права із системою його науки або підміняють її системою викладання навчальної дисципліни. Багато в чому ситуацію, що склалась, можна пояснити тим, що питання системи міжнародного митного права розглядається переважно в навчальній літературі (підручниках та навчальних посібниках) та майже не згадується в наукових дослідженнях і публікаціях. З іншого боку, це поняття може просто не підходити для здійснення теоретичної характеристики внутрішньої організації змісту міжнародного митного права, оскільки має інше значення та посідає окреме місце в категоріальному ряду теорії міжнародного митного права.

В українській доктрині міжнародного митного права самостійних комплексних досліджень означеної проблематики немає. З огляду на це питання щодо розуміння поняття «система міжнародного митного права» та його використання в теорії міжнародного митного права замість категорії «внутрішня організація елементів змісту міжнародного митного права» залишаються відкритими для обговорення, а отже, є актуальними та потребують нагального вирішення.

Про важливість і потребу проведення таких досліджень свідчить і аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблематики. Здійснене на його основі узагальнення існуючих думок дає змогу зробити висновок про те, що інші дослідники системи міжнародного митного права також визнають її суперечливий характер [103, с. 54], вказують на недостатній рівень розгляду цієї тематики в науці міжнародного і національного (митного) права та наголошують на потребі її подальшого дослідження [145, с. 83], наполягають на доцільності розроблення такої системи для ефективного застосування на практиці міжнародного митного права [27, с. 27] тощо.

Водночас одного лише визнання існування проблем вивчення та дослідження системи міжнародного митного права без конкретних кроків, спрямованих на їх розв'язання, недостатньо, що й зумовлює потребу активізації наукового пошуку в цьому напрямі.

Серед зарубіжних та українських науковців, які розробляли цю проблематику, слід згадати такі прізвища: К. Г. Борисов, Н. Е. Буваєва, Л. І. Волова, Н. В. Живенко, В. М. Малиновська, С. М. Овчінніков, О. В. Перепадя, К. К. Сандровський. Охарактеризуємо детальніше обґрунтовані ними погляди на можливе розуміння системи міжнародного митного права.

Одним із перших учених, хто наголосив на важливості розробки збалансованої системи міжнародного митного права (як нормативної, так і наукової), був професор К. Г. Борисов. На його думку, систему міжнародного митного права як галузі (підсистеми) загального міжнародного публічного права, яку слід відрізнити від системи міжнародного митного права як науки та навчальної дисципліни, залежно від предмета регулювання, з урахуванням діючої практики міждержавних і міжнародних митних зв'язків у світовому співтоваристві, становлять такі підгалузі, як право митного транзиту, право митних пільг, процесуальне митне право, а також така особлива його підгалузь, назву якої автор не наводить, яку становить група (комплекс) норм із права міжнародних митних

організацій та норм, що регулюють питання мирного вирішення міжнародних митних спорів і міжнародно-митної заборони митних війн, блокад і будь-якого різновиду неправомірних «санкцій» та інших засобів митного примусу, та інші підгалузі. Крім цього, як елементи системи галузі міжнародного митного права К. Г. Борисов називає окремі комплекси міжнародно-правових норм щодо регулювання митного режиму промислового співробітництва, митного режиму міжнародних науково-технічних зв'язків держав, митного режиму під час передавання технологій тощо [18, с. 13, 20].

Про можливість використання підходу до розуміння міжнародного митного права як частини загального позитивного міжнародного права, як галузі наукового знання та навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» зазначав і професор К. К. Сандровський. Утім розроблена ним система норм і понять міжнародного митного права, яка, як наголошував науковець, хоча й не збігається із системою позитивного правового матеріалу в цій галузі, проте відображає основні тенденції реального правового регулювання міждержавних митних відносин, виявилась системою навчальної дисципліни [240, с. 19].

На думку В. М. Малиновської, такий підхід неправильний. Галузь міжнародного митного права являє собою цілісну систему норм і принципів, зауважує науковець. Однак власну систему міжнародного митного права як галузі міжнародного публічного права В. М. Малиновська уявляє як складову наступних підгалузей та правових інститутів: право міжнародних договорів, що стосуються регулювання відносин у сфері митної справи; право міжнародних організацій, створених для здійснення міжнародного митного співробітництва; інститут митного простору, митної юрисдикції та митного суверенітету; інститут вільних економічних зон та митних союзів; інститут примусових заходів, що застосовуються у сфері міжнародного митного співробітництва; право митних формальностей (митного очищення); інститут митних режимів (митних процедур); право митних пільг та преференцій; інститут міжнародного співробітництва у

галузі боротьби з контрабандою та іншими митними правопорушеннями; право міжнародної економічної та технічної допомоги; норми, що регламентують форми промислового співробітництва держав; норми, що регламентують форми науково-технічного співробітництва держав; норми, що регламентують порядок вирішення міжнародних митних спорів (процесуальне міжнародне митне право) [103, с. 54].

Зі свого боку, Н. Е. Буваєва вважає, що запропоновані К. Г. Борисовим, К. К. Сандровським та В. М. Малиновською структури системи міжнародного митного права не підкріплені жодними обґрунтуваннями, посиланнями на будь-який проведений аналіз міжнародних договорів з митних питань. Не побачила Н. Е. Буваєва і жодної підстави, на основі якої ці автори виділяють ті або інші елементи системи міжнародного митного права. Тому вона стверджує, що системі міжнародного митного права, яка не може бути результатом абстрактних теоретичних міркувань та має ґрунтуватися на реально існуючій міжнародно-правовій матерії, має бути властива певна структура – її внутрішня організація, розташування її елементів у взаємозв'язку і взаємодії. Система міжнародного митного права має ґрунтуватись на сукупності спеціальних, властивих тільки їй, принципів (так званих нормах найбільшого ступеня абстракції). Систему міжнародного митного права, її структуру та основні елементи дослідниця пропонує визначати, виходячи з аналізу, по-перше, наявних міжнародних митних угод, по-друге, через вивчення основних напрямів міжнародного митного співробітництва та діяльності універсальної міжнародної міжурядової організації світового масштабу в галузі митної справи Всесвітньої митної організації з розробки міжнародних правових актів.

Насамкінець Н. Е. Буваєва зазначає, що систему міжнародного митного права як галузі міжнародного публічного права становлять такі підгалузі та інститути: 1) право митних процедур та інших митних формальностей; 2) інститут класифікації та кодування товарів у митних цілях (правил побудови товарних номенклатур митних тарифів); 3) інститут митної оцінки товарів; 4) інститут

походження товарів у митних цілях; 5) право митних пільг і преференцій; 6) норми, що регулюють відносини третіх осіб і митних органів (консультування, інформування, оскарження); 7) норми, що регулюють організацію митного контролю; 8) інститут митного співробітництва в боротьбі з контрабандою та іншими митними правопорушеннями [19, с. 32–34].

Розроблена В. М. Малиновською система галузі міжнародного митного права викликала критичні зауваження ще одного представника науки міжнародного права з РФ – С. М. Овчіннікова. На його погляд, В. М. Малиновська не виправдано вводить до системи міжнародного митного права такі утворення, як право міжнародної економічної і технічної допомоги, міжнародне промислове співробітництво держав. У всякому разі, як наголошує С. М. Овчінніков, тут потрібне додаткове обґрунтування. Вчений також вважає, що навряд чи має сенс виокремлювати такі інститути, як «право міжнародних договорів, що стосуються регулювання відносин у сфері митної справи; право міжнародних організацій, створених для здійснення міжнародного митного співробітництва», оскільки тут не виявляється будь-якої специфіки. Право міжнародних договорів і право міжнародних організацій у принципі одне й те ж саме, незалежно від того, в якій сфері, митній чи будь-якій іншій, укладаються міжнародні договори і діють міжнародні організації.

Зауважимо, що, посилаючись на обмежений обсяг підготовленої праці, С. М. Овчінніков не наводить докладного опису власної системи міжнародного митного права, під якою він розуміє взаємопов'язані групи міжнародно-правових норм (підгалузі та інститути), що стосуються переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон [145, с. 82].

Інтерпретацію поняття «система міжнародного митного права» можна знайти в наукових публікаціях й інших учених. Так, Н. В. Живенко, присвятивши дисертацію міжнародно-правовим засадам митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, вважає, що система міжнародного митного права

є галуззю (підсистемою) загального міжнародного публічного права, що, на її думку, пояснюється досить широкою практикою встановлення міждержавних та інших міжнародних митних зв'язків у світовому співтоваристві [53, с. 48].

Зі свого боку, український правник О. В. Перепада систему міжнародного митного права інтерпретує як систему підгалузі міжнародного економічного права, яка «є системою упорядкованих норм і принципів міжнародно-правового характеру, що виступають регуляторами міжнародного митного співробітництва» [149, с. 568].

Отже, аналіз наведених вище поглядів науковців дає змогу дійти таких висновків з приводу наявних доктринальних підходів до розуміння поняття системи міжнародного митного права як частини міжнародного права:

по-перше, в науковій і навчальній літературі з міжнародного митного права категорію «система міжнародного митного права» розглядають як частину міжнародного права (система галузі міжнародного митного права), як систему науки та систему викладання навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» (систему підручників з міжнародного митного права);

по-друге, науковці наполягають на тому, що систему міжнародного митного права як частини міжнародного права слід відрізнити від системи міжнародного митного права як науки та системи викладання однойменної навчальної дисципліни, однак зазвичай не наводять належної аргументації для проведення такого розмежування;

по-третє, нерозуміння взаємозв'язку між системою міжнародного митного права як частини міжнародного права, системою міжнародного митного права як науки та системою викладання навчальної дисципліни досить часто призводить до їх ототожнення, що виявляється у підміні елементів системи міжнародного митного права як частини міжнародного права складовими елементами системи його науки або навчальної дисципліни;

по-четверте, елементами системи міжнародного митного права як частини міжнародного права найчастіше визнаються взаємопов'язані комплекси (групи) міжнародно-правових норм у вигляді підгалузей та інститутів, але щодо узгодженої кількості останніх та належної аргументації доцільності їх зарахування до цієї системи, як і щодо підстав поділу запропонованих комплексів на підгалузі та інститути, представники науки міжнародного митного права тривалий час не можуть домовитись;

по-п'яте, в теорії міжнародного митного права дотепер не вироблено узгодженого підходу до розуміння поняття «система міжнародного митного права», підтвердженням чого, зокрема, є досить суперечливі його дефініції тощо [189, с. 50].

З огляду на вищевикладене, з метою вироблення узгодженого підходу до розуміння поняття «система міжнародного митного права» сучасна парадигма його дослідження має ґрунтуватись на таких теоретичних засадах, що мають методологічне значення:

1) категорія «система міжнародного митного права» має бути визначальною під час побудови системи науки міжнародного митного права та системи викладання навчальної дисципліни «Міжнародне митне право», їх не можна ототожнювати за жодних обставин;

2) системі міжнародного митного права не властивий поділ на підгалузі та інститути, наявність яких установлюється та обґрунтовується наукою, адже головною метою нормотворчої діяльності суб'єктів міжнародного митного права є задоволення наявних у них потреб, а не створення підгалузі чи інституту в рамках його системи;

3) складові елементи системи міжнародного митного права слід визначати, виходячи з аналізу чинних міжнародних митних договорів (конвенцій, угод тощо), міжнародних звичаїв як доказів загальної практики, визнаної як право, а також з аргіогі юридично обов'язкових чи необов'язкових міжнародно-правових актів,

розроблених міжнародними організаціями, зокрема ВМО, або прийнятих за результатами роботи міжнародних конференцій;

4) поряд із нормами міжнародного митного права як елемент його системи слід також розглядати принципи права, оскільки, як зазначав Р. Дворкін, без принципів система правил не буде повною та завершеною [334, с. 52], а видатний американський учений-правознавець Р. Паунд наголошував, що принципи є життєво важливою, сталою частиною права. Вони, а не правила, є вихідною точкою міркувань. Принципи залишаються порівняно постійними або розвиваються в незмінних напрямках. Правила порівняно недовговічні. Вони не розвиваються; їх скасовують і замінюють іншими правилами [343, с. 159; 378, с. 4];

5) принципи міжнародного митного права забезпечують єдність, узгодженість, диференціацію, інтегрованість, стабільність і динамізм його системи; їм належить головна системотвірна роль;

6) ознайомлення з практикою міжнародних митних правовідносин дає змогу дійти висновку про існування ще одного елемента системи міжнародного митного права – стандартів;

7) стандарти міжнародного митного права є похідними від його принципів і норм. Їх розробка та прийняття здійснюється з метою сприяння реалізації принципів і норм міжнародного митного права на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях правового регулювання митних відносин [191, с. 21];

8) предмет досліджень системи міжнародного митного права мають становити зв'язки, що існують між розташованими у певній послідовності її елементами, тобто внутрішня будова міжнародного митного права, а не переліки можливих його підгалузей та інститутів;

9) для уникнення тавтології та недопущення термінологічної невизначеності під час формулювання дефініцій поняття «система міжнародного митного права», на нашу думку, недоречно використання таких термінів: «система»; «структура»;

«комплекс»; «сукупність»; «цілісна сукупність»; «цілісна єдність»; «упорядкована множина»; «цілісна множина взаємопов'язаних елементів» [189, с. 51].

Зважаючи на визначену парадигму, поняття «система міжнародного митного права» може бути визначене як порядок послідовного розташування принципів, норм і стандартів міжнародного митного права. Головним призначенням цього поняття має бути характеристика внутрішньої побудови міжнародного митного права.

Водночас у перспективі, на наше переконання, використання терміна «система» під час характеристики міжнародного митного права як частини міжнародного права має бути замінено категорією «внутрішня організація елементів змісту».

Відмовитись від використання терміна «система», на нашу думку, слід також і під час здійснення характеристики особливостей розвитку науки міжнародного митного права, порядку викладання однойменної навчальної дисципліни та опису внутрішньої будови підручників і навчальних посібників з міжнародного митного права, які, будучи результатами доктринальної систематизації міжнародного митного права, є неминуче суб'єктивними. Таких систем, як слушно зауважував М. А. Ушаков, стільки або майже стільки, скільки авторів, які поставили перед собою мету систематичного наукового викладення міжнародного права. У цілому єдино правильною, бездоганною такою системою, вочевидь, існувати не може, адже елемента суб'єктивізму уникнути тут неможливо, зважаючи на те, що кожною конкретною науковою систематизацією у кожному конкретному випадку переслідується певна спеціальна мета [259, с. 74–75].

Отже, спираючись на наведені вище теоретичні пропозиції щодо розуміння поняття «система міжнародного митного права» та не будучи прихильниками довільного й логічно не обґрунтованого пояснення наукових категорій, ми пропонуємо детальніше дослідити принципи, норми і стандарти міжнародного митного права та наявні взаємозв'язки між ними.

На нашу думку, зазначені складові елементи змісту міжнародного митного права, а для інших учених його системи (структури), відмінні та послідовно пов'язані між собою, що й забезпечує стабільність внутрішньої організації змісту міжнародного митного права. Таким чином, дотримуючись цього ключового пункту методології нашого підходу до розуміння внутрішньої організації змісту міжнародного митного права, а також визначеного між його елементами порядку розташування, перейдемо до їх характеристики.

У науковій і навчальній літературі з міжнародного митного права принципи часто згадуються як найбільш важливий елемент його змісту (зауважимо, що багато авторів термін «зміст» використовують як синонім терміна «система», і навпаки). Вони виступають засобом подолання прогалин у нормативній системі міжнародного митного права та є первинним елементом його змісту, якому мають підпорядковуватись усі інші його елементи.

Проте, незважаючи на основоположну для міжнародного митного права роль та важливість, якими його дослідники наділяють принципи міжнародного митного права, доводиться констатувати, що в науці міжнародного митного права нині немає самостійних комплексних досліджень на відповідну тематику. Огляд досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, свідчить про фрагментарність її висвітлення, відсутність єдності у поглядах юристів-міжнародників щодо розуміння поняття «принципи міжнародного митного права», генези принципів міжнародного митного права, визначення їх видів та юридичних форм вираження, встановлення співвідношення з нормами та стандартами міжнародного митного права тощо [185, с. 53–54].

Окремі аспекти дослідження юридичної природи принципів міжнародного митного права знайшли відображення у працях С. Т. Алібекова, К. А. Бекяшева, К. Г. Борисова, Н. Е. Буваєвої, С. С. Жамкоч'яна, Н. В. Живенко, Ф. Г. Кляна, Б. А. Кормича, В. М. Малиновської, В. В. Мицика, Є. Г. Моїсеєва, С. М. Овчіннікова, А. Ю. Райкової, М. Е. Романової, О. В. Шорнікова та ін.

Отже, для отримання відповіді на питання, що являють собою принципи міжнародного митного права, та з'ясування властивих їм особливостей порівняно з іншими, пов'язаними з ними правовими явищами звернемося до енциклопедичної літератури для ознайомлення з етимологією та можливими значеннями терміна «принцип». Адже, як наголошував ще наприкінці XVIII ст. І. Бентам, термін «принцип» дуже нечіткий та має дуже широке значення. Його надзвичайна важливість полягає в тому, що він застосовується до будь-чого, що розуміється як основа або початок якої-небудь серії дій ... Походить цей термін від латинського *principium*, що, на думку автора, складається з двох слів: *primus* – «керівник (головний, основний)» і *cipium* – «закінчення, закінчення терміну, межа (результат)», що, ймовірно, походить від *capio* – «приймати», як у словах *municipium*, *municipium*, до яких аналогічні *ausceps*, *forceps* тощо [295, с. 2].

Відповідно до тлумачного словника живої великоросійської мови В. І. Даля термін «принцип» має таке значення – це наукове або моральне начало, основа, правило, засади, яких дотримуються [41, с. 431].

Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусел містить таку інтерпретацію терміна «принцип»: по-перше, як переконання, норма, правило, яким керується будь-хто у житті, поведінці; по-друге, як особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення (правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства тощо); по-третє, як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо (основний закон якої-небудь точної науки) [24, с. 1125].

Термін «принцип» має декілька значень і в інших, крім української та російської, мовах. Так, у тлумачному словнику Вебстера слово «принцип» визначається як: 1) природне право, сформульоване і прийняте розумом; 2) правило, на основі якого особа формує власну поведінку, яке часто становить частину кодексу; 3) прийняття

морального права як керівництва до поведінки; 4) важлива істина, на якій ґрунтуються інші істини; 5) фундаментальний зміст [372, с. 795].

Відповідно до словника сучасної англійської мови, термін «принцип» розуміється як: 1) основна ідея плану або основа системи; 2) а) в принципі – якщо щось можливе, очікуване в принципі, то немає жодної підстави для того, щоб це не трапилось, але це ще не трапилось; б) якщо ви погоджуєтесь на щось у принципі, ви погоджуєтесь із загальним планом чи ідеєю, але ви ще не розглянули всі деталі; 3) моральне правило або переконання про те, що правильно або неправильно; те, що впливає на поведінку; 4) правила процесу (правило, що пояснює спосіб дії якої-небудь машини або дію природної сили у Всесвіті) [364, с. 1301].

Отже, незалежно від джерела роз'яснення принципи посідають основоположне місце у структурі значної низки явищ, зокрема й у міжнародному митному праві. В системі міжнародного митного права вчені відводять їм місце певного базису (ядра) внутрішньої нормативної основи. Через це у власних дослідженнях вони зазвичай приділяють увагу загальній характеристиці принципів міжнародного митного права.

Зокрема, К. Г. Борисов стверджує, що основні принципи міжнародного митного права є одним з юридичних джерел міжнародного митного права та характеризує їх як найважливіші та найзагальніші правила поведінки учасників міжнародного спілкування, що чинять певний вплив на створення міжнародних митних норм [17, с. 21, 23].

В. М. Малиновська, зазначає, що міжнародне митне право базується на характерній для нього системі принципів, які мають конвенційний характер та склалися в процесі становлення й розвитку митних зв'язків держав. Під принципами міжнародного митного права науковець пропонує розуміти вихідні, керівні засади міжнародно-правового регулювання відносин у сфері міждержавного митного співробітництва [103, с. 53].

Н. В. Живенко принципи міжнародного митного права розглядає як його основні положення, порушувати які учасники міжнародних митних правовідносин не можуть. Це норми *jus cogens*, імперативні норми, що виявляються в конкретних нормах міжнародного митного права та пронизують весь його зміст [53, с. 48].

Своєю чергою, О. Ю. Бакаєва та Г. В. Матвієнко характеризують досліджуване поняття як основні засади встановлення партнерських відносин між державами у сфері митної справи; вони є похідними від принципів міжнародного права [7, с. 413].

Щодо інших дослідників принципів міжнародного митного права, то переважна їх більшість просто констатує їх існування в системі міжнародного митного права, пропонує визнати розроблені авторські класифікації принципів галузевими (спеціальними) принципами міжнародного митного права або закликає до їхньої розробки інших, залишаючи поза увагою теоретичне обґрунтування змісту поняття «принципи міжнародного митного права», зокрема й розробку його дефініції.

Відтак формування розуміння поняття «принципи міжнародного митного права» пропонується розпочати з розробки його дефініції, зміст якої обов'язково має включати перелік загальних і водночас сутнісних ознак принципів міжнародного митного права.

За своєю філософською та соціальною природою принципи міжнародного митного права є категорією об'єктивною. Вони не є вигадкою юристів-міжнародників та відображають у своєму змісті об'єктивні закономірності розвитку міжнародного співтовариства і міжнародних митних відносин.

Будучи явищем об'єктивним та відображаючи бажаний стан міжнародних митних відносин, принципи міжнародного митного права постійно вдосконалюються і змінюються. Тобто як стабільна категорія, розрахована на перспективне застосування, принципи міжнародного митного права не є чимось раз і назавжди усталеним, незмінним. Історично вони змінюються як за кількістю, так і

за змістом та формами існування у міжнародному праві [150, с. 203–204]. Так, наприклад, принципи міжнародного митного права безпосередньо закріплені в ГАТТ 1947 р., Конвенції Кіото 1973 р., Арушській декларації Ради митного співробітництва з професійної етики 1993 р. та інших міжнародно-правових актах міжнародного митного права.

У практичній діяльності принципи міжнародного митного права можуть використовуватись для досягнення різних цілей, зокрема: для вдосконалення системи управління міжнародними митними відносинами, що склалась на певному етапі міждержавної взаємодії; для проведення кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права; для здійснення конвергенції національних митних систем тощо. Тому чим більше учасників міжнародних митних відносин долучається до формування, визнання та реалізації принципів міжнародного митного права, тим швидше відбувається збільшення загального і зменшення різного (національного) в управлінні та правовому регулюванні міжнародних та внутрішньодержавних митних відносин [185, с. 56].

Як базові правила, що визначають бажаний або необхідний зміст і спрямованість норм міжнародного митного права, принципи міжнародного митного права сприяють об'єднанню його норм у межах єдиного ієрархічно структурованого змісту. Слушно зауважував із цього приводу І. І. Лукашук: «Поява комплексу принципів свідчить про досягнення міжнародним правом певного рівня розвитку, про утворення системи цього права» [96, с. 83].

Таким чином, принципи міжнародного митного права завжди виникають раніше від усіх інших елементів його змісту, що формується або змінюється учасниками міжнародних митних відносин. Вони забезпечують змістовну цілісність нормативної основи міжнародного митного права та зв'язок між її елементами, оскільки саме їм належить головна правотвірна роль.

Через це вважаємо непереконливою позицію професора В. Н. Денисова, що принципи міжнародного права слід розуміти як абстракції та узагальнення, які

походять від юридичних фактів і норм міжнародного права та характеризують правовий порядок у відповідних сферах міжнародних відносин [285, с. 126]. Адже в такому випадку принципи міжнародного митного права отримують похідний від норм міжнародного митного права характер і втрачають здатність впливати на подальший розвиток змісту міжнародного митного права, а разом із ним і на міжнародні відносини, які регулюють його правила поведінки. По суті принципи міжнародного митного права втрачають статус основних, первинних правил поведінки, які не порушують, і перетворюються на узагальнений опис порядку або правил поведінки, що існували або фактично існують у відносинах між суб'єктами міжнародного митного права. Тобто принципи міжнародного митного права лише описують чинне міжнародне митне право, а не встановлюють його [186, с. 85].

До ознак принципів міжнародного митного права слід зарахувати й ідеологічність, яка означає, що вони, як і право загалом, є формальною сутністю свідомості, що здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру. Вони втілюють головний ідейний зміст міжнародного митного права, закріплюють корінні ідеї щодо того, якими мають бути міжнародні митні відносини та поведінка їх учасників. У результаті вони виконують роль ідейної основи міжнародно-правової системи, її структури, а також її функціонування й розвитку [85, с. 10].

Наступною ознакою принципів міжнародного митного права слід визначити імперативність, яка притаманна всім визнаним принципам міжнародного права незалежно від їх доктринального розподілу на окремі види та встановлення певної ієрархії між такими видами.

Імперативність принципів міжнародного митного права за жодних обставин не має заперечуватись або ставитись під сумнів, адже принципи міжнародного права – це не порада, не рекомендація; вони потребують обов'язкового та повного втілення в міжнародній практиці закріплених в їхньому змісті вимог. Грубе та систематичне порушення, ігнорування останніх не просто завдає шкоди окремим міжнародним

відносинам, але й підриває основи всього міжнародного правопорядку. Тому недостатньо обґрунтованими, на нашу думку, є погляди, що принципи міжнародного права в основному мають імперативний характер [107, с. 60] та щодо наявності імперативного характеру лише в окремих видів принципів міжнародного права. Так, наприклад, існувала думка, що галузеві принципи міжнародного права не мають вищої імперативної сили основних принципів міжнародного права. Галузеві принципи держави можна порушувати за взаємною згодою, якщо при цьому не порушуються інтереси третіх держав [126, с. 47]. Або ж порівняно з іншими нормами своєї галузі вони мають вагомніше значення та, як і основні принципи, переважно імперативний характер [107, с. 63].

Серед ознак принципів міжнародного митного права необхідно назвати також їхню комплексність і рівнозначність. Принципи міжнародного митного права містять вимогу комплексності, що передбачає їх одночасну, а не почергову, ізольовану реалізацію. Вони використовуються фронтально, всі одразу. Будучи частиною єдиного змісту, кожний принцип характеризує певний аспект міжнародних митних відносин. І лише перебуваючи у взаємозв'язку, вони дають змогу усвідомити сутність міжнародного митного права. Крім того, через різнобічність таких зв'язків порушення навіть одного принципу неминуче призводить до порушення інших, неможливості успішного виконання завдань міжнародно-правового регулювання. Принципи міжнародного митного права як фундаментальні положення рівноправні, серед них немає головних та другорядних, таких, що потребують негайної реалізації, і таких, здійснення яких можна відкласти [89, с. 25–26].

До найбільш сутнісних ознак принципів міжнародного митного права слід зарахувати їхню нормативність (регулятивність), тобто здатність виступати важливим засобом упорядкування й організації міжнародних митних відносин. Закріплюючи спільні для всіх учасників міжнародних митних відносин правила поведінки, що розраховані на неодноразову реалізацію, принципи виступають

самостійним засобом регулювання цих відносин або здійснюють це через конкретні норми міжнародного митного права, відображаючись в їхньому змісті та спрямовуючи їхню дію. На нормативності принципів права зауважує В. М. Хропанюк, наголошуючи на необхідності керуватися під час вирішення конкретних юридичних справ насамперед принципами права, оскільки це є основою правильного застосування юридичних норм, прийняття обґрунтованих і законних рішень [267, с. 213].

Зазначимо, що нормативність властива всім принципам міжнародного права. Однак у доктрині міжнародного права зазвичай ця ознака визнається за принципами міжнародного права не як за самостійним засобом регулювання міжнародних відносин, а тому що вони мають нормативний характер, тобто є різновидом норм міжнародного права.

На нашу думку, такий підхід слід вважати дискусійним, оскільки інтерпретація терміна «принцип» через термін «норма» ставить під сумнів сенс самостійного існування таких категорій, як «принципи міжнародного права» та «норми міжнародного права». Тому встановлення розмежування між цими термінами, незважаючи на понятійну близькість, важливе та необхідне як для теорії міжнародного права, так і для практики правозастосування, адже дотепер для багатьох представників сучасної доктрини міжнародного права нормативний характер принципів міжнародного права визнається беззаперечним.

На формування позиції визнання за принципами міжнародного права статусу міжнародно-правових норм істотно вплинули праці різних представників доктрини міжнародного права, зокрема радянської. У її межах одні вчені стверджували, що чіткого розмежування між принципами та нормами міжнародного права не існує, оскільки доктрина міжнародного права і практика держав виходять із того, що принципами міжнародного права є норми, які відрізняються від інших норм міжнародного права лише тим, що мають, як правило, більш загальний характер і стосуються головних питань міжнародних

відносин [109, с. 60]. Інші науковці, зараховували основні та спеціальні галузеві принципи міжнародного права до загальних норм міжнародного права [31, с. 21] або наголошували на тому, що принципи міжнародного права є нормами універсального характеру, що охоплюють усі сфери міжнародних відносин і мають загальний (глобальний) імперативний характер. Усі «пересічні» міжнародно-правові норми мають повністю відповідати основним принципам. Принципи належать до норм *jus cogens* [106, с. 63–64].

На підтвердження правильності сформованого підходу професор І. І. Лукашук, наприклад, посилався на практику вживання терміна «принципи міжнародного права», у розумінні найбільш загальних норм міжнародного права, у рішеннях Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Лотос» від 7 вересня 1927 р. та Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у справі між США та Канадою щодо делімітації кордону в затоці Мен від 12 жовтня 1984 р. [85, с. 5, 6]. Так, у рішенні від 7 вересня 1927 р. Постійна палата міжнародного правосуддя вирішила, що вислів «принципи міжнародного права», як він зазвичай вживається, може означати лише міжнародне право, яке застосовується всіма націями, що належать до співтовариства держав [305, с. 16, 17].

У такий спосіб, вважає професор В. Н. Денисов: «Постійна палата міжнародного правосуддя у справі «The Lotus» (1927) ототожнила принципи міжнародного права з «принципами, що є чинними між незалежними націями», а отже, з нормами універсального міжнародного права» [285, с. 126].

Щодо іншого рішення, прийнятого Міжнародним судом ООН 12 жовтня 1984 р., то у його змісті було закріплено таке: «поєднання термінів «норми» і «принципи» являє собою використання подвійного позначення для вираження однієї і тієї ж ідеї ... вживання терміна «принципи» може бути виправдано через їх більш загальний і більш фундаментальний характер» [304, с. 141].

Як додатковий аргумент професор І. І. Лукашук наводив приклади використання у різному значенні терміна «принцип» у резолюціях ООН, аналіз

яких було здійснено представником Інституту міжнародного права Кш. Скубішевським, а саме: 1) як правовий або як неправовий принцип; 2) як норма вищого чи найвищого порядку; 3) як норма, що породжує більш конкретні правила; 4) як норма, важлива для цілей резолюції; 5) як мета, якої необхідно досягнути, як вимога до юридичної чи іншої політики; 6) як правила або стандарти тлумачення [404, с. 262].

При цьому він зазначав, що аналогічним чином термін «принцип» використовується і в міжнародних договорах. Насамкінець І. І. Лукашук стверджував, що за суто юридичного підходу в міжнародній практиці під принципами міжнародного права у більшості випадків розуміються його норми важливішого та загальнішого характеру. Водночас, ототожнюючи принципи міжнародного права з його нормами, професор І. І. Лукашук наполягав на необхідності пам'ятати й про інше розуміння принципів у міжнародній практиці. На нашу думку, йшлося про існування поряд із принципами-нормами і принципів-ідей. З цього приводу вчений писав таке: «Як і принципи-норми, принципи-ідеї являють собою концентроване відображення дійсності. З одного боку, вони узагальнюють знання про природу системи міжнародних відносин, її функціонування та розвиток, а з іншого – виражають вироблений відповідно до потреб системи ідеал, який виступає як мета співробітництва держав. Принципи-ідеї і принципи-норми закріплюють уявлення про належну організацію міжнародних відносин і відповідну поведінку держав, фіксують образ того, до чого треба прагнути. Відтак, принципи-ідеї безпосередньо впливають на міжнародні відносини ідеологічно. На відміну від принципів-норм, юридичної дії вони набувають лише через норми права» [96, с. 93, 86].

Нормативний характер принципів міжнародного права відстоювали й інші представники доктрини міжнародного права. Однак основна увага більшості з них була зосереджена на вивченні правової сутності так званих «основних принципів міжнародного права», перелік та зміст яких отримали закріплення у Статуті ООН від 26 червня 1945 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються

дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р., Гельсінському Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. та багатьох інших міжнародно-правових актах [186, с. 81].

Представниками радянської доктрини міжнародного права з метою проведення детальнішого аналізу поняття і системи основних принципів сучасного міжнародного права було підготовлено навіть окремий том (Том 2) багатотомного видання «Курс міжнародного права в 7 томах». На сторінках останнього основні принципи було запропоновано розглядати як особливу категорію принципів міжнародного права, яка відрізняється від усіх інших принципів-ідей та принципів-норм міжнародного права найбільш загального характеру (наприклад, принцип дипломатичної недоторканності), та розуміти як історично обумовлені основоположні загальновизнані норми, що виражають головний зміст міжнародного права, його характерні риси та наділені вищою, імперативною юридичною силою [85, с. 5, 6].

Не втратив актуальності розроблений за радянських часів підхід до інтерпретації основних принципів міжнародного права і для багатьох представників сучасної української доктрини міжнародного права. Проте, як зазначає професор В. Г. Буткевич, незважаючи на те, що: «за кількістю наукових досліджень, присвячених цій проблемі (а це десятки монографій і сотні наукових статей), вітчизняні вчені тримали першість у науці міжнародного права, слід визнати, що у з'ясуванні сутності основних принципів міжнародного права ми просунулися недалеко». «На сьогодні, – зауважує автор, – навіть не вироблено сталого поняття основних принципів міжнародного права» [21, с. 192].

Не встановлено дотепер і жодного абсолютного правила щодо того, як відрізнити основні принципи міжнародного права від інших його принципів, наголошує професор В. Н. Денисов [285, с. 126].

Водночас слід зауважити, що навіть за відсутності узгодженого поняття основних принципів міжнародного права в українській науці міжнародного права досі домінує підхід щодо їх інтерпретації саме через норми міжнародного права.

Так, наприклад, В. Г. Буткевич пропонує таке визначення поняття основних принципів міжнародного права: «це система основоположних норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами і є критерієм правомірності міжнародних правотворчого та правозастосовчого процесів, дійсності інших міжнародно-правових норм» [21, с. 196].

Л. Д. Тимченко стверджує, що загальновизнаним є те, що основні принципи міжнародного права – це імперативні норми *jus cogens*. Щодо досліджуваної категорії, то автор визначає її в такий спосіб: це загальновизнані норми вищого порядку, що утворюють фундамент міжнародного права і покликані забезпечити стабільне й ефективне функціонування міжнародної системи [253, с. 59].

Ю. В. Щокін зазначає, що основні загальновизнані принципи міжнародного права є одним із прикладів універсальних норм міжнародного права [125, с. 55].

Як універсальні норми міжнародного права розглядав основні принципи міжнародного права і М. Ю. Черкес [271, с. 34].

Переважно як норми міжнародного права сприймають основні принципи міжнародного права й окремі західні вчені (Р. Аго, Г. Даам, Е. Сой, Дж. Старк, Х. Уолдок, Дж. Фіцморіс, Дж. Штуцкі, та інші), які говорять про «імперативні принципи», «принципи публічної політики», «норми *jus cogens*», «імперативні норми загального міжнародного права», «норми загального міжнародного права», «фундаментальні норми міжнародного права» тощо [21, с. 191].

Отже, на основі вищезазначеного можна побачити, що нині у доктрині міжнародного права домінує підхід до інтерпретації терміна «принцип» через термін «норма». Проте, на нашу думку, його слід вважати дискусійним. На підтвердження власної позиції наведемо такі аргументи.

Принципи та норми міжнародного права дійсно тісно пов'язані між собою категорії, але не тотожні. Як базові правила поведінки, що загалом визначають вимоги до змісту міжнародного права та забезпечують узгодженість його складових елементів, принципи міжнародного права переважно знаходять відображення у змісті норм міжнародного права. Водночас поява норми міжнародного права, у змісті якої найбільш вдало та максимально точно відображено визнаний суб'єктами міжнародного права зміст чинного на певному етапі розвитку міжнародних відносин принципу міжнародного права, не означає, що такий принцип перетворюється на норму міжнародного права або набуває властивих їй ознак. У такому разі відповідні принципи та норми міжнародного права одночасно існують у його змісті як самостійні його елементи, схожі за змістом, але відмінні за юридичною силою та функціональним призначенням. Не зникає ця відмінність навіть після визнання таких норм імперативними нормами загального міжнародного права. Адже саме через конкретні норми міжнародного права, зокрема імперативні, його принципи і забезпечують опосередковане регулювання міжнародних відносин, а у разі відсутності таких норм – компенсують нормативний вакуум, виступаючи основним засобом подолання прогалин у міжнародному праві [186, с. 87].

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що категорія «принципи міжнародного митного права» є однією з основоположних у доктрині міжнародного митного права. Протягом тривалого часу її сутність намагалися з'ясувати вчені-міжнародники з різних країн світу, однак донині теорія принципів міжнародного митного права, як, власне, і принципів міжнародного права, містить дискусійні положення та потребує подальшого доопрацювання [185, с. 61].

Щодо дефініції поняття «принципи міжнародного митного права», то виокремлені й охарактеризовані вище ознаки принципів міжнародного митного права дають змогу сформулювати таке її бачення – це основоположні правила виникнення, розвитку і функціонування міжнародного митного права, що

відрізняються від інших елементів його змісту і характеризуються первинністю, об'єктивністю, стабільністю, імперативністю, комплексністю, рівнозначністю і нормативністю.

Наступною важливою складовою характеристики принципів міжнародного митного права є встановлення їх видової диференціації.

Представники української та зарубіжної доктрини міжнародного митного права у своїх працях неодноразово наголошували на наявності в його системі спеціальних принципів права або заявляли про існування властивої міжнародному митному праву системи специфічних принципів права. Однак охарактеризувати систему таких принципів чи обґрунтувати власну думку щодо можливої їх кількості або їх поділу на певні види спробували лише окремі з них. Інші, зі свого боку, або взагалі не наводили прикладів принципів міжнародного митного права, або обмежувались лише назвою одного, двох чи декількох таких принципів. Зокрема, Г.-М. Вольфганг, згадуючи про створення принципу режиму найбільшого сприяння та інших фундаментальних принципів для досягнення закріплених у Генеральній угоді з тарифів та торгівлі 1947 р. цілей, зазначає, що з часів ГАТТ 47 правовий захист у митних справах незалежними судами завжди був одним з найважливіших принципів міжнародного митного права [421, с. 4, 7].

Більш змістовно у своїх працях описав систему специфічних галузевих принципів міжнародного митного права професор К. Г. Борисов, виклавши її у вигляді такого переліку: принцип заборони прямих або непрямих дій, спрямованих на перешкоджання здійсненню економічного суверенітету держав; принцип сприяння становленню нового економічного порядку, який базується на справжній справедливості, суверенній рівності національних економік, взаємозалежності, спільності інтересів, взаємній і рівній вигоді в митному співробітництві між усіма державами незалежно від їх економічних і соціальних систем; принцип забезпечення постійного розширення та лібералізації міжнародної торгівлі, що ґрунтується на універсальному застосуванні режиму найбільшого сприяння;

принцип сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, і подолання наявного економічного розриву між ними та промислово розвиненими країнами з метою зміцнення економічного суверенітету країн, що розвиваються; принцип рівноправного використання державами переваг міжнародного поділу праці, що сприяє розвитку широкого різнобічного торгового обміну товарними масами з дотриманням рівноправності всіх форм власності на основі використання переваг від історично сформованих форм інтернаціоналізації господарського життя; принцип невзаємності, що притаманний практиці міжнародних відносин за участі країн, що розвиваються («Група 77»); принцип удосконалення організаційного механізму міжнародного митного співробітництва в рамках організацій, конференцій універсального, континентального, регіонального та субрегіонального масштабу як засобу зміцнення миру, підвищення рівня добробуту народів та їх економічного суверенітету [17, с. 23–24].

Тривалий час підхід К. Г. Борисова до розуміння системи принципів міжнародного митного права не ставився під сумнів, а розроблений ним перелік принципів використовувався представниками російської науки міжнародного права як основа для формування власних (авторських) систем принципів міжнародного митного права або запозичувався ними без жодних змін, серед них: Л. М. Анісімов, К. А. Бекашев, Н. В. Живенко, В. М. Малиновська, Є. Г. Моїсеєв, О. В. Шорніков та ін. Так, наприклад, К. А. Бекашев та Є. Г. Моїсеєв запропоновували таку систему принципів міжнародного митного права: принцип забезпечення постійного розширення міжнародної торгівлі, рівноправного використання державами переваг міжнародного поділу праці; принцип сприяння становленню справедливого економічного порядку, суверенної рівності держав та їх економічних систем, спільності інтересів та взаємної вигоди; принцип сприяння економічному зростанню держав, що розвиваються, і подолання економічного розриву між розвиненими державами та державами, що розвиваються; прагнення до вищого рівня гармонізації та уніфікації митних систем; принцип всемірного

співробітництва держав та інших суб'єктів у митній сфері; посилення боротьби з контрабандою, незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, іншими митними правопорушеннями; принцип всемірного вдосконалення митного законодавства та митних технологій; [9, с. 277–279].

Не вдаючись до дискусії з приводу використаних К. А. Бекашевим та Є. Г. Моїсеєвим словесних позначень для формулювання пропонованих ними принципів міжнародного митного права, у цілому позитивно слід оцінити здійснену науковцями спробу зменшити кількість визначених К. Г. Борисовим принципів, що, як видно з їхнього змісту, переважно спрямовані на регулювання міжнародних економічних відносин, з одночасним доповненням їх переліку принципами, що відображають певні ідеї саме міжнародного митного права.

Водночас погодитися з пропозицією вчених визнати встановлені ними принципи принципами міжнародного митного права ми не можемо, оскільки вважаємо, що: перераховані принципи не відображають основоположних правил виникнення, розвитку і функціонування міжнародного митного права; міжнародному митному праву властиві також і власні принципи, що не пов'язані з іншими галузями міжнародного права, зокрема з міжнародним економічним правом; точної кількості принципів міжнародного митного права та їх видової диференціації не визначено як у чинних міжнародних митних договорах та інших формах зовнішнього вираження міжнародного митного права, так і не встановлено його доктриною, тому їх перелік недоречно розглядати як вичерпний [169, с. 200].

Важливо підкреслити, що як невичерпний розглядав перелік специфічних галузевих принципів міжнародного митного права і К. Г. Борисов, але жоден з його послідовників не звернув на це увагу. Так, до найважливіших принципів міжнародного митного права та регулювання міжнародної торгівлі науковець зараховував також закріплені на багатосторонній основі у статтях Генеральної угоди з тарифів та торгівлі такі принципи: найбільшого сприяння і недискримінації у відносинах між державами-членами; визнання митного тарифу головною формою

регулювання зовнішньої торгівлі; послідовного скасування митно-тарифних і нетарифних бар'єрів; консолідації митних ставок тощо. При цьому принцип найбільшого сприяння К. Г. Борисов розглядав як основу норм міжнародного митного права [17, с. 31, 32].

Інший, відмінний від запропонованого К. Г. Борисовим погляд на розуміння системи принципів міжнародного митного права обстоює Н. Е. Буваєва, яка вважає перераховані вченим принципи спеціальними принципами міжнародного економічного права та пропонує визнати спеціальними принципами міжнародного митного права зафіксовані у Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. (Конвенція Кіото або Кіотська конвенція) такі принципи: дотримання міжнародних стандартів у галузі митної справи; надання зацікавленим сторонам усієї необхідної інформації щодо правових актів у галузі митної справи; співробітництва митних органів з іншими органами влади, митними службами іноземних держав і торговельними співтовариствами; застосування таких сучасних методів роботи, як контроль на основі управління ризиками та методів аудиту і максимальне практичне використання інформаційних технологій; забезпечення безперешкодного доступу зацікавленим сторонам до адміністративних та судових процедур оскарження; передбачуваності, послідовності та відкритості під час застосування митних правил і процедур; ефективності митних правил і процедур. Адже, як пише автор: «оскільки Кіотська конвенція є універсальною міжнародною угодою в галузі митної справи, що регулює практично всі питання міжнародного співробітництва в галузі митної справи, то й зафіксовані нею принципи фактично являють собою спеціальні принципи міжнародного митного права. Ці принципи потрібно поширити на все міжнародно-правове регулювання митних відносин у цілому, тобто враховувати їх як основні засади такого регулювання» [19, с. 47–49].

Не поділяє доктринального погляду К. Г. Борисова на систему принципів міжнародного митного права і дослідниця з Республіки Білорусь М. Е. Романова,

яка зазначає, що превалювання принципів, призначених для регулювання виключно економічної взаємодії між державами, призвело до прирівнювання міждержавного співробітництва в митній сфері до суто економічного співробітництва, чим суттєво звузило цю сферу. На її переконання, виявлення спеціальних принципів міжнародного митного права має відбуватись на основі або тлумачення міжнародних угод та інших документів, що діють у сфері міжнародного митного права, або узагальнення доктринальних підходів. Утім власну систему спеціальних принципів міжнародного митного права, до якої ввійшли принцип свободи транзиту, принцип захисту національних економік за допомогою узгоджених митних тарифів, принцип винятковості нетарифних заходів захисту національних економік та принцип максимально можливого спрощення митних формальностей, М. Е. Романова побудувала виключно на основі тлумачення положень міжнародних договорів, зокрема ГАТТ 1947 р., Конвенції про транзитну торгівлю внутрішньоконтинентальних держав 1965 р., Конвенції Кіото від 18 травня 1973 р., Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення 1975 р. (далі – Конвенція МДП 1975 р.), Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах 1982 р. (далі – Женевська конвенція 1982 р.) тощо [237, с. 126, 127, 131].

У цілому, не заперечуючи проти обраних Н. Е. Буваєвою та М. Е. Романовою підходів до виявлення спеціальних принципів міжнародного митного права, слід зауважити, що міжнародні договори є лише однією з можливих форм закріплення принципів міжнародного митного права.

З цього приводу В. Г. Буткевич слушно зауважує, що «практика – а це насамперед міжнародні судові рішення – виокремлює галузеві принципи права ... часто такі вказівки на галузеві принципи міжнародного права трапляються у правових актах спеціалізованих міжнародних організацій» [21, с. 217].

Наприклад, майже всі держави – члени ВМО погодились упроваджувати на практиці принципи Рамкових стандартів безпеки і сприяння світовій торгівлі, затверджені її резолюцією від 23 червня 2005 р.

Крім цього, ми також не можемо погодитися з позицією Н. Е. Буваєвої щодо поширення принципів Конвенції Кіото на все міжнародно-правове регулювання митних відносин у цілому, оскільки діяльність щодо спрощення та гармонізації митних процедур відповідає лише одному з напрямів міжнародно-правового регулювання митних відносин.

Щодо позиції М. Е. Романової стосовно діючих спеціальних принципів міжнародного митного права, то, крім штучного звуження форм їхнього закріплення до прескриптивних текстів міжнародних договорів, нашу увагу привернув також висновок автора про існування принципу максимально можливого спрощення митних формальностей, текстуальне закріплення якого, як зазначає науковець, має місце в багатьох міжнародних конвенціях, зокрема у Конвенції Кіото [237, с. 130].

Зазначимо, що в Конвенції Кіото та інших міжнародних конвенціях дійсно йдеться про спрощення митних формальностей, котрі, як слушно зауважують Д. В. Приймаченко і В. В. Прокопенко, є складовою частиною митних процедур» [209, с. 194].

Водночас зазначимо, що у преамбулі цієї конвенції спрощення та гармонізація митних процедур, а отже, і митних формальностей розглядаються як мета, досягнення якої можливе, зокрема, завдяки застосуванню принципів. Таким чином, запропонований М. Е. Романовою принцип максимально можливого спрощення митних формальностей слід розглядати як складову частину однієї з цілей Конвенції Кіото, щодо якої закріплені у тексті цієї конвенції принципи та правила поведінки виступають засобами її досягнення.

На залежність принципів міжнародного митного права від визначених цілей та завдань, зокрема від основної мети міжнародного митного права – забезпечення

економічної безпеки та охорони суверенітету держав, указує і представник Республіки Казахстан С. Т. Алібеков.

На думку вченого, який, на відміну від згаданих вище представників міжнародно-правової доктрини, не використовує термін «система» для характеристики властивих міжнародному митному праву принципів, принципи міжнародного митного права можуть бути класифіковані за колом регульованих суспільних відносин на міжгалузеві (галузеві) принципи та спеціальні принципи галузі права. Однак як жодного міжгалузєвого принципу, властивого одночасно міжнародному митному праву, міжнародному економічному праву, міжнародному торговому праву, міжнародному туристському праву тощо, так і жодного спеціального принципу, характерного тільки для міжнародного митного права, автор не наводить. Замість них С. Т. Алібеков розглядає генезу видозмінення принципів міжнародного права, починаючи від ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 1945 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. (далі – Декларація про принципи міжнародного права) до Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. (далі – Заключний акт НБСЄ), додатково пояснюючи, що у запропонованій ним класифікації принципів використовується своєрідна їх модифікація за змістом як загальних, міжгалузєвих (галузєвих) та спеціальних принципів [3, с. 16–19].

На нашу думку, ідея включення до класифікації принципів міжнародного митного права так званих основних принципів міжнародного права не позбавлена сенсу, а тому заслуговує на окрему увагу. Адже зазвичай учені-міжнародники, визнаючи за основними принципами міжнародного права універсальну сферу дії та керівне для всього міжнародно-правового регулювання значення, безпосередньо не конкретизують їхній вплив на галузеві міжнародні відносини.

Зі свого боку, висловлювання окремих науковців щодо підпорядкованості галузєвих принципів міжнародного права його загальновизнаним основним

принципам, про відсутність у галузевих принципів міжнародного права притаманної йому основним принципам імперативності, щодо основного призначення галузевих принципів, яке полягає у розвитку і конкретизації основних принципів міжнародного права тощо, призводять до появи авторських переліків галузевих міжнародно-правових принципів, головною метою створення яких стає не виявлення характерних для конкретної галузі міжнародних відносин принципів міжнародного права, а встановлення таких принципів, що обов'язково відмінні від основних принципів міжнародного права, або до конструювання на їх основі галузевих принципів-клонів, наприклад принципу всемірного співробітництва держав та інших суб'єктів у митній сфері (див. вище).

Враховуючи також те, що термін «основні принципи міжнародного права» застосовується переважно щодо принципів міжнародного права, закріплених у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. та Заключному акті НБСЄ 1975 р., то в частині дружніх відносин та міжнародного митного співробітництва відповідні принципи міжнародного права, на нашу думку, також притаманні й міжнародному митному праву, а тому обов'язково мають бути відображені у класифікації його принципів [169, с. 203].

Про можливість поширення дії основних принципів міжнародного права на сферу дії міжнародного митного права висловлювались й інші науковці.

Так, К. Г. Борисов зазначав, що міжнародні митні відносини як різновид міжнародних економічних відносин мають здійснюватись лише відповідно до загальноновизнаних принципів сучасного міжнародного права та специфічних принципів міжнародного митного права [17, с. 23].

К. К. Сандровський стверджував, що міжнародне митне право як самостійна галузь міжнародного права складається з принципів та норм останнього [240, с. 32].

К. А. Бекашев та Є. Г. Моїсеєв вважають, що міжнародному митному праву властиві всі десять основних принципів міжнародного публічного права [9, с. 277].

На думку М. Е. Романової, у сфері міжнародного митного права діють тільки чотири основні принципи міжнародного права, а саме: принцип співробітництва держав; принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; принцип незастосування сили або загрози силою; принцип мирного вирішення спорів; принцип невтручання [237, с. 124].

Отже, щодо розуміння системи принципів міжнародного митного права та їх класифікації в сучасній міжнародно-правовій доктрині існує декілька підходів.

Найбільшого поширення серед них отримав підхід, відповідно до якого головна мета міжнародного митного права полягає в забезпеченні економічної безпеки держав, а його принципи та норми використовуються для забезпечення правового регулювання міжнародних економічних відносин, одним з видів яких вважаються і міжнародні митні відносини. Його прихильники погоджуються з тим, що міжнародні економічні відносини мають здійснюватись відповідно до загально визнаних принципів міжнародного права та специфічних принципів міжнародного митного права, але не обтяжують себе розробкою класифікації останніх, оскільки використовують замість неї перелік принципів міжнародного митного права, запропонований К. Г. Борисовим.

Представники іншого підходу заперечують доцільність побудови системи галузевих принципів міжнародного митного права на основі керівних ідей та правил поведінки, що використовуються для регулювання переважно міжнародних економічних відносин між державами, тобто на основі принципів міжнародного економічного права. На їхнє переконання, міжнародному митному праву як самостійній галузі міжнародного публічного права притаманні власні спеціальні принципи, що відповідають специфіці предмета його правового регулювання та закріплені у текстах різних міжнародних договорів.

Відповідно до третього підходу, термін «система» не використовується для характеристики властивих міжнародному митному праву принципів, а основу для їх класифікації становлять модифіковані за змістом принципи міжнародного права,

текстуально закріплені у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. та Заключному акті НБСЄ 1975 р.

На нашу думку, застосування жодного з наведених вище підходів не дає змоги сформувавши цілісного уявлення про видову диференціацію чинних принципів міжнародного митного права. Ще однією причиною цього, крім уже зазначених нами вище зауважень, є усталена у доктрині міжнародного митного права думка, відповідно до якої видова диференціація його принципів здійснюється не на основі науково обґрунтованих критеріїв, а пропонується до обговорення у вигляді певного переліку, який до того ж без належних на те підстав називають системою. Щодо класифікації принципів міжнародного митного права, запропонованої С. Т. Алібековим, то з урахуванням використаного вченим критерію для видової диференціації вважаємо її неповною і такою, що може бути розширена за рахунок інших критеріїв.

Правовій доктрині відомі різні спроби класифікації принципів права. Неодноразово це питання ставало предметом досліджень і українських теоретиків права, зокрема А. М. Колодія [71] та С. П. Погребняка [203]. Проте питанню вироблення загально визнаних критеріїв для видової диференціації принципів міжнародного митного права в українській доктрині міжнародного права належної уваги не приділялось.

З огляду на вищевикладене для започаткування дискусії щодо опрацювання класифікації принципів міжнародного митного права пропонуємо використати за основу для її побудови такі науково обґрунтовані критерії:

– *за субординацією в правовому регулюванні*: 1) основні принципи міжнародного права; 2) міжгалузеві принципи міжнародного права; 3) галузеві принципи міжнародного митного права; 4) принципи інститутів міжнародного митного права;

– *залежно від кола суб'єктів*: 1) загальні та спеціальні; або 2) багатосторонні та двосторонні;

– за просторовою сферою дії: 1) універсальні; 2) регіональні; 3) локальні; 4) партикулярні;

– за формою існування: 1) писані; 2) неписані;

– залежно від зовнішньої форми вираження: 1) принципи міжнародних договорів; 2) принципи міжнародних звичаїв; 3) принципи актів міжнародних організацій;

– залежно від функціонального призначення: 1) матеріальні; 2) процесуальні.

Таким чином, до здійснення класифікації принципів міжнародного митного права можна підходити у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні – диференціації підлягають виключно галузеві (внутрішньогалузеві) принципи міжнародного митного права. В широкому розумінні – види принципів міжнародного митного права визначаються з урахуванням як галузевих (внутрішньогалузевих), так і інших принципів міжнародного права, дія яких поширюється на правове регулювання міжнародних митних відносин [169, с. 205].

Наступним і основним за кількісним показником елементом змісту міжнародного митного права виступають норми права.

Норми – це ті цеглини, з яких побудована будівля міжнародного права, стверджував І. І. Лукашук. Вони являють собою моделі відносин, покликані сприяти їх втіленню в життя міжнародно-правовими засобами, встановлюючи відповідні права й обов'язки. Норма – це результат угоди суб'єктів, вона виражає їхню волю, взаємопов'язує конкретний прояв волі суб'єктів у єдине ціле, яке обмежене її рамками. У підсумку норма виражає узгоджену єдність волі з конкретного питання, а не багатоманітність волей, що свідчило б про відсутність угоди, а отже, і норми, писав автор [96, с. 112, 115].

Аналогічної думки щодо виникнення норм міжнародного права дотримуються й інші вчені. Наприклад, А. С. Гавердовський із цього приводу зазначав, що норми міжнародного права створюються на основі угоди між державами, внаслідок узгодження їхніх волей [31, с. 12].

На тому, що міжнародно-правова норма є результатом узгодження воль держав спочатку з приводу змісту норми, а потім і її визнання як юридично обов'язкового правила поведінки, наголошується також у колективній монографії «Общепризнанные нормы в современном международном праве» за редакцією Н. М. Ульянової [143, с. 10].

Основним, первинним елементом системи міжнародного права визнають норму міжнародного права і сучасні представники української науки міжнародного права. Зокрема, на думку В. В. Мицика, найпереконливішим аргументом на користь існування міжнародного права як системи права є те, що члени міжнародного співтовариства визнають, що існує звід правил (норм), який є обов'язковим для них як право. Норму права вчений розглядає як правило поведінки, визнане суб'єктами міжнародного права юридично обов'язковим в їхніх взаєминах, що визначає права й обов'язки, які містяться в міжнародних звичаях, договорах і обов'язкових актах міжнародних організацій, та забезпечується ними за необхідності індивідуальними або колективними примусовими діями [127, с. 175].

На переконання М. Антонович, норми міжнародного права – це юридично обов'язкові правила поведінки суб'єктів міжнародно-правових відносин, які містяться в міжнародних договорах і правових звичаях, рішеннях і резолюціях міжнародних організацій, рішеннях та висновках міжнародних судових органів [5, с. 30].

Згадують про норми права в наукових працях і дослідники міжнародного митного права. Однак роблять вони це здебільшого узагальнено, констатуючи, що міжнародне митне право є системою норм, не приділяючи належної уваги більш-менш детальній їх характеристиці та класифікації. Спробуємо усунути цей недолік доктрини міжнародного митного права, запропонувавши власне бачення щодо їх розуміння та видової диференціації.

На нашу думку, норми міжнародного митного права як самостійний елемент його змісту та один з видів норм міжнародного права також являють собою моделі

відносин, покликані сприяти їх втіленню в життя міжнародно-правовими засобами, встановлюючи відповідні права й обов'язки.

Зазначимо, що нормам міжнародного митного права, як і іншим видам норм міжнародного права, також властиві такі ознаки: «погоджувальний», «координаційний» характер; обов'язковий характер тільки для сторін, які висловили згоду щодо їх обов'язковості для себе; відсутність санкцій як структурного елемента норми.

При цьому до особливостей більшості моделей міжнародних митних відносин слід зарахувати таку їх ознаку, як установлення прав і обов'язків як для держав та інших учасників міжнародних митних відносин, так і для учасників внутрішньодержавних митних відносин. Наприклад, відповідно до тексту Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р., дія її приписів поширюється як на відносини між її державами-учасницями, так і на взаємовідносини між будь-якими зацікавленими особами з державними службами, що уповноважені здійснювати різні види контролю під час переміщення вантажів через державні кордони, зокрема митний контроль, медико-санітарний контроль, ветеринарний контроль, фітосанітарний контроль, контроль відповідності технічним стандартам, контроль якості тощо, і останніх між собою [197, с. 89].

Як і інші норми міжнародного права, норми міжнародного митного права можна поділити на дві групи: матеріальні та процесуальні. Матеріальні норми міжнародного митного права визначають права та/або обов'язки учасників міжнародних митних відносин і розробляються з метою забезпечення правового регулювання таких відносин. Зі свого боку, процесуальні норми є похідними від норм матеріальних і покликані обслуговувати їхню дію. Тому кожна правова система має свої необхідні, властиві їй процесуальні форми. Основна функція процесуальних норм полягає в організації процесу створення і здійснення правових

норм відповідно до основних цілей і принципів міжнародного права в інтересах забезпечення їх ефективності, наголошував І. І. Лукашук [96, с. 185].

У більшості випадків процесуальні норми міжнародного митного права є інтегральною частиною договорів, що опосередковують матеріально-правове регулювання міжнародних митних і пов'язаних з ними відносин. Здебільшого такі норми визначають порядок реалізації матеріальних норм міжнародного митного права, як-от: з питань здійснення взаємної адміністративної допомоги у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства, правила процедури основних органів Всесвітньої митної організації, правила процедури створених на основі міжнародних конвенцій адміністративних комітетів (додаток 7 Женевської конвенції 1982 р.) або спеціально скликаних міжнародних конференцій [124; 177, с. 65–68; 413].

Крім цього, процесуальні норми міжнародного митного права також визначають порядок і умови набрання чинності, терміни дії, порядок ратифікації, пролонгації, тимчасового зупинення та припинення дії міжнародних митних договорів, умови приєднання до них нових договірних сторін, обов'язки депозитаріїв таких договорів, а також формулюють обов'язки держав щодо імплементації таких договорів, з уточненням або без уточнення форм і способів імплементації [31, с. 46, 47].

З огляду на вищенаведене переважна більшість норм міжнародного митного права міститься у міжнародних договорах (конвенціях, угодах, протоколах). Водночас поряд із договірними норми міжнародного митного права можуть мати звичаєвий характер, а також відображатись в актах міжнародних міждержавних організацій (резолуціях, рекомендаціях, деклараціях) або підсумкових документах міжнародних конференцій. Зауважимо, що від обраної суб'єктами міжнародного митного права зовнішньої форми вираження його норм та способу їх викладення залежить і юридична сила таких норм, тобто поділ їх на імперативні, диспозитивні

та рекомендаційні або, як їх ще розмежовують, на норми «твердого» позитивного (hard law) та «м'якого» (soft law) права.

Залежно від просторової сфери дії норми міжнародного митного права можуть бути універсальними, регіональними, локальними та партикулярними. Зі свого боку, залежно від кола суб'єктів їх можна поділити на загальні та спеціальні, або на багатосторонні та двосторонні.

За характером нормативних приписів норми міжнародного митного права можна поділити на зобов'язальні, заборонні, уповноважувальні та відсильні.

Залежно від терміну дії вони можуть бути не обмежені в часі – безстрокові – та тимчасові – термін дії яких визначено заздалегідь.

Завершуючи загальну характеристику правової природи норм міжнародного митного права, також зазначимо, що як центральний елемент змісту міжнародного митного права його норми виступають сполучною ланкою між принципами та стандартами міжнародного митного права, безпосередньо використовуються для регулювання міжнародних митних відносин і впливають на здійснення внутрішньодержавного правового регулювання митних відносин, є основою для адаптації, гармонізації та уніфікації національних законодавств у сфері митного регулювання, використовуються учасниками міжнародних та внутрішньодержавних митних і пов'язаних з ними відносин під час планування власної діяльності у короткостроковій і довгостроковій перспективі тощо.

Третім складовим елементом змісту міжнародного митного права виступають стандарти міжнародного митного права.

Термін «стандарт» широко використовується у міжнародному митному праві, митному законодавстві зарубіжних країн, діяльності національних митних органів, зокрема митних органів України.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 7 Митного кодексу України: «Митна справа здійснюється з додержанням прийнятих у міжнародній практиці форм декларування товарів, методів визначення митної вартості товарів, систем

класифікації та кодування товарів та системи митної статистики, інших загальновизнаних у світі норм і стандартів» [119].

Про поступове наближення українського законодавства в митній сфері до митного законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС), як це визначено в стандартах ЄС та міжнародних стандартах, зазначено у ст. 84 Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода або Угода про асоціацію). Відповідно ще до однієї статті цієї ж Угоди, а саме ч. 1 ст. 76, її сторони домовились забезпечити застосування низки розроблених ВМО міжнародних документів, що використовуються у митній справі й торгівлі, перелік яких починається з Рамкових стандартів забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі 2005 р. тощо [256].

Виявляють інтерес до міжнародних стандартів митної справи або стандартів міжнародного митного права і представники української та зарубіжної юридичної доктрини. Однак більшість опублікованих ними праць не містить характерних для наукової дискусії ознак та висвітлює лише авторське бачення досліджуваної проблематики, яке не завжди належно обґрунтоване, а в окремих випадках навіть внутрішньо суперечливе. Як наслідок, у доктрині митного права і теорії міжнародного митного права склалась непевна термінологічна ситуація, за якої відбувається використання різних термінів для словесного позначення закріпленого на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях поняття «стандарти» («міжнародні стандарти»), немає однаковості думок щодо розмежування термінів «стандарти», «принципи» та «норми» міжнародного митного права, не зрозуміло, чи однаковий сенс вкладають науковці та законодавець у поняття, що становить предмет нашого розгляду, тощо.

Огляд наукової та навчальної літератури з митного права й міжнародного митного права свідчить про відсутність фундаментальних розробок теоретичного

рівня, присвячених проблематиці стандартів міжнародного митного права, що додатково підтверджує актуальність її дослідження.

Окремі аспекти юридичної природи стандартів міжнародного митного права знайшли відображення у працях С. Т. Алібекова, І. Г. Бережнюка, К. Г. Борисова, С. І. Денисенка, Л. М. Дорофєєвої, С. С. Жамкоч'яна, Н. В. Живенко, А. І. Калініченко, І. М. Квеліашвілі, Ф. Г. Кляна, Б. А. Кормича, А. В. Мазура, В. В. Мицика, Д. В. Приймаченка, А. Ю. Райкової, О. М. Рєзніка, Є. Є. Савчинець, Н. Я. Сай, К. К. Сандровського, В. В. Філатова, О. В. Чорної, М. Г. Шульги та ін.

Одними з найбільш дискусійних серед них виявились питання інтерпретації поняття «стандарти міжнародного митного права» та вироблення його дефініції.

Пояснити ситуацію, яка склалась, щодо пошуку відповідей на ці питання можна не тільки суб'єктивним фактором, але й тим, що в юридичній енциклопедичній літературі, правовій доктрині та законодавстві України з питань митної справи терміни «стандарт» і «міжнародний стандарт» характеризуються полісемічністю.

Словник іншомовних слів за редакцією Л. О. Пустовіт містить таку інтерпретацію слова «стандарт» – зразок, еталон, модель, які стають мірилом для інших об'єктів [245, с. 856].

Відповідно до словника сучасних понять і термінів за загальною редакцією В. А. Макаренко, термін «стандарт» тлумачиться як [типовий] зразок, еталон, [нормативна] модель, що беруться за вихідне для зіставлення з іншими предметами, а термін «міжнародний» означає зв'язаний з відносинами між державами, належний до зовнішньої політики [244, с. 246, 411].

В юридичній енциклопедії термін «стандарт» (з англ. standart – «норма, зразок, модель») запропоновано розуміти як документ, що встановлює для загального й багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі. Водночас термін

«стандарти міжнародні» має такі значення: 1) міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи інших сферах міждержавного співробітництва. Стандарти встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватись яких зобов'язані всі держави. Містяться вони у міжнародних договорах та інших джерелах міжнародного права; 2) документи Міжнародної організації з питань стандартизації (ІСО), які встановлюють норми й вимоги у сфері готової продукції масового виробництва, напівфабрикатів і сировини [285, с. 614, 615].

Чимало вчених формулюють авторські визначення терміна «міжнародний стандарт», спираючись на закріплене в ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р. визначення терміна «стандарт», а саме: «стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» [223].

Як наслідок, представники правової доктрини часто ототожнюють міжнародні стандарти з нормами права або з нормативними документами, використовують для інтерпретації внутрішньодержавних стандартів визначене національною правовою системою поняття «стандарт у праві», а для міжнародних стандартів – поняття «правовий стандарт», пропонують розглядати міжнародні стандарти як новий вид джерел міжнародного права тощо.

Наприклад, професор О. М. Баймуратов під міжнародними стандартами розуміє норми міжнародного права, які містяться в міжнародних договорах, що розробляються державами в рамках міжнародних міжурядових організацій (ММУО) [135, с. 443].

С. П. Мороз і М. О. Кравчук вважають, що розмежування понять «правовий стандарт» і «стандарт у праві», а отже, і внутрішньодержавних та міжнародних стандартів, зумовлено різними підходами щодо розуміння права. На їхню думку,

поняття «стандарт у праві», розроблене, виходячи з позитивістської концепції, слід тлумачити як нормативно визначені межі допустимої поведінки, спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері. Власне законодавче закріплення стандарту як нормативного документа – це формальне вираження «стандарту у праві». Поняття «правовий стандарт» ширше, те, яке, крім нормативно-правових меж допустимої поведінки, враховує також загальні принципи справедливості та є відображенням природно-правової концепції праворозуміння [131, с. 34].

Про можливість розгляду категорії «правовий стандарт» у сенсі не тільки окремої норми, але й документа, який установлює комплекс норм, правил, вимог щодо об'єкта стандартизації, в якому з метою добровільного багаторазового використання встановлюються характеристики об'єкта, зазначає і професор О. В. Київець [66].

Науковець також вважає, що в недалекому майбутньому може виникнути нове основне джерело міжнародного права – стандарт, приклади яких уже тривалий час приймають у межах своєї компетенції різні міжнародні організації, зокрема Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) тощо [67, с. 17, 18].

Неоднозначно терміни «стандарт» і «міжнародний стандарт» використовуються й у законодавстві України з питань митної справи. Для прикладу звернемося до положень ч. 2. ст. 7 Митного кодексу України, у змісті якої, з одного боку, має місце ототожнення прийнятих у міжнародній практиці форм ..., методів ... та систем ... (див. вище) одночасно як з нормами, так і стандартами. З іншого боку, законодавцем використано підхід до визначення стандартів, з додержанням яких в Україні має здійснюватись митна справа, відповідно до якого такими стандартами можна вважати як безпосередньо міжнародні стандарти митної справи, так і стандарти інших, пов'язаних із митною справою сфер державного регулювання,

єдиною визначальною вимогою належності до яких встановлено їх загальне визнання у світі.

В іншому акті законодавства України з питань митної справи (розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державної фіскальної служби» від 11 лютого 2016 р. № 267-р (далі – Концепція) загальноновизнані у світі норми і стандарти не згадуються, оскільки в рамках проблеми, на розв’язання якої спрямована Концепція, головна увага зосереджується на усуненні розбіжностей між митними стандартами України та стандартами ЄС [224].

Водночас слід наголосити, що категорія «митні стандарти України» не використовується у законодавстві України з питань митної справи, зокрема й в Угоді про асоціацію.

Невизначена і ситуація щодо категорії «стандарти ЄС», адже відповідно до мети Концепції проведення реформ митниць ДФС має здійснюватись на основі «Митних прототипів ЄС» – керівного орієнтира в митному співробітництві між Україною та ЄС, які, як зазначає В. В. Ченцов, є стандартами, запропонованими Європейською комісією для митних адміністрацій країн, які є кандидатами на вступ до ЄС [269, с. 226].

Однак на єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України зазначені у Концепції «Митні прототипи ЄС» згадуються вже як міжнародний документ, який було використано в розробці Концепції, під назвою «Зведені митні стандарти ЄС» (Customs Blueprints) [257], а на сайті Державної фіскальної служби України – як митні стандарти ЄС Customs Blueprints [208].

Зазначимо, що оригінальна англійська версія «Customs blueprints», а також їх переклад французькою («Schemas directeurs relatifs aux douanes») та російською («Свод таможенных стандартов») мовами доступні для ознайомлення на офіційному сайті Європейської комісії [325].

Проте з позиції Б. А. Кормича, вульгарний російськомовний переклад «Свод таможенных стандартов» і його українська калька «Зведені митні стандарти» є неправильним перекладом назви «Customs blueprints». Адже будь-який тлумачний словник англійської мови визначає, що «blueprints» – це план (схема), або щось, що виконує функцію плану. Це підтверджує і французький переклад цієї назви – «Schemas directeurs relatifs aux douanes» – тобто майстер-план щодо митниці. При цьому коли в міжнародних актах ідеться про митні стандарти, то це і називається відповідно (наприклад, SAFE Framework of Standards to secure and facilitate global trade). З неправильного перекладу назви починаються непорозуміння щодо способу використання Customs Blueprints. Отже, Customs Blueprints – це не стандарти у звичайному розумінні, це певна методика та послідовність дій, підсумовує вчений [80].

Ми поділяємо думку Б. А. Кормича про неприйнятність використання щодо blueprints жодної з вищенаведених ним назв, крім офіційної назви, тобто «Customs blueprints», оскільки наслідком цього насамперед може бути неправильне розуміння їхньої сутності, що й призводить у подальшому до різних непорозумінь, зокрема щодо способу використання blueprints. На підтвердження власної позиції наведемо такі аргументи.

У вступному слові до blueprints зазначається, що їх слід розглядати як практичні методичні рекомендації, що ґрунтуються на кращій практиці ЄС. Їх розробка й удосконалення були обумовлені потребою надання допомоги державам, що не є членами ЄС, у приведенні діяльності їх митних адміністрацій у відповідність до вимог законодавства і стандартів ЄС. Customs blueprints не є частиною ні митного, ні податкового законодавства ЄС, тому не наділені юридичною силою. Будучи публікацією технічного характеру, вони становлять для митної адміністрації цінний стандарт, використання якого спрямовано на оцінку ефективності здійснюваної роботи й пошук власного шляху до кращої митниці [324, с. 4, 5].

Отже, назви «Митні прототипи ЄС» та «Митні стандарти ЄС Customs Blueprints» теж безпідставно використовуються українськими науковцями та практиками для позначення «Customs blueprints» – інструмента, використання якого рекомендує ЄС Україні для поступового наближення її законодавства у митній сфері до митного законодавства і стандартів ЄС [342; 354; 416; 406].

Усуненню таких непорозумінь, пов'язаних з некоректним перекладом назви та змісту міжнародно-правових актів як універсального, так і регіонального характеру, сприятиме здійснення офіційного автентичного перекладу першоджерел, на основі яких органи державної влади України планують проводити реформи митниць ДФС, на чому ми вже наголошували в інших працях [173, с. 10; 179, с. 133].

Непевна термінологічна ситуація склалась у правовій доктрині і щодо поняття «стандарти міжнародного митного права», для словесного позначення якого поряд із закріпленими на законодавчому рівні термінами «стандарти» і «міжнародні стандарти» вчені зазвичай використовують такі словосполучення: загальновизнані у світових митних відносинах стандарти; світові митні стандарти; світові стандарти митного регулювання; міжнародні митні стандарти; міжнародні стандарти митної справи; міжнародні стандарти в галузі митної справи; міжнародні стандарти митного регулювання; міжнародні стандарти регулювання митних відносин; міжнародні стандарти у сфері митного регулювання; міжнародні стандарти у митній сфері; міжнародно-правові стандарти у митній сфері; стандарти в митній сфері; міжнародні стандарти у галузі спрощення митної діяльності; міжнародні стандарти спрощення та гармонізації митних процедур тощо.

Немає серед науковців і єдності у підходах до розуміння запропонованих ними термінологічних конструкцій, які вони тлумачать то як принципи міжнародного митного права, то як норми і положення міжнародних договорів, то як міжнародні договори (конвенції та угоди), то як основні управлінські

інструменти Всесвітньої митної організації, то як вид спільної правотворчої діяльності держав тощо.

Наприклад, С. І. Денисенко із цього приводу зазначає: «Міжнародний митний стандарт – це група договірних принципів, які починають діяти між державами, коли ті взяли на себе зобов'язання їх дотримуватися. Це дає підстави вважати, що серед принципів міжнародного митного права більшість становлять саме стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі» [43, с. 81].

З позиції К. К. Сандровського, який розглядав стандарти у широкому, загальносоціологічному сенсі, міжнародними стандартами у митній сфері є певні моделі, зразки поведінки або мірило дій суб'єктів (міжнародного спілкування), які втілені, зокрема, й у загальних міжнародних договорах з міжнародного митного права [240, с. 207].

М. Г. Шульга вважає, що міжнародними стандартами стають положення договорів (угод) у сфері митного регулювання, які підлягають спеціальній трансформації в національному законодавстві. Однак далі, у висновках підготовленої автором наукової статті, вищезазначена думка отримала вже такий виклад: «У нині чинному митному законодавстві трансформовано положення цілої низки міжнародних договорів (угод), що виступають міжнародними стандартами у сфері митного регулювання» [282, с. 225, 229].

Схожий погляд обстоює і вчений із РФ С. В. Халіпов, який пропонує розуміти під міжнародними стандартами у сфері митного регулювання норми і положення міжнародних договорів (конвенцій, угод), які підлягають імплементації у національному митному законодавстві. Водночас науковець стверджує, що міжнародні митні стандарти у сфері митного регулювання та зобов'язання щодо їх дотримання офіційно з'являються для РФ тільки з приєднанням до Кіотської конвенції (Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р.), яка є для неї одним-єдиним джерелом міжнародних

стандартів. Не містять стандартів для митної правотворчості й Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі, оскільки в їхньому змісті відображені лише тактико-технічні рекомендації для реалізації стандартів Кіотської конвенції, зокрема в галузі митного контролю (попереднє надання інформації, застосування системи управління ризиками, міжнародне митне співробітництво, взаємодія з учасниками ЗЕД) [264, с. 9, 13, 15].

Єдиним міжнародним документом, що вимагає від України відповідності національного митного законодавства міжнародним стандартам у митній сфері, визнає Кіотську конвенцію і О. В. Чорна [274, с. 115].

Однак усвідомити, що саме представник науки адміністративного права України розуміє під міжнародними стандартами не просто, оскільки для пояснення поняття «міжнародний митний стандарт» учений використовує одночасно чотири визначення, а саме: 1) це єдина (узгоджена) нормативна модель адміністрування зовнішньоекономічних відносин на міждержавному і/або внутрішньодержавному рівнях митних систем; 2) це уніфікована нормативна типова форма, яка запроваджена за згодою уповноважених суб'єктів міжнародного права для єдиного регулювання зовнішньоекономічних відносин на міждержавному і/або внутрішньодержавному рівнях; 3) це один із видів спільної правотворчої діяльності держав з метою узгодження їхніх інтересів та досягнення спільних цілей у вирішенні регулювання митних питань на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного митного права; 4) це уніфікована нормативна модель, створена за угодою суб'єктів міжнародного права для регулювання митних відносин на міждержавному, внутрішньодержавному і/або відомчому рівнях [275, с. 3, 6, 13].

Щодо співвідношення Рамкових стандартів з положеннями Кіотської конвенції, то вони, на переконання О. В. Чорної, також є рекомендаціями щодо найбільш ефективної реалізації митними органами своїх функцій у межах діючих митно-правових інститутів. Тому дані стандарти не можуть розглядатись як зразки (еталони), що підлягають урахуванню нормотворчості у митній сфері [274, с. 114].

На необов'язковості для національної митної нормотворчості набору вимог до митних адміністрацій та учасників зовнішньоекономічної діяльності, спрямованих на ефективну й одноманітну реалізацію положень митного законодавства з метою прискорення проходження митниці й забезпечення належної безпеки міжнародного товарообігу (попереднє декларування, взаємодія митних адміністрацій та їх співробітництво з учасниками зовнішньоекономічних відносин), що містяться у Рамкових стандартах безпеки і полегшення світової торгівлі, наголошує і професор М. Г. Шульга [282, с. 228–229].

На наш погляд, думка щодо відсутності у Рамкових стандартах ВМО з безпеки та сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р. [398] стандартів для митної нормотворчості, так само, як і твердження щодо неможливості розгляду таких стандартів як зразків (еталонів), що підлягають урахуванню нормотворчості у митній сфері, помилкові.

Для підтвердження власної позиції, навіть без відсилання до першоджерела, наведемо такі два аргументи. По-перше, Рамкові стандарти з безпеки та сприяння світовій торгівлі згадуються у багатьох міжнародно-правових актах у сфері митного регулювання, зокрема в Customs blueprints, як приклад міжнародних стандартів, забезпечення застосування яких державами необхідне. По-друге, забезпечити застосування Рамкових стандартів з безпеки та сприяння світовій торгівлі 2005 р. як одного з міжнародних документів, розроблених ВМО, наша держава зобов'язалась відповідно до п. h) ч. 1. ст. 76 Угоди про асоціацію.

Не погоджуємось ми і з висновком О. В. Чорної, що Кіотська конвенція – це єдиний міжнародний документ, що вимагає від України відповідності національного митного законодавства міжнародним стандартам у митній сфері [274, с. 115]. Таке твердження не відповідає як використаному законодавцем у Митному кодексі України розширеному підходу до визначення загальновизнаних у світі норм і стандартів, з додержанням яких в Україні здійснюється державна митна справа, так і Кіотській конвенції, стандарти 3.11 і 7.2 якої відсилають до

міжнародних стандартів, закріплених в інших міжнародно-правових актах, як-от у Рекомендаціях Ради митного співробітництва з інформаційних технологій [349].

Дискусійний, на нашу думку, також підхід до інтерпретації терміна «стандарт» через терміни «принцип» і «норма». Адже як принципи та норми не є тотожними категоріями [185], так і стандарти, перебуваючи з ними у тісному взаємозв'язку, є самостійною категорією міжнародного митного права.

Стандартам міжнародного митного права належить допоміжна роль у реалізації його принципів та норм на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях правового регулювання митних відносин. За допомогою стандартів закріплюються конкретизовані технічні специфікації, типові форми, зразки, моделі, методичні рекомендації, визначаються мінімальні вимоги до реалізації принципів та норм міжнародного митного права, ширше здійснення якої вважається бажаним і пов'язується з індивідуальними потребами та можливостями кожної окремої митної адміністрації.

Виникають стандарти міжнародного митного права після появи його принципів та норм або одночасно з останніми. Відповідно, поява нових принципів та норм міжнародного митного права, їх удосконалення або скасування автоматично можуть вплинути на появу, вдосконалення або скасування і його стандартів також. Тобто вони не є чимось раз і назавжди установленим, незмінним.

Відрізняються стандарти міжнародного митного права від його принципів та норм і за юридичною силою. Будучи переважно рекомендаціями технічного характеру стандарти міжнародного митного права не є заздалегідь юридично обов'язковими. Їх упровадження у практичну діяльність митних адміністрацій здійснюється суб'єктами міжнародного митного права на добровільних засадах шляхом здійснення передбачених у стандартах позитивних дій. Митним адміністраціям надається право відповідно до своїх інтересів, потреб та можливостей вирішувати самостійно використовувати стандарти або ні, здійснювати їх реалізацію в порядку та обсягах, визначених стандартом, або вийти

за межі мінімально встановлених ним вимог та надавати умови, більш сприятливі, ніж ті, що передбачені стандартом, приймати рішення щодо терміну, етапів та способів їх упровадження. Тому за невикористання або неналежне використання своїх прав суб'єкти міжнародного митного права не можуть притягуватись до юридичної відповідальності.

Рекомендаційний характер більшості стандартів міжнародного митного права впливає також з природи та змісту міжнародно-правових актів, за допомогою яких здійснюється їх прийняття. Здебільшого такими актами є резолюції, рекомендації, декларації міжнародних міжурядових організацій, наприклад Ради митного співробітництва. Рідше із цією метою можуть використовуватись додатки до багатосторонніх міжнародних договорів, висловлення згоди на обов'язковість яких не є неодмінною умовою приєднання до договору та здійснюється суб'єктом міжнародного митного права за власним бажанням.

Певним винятком із цього правила слід вважати Кіотську конвенцію, кожна з договірних сторін якої з метою сприяння спрощенню і гармонізації митних процедур зобов'язується дотримуватись, відповідно до положень цієї Конвенції, стандартів, перехідних стандартів і рекомендованої практики (далі – стандарти Кіотської конвенції), що містяться у додатках до цієї Конвенції. При цьому в ст. 13 Кіотської конвенції передбачається, що кожна договірна сторона: повинна запровадити визнані нею стандарти не пізніше ніж через 36 місяців після набуття чинності для такої договірної сторони Загального додатка, Спеціальних додатків або їх розділів; впроваджує прийняті нею перехідні стандарти Загального додатка не пізніше ніж через 60 місяців з дати набуття Загальним додатком чинності для цієї договірної сторони; впроваджує прийняту нею рекомендовану практику Спеціальних додатків або їх розділів не пізніше ніж через 36 місяців після набуття чинності цими Спеціальними додатками та їх розділами для цієї договірної сторони, якщо не було зроблено застережень щодо однієї або декількох з цих рекомендованих практик.

Зі свого боку, згідно зі ст. 12 Конвенції, будь-яка її договірна сторона під час підписання, ратифікації або приєднання до неї бере на себе зобов'язання, що впливають з положень Загального додатка, і зазначає, які саме зі Спеціальних додатків або їх розділів, якщо такі є, вона приймає. Згодом вона може повідомити депозитарію про те, що нею приймається один чи більше Спеціальних додатків або їх розділів [349].

Отже, зобов'язання будь-якої договірної сторони Кіотської конвенції сприяти спрощенню і гармонізації митних процедур полягають насамперед у своєчасному дотриманні тих її стандартів, що передбачені Загальним додатком, а також одним чи більше Спеціальними додатками або їх розділами, якщо такі прийняті договірною стороною. Слід зазначити, що дотримання (додержання) є лише однією із форм безпосередньої реалізації приписів права, за якої суб'єкт правовідносин не вчиняє дій, заборонених у цих приписах. За такого формулювання реалізація приписів стандартів Кіотської конвенції має здійснюватись її договірними сторонами шляхом пасивної поведінки і лише в частині дотримання правових заборон, що ними передбачені.

Водночас реалізацію значної кількості стандартів Кіотської конвенції слід здійснювати шляхом виконання передбачених їх приписами позитивних дій, тобто за рахунок активної поведінки. Однак неконкретизоване та узагальнене викладення таких дій, як, власне, і очікуваних від їх здійснення результатів, навіть за односторонньої готовності договірних сторін Кіотської конвенції реалізовувати її стандарти у формі виконання, не гарантує насамкінець відображення в їхньому національному законодавстві тотожних умов та порядку застосування митних правил і процедур. Тому можна стверджувати, що обов'язковий характер стандартів Кіотської конвенції відрізняється від зобов'язань з реалізації стандартів, прийнятих за допомогою актів міжнародних міжурядових організацій, точно визначеним терміном упровадження прийнятих договірною стороною стандартів і чітко визначеною безпосередньою формою їх реалізації – дотримання,

за якої договірної сторона Конвенції обмежується у праві вибору використання як форми реалізації її стандартів, але не позбавляється права реалізовувати їх у формі виконання, а також виходити за межі мінімально встановлених ними вимог та надавати умови, більш сприятливі, ніж ті, що передбачені такими стандартами.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що сучасна парадигма дослідження поняття «стандарти міжнародного митного права» має ґрунтуватися на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) стандарти є самостійною категорією міжнародного митного права та відрізняються від його принципів і норм;

2) у правовому регулюванні митних відносин стандартам міжнародного митного права належить допоміжна роль, оскільки, на відміну від принципів та норм міжнародного митного права, вони не призначені для здійснення самостійного регулювання митних відносин;

3) стандарти можуть удосконалюватись, адже не є чимось раз і назавжди встановленим, незмінним;

4) стандарти є складовою змісту міжнародного митного права, а не однією із форм його існування;

5) більшість стандартів міжнародного митного права не є заздалегідь юридично обов'язковою. Їхній рекомендаційний характер впливає з природи та змісту міжнародно-правових актів, за допомогою яких вони приймаються;

6) реалізація стандартів може здійснюватись як на індивідуальній, так і на колективній (за участі двох і більше суб'єктів) основах. Базовою безпосередньою формою їх реалізації є використання, рідше дотримання та виконання;

7) стандарти міжнародного митного права можуть бути класифіковані за різними видами та містити приписи технічного і правового характеру.

Зважаючи на визначену парадигму, поняття «стандарти міжнародного митного права» може бути визначено як розроблені з метою сприяння реалізації принципів і норм міжнародного митного права технічні специфікації, типові форми,

зразки, еталони, моделі, методичні рекомендації щодо провадження певного виду діяльності або досягнення очікуваних результатів, упровадження приписів яких у практичну діяльність митних адміністрацій здійснюється суб'єктами міжнародного митного права з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей, на умовах і в порядку, передбачених міжнародно-правовими актами.

2.3. Концепція співвідношення джерел і форм міжнародного митного права

Джерела права та форми його вираження є одними з основних категорій внутрішньодержавного та міжнародного права. Їх дослідженню завжди приділяється значна увага як з боку теоретиків, так і практиків. Не є винятком щодо цього і доктрина міжнародного митного права, українські та зарубіжні представники якої також неодноразово висловлювали власне бачення джерел міжнародного митного права та форм його вираження. Серед найбільш відомих з них слід згадати С. Т. Алібекова, О. Ю. Бакаєву, Г. Балреха, К. А. Бекяшева, К. Г. Борисова, Н. Е. Буваєву, К. Вірза, Г.-М. Вольфганга, Н. В. Живенко, Ед. Кафіро, Ф. Г. Кляна, Т. Лайонса, М. Люкса, Т. Мацудейру, Г. В. Матвієнко, В. В. Мицика, Є. Г. Моїсеєва, С. М. Овчіннікова, К. К. Сандровського, О. В. Шорнікова та ін.

Водночас аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблематики, свідчить, що питання трактування категорій «джерела» та «форми» міжнародного митного права, зокрема їх співвідношення, не отримали належного вивчення в українській та зарубіжній теорії міжнародного митного права. Основна увага вчених спрямовувалась зазвичай на визначення переліку джерел міжнародного митного права та їх класифікацію, на загальну характеристику структури і змісту окремих міжнародних митних конвенцій або актів міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана зі здійсненням митної справи, на висвітлення підсумків внутрішньодержавної імплементації окремих

принципів, норм і стандартів міжнародного митного права, а також проблем, що виникли під час її здійснення та винесення на обговорення пропозицій щодо їх розв'язання. Усталеною для більшості з них є інтерпретація терміна «джерела права» через термін «форми права», згідно з якою категорії «джерела» та «форми» міжнародного митного права ототожнюються.

Проте, на нашу думку, ці категорії, враховуючи наявний між ними зв'язок, слід розглядати як окремі, самостійні поняття категоріального ряду теорії міжнародного митного права. Для підтвердження власної позиції з'ясуємо сутність відомих нам доктринальних підходів щодо вживання понять «джерела міжнародного митного права» та «форми міжнародного митного права», визначимо їх дискусійні моменти й обґрунтуємо авторське бачення щодо їх співвідношення.

Отже, в українській і зарубіжній літературі з міжнародного та внутрішньодержавного митного права виносились на обговорення такі думки щодо розуміння та вживання понять «джерела» і «форми» міжнародного митного права.

В. В. Мицик джерелами міжнародного митного права визначає багатосторонні та двосторонні угоди, загальні принципи міжнародного права, загальні принципи права. Міжнародний звичай як джерело не характерний для сучасного міжнародного митного права, зазначає вчений, оскільки держави надають винятково важливого значення документально та з юридично-технічного боку точно зафіксованим угодам у галузі митного співробітництва [122, с. 80–81].

Зі свого боку, К. К. Сандровський стверджував, що міжнародно-правовий звичай є першим за появою та другим за значенням у наш час, після міжнародного договору, основним юридичним джерелом міжнародного митного права. Інші джерела міжнародного митного права, до переліку яких увійшли за аналогією з приблизним офіційним переліком джерел міжнародного права, що наводиться в ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, під якими автор розумів як загальні принципи міжнародного права, так і принципи національних правових систем (наприклад,

принципи справедливості, сумлінності, взаємності), судові рішення, доктрина міжнародного права, а також юридично обов'язкові резолюції міжнародних організацій, зокрема регламенти, що приймаються Міжнародною організацією цивільної авіації або Всесвітнім поштовим союзом та стосуються різних питань діяльності митних служб держав (наприклад, порядку митного оформлення міжнародних поштових відправлень або процедури митного догляду в міжнародних аеропортах), українській учений розглядав як допоміжні джерела міжнародного митного права або як такі, що мають обмежене значення. Як окреме джерело міжнародного митного права К. К. Сандровський виокремлював, на наш погляд, можливість Міжнародного суду ООН, відповідно до п. 2 ст. 38 його Статуту, вирішувати передану на його розгляд справу *ex aequo et bono* (виходячи із засад справедливості та доброго сумління. – *K. C.*), якщо сторони згодні» [240, с. 46–56].

Схожу думку щодо розуміння джерел міжнародного митного права обстоює ще один представник української науки міжнародного митного права Ф. Г. Клян. На його переконання, джерела міжнародного митного права, під якими пропонується розуміти форми закріплення норм, створених узгодженими позиціями суб'єктів, можуть бути класифіковані на: основні формальні джерела (договори та міжнародний звичай), другорядні (загальні принципи права), допоміжні (теорія і судова практика) та інші (*ex aequo et bono*, односторонні акти, резолюції міжнародних організацій та чинна практика в галузі митних правовідносин – це насамперед практика митного контролю щодо реалізації митної політики держави через запровадження і дотримання норм та правил внутрішнього митного законодавства і норм міжнародного митного права) [69, с. 40, 41].

Однак, якщо опрацювати зміст навчального посібника «Международное таможенное право», підготовленого професором К. Г. Борисовим ще у 2001 р., то можна дійти висновку, що використаний Ф. Г. Клянцем у дисертаційному дослідженні підхід до розуміння джерел міжнародного митного права та їх

класифікації не є авторським, оскільки його опис можна побачити у зазначеній вище праці [165, с. 81].

Не розкривають у повному обсязі обговорювані нами положення і ставлення до джерел міжнародного митного права самого К. Г. Борисова. Адже, на його думку, джерелами міжнародного митного права можуть бути як форми закріплення (зовнішнього вираження) норм, створених узгодженими позиціями його суб'єктів, так і процедури або методи розробки цих норм. Щодо питання класифікації джерел міжнародного митного права, то, виходячи з того, що форма, в якій виражено правило, надає йому якість правової норми, називається джерелом права в юридичному смислі, вчений дійшов висновку, що юридичними джерелами міжнародного митного права є: основні принципи сучасного міжнародного митного права; міжнародний договір, як загальний, так і зі спеціальних питань міжнародних митних відносин; міжнародний звичай, визнаний державами як правова норма; загальні принципи сучасного міжнародного права; внутрішнє законодавство держав (суб'єктів права); односторонні заяви держав; прецеденти міжнародних відносин; діюча практика в галузі міжнародних митних відносин; рішення міжнародних організацій з питань митного співробітництва і взаємодопомоги держав. Як допоміжні джерела автор визначав рішення міжнародних судів і арбітражів, офіційні доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй, а також стверджував, що в певних випадках джерелами міжнародного митного права можуть бути звичаєвості (торговельного та митного характеру) та національні традиції, що мають міжнародний характер [17, с. 22–23, 25].

Зауважимо, що запропонований К. Г. Борисовим підхід до розуміння джерел міжнародного митного права та їх видової диференціації набув значного поширення серед представників російської науки міжнародного митного права.

Деякі науковці (Н. А. Воронцова, І. О. Клімова) погоджуються з його думкою без жодних зауважень [29, с. 70].

Багато хто використовує визначені К. Г. Борисовим види джерел міжнародного митного права для викладення власного бачення їх переліку або для здійснення їх класифікації. Так, наприклад, Н. В. Живенко вважає, що основними джерелами міжнародного митного права є: міжнародний договір, як загальний, так і зі спеціальних питань міжнародних митних відносин; міжнародний звичай, визнаний державами як правова норма; загальновизнані принципи сучасного міжнародного права; обов'язкові рішення міжнародних міжурядових організацій. Щодо внутрішньодержавних законів у митній сфері, прецедентів міжнародних митних відносин, рішень міжнародних організацій з питань міжнародного митного співробітництва та взаємодопомоги держав, діючої практики у сфері міжнародних митних відносин та рішень міжнародних судів і арбітражів у митній сфері, то, на думку дослідниці, всі вони виконують допоміжну роль для формування джерел міжнародного митного права [53, с. 51].

О. Ю. Бакаєва і Г. В. Матвієнко зазначають, що до джерел міжнародного митного права належать: загальновизнані принципи міжнародного права; міжнародні договори; міжнародний звичай; акти конференцій і організацій ООН (резолуції, рекомендації, регламенти); резолуції міжнародних організацій, зокрема Ради митного співробітництва / Всесвітньої митної організації. Специфічні принципи міжнародного митного права, прецеденти міжнародних відносин, зокрема судові, практика діяльності митних органів окремих держав розглядаються авторами як такі, що мають важливе значення під час розробки і прийняття міжнародних договорів та угод. Норми національного законодавства О. Ю. Бакаєва і Г. В. Матвієнко зараховують до джерел міжнародного митного права умовно, оскільки вони є лише основою для подальшого узагальнення практики, що складається в галузі митної справи [7, с. 476].

О. В. Шорніков зазначає, що джерелами міжнародного митного права є: міжнародні договори в галузі митної справи або договори, що стосуються питань митної справи; міжнародно-правові звичаї; рішення міжнародних судових і

арбітражних органів; внутрішнє митне законодавство держав – учасниць міжнародного митного співробітництва та рішення міжнародних економічних і митних організацій [281, с. 27, 31].

Щодо інших учених, то вони також розглядають джерела міжнародного митного права як форми вираження і закріплення міжнародно-правових митних норм. Однак коло таких джерел ними суттєво звужується.

Так, Н. Е. Буваєва всупереч власному твердженню, що види джерел міжнародного митного права за своєю природою є такими самими, як і у міжнародного права в цілому, коло яких визначено у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, доходить висновку, що основними джерелами міжнародного митного права як галузі міжнародного права є: міжнародні договори в галузі митної справи; міжнародно-правові митні звичаї; спеціальні принципи міжнародного митного права. Акти міжнародних організацій, на її переконання, лише сприяють становленню міжнародно-правових звичаїв як джерел права. Завдяки їх формулюванням і тлумаченням звичаєво-правові норми впроваджуються у життя [19, с. 72–76].

К. А. Бекашев та Є. Г. Моїсеєв також виділяють тільки основні джерела міжнародного митного права та зараховують до них міжнародний договір, міжнародний звичай, обов'язкові рішення міжнародних організацій [9, с. 280].

На думку С. Т. Алібекова, основними джерелами міжнародного митного права є тільки міжнародні договори та міжнародно-правові звичаї, а документи (резолуції) міжнародних організацій мають допоміжний характер [3, с. 13].

Отже, на основі вищезазначеного можна стверджувати, що українські та зарубіжні науковці послуговуються у власних дослідженнях як поняттям «джерела міжнародного митного права», так і терміном «форми міжнародного митного права».

Водночас поняття «форми міжнародного митного права» не сприймається ними як самостійне у категоріальному ряду теорії міжнародного митного права та

підміняється поняттям «джерела міжнародного митного права» або ототожнюється з ним. Згадування про форми міжнародного митного права має місце здебільшого у зв'язку з усталеним у доктрині міжнародного митного права формально-юридичним підходом до визначення джерел права, відповідно до якого інтерпретація терміна «джерело права» здійснюється через термін «форма права», а джерела міжнародного митного права розглядаються як формальні чи юридичні. Відрізняються погляди вчених тільки щодо переліку таких джерел та обсягу характеристики їх змісту.

На нашу думку, сформований підхід, як і «джентльменську угоду» юристів-міжнародників, щодо визнання визначених у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН засобів, які Міжнародний суд ООН може застосовувати для вирішення переданих йому спорів, джерелами міжнародного права слід вважати дискусійними, оскільки вони порушують вимогу щодо однозначності юридичної термінології та суттєво ускладнюють поняттєвий апарат міжнародного митного права [165, с. 82]. Зокрема, без відповідей залишаються питання: «Що є першоджерелом зазначених у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН засобів, які Міжнародний суд ООН може застосовувати для вирішення переданих йому спорів?»; «Чи можна вважати передбачений ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН перелік засобів, які Міжнародний суд ООН може застосовувати для вирішення переданих йому спорів, вичерпним і застосовувати їх для правового регулювання міжнародних митних відносин, не пов'язаних зі спором?»; «Що саме застосовує Міжнародний суд ООН для вирішення переданих йому спорів: принципи, норми і стандарти міжнародного митного права чи юридичні форми їх зовнішнього вираження?»; «Що є першоджерелом принципів, норм і стандартів міжнародного митного права?»; «Яким чином міжнародне митне право бере свій початок у визначених ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН юридичних формах зовнішнього вираження елементів його змісту?» тощо.

Пошук логічно виважених відповідей на ці питання та їх однозначне визнання вченими – вкрай важливі завдання доктрини міжнародного митного права. Адже їх виконання дасть змогу усунути прогалини і розв'язати колізії теоретичної характеристики міжнародного митного права, а також сприятиме вдосконаленню практики реалізації правил міжнародного митного права як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівнях.

Із цією метою ми пропонуємо відійти від практики ототожнення джерел і форм міжнародного митного права та переглянути усталене щодо цих категорій наукове розуміння їх співвідношення, обравши за основу для цього розмежування процесів правотворення та вираження його результатів у визначених юридичних формах для загального ознайомлення та/або використання. Якщо ж ми не здійснимо такого розмежування та не активізуємо наукові дослідження у цій царині, то змушені будемо й надалі, можливо, й не одне століття, посилаючись на запропонований ще на початку нашої ери підхід відомого римського історика Тіта Лівія, згідно з яким Закони XII таблиць є джерелом усього публічного і приватного права («*fons omni publice privatique iuris*»), та визнаючи його як правильний, водночас не називаючи Закони XII таблиць першоджерелом сучасного права, використовувати не науковий, а містично-образний, метафоричний підхід щодо розуміння категорії «джерело права».

М. М. Вовпенко, наприклад, із цього приводу зазначає, що в питанні розуміння джерела або форми права спостерігається зіткнення і розбіжність суто наукового й образного, метафоричного підходу до цього явища. Суто наукова думка виходить з того, що досліджуваний предмет, явище мають розглядатися через категорії сутності, змісту і форми. ... Водночас мова права, незважаючи на його консерватизм і юридичний формалізм, містить у собі й елементи умовності, образності мислення. Таким є походження терміна «джерело» права. Джерело права – метафора, яка образно вказує на вихідний пункт, походження, концентрацію правової матерії. Це продукт античного погляду на світ. У Давній Греції, Давньому

Римі прийнято було вважати, що дзюркотливі джерела води – місця, де жили і проявляли себе боги та герої. Тут же селились і люди, до джерел вони ходили по воду. ... Ця формула була сприйнята правовою свідомістю та екстрапольована на інші юридичні «древності», що містили історичні образи національних джерел права, а в подальшому міцно ввійшла до системи правової термінології [28, с. 4].

Не є винятком щодо цього і доктрина міжнародного права, представники якої для визначення поняття «джерело права» також тривалий час використовували образно-метафоричний підхід у власних наукових працях.

Зокрема, Л. Оппенгейм стверджував, що помилки у визначенні поняття «джерело міжнародного права» можна уникнути, якщо проаналізувати зміст самого поняття «джерело», яке означає зародження і може бути визначено як потік води, що виривається з-під землі. Коли ми бачимо потік води і маємо бажання визначити, звідки він, ми піднімаємося вгору за течією доти, доки не знаходимо місце, де вода виходить на поверхню. Ми знаємо, що це місце не є причиною появи води, однак є джерелом [373, с. 18].

Будучи термінологічно нетрансформованим міжнародно-правовою доктриною, запропоноване пояснення поняття «джерело», дійсно, є більш містично-образним, ніж науковим. Водночас, якщо говорити не про потік води, а про правила поведінки, відмежовуючи вихідне начало (джерело) їх походження від підсумкового зовнішнього вираження правил поведінки у визначених юридичних формах, то зрозумілою стає й різниця між категоріями «джерело» і «форми» міжнародного митного права. Таке розмежування, зокрема, сприятиме отриманню відповіді на питання щодо походження обов'язкової сили приписів міжнародного митного права, а також усуненню штучно сформованого вченими протиставлення наявних форм вираження його принципів, норм і стандартів, унаслідок чого складається враження, нібито ці форми є не різними, одночасно доступними для використання варіантами зовнішнього вираження правил поведінки, що походять з одного джерела, а радикально відрізняються одна від одної.

Відповідає запропонований нами підхід до розуміння поняття «джерело» і його спеціалізованому (філософському) тлумаченню в латинській мові, відповідно до якого термін «fons», що було взято за основу для формування сучасного уявлення про джерела права, означає «джерело, початок, першопричина, винуватець» [42, с. 435].

У схожий спосіб інтерпретується поняття «джерело» у зарубіжній і українській енциклопедичній літературі. Так, у тлумачному словнику живої великоросійської мови В. І. Даля джерелом називають «будь-який початок або основу, корінь і причину, вихід, вихідну точку; запас або силу, з якої щось витікає і народжується, відбувається» [40, с. 52].

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить таке визначення терміна «джерело»: «те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; основа чого-небудь, вихідне начало». Однак це не єдине його значення. Відповідно до змісту словника, джерелом може бути і «писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження» [25, с. 218].

Спираючись на закріплені у словниках значення терміна «джерело», вважаємо, що правову дефініцію «джерело права» доцільно розглядати виключно в аспекті вихідного начала або підстави виникнення правового явища, яким у нашому випадку і виступають правила поведінки міжнародного митного права. Зі свого боку, перефразувавши давньоримський вислів *ubis societas, ibi jus* (там, де є суспільство, там є право), можна стверджувати, що міжнародне митне право є там, де є відповідні йому суб'єкти. Останні залежно від потреб можуть спільно змінювати зміст чинного для них міжнародного митного права й обирати зручні для використання юридичні форми зовнішнього вираження і закріплення його принципів, норм і стандартів (як визнаних обов'язковими для виконання, так і заздалегідь не обов'язкових або таких, що розроблені з метою визнання у майбутньому обов'язковими), а також обговорювати можливі напрями подальшого

розвитку як спеціального, так і загального міжнародного митного права, узгоджувати перспективні новації його змісту і форм.

У зв'язку із цим можемо припустити, що діяльність у сфері прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного митного права не втрачатиме своєї актуальності й у майбутньому.

З іншого боку, як «живе», динамічне, соціокультурне явище міжнародне митне право існує вже не одне тисячоліття незалежно від видової диференціації та кількості його суб'єктів. Воно передувало появі багатьох сучасних суб'єктів, тому його існування тривалий час взагалі не залежало від них. Ба більше, навіть після того, як такі суб'єкти прийняли рішення поширити дію правових приписів міжнародного митного права на власні міжнародні та/або національні митні відносини, вони все одно не здатні впливати на факт існування міжнародного митного права, оскільки можуть лише використовувати й розвивати його доробок на умовах, визначених у загальному міжнародному митному праві та конкретизованих уже діючими його суб'єктами.

З огляду на це можна стверджувати, що міжнародне митне право існує як соціокультурне явище незалежно від того, визнають чи не визнають його існування учасники міжнародних митних відносин або вчені, що досліджують різноманітні його аспекти. Як діючий на постійній основі комплекс взаємопов'язаних принципів, норм і стандартів міжнародне митне право нікуди не зникає, а отже, і не виникає у разі використання його правил поведінки. Це стосується і процесу вирішення Міжнародним судом ООН переданих на його розгляд спорів на основі визначеного у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН переліку засобів, оскільки Міжнародний суд ООН уповноважений лише застосовувати чинні правила поведінки міжнародного митного права, а не створювати чи змінювати їх. Те саме стосується і застосування суб'єктами міжнародного митного права передбаченого у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН переліку засобів вирішення міжнародних спорів, адже воно стає можливим лише на умовах, визначених у чинному для них

загальному та/або спеціальному міжнародному митному праві, та безпосередньо залежить від волевиявлення таких суб'єктів.

Таким чином, як для Міжнародного суду ООН, так і для суб'єктів міжнародного митного права цей перелік є фактично переліком найбільш поширених інформаційних джерел, ознайомлення зі змістом яких може підтвердити або спростувати існування правової норми, потрібної для вирішення справи по суті на основі міжнародного митного права.

Тому, на нашу думку, визначений у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН перелік правильніше вважати переліком джерел пізнання правил поведінки чинного міжнародного митного права, ніж переліком його джерел, тобто джерел виникнення правових приписів міжнародного митного права.

Зауважимо, що на потребі застосування альтернативного підходу до розуміння джерел міжнародного права наголошує і відома українська вчена, автор монографії «У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела», професор О. В. Київець [64].

На її переконання, розглядати джерела міжнародного права слід з позиції природно-правових вчень. Це дає змогу подивитись на джерела не як на форми закріплення прав та обов'язків (міжнародний договір, міжнародний звичай, загальні принципи права), а як, власне, на те, звідки бере початок міжнародне право. Тобто розглядати форми закріплення не як джерела, а як форми джерел міжнародного права. Щодо того, що ж слід вважати джерелом міжнародного права у площині природно-правової доктрини, то автор доходить висновку, що серед таких можливих їх видів, як матеріальні умови функціонування світової спільноти, природа речей або вічний незмінний порядок речей, зв'язок явищ між собою, абсолютна ідея права, справедливість і розумність основним джерелом міжнародного права, зважаючи на його переважно горизонтальний характер, є правова природа суб'єкта міжнародного права або їх колективна (спільна) воля [65, с. 79–80].

На тому, що міжнародне право формується державами спільно на основі їх суверенної волі, наполягає і вчений з Німеччини, професор В. Г. Вітцтум [411, с. 57].

У цілому не можна не погодитись із наведеною вище правовою позицією О. В. Київця та В. Г. Вітцтума. Однак слід її дещо уточнити, запропонувавши вважати основним джерелом міжнародного права зумовлену конкретними потребами міжнародних відносин і виражену зовні волю його суб'єктів, додатково класифікувавши її залежно від кола таких суб'єктів на консенсуальну (спільну) та індивідуальну.

Відповідає винесене на обговорення бачення основного джерела міжнародного права, а отже, і міжнародного митного права, і первинному лінгвістичному значенню слова «джерело».

Зважаючи на зазначене вище, охарактеризуємо детальніше основне джерело міжнародного митного права у взаємозв'язку з можливими його формами. Отже, залежно від кола суб'єктів міжнародного митного права воля може бути класифікована на консенсуальну та індивідуальну.

Консенсуальною воля стає в разі її узгодження або збігу у двох чи більше суб'єктів міжнародного митного права. Спрямована на досягнення угоди між такими суб'єктами консенсуальна воля може бути явно вираженою або виражатися в їхній фактичній поведінці (мовчазна).

Явно виражене волевиявлення зазвичай супроводжується формулюванням правил поведінки та підсумовується їх закріпленням у формі міжнародного договору. За умови визнання правом не лише юридично обов'язкових правил поведінки як юридична форма остаточного вираження явно вираженої волі суб'єктів міжнародного митного права може розглядатися також і підсумковий акт міжнародної конференції (незалежно від його конкретної назви). Щодо мовчазного волевиявлення, яке проявляється протягом певного часу в повторюваній, взаємній, ідентичній поведінці суб'єктів міжнародного митного права, а сформовані на її основі правила поведінки фактично виконуються на основі правового переконання діяти певним чином взаємно

і в обов'язковому порядку, то юридичною формою зовнішнього вираження таких правил поведінки є міжнародний звичай [401, с. 55–70].

До цього слід додати, що міжнародний звичай може виступати юридичною формою зовнішнього вираження правил поведінки як між суб'єктами міжнародного митного права, що перебувають у дружніх відносинах і співпрацюють один з одним, так і між суб'єктами, що перебувають у стані конфлікту.

Л. Фуллер щодо такої можливості зазначав: «Там, де неможливо досягти угоди на словах, нерідко є можливою напівугода у вигляді дій та утримання від дій. З досягнутого таким чином недосконалого спілкування поступово може виникнути функціонуюча система звичаєвого права. ... найважливіша історична функція звичаєвого права полягала саме в приборкуванні проявів руйнівної ворожнечі» [263, с. 82].

Індивідуальна воля, зі свого боку, не потребує жодних узгоджень і виражається суб'єктом міжнародного митного права самостійно від власного імені. Водночас слід ураховувати, що проголошення суб'єктом міжнародного митного права власної волі в індивідуальному порядку не виключає того, що у відповідь на її появу інші суб'єкти міжнародного митного права, індивідуально чи колективно, висловлюватимуть щодо неї підтримку або, навпаки, власними діями намагатимуться перешкодити її практичній реалізації у міжнародних митних відносинах. Непоодинокими також є випадки, коли виражена в односторонньому порядку воля є складовою частиною раніше запропонованої, але відкладеної або нової угоди між певними суб'єктами. За такої ситуації у міжнародних митних відносинах очікувані юридичні наслідки виникатимуть саме з досягнутої між суб'єктами міжнародної угоди, а не зі змісту акта одностороннього волевиявлення одного з них. До найбільш поширених юридичних форм остаточного зовнішнього закріплення індивідуальної волі у міжнародному митному праві доцільно зарахувати: акти, що приймаються ВМО та іншими міжнародними міжурядовими організаціями з питань митного регулювання (декларації, резолюції, рекомендації,

регламенти), та односторонні юридичні акти держав та інших суб'єктів міжнародного митного права (визнання, відмова, нотифікація, обіцянка, протест, ратифікація тощо).

Зауважимо, від того, чи є воля суб'єктів міжнародного митного права індивідуальною або консенсуальною, залежить і тривалість процесу її зовнішнього вияву. З огляду на це, воля як джерело міжнародного митного права може виражатися зовні досить швидко, як це відбувається за одностороннього її виявлення, або виявлятися поступово протягом невизначеного проміжку часу, як це відбувається від початку її двостороннього чи багатостороннього узгодження і до остаточного фактичного визнання (у разі формування звичаєвої міжнародно-правової норми) або явного вираження (у разі підготовки проекту міжнародного договору) під час переговорів, зокрема шляхом проведення голосування в рамках спеціально скликаної міжнародної конференції, яка діє на постійній основі міжнародної організації або одного з її органів.

Після того, як воля декількох учасників міжнародних митних відносин отримала своє зовнішнє вираження, підбиваються підсумки її узгодження, на основі яких, якщо сторони досягли згоди, відображена у певному правилі (правилах) поведінки та виражена зовні узгоджена воля затверджується правомочними суб'єктами у зручній для них юридичній формі. У такий спосіб завершується цикл створення права, зміст якого має завжди перебувати в єдності з його формами. Тому зміст завжди оформлено, а форма змістовна.

Для учасників правотворчого процесу, які у подальшому визнають чинність створених узгодженим волевиявленням правил поведінки, обрана форма права використовуватиметься як єдиний для всіх засіб об'єктивного відображення та однозначного тлумачення чинного для них міжнародного митного права, тобто виступатиме одночасно засобом регулювання міжнародних митних відносин і засобом пізнання міжнародного митного права. Для інших суб'єктів міжнародного митного права така форма права матиме суто пізнавальний характер і без

висловленої ними згоди не зможе використовуватись для регулювання міжнародних митних відносин за їхньої участі.

Волевиявлення суб'єкта міжнародного митного права, здійснене внаслідок погрози силою або її застосування, помилки, обману, підкупу або примусу його представника, чи таке, що суперечить імперативній нормі загального міжнародного права (*jus cogens*), має бути визнане недійсним і жодних юридичних наслідків для такого суб'єкта створювати не може.

Важливо наголосити, що обрання форми зовнішнього закріплення складових елементів змісту (принципів, норм, стандартів) міжнародного митного права здійснюється його суб'єктами самостійно і міжнародним правом додатково не регламентується. Адже наявність будь-яких обмежень щодо цього, позбавила б міжнародне митне право якої завгодно динаміки в напрямі прогресивного розвитку і кодифікації. Із цією метою суб'єкти правотворчого процесу мають право як обирати загальновизнані, найбільш поширені форми існування правових приписів міжнародного митного права, так і розвивати нові форми його зовнішнього вираження.

У доктрині міжнародного митного права зазвичай виокремлюють такі найбільш поширені форми зовнішнього вираження приписів міжнародного митного права: міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами, які сперечаються; міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної правом; загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй.

Саме цей закріплений у ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН перелік форм існування загального міжнародного права, побудований з урахуванням різних підходів до розуміння права (де міжнародні конвенції представляють нормативістський підхід; міжнародний звичай відповідає історичному підходу; загальні принципи права актуалізують природно-правовий підхід; судові рішення є

відображенням соціологічного підходу; а доктрина в цілому характеризує науковий (ідеологічний) підхід до розуміння права), переважна більшість дослідників міжнародного митного права за аналогією розглядає як перелік його джерел.

Проте, на нашу думку, така позиція помилкова. Оскільки, як зазначено у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, Суд зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовуючи для цього, як ми вважаємо, чинні для сторін спору чи обрані такими сторонами форми існування його правових приписів або, якщо сторони із цим згодні, вирішувати справу *ex aequo et bono* (по добру і справедливості).

За такого підходу воля суб'єктів міжнародного митного права як його джерело може виражатися зовні як у формах, зазначених у ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, так і в інших, індивідуально визначених, мовчазно сформованих чи в будь-який узгоджений спосіб спільно зафіксованих формах.

Щодо Міжнародного суду ООН, то, керуючись міркуваннями справедливості та здорового глузду для вирішення справи *ex aequo et bono*, він також стає вільним у виборі засобів для розв'язання переданого на його розгляд спору. Відповідає таке бачення розширеного переліку форм існування права й судовій практиці Конституційного Суду України, який у рішенні у справі № 1-33/2004 від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 визначив таке розуміння права: «одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права ... Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [232].

З огляду на наведене у міжнародно-правовій доктрині з'явиться можливість вирішити різні, дотепер дискусійні питання, зокрема щодо: протиставлення як

джерел міжнародного митного права «твердого» позитивного (hard law) та «м'якого» (soft law) права, визнавши їх одночасно існуючими, взаємодоповнювальними формами міжнародного митного права; визнання юридично обов'язковими правил поведінки, а не форм їх зовнішнього вираження, спираючись на конструкцію «правила поведінки виражені в міжнародному договорі (або будь-якій іншій формі права) мають юридично обов'язкову силу, а не міжнародний договір (або будь-яка інша форма права) має юридично обов'язкову силу»; визнання можливості одночасного існування правила поведінки для одних і тих самих суб'єктів міжнародного митного права у різних формах, що взаємодоповнюють одна одну (наприклад, у формі статичного міжнародного договору та динамічної практики, доказом якої є міжнародний звичай); припинення розгляду різних форм зовнішнього вираження нормативних приписів міжнародного митного права як радикально відмінних і не пов'язаних між собою, оскільки одне й те саме правило поведінки одночасно може мати юридично обов'язкову силу для одних суб'єктів міжнародного митного права як норма чинного міжнародного договору, для других суб'єктів – як звичаєва норма міжнародного митного права, для третіх – як норма, юридично обов'язковий характер якої було визнано суб'єктом міжнародного митного права на підставі одностороннього акта волевиявлення, тощо (наприклад, відповідно до ст. 38 «Норми, які містить договір і які стають обов'язковими для третіх держав у результаті виникнення міжнародного звичаю» Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.: «Статті 34–37 ніяким чином не перешкоджають якій-небудь нормі, яку містить договір, стати обов'язковою для третьої держави як звичайна норма міжнародного права, що визначається як така») [26]; виключення загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями, з переліку юридичних форм вираження міжнародного митного права, оскільки їх змістовне наповнення та зовнішнє оформлення не залежали від волевиявлення суб'єктів міжнародного митного права. Їх застосування можливе лише під час вирішення спорів між

суб'єктами міжнародного митного права на підставі їхньої спільної згоди і лише субсидіарно, тобто якщо норми права, закріплені у міжнародних договорах, міжнародних звичаях або інших формах чинного для сторін спору міжнародного митного права, не містять у своєму змісті правової основи для прийняття рішення; недоречності класифікації форм міжнародного митного права на основні, другорядні, допоміжні та інші, оскільки, враховуючи наявний в юридичній науці плюралізм підходів до розуміння права, а також належність правових систем держав до різних правових сімей світу, для одних суб'єктів міжнародного митного права як основні визнаватимуться одні форми його зовнішнього вираження, а для інших суб'єктів, відповідно, інші форми міжнародного митного права. Тому така класифікація не придатна ані для об'єктивної характеристики наявного між формами міжнародного митного права зв'язку, ані для визначення на її основі загального для всіх його суб'єктів вичерпного переліку основних, другорядних, допоміжних та інших форм міжнародного митного права.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що запропоноване нами бачення співвідношення понять «джерело міжнародного митного права» та «форми міжнародного митного права» є лише одним із кроків у напрямі розвитку теорії міжнародного митного права. Тому подальше наукове обговорення означеної проблематики не втрачає своєї актуальності.

Висновки до Розділу 2

Проведений аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення питання розуміння категорій «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права», дав змогу дійти висновку, що в сучасній доктрині міжнародного митного права немає комплексного, системного, логічно обґрунтованого їх трактування.

З огляду на це вважаємо, що доктринальна характеристика цих категорій має здійснюватися з урахуванням таких теоретичних положень, що мають методологічне значення:

– категорію «зміст міжнародного митного права» пропонується розглядати як сукупність принципів, норм і стандартів міжнародного митного права;

– поняття «форма міжнародного митного права» характеризує спосіб зовнішнього існування (юридичного вираження) змісту міжнародного митного права;

– інтерпретація категорій «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права» має здійснюватися з урахуванням наявного між ними взаємозв'язку, який не передбачає ні відокремленого їх існування, ні тлумачення;

– використання категорії «форми міжнародного митного права» для пояснення значення поняття «джерела міжнародного митного права» або їх ототожнення є дискусійним, адже ці категорії, враховуючи наявний між ними зв'язок, слід розглядати як окремі, самостійні поняття категоріального ряду теорії міжнародного митного права.

У доктрині міжнародного митного права категорія «внутрішня організація елементів змісту» безпосередньо не використовується і як самостійне поняття не виокремлюється. Замість нього для здійснення теоретичної характеристики внутрішньої організації змісту міжнародного митного права вчені активно послуговуються поняттям «система міжнародного митного права».

Найчастіше елементами системи міжнародного митного права як частини міжнародного права визнаються взаємопов'язані комплекси (групи) міжнародно-правових норм у вигляді інститутів та підгалузей. Однак щодо узгодженої кількості останніх та належної аргументації доцільності їх включення до цієї системи, як і щодо підстав поділу запропонованих комплексів на інститути та підгалузі, представники науки міжнародного митного права тривалий час не можуть домовитись.

Поняття «система міжнародного митного права» може бути визначене як порядок послідовного розташування принципів, норм і стандартів міжнародного митного права.

Головним призначенням цього поняття має бути характеристика внутрішньої побудови міжнародного митного права. Водночас у перспективі термін «система» під час характеристики міжнародного митного права як частини міжнародного права має бути замінено категорією «внутрішня організація елементів змісту».

Поняття «принципи міжнародного митного права» пропонується інтерпретувати так: це основоположні правила виникнення, розвитку і функціонування міжнародного митного права, що відрізняються від інших елементів його змісту та характеризуються первинністю, об'єктивністю, стабільністю, імперативністю, комплексністю, рівнозначністю і нормативністю.

Норми міжнародного митного права розвивають приписи його принципів через визначення прав та/або обов'язків учасників міжнародних митних відносин та являють собою моделі таких відносин.

Поняття «стандарти міжнародного митного права» може бути визначене як розроблені з метою сприяння реалізації принципів і норм міжнародного митного права технічні специфікації, типові форми, зразки, еталони, моделі, методичні рекомендації щодо провадження певного виду діяльності або досягнення очікуваних результатів, упровадження приписів яких у практичну діяльність митних адміністрацій здійснюється суб'єктами міжнародного митного права з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей, на умовах і в порядку, передбачених міжнародно-правовими актами.

Спираючись на запропоновані вище визначення понять «принципи міжнародного митного права», «норми міжнародного митного права» та «стандарти міжнародного митного права», пропонується внести зміни до змісту і структури ст. 7 Митного кодексу України, зменшивши кількість її частин до трьох і викласти її в такій редакції:

«Стаття 7. Митна справа»

1. Встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до Закону державного контролю нехарчової продукції під час її ввезення на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики, становлять митну справу, яка здійснюється з додержанням, виконанням і використанням прийнятих у міжнародній практиці та визнаних Україною принципів, норм і стандартів міжнародного права.

2. Засади митної справи, зокрема правовий статус митних органів, митна територія та митний кордон України, процедури митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України, митні режими та умови їх застосування, заборони та/або обмеження щодо ввезення в Україну, вивезення з України та переміщення через територію України транзитом окремих видів товарів, умови та порядок справляння митних платежів, митні пільги, визначаються цим Кодексом та іншими законами України.

3. Безпосереднє керівництво здійсненням митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику».

Українські та зарубіжні науковці послуговуються у власних дослідженнях як поняттям «джерела міжнародного митного права», так і терміном «форми міжнародного митного права». Водночас поняття «форми міжнародного митного права» не сприймається ними як самостійне у категоріальному ряду теорії міжнародного митного права та підміняється поняттям «джерела міжнародного митного права» або ототожнюється з ним.

На нашу думку, сформований підхід, як і «джентльменську угоду» юристів-міжнародників, щодо визнання визначених у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН засобів, які Міжнародний суд ООН може застосовувати для вирішення переданих йому спорів, джерелами міжнародного права слід вважати дискусійними, оскільки вони порушують вимогу щодо однозначності юридичної термінології та суттєво ускладнюють поняттєвий апарат міжнародного митного права.

У зв'язку із цим під джерелом міжнародного митного права пропонується розуміти зумовлену конкретними потребами міжнародних відносин й виражену зовні у визначених формах волю його суб'єктів.

Воля суб'єктів міжнародного митного права може виражатися зовні як у формах, зазначених у ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, так і в інших, індивідуально визначених, мовчазно сформованих чи в будь-який узгоджений спосіб спільно зафіксованих формах.

Найбільш поширеними формами зовнішнього вираження приписів міжнародного митного права є: міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами, які сперечаються; міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як право; акти, що приймаються ВМО та іншими міжнародними міжурядовими організаціями з питань митного регулювання (декларації, резолюції, рекомендації, регламенти); підсумкові акти міжнародних конференцій (незалежно від їхньої конкретної назви); судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй тощо.

Щодо визначеного у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН переліку зовнішніх форм існування загального міжнародного права, то його пропонується розглядати як невичерпний перелік джерел пізнання змісту чинного міжнародного митного права. Адже, як слушно зазначає професор М. Г. Патеї-Братасюк: «Право не може починатися з форми, воно починається зі змісту, який має бути оформленим» [148, с. 45].

РОЗДІЛ 3

ПРАВОТВОРЕННЯ В МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ ВІДНОСИНАХ

3.1. Поняття правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах

Сучасне чинне міжнародне митне право є закономірним результатом здійснюваної учасниками міжнародних митних відносин протягом багатьох століть правотворчої діяльності. Адже від правильно виявлених потреб у правовому регулюванні міжнародних митних та/або споріднених з ними відносин, якості розроблених із цією метою правил (моделей) поведінки, а також обраних для їх зовнішнього вираження форм залежать не лише ефективність здійснюваного правового регулювання та коло його учасників, але й існування міжнародного митного права як соціокультурного явища в цілому.

У теорії міжнародного права висловлювались різні підходи до розуміння поняття міжнародної правотворчої діяльності, які суттєво не відрізнялись між собою. У переважній більшості з них міжнародну правотворчу діяльність учені пропонували розуміти як процес створення норм міжнародного права його суб'єктами, якому властивий поділ на кілька етапів (стадій).

Зокрема, Л. Х. Мінгазов стверджував, що процес міжнародного правотворення складається з двох основних стадій. Перша – це стадія, коли на основі пізнання та оцінки соціальних факторів формується міжнародно-правова позиція держав, кристалізується їхня воля, що відображає прагнення до певного врегулювання міжнародних відносин. Природно, зазначає автор, на цій стадії не йдеться про міжнародно-правові норми. Друга стадія – стадія власне нормотворчої діяльності. За своїм значенням вона є вирішальною, конститутивною стадією нормотворення. Вона настає тоді, коли потреби суспільного розвитку визначились, сформувався воля, і на цій основі в процес правотворення вступають компетентні органи, правомочні на створення нормативних юридичних актів. Ця стадія

складається з двох етапів: узгодження воель держав щодо змісту правил поведінки і визнання цього правила поведінки як обов'язкової юридичної норми [117, с. 107].

Зі свого боку, на переконання Д. В. Скриньки, юридичний процес міжнародної правотворчості має такі стадії: досягнення згоди суб'єктів міжнародного права (насамперед держав) щодо змісту правил поведінки; досягнення згоди щодо визнання цих правил поведінки як норм міжнародного права. Правотворчим стадіям, уточнює вчений, передує доправотворча стадія, коли на основі усвідомлення своїх потреб та інтересів держава формує власну позицію й усвідомлює, що її захист без зусиль інших держав неможливий. Результатом процесу міжнародної правотворчості може бути як міжнародний договір, так і міжнародний звичай [127, с. 253].

Водночас у доктрині міжнародного митного права науковому дослідженню процесів міжнародної правотворчої діяльності з питань правового регулювання міжнародних митних відносин належної уваги не було приділено. З огляду на це пропонуємо дослідити її детальніше.

Загальновідомо, що в міжнародному праві, а отже, й у галузі міжнародного митного права, на відміну від внутрішньодержавного права, немає єдиного міжнародного органу, здатного розробляти обов'язкові для всіх учасників міжнародних митних відносин правила поведінки. Тому такі учасники, коло та кількість яких на різних історичних етапах розвитку міжнародних митних відносин відрізнялися, самостійно розв'язували цю проблему за допомогою спільної правотворчої діяльності.

Тривалий час правотворчість у галузі міжнародних митних відносин мала двосторонній характер, а її результати закріплювались у формі міжнародних звичаїв як доказів загальної практики, визнаної правом, та/або міжнародних договорів. З появою міжнародних організацій і проведенням багатосторонніх міжнародних конференцій здійснення правотворчої діяльності у галузі міжнародних митних відносин еволюціонувало до багатостороннього

(регіонального, міжрегіонального, універсального) рівня, а різноманітні акти міжнародних організацій і підсумкові документи міжнародних конференцій суттєво розширили можливі форми зовнішнього вираження складових елементів змісту міжнародного митного права. Таким чином, здійснення правотворчої діяльності стало можливим не лише шляхом безпосередніх, прямих зв'язків між учасниками міжнародних митних відносин, а також і в опосередкований спосіб – завдяки роботі міжнародних міждержавних організацій.

Поява міжнародних організацій та їх залучення до міжнародної правотворчості у галузі міжнародних митних відносин суттєво вплинули на прогресивний розвиток і кодифікацію правових засад її здійснення, а також створили можливість формування кількарівневої системи використовуваних із цією метою міжнародних органів.

Зокрема, в частині міжнародно-правової регламентації правотворчої діяльності учасники міжнародних митних відносин поряд із міжнародними звичаями, у формі яких існують основні принципи міжнародного права, почали активно використовувати для правового закріплення єдиних у цій галузі міжнародних відносин правил поведінки укладені у письмовій формі міжнародні договори регіонального та універсального характеру.

При цьому в статтях багатьох з них міжнародним звичаям належала вагома роль у здійсненні правового регулювання різноманітних видів міжнародних відносин, що не ввійшли до сфери дії таких міжнародних договорів. Найбільш відомими з них нині, загальними для переважної більшості суб'єктів міжнародного митного права є Статут Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 26 червня 1945 р. та Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. Наприклад, про можливість використання міжнародних звичаїв у міжнародній правотворчості та правозастосуванні зазначається у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, а також у Преамбулі та ст. 38 Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Крім цього, у статтях Віденської конвенції про право

міжнародних договорів 1969 р. знайшли своє закріплення різноманітні правила укладення міжнародних договорів у письмовій формі, набрання ними чинності, внесення до них поправок або змін до таких договорів тощо [309; 410].

Значний обсяг спеціальних правил поведінки у сфері міжнародної митної правотворчої діяльності містять також статuti галузевих міжнародних міжурядових організацій, регіональні, локальні та партикулярні міжнародні договори, регламенти і положення, що визначають умови роботи міждержавних комісій і комітетів, а також правила процедури органів міжнародних міжурядових організацій і міжнародних конференцій. Наприклад, Конвенція про створення Ради митного співробітництва від 15 грудня 1950 р., Договір про функціонування Європейського Союзу від 25 березня 1957 р., Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20 травня 1987 р., Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р., Положення про Комісію міжнародного права ООН від 21 листопада 1947 р. тощо.

Зокрема, правила процедури функціонування певного органу міжнародної організації, наприклад Ради або Постійного технічного комітету Всесвітньої митної організації чи Адміністративного комітету Стамбульської конвенції про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р., зазвичай визначаються у статтях установчих міжнародних договорів таких організацій або спеціалізованих міжнародних конвенцій. При цьому відповідними міжнародними договорами таким органам може надаватись можливість, у разі відсутності у правилах процедури потрібних для забезпечення їхньої діяльності положень, застосовувати правила процедури інших органів цієї ж міжнародної організації. Так, у ч. 11 ст. 22 Стамбульської Конвенції від 26 червня 1990 р. щодо цього зазначається, що за відсутності відповідних положень у цій статті застосовуються Правила процедури Ради, якщо Комітет не прийме іншого рішення [322].

Непоодинокими також є приклади, зокрема у ст. 24 Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р., коли в рамках визначеної у статтях міжнародного договору правотворчої процедури передбачається можливість скликання міжнародної конференції з метою обговорення пропозицій щодо перегляду положень такого договору [124].

В таких випадках з метою проведення конференції договірних сторін міжнародного договору можуть використовуватись правила процедури, спеціально визначені для цього у такому договорі або розроблені для певного, зазвичай керівного представницького органу міжнародної організації-депозитарія міжнародного договору, або правила процедури *ad hoc*, тобто обговорені та схвалені учасниками конференції саме для її проведення. Зазвичай правила процедури міжнародних конференцій містять правові приписи, що регламентують загальний порядок обрання та призначення її посадових осіб, повноваження головуєчого, а також права й обов'язки представників (делегатів) учасників конференції, порядок ведення засідань, переговорів, дебатів, консультацій, офіційні та робочі мови конференції, порядок підбиття підсумків роботи конференції, прийняття і виконання її підсумкових актів тощо.

Важливо зазначити, що основний зміст наведених вище неписаних і письмово визначених форм міжнародно-правової регламентації правотворчої діяльності у галузі міжнародних митних відносин становлять насамперед процесуальні або процедурні правила поведінки. Адже саме вони мають упорядковувати взаємовідносини суб'єктів міжнародного митного права під час їхньої спільної правотворчої діяльності незалежно від того, є такі взаємовідносини двосторонніми чи багатосторонніми, здійснюються під час проведення переговорів, консультацій чи роботи міжнародної конференції або в межах діяльності міжнародної міжурядової організації чи одного з її органів, та сприяти досягненню максимально можливого успіху такої діяльності.

Для цього здебільшого на основі процесуальних правил поведінки встановлюється порядок створення та функціонування як діючих на постійній основі, так і тимчасових органів двостороннього або багатостороннього міжнародного співробітництва, до переліку функцій яких часто зараховують і здійснення правотворчої діяльності у галузі міжнародних митних та/або споріднених з ними відносин.

Зауважимо, що такі органи можуть діяти як одноосібно, так і у взаємодії з іншими міжнародними органами, утворюючи кількарівневу інституційну систему міжнародної митної правотворчості. Зокрема, ми вже згадували про можливість скликання конференції договірних сторін Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р. (далі – Женевська конвенція 1982 р.) з метою її перегляду. Для цього будь-яка Договірна сторона цієї Конвенції мала повідомити про таке бажання Генерального секретаря ООН, заздалегідь надіславши йому пропозиції, які планується розглянути під час роботи конференції. Зі свого боку, Генеральний секретар ООН після ознайомлення інших Договірних сторін Конвенції з висунутою пропозицією, отримання від них можливих зауважень щодо такої пропозиції, а також інших пропозицій, розгляд яких на конференції видається їм доречним, та ознайомлення з текстом таких пропозицій інших Договірних сторін Конвенції, а також за умови, якщо протягом шести місяців після розсилки повідомлення договірним сторонам Конвенції принаймні третина з них підтвердила йому власну згоду щодо скликання такої конференції, скликає конференцію [348].

Однак, якщо Генеральний секретар ООН вважатиме, що пропозицію щодо перегляду можна розглядати як пропозицію щодо внесення поправки, то зі згоди Договірної сторони Конвенції, що виступила з такою пропозицією, він може замість процедури перегляду вдатися до процедури внесення поправок, передбаченої у ст. 22 цієї Конвенції. Відповідно до її положень, будь-яка поправка до Женевської конвенції 1982 р. розглядається Адміністративним комітетом, до складу якого

входять усі її Договірні сторони. У разі успішного розгляду або розробки на сесії Адміністративного комітету і схвалення ним така поправка направляється Генеральним секретарем ООН Договірним сторонам Конвенції для прийняття. Лише після цього за умови, що жодна Договірна сторона Конвенції не направить Генеральному секретарю ООН протягом дванадцяти місяців після розсилки повідомлення щодо запропонованої поправки, власних заперечень проти неї, така поправка через три місяці набирає чинності. У разі наявності заперечення проти запропонованої поправки така поправка вважається неприйнятною і у зв'язку з нею не вживається жодних заходів [124].

Таким чином, на прикладі Женевська конвенція 1982 р. можна побачити реально діючу систему міжнародних органів, створену для максимального сприяння ефективному досягненню Договірними сторонами цієї Конвенції визначеної в її ст. 2 мети, зокрема шляхом здійснення правотворчої діяльності, спрямованої на кодифікацію та прогресивний розвиток її положень.

У центрі цієї системи, як видно з вищенаведеного, перебуває ООН, Генеральний секретар якої виконує функції депозитарія Конвенції, а Комітет внутрішнього транспорту Європейської економічної комісії ООН виступив її розробником. Залежно від обставин безпосередніми учасниками правотворчої діяльності, пов'язаної з удосконаленням положень Женевської конвенції 1982 р., можуть виступати також і міжнародні органи, що діють на тимчасовій основі, а саме: міжнародні конференції та Адміністративний комітет.

У сукупності всі перелічені вище міжнародні органи становлять єдину систему інституційних засобів здійснення міжнародної правотворчої діяльності, спрямованої на своєчасну кодифікацію та прогресивний розвиток приписів міжнародного митного права, зафіксованих у статтях Женевської конвенції 1982 р.

Водночас важливо наголосити, що безпосередня кількість міжнародних органів описаної вище системи може бути й більшою. Оскільки, відповідно до ст. 6 Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на

кордонах від 21 жовтня 1982 р., її Договірні сторони для досягнення цілей Конвенції зобов'язуються співпрацювати як між собою, так і з іншими компетентними міжнародними органами, а також укладати за потреби нові багатосторонні чи двосторонні договори або угоди [348].

Зауважимо, що про можливість залучення до правотворчої діяльності у галузі міжнародних митних відносин різних міжнародних органів згадується у статтях багатьох міжнародних конвенцій. Представляючи у кожному конкретному випадку індивідуально-конвенційний (спеціальний) інституційний апарат міжнародної митної правотворчості, такі міжнародні органи можуть одночасно розглядатись як складові частини загальної інституційної системи міжнародної митної правотворчої діяльності та бути класифіковані за різними критеріями.

Зокрема, *залежно від кількості суб'єктів міжнародного митного права*, залучених до роботи таких органів, вони можуть бути двосторонніми та багатосторонніми.

За терміном дії – діючими на постійній основі та тимчасовими (періодичними або ad hoc).

Залежно від здійснюваних функцій бути первинними розробниками принципів, норм і стандартів міжнародного митного права або міжнародними органами вторинного правотворення, уповноваженими тільки розробляти пропозиції щодо перегляду або скасування чинних правил (моделей) поведінки в цій галузі.

За видом засновників і юридичною природою представницького складу учасників – міжнародними міжурядовими та міжнародними неурядовими органами тощо.

Головним міжнародним органом загальної для всіх учасників міжнародних митних відносин інституційної системи міжнародної митної правотворчості є Рада митного співробітництва (Всесвітня митна організація). В межах зазначеної діяльності ця організація ефективно взаємодіє з десятками міжнародних

міжурядових і міжнародних неурядових органів як регіонального, так і універсального характеру, що дає їй змогу максимально ефективно проводити моніторинг потреб правового регулювання міжнародних митних і пов'язаних з ними відносин, організовувати планування і забезпечувати узгоджене, системне здійснення правотворчої діяльності на універсальному, регіональному, локальному та партикулярному рівнях міжнародної взаємодії.

Завершуючи загальну характеристику можливостей залучення міжнародних органів до здійснення правотворчої діяльності у галузі міжнародних митних відносин, слід наголосити на тому, що в цілому як їх поява і діяльність, так і реорганізація чи остаточна ліквідація залежать від волевиявлення держав як основних суб'єктів міжнародного митного права.

Здебільшого саме держави, зацікавлені у задоволенні як власних, так і спільних з іншими учасниками міжнародних митних відносин потреб та інтересів, безпосередньо приймають рішення про доцільність скликання міжнародних конференцій або заснування діючих на тимчасовій основі комісій чи комітетів або діючих на постійній основі міжнародних організацій і наділення їх функцією розробки нових правил (моделей) поведінки міжнародного митного права, внесення пропозицій щодо зміни чинних правил (моделей) поведінки та скасування їх застарілих або менш ефективних видів. Від волі держав залежить і можливість участі міжнародних органів у різних стадіях правотворчого процесу, зокрема право звернення з правотворчою ініціативою, порядок розгляду винесених міжнародним органом на обговорення проектів міжнародно-правових актів і процедура вираження згоди щодо обов'язковості закріплених в їх тексті принципів, норм і стандартів, а також наділення міжнародних органів правом приймати обов'язкові для реалізації їх членами приписи та здійснювати нагляд за їх виконанням. Як суверенні учасники міжнародних митних відносин держави мають право тимчасово зупинити або остаточного припинити власну участь у діяльності будь-якого

міжнародного органу чи його структурного підрозділу, як і за наявності такої можливості відновити свою участь у його діяльності та членство у його складі.

Крім цього, держави самостійно вирішують питання про їхню участь у правотворчому процесі від його початку і до завершення, долучення до його перебігу або виходу з нього на будь-якій стадії правотворення, беззастережного або із застереженням вираження згоди на обов'язковість для них результатів такої діяльності, виконання, а інколи й відмови від виконання взятих на себе зобов'язань тощо.

З огляду на вищевикладене можна визначити такі основні ознаки правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах:

- вона має погоджувальний, координаційний характер;
- може мати різну кількість стадій, основні серед яких: стадія правотворчої ініціативи, яка полягає у вивченні актуальних для учасників міжнародних митних відносин потреб та інтересів і пізнанні тих міжнародних митних відносин, що потребують правового врегулювання; стадія розробки нових, внесення змін до чинних або скасування застарілих принципів, норм і стандартів міжнародного митного права; стадія аналізу результатів визнання суб'єктами міжнародного митного права розроблених уперше або змінених правил (моделей) поведінки та ефективності їх реалізації на практиці;
- а ргіогі її суб'єктами можуть бути різні учасники міжнародних митних і пов'язаних з ними відносин. Вони можуть безпосередньо ініціювати або вступити у правотворчий процес на різних його стадіях чи опосередковано брати у ньому участь завдяки представництву їхніх інтересів державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного митного права;
- її здійснення регламентується переважно процесуальними (процедурними) правилами договірною та/або звичаєвого характеру, які водночас не характерні для таких форм зовнішнього вираження результатів інтелектуальної творчої діяльності, як судові рішення та правова доктрина;

– її результати можуть юридично закріплюватись як у формі писаних міжнародних договорів, так і в інших, визначених суб'єктами правотворчого процесу, формах зовнішнього вираження приписів міжнародного митного права.

Зважаючи на наведені вище ознаки, під правотворчою діяльністю в міжнародних митних відносинах можна розуміти процес створення їх учасниками нових, зміни чинних або ж скасування застарілих принципів, норм і стандартів міжнародного митного права, здійснюваний з метою задоволення як їхніх індивідуальних, так і спільних потреб та інтересів з урахуванням загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

З метою з'ясування юридичної природи поняття правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах у всій багатоманітності її проявів пропонується здійснити також і її класифікацію.

Залежно від форми участі у правотворчій діяльності її можна класифікувати на такі види: безпосередня правотворчість суб'єктів міжнародного митного права; опосередкована (представницька або делегована) правотворчість, що здійснюється від імені та в інтересах суб'єктів міжнародного митного права спеціально створеними міжнародними органами або іншими суб'єктами міжнародного митного права.

За видом суб'єктів правотворчої діяльності розрізняють: правотворчість держав; правотворчість міжнародних організацій; правотворчість митних союзів; правотворчість окремих митних територій; правотворчість найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй тощо.

За юридичною силою результатів правотворчої діяльності: імперативна правотворчість; диспозитивна правотворчість; рекомендаційна правотворчість.

За функціональним призначенням: правотворчість, у процесі якої створюються нові принципи, норми і стандарти міжнародного митного права; правотворчість, у процесі якої змінюються чинні принципи, норми і стандарти

міжнародного митного права; правотворчість, у процесі якої скасовуються застарілі принципи, норми і стандарти міжнародного митного права.

За результатами проведеного аналізу правотворчої діяльності: ефективна; малоефективна; неефективна [184, с. 449–450].

Як один із видів правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах можна виокремити діяльність з питань кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права, детальній характеристиці здійснення якої пропонується приділити окрему увагу.

3.2. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права

Протягом багатьох століть правила поведінки міжнародного митного права використовувалися з метою регулювання двосторонніх міжнародних митних відносин, а саме міжнародне митне право мало індивідуально визначений спеціальний характер. З огляду на це навіть за умови використання для впорядкування міжнародних митних відносин між представниками одного географічного регіону однакових форм зовнішнього вираження правил поведінки міжнародного митного права уніфікованого підходу до розуміння його сутності та змісту здебільшого не існувало.

Зі свого боку, поділ учасників міжнародних митних відносин на цивілізованих і нецивілізованих, відсутність заборони застосовувати силу або загрозу силою у відносинах між ними і здійснення зовнішньої та внутрішньої політики багатьма такими учасниками на засадах теорії «абсолютного суверенітету», як і багато інших чинників, суттєво ускладнювали формування узгодженого, однозначного, розуміння міжнародного митного права та його подальший генезис у бік універсалізації. Тому впродовж тривалого часу правотворення в міжнародних митних відносинах здійснювалось на двосторонній основі, часто залежало від волевиявлення сильнішого суб'єкта і стосувалось

обмеженого кола питань (наприклад, надання митних пільг у зовнішній торгівлі та визнання за певними категоріями почесних іноземців привілеїв та імунітетів у митній сфері).

З появою нових пріоритетів у підходах до здійснення правового регулювання міжнародних відносин, серед яких доречно згадати про усвідомлення переваг розвитку і поглиблення міжнародного співробітництва у різних сферах міжнародного співіснування не лише на двосторонньому, а також і на багатосторонньому рівнях, відмови від війни як засобу вирішення міжнародних спорів, подолання європоцентричних поглядів щодо розуміння міжнародного права, здійснення міжнародної взаємодії на засадах суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи, а також виникнення глобальних загроз для всієї людської цивілізації, ефективна протидія яким потребувала об'єднання зусиль усього міжнародного співтовариства, суб'єкти міжнародного митного права були змушені враховувати відповідні зміни і під час здійснення правового регулювання міжнародних митних відносин.

Поступово їх узгоджені дії призвели до розширення суб'єктно-просторової та предметної сфер дії спеціального міжнародного митного права, а згодом і до формування загального для всіх учасників міжнародних митних відносин міжнародного митного права. Можливим це стало, зокрема, і завдяки ефективно здійснюваній кодифікації та прогресивному розвитку правил поведінки міжнародного митного права.

У доктрині міжнародного митного права дослідженню тематики його кодифікації та прогресивного розвитку належної уваги не приділялось. Однак така потреба існує як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Її актуальність підтверджується постійно здійснюваною учасниками міжнародних митних відносин правотворчою діяльністю у цій галузі, подальшою генезою міжнародного митного права у бік універсалізації на засадах гнучкого поєднання універсального, регіонального, локального і партикулярного регулювання міжнародних митних

відносин, розвитком доктринальних поглядів щодо співвідношення міжнародного митного та внутрішньодержавного митного права, необхідністю підвищення ефективності міжнародного та внутрішньодержавного здійснення принципів, норм і стандартів міжнародного митного права тощо.

З позиції теорії міжнародного митного права опису особливостей здійснення його кодифікації та прогресивного розвитку властиві ті ж ознаки, що визнаються вченими з різних країн складовими характеристиками кодифікації та прогресивного розвитку інших інститутів і галузей загального міжнародного права. Оскільки однією з важливих особливостей кодифікації та прогресивного розвитку загального міжнародного права є її частковий, предметно визначений характер, сутність якого полягає в тому, що формування загального міжнародного права здійснюється поступово через опрацювання правил поведінки з найбільш актуальних для міжнародного співтовариства тем, інститутів, галузей міжнародного права. З огляду на це джерельну базу для дослідження особливостей кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права можуть становити як праці класиків міжнародно-правової доктрини, зокрема П. Бейкера [289], Н. Бірмена [296], Ш. Вішера [308], Р. Дженнінгса [355], Г. Лаутерпахта [361], А. П. Мовчана [129], так і наукові публікації таких її сучасних представників, як А. Бойл і Кр. Чинкін [299], Л. Р. Гельфер і Т. Мейєр [344], А. Н. Пронто [382], Ш. Д. Мерфі [371], Дж. Тарун [403] та багатьох інших учених.

В їхньому змісті: детально висвітлено еволюцію доктринального розуміння кодифікації міжнародного права від моменту висунення І. Бенґамом ідеї підготовки кодексу міжнародного права до закріплення термінів «кодифікація міжнародного права» і «прогресивний розвиток міжнародного права» у ст. 15 Глави II «Функції Комісії міжнародного права» Статуту Комісії міжнародного права ООН та формування її сучасної інтерпретації в практичній діяльності ООН [405]; встановлено співвідношення понять «систематизація», «інкорпорація»,

«кодифікація» та «консолідація» міжнародного права; на основі результатів практичної діяльності Комісії міжнародного права ООН, яка розглядає кодифікацію та прогресивний розвиток взаємопов'язаними складовими елементами єдиного кодифікаційного процесу та вважає непрактичним установлення точного розмежування між ними, визнано недоречним проведення подальших досліджень, спрямованих на виявлення методологічних відмінностей між кодифікацією та прогресивним розвитком; проаналізовано передумови створення та правосуб'єктність Комісії міжнародного права ООН; описано переваги й недоліки міжнародних договорів порівняно з іншими підсумковими формами здійснюваного Комісією міжнародного права ООН кодифікаційного процесу; критично оцінено результати її діяльності наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. і висунуто пропозицію щодо якнайшвидшого її реформування; розкрито взаємодію Комісії міжнародного права ООН з Генеральною Асамблеєю ООН та іншими її органами; визначено внесок ООН у проведенні кодифікації правил поведінки права міжнародних договорів, правонаступництва держав, дипломатичного і консульського права, міжнародного морського права, міжнародного кримінального права та інших інститутів і галузей міжнародного права тощо.

З іншого боку, проведений аналіз досліджень і публікацій з питань кодифікації та прогресивного розвитку загального міжнародного права засвідчив відсутність в їхньому змісті положень, присвячених висвітленню особливостей здійснення цієї діяльності в галузі міжнародного митного права.

Пояснити це можна було б тим, що ні за період часу до заснування ООН, ні за весь період функціонування Комісії міжнародного права ООН досліджувана нами тематика не розглядалася суб'єктами міжнародного права як така, що потребує кодифікації, і, відповідно, необхідна для цього діяльність не провадилась. Однак таке пояснення суперечить багатомісячній історії становлення міжнародного митного права та наведеним нами раніше результатам успішної у цій галузі правотворчої роботи. Нагадаємо, що відомими прикладами ефективного її

проведення є такі міжнародні договори: Міжнародна конвенція про створення Міжнародного союзу з публікації митних тарифів від 5 липня 1890 р.; Міжнародна конвенція про спрощення митних формальностей від 3 листопада 1923 р. та протокол до неї; Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р.; Митна конвенція про контейнери від 2 грудня 1972 р.; Митна конвенція про міжнародні перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП від 14 листопада 1975 р.; Конвенція про процедуру міжнародного митного транзиту під час перевезення вантажів залізничним транспортом із застосуванням накладної УМВС (SMGS) від 9 лютого 2006 р. тощо [350; 383; 162, с. 31].

Зауважимо, що, крім зазначених вище міжнародних митних за своєю сутністю договорів, як приклад міжнародної митної правотворчості можна розглядати також окремі правила поведінки, закріплені у статтях міжнародних конвенцій, розроблених за результатами кодифікації та прогресивного розвитку інших галузей загального міжнародного права, та призначені для регулювання певних видів міжнародних митних відносин, безпосередньо пов'язаних з міжнародними відносинами, що належать до сфери дії таких конвенцій. Зокрема, такі правила поведінки наявні у статтях Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. (ст. 10, 13, 22–24 та 37) [319], Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. (ст. 36) [409], Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. (ст. 50 і 62) [408], Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. (ст. 127, 128 і 183) тощо [407].

У випадку з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. їх прийняття, як зазначав А. П. Мовчан, відбувалось таким чином. Під час роботи над проектом Віденської конвенції про дипломатичні зносини, обговорюючи питання про звільнення дипломатів від митних зборів на предмети особистого користування, було визнано, що існує загальна практика такого звільнення, яка ґрунтується «на міжнародній ввічливості», але ще не визнана державами як правова норма. Насамкінець було запропоновано визнати таку

загальну практику нормою міжнародного права, і вона стала частиною Віденської конвенції 1961 р. (ст. 36) [129, с. 70].

Водночас щодо питання про дипломатичні привілеї та імунітети, зокрема в митній сфері, адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу посольств і місій не було встановлено ні загальної практики держав, ні «наявності будь-якої норми міжнародного права», ні правила міжнародної ввічливості. Існувала лише практика невеликої кількості держав (СРСР, США, Англія та інші), які на засадах взаємності почали надавати дипломатичні привілеї та імунітети такому персоналу. Незважаючи на відсутність загальної практики, було визнано доцільним додати до Конвенції відповідні постанови про імунітети і привілеї адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу іноземних дипломатичних представництв (ст. 37 і 38) [86, с. 230].

Окремо слід наголосити на тому, що впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. діяльність з кодифікації та прогресивного розвитку загального міжнародного митного права здійснювалась також іншими міжнародними організаціями, найбільш відомими серед яких є Всесвітня митна організація та Світова організація торгівлі.

Таким чином, спираючись на опубліковані наукові дослідження і публікації з питань кодифікації та прогресивного розвитку загального міжнародного права та практику здійснення такої діяльності в галузі міжнародного митного права, охарактеризуємо кодифікацію та прогресивний розвиток міжнародного митного права як вид правотворчої діяльності у міжнародних митних відносинах, обґрунтуємо власне бачення щодо форм підсумкового закріплення її результатів і запропонуємо класифікацію її видів.

Із цією метою, оскільки юридична конструкція «кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного права» складається з термінів «кодифікація міжнародного права» і «прогресивний розвиток міжнародного права», звернемося до енциклопедичних джерел, положень Статуту Комісії міжнародного права ООН, а

також наукової і навчальної літератури з міжнародного права, для ознайомлення з їх етимологією та сформованими підходами до інтерпретації.

В юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка слово «кодіфікація» (пізньолат. *codification*, від лат. *codex*, первинно – «стовбур, пень; навощена дощечка для письма, книга» і ... *ficatio*, від *facio* – «роблю») визначається як спосіб упорядкування законодавства, забезпечення його системності та узгодженості; одна із форм систематизації законодавства, в процесі якої до проекту створеного акта включаються чинні норми і нові норми, які вносять зміни в регулювання певної сфери суспільних відносин. Зі свого боку, конструкцію «кодіфікація та прогресивний розвиток міжнародного права» пропонується розуміти як діяльність суб'єктів міжнародного права, спрямовану на його впорядкування, закріплення і подальший розвиток [286, с. 139, 140].

Щодо етимології слова «прогрес», яке є однією зі складових частин терміна «прогресивний розвиток міжнародного права», то його першоосновою вважають слово латинського походження «*progressus*», яке тлумачать як рух уперед [102, с. 589], або «*progressive*» – рух уперед, поступальний розвиток суспільства по висхідній, від менш до більш досконалих форм [49, с. 109].

Зауважимо, що прийняття Статуту ООН і включення до нього положень про те, що Генеральна Асамблея організує дослідження та робить рекомендації в цілях: ... заохочення прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації (п. а) ч. 1 його ст. 13), актуалізували потребу вироблення зрозумілого для всіх держав – членів ООН тлумачення термінів «прогресивний розвиток міжнародного права» і «кодіфікація міжнародного права».

Через це утворений для реалізації положень ст. 13 Статуту ООН 11 грудня 1946 р. Комітет з прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації, визнавши, що методи роботи Асамблеї у цій галузі можуть бути найрізноманітнішими за своїм характером, виконав це завдання так. Завдання, пов'язані з розробкою проектів конвенцій з питань, які ще не врегульовані

міжнародним правом або щодо яких право ще не достатньо розвинено у практиці держав, Комітет зарахував до «прогресивного розвитку міжнародного права». Інші завдання, зокрема точнішого формулювання та систематизації права в тих галузях, де є норми, встановлені широкою практикою держав, прецедентами і доктриною, Комітет визнав «кодифікацією міжнародного права» [86, с. 224].

Поряд із розкриттям змісту зазначених термінів Комітет підкреслив, що вони не є взаємовиключними і між ними складно провести чітке розмежування, оскільки на практиці формулювання і систематизація норм міжнародного права (кодифікація) можуть привести до висновку про потребу вироблення деяких норм (прогресивний розвиток). Під час кодифікації неминуче виникає потреба заповнити прогалини у чинному міжнародному праві або уточнити й оновити зміст низки норм у світлі розвитку міжнародних відносин. Цей обґрунтовано обережний підхід було визнано доцільним відобразити і в офіційному тексті Статуту Комісії міжнародного права, в якому підкреслюється, що таке трактування цих термінів вживається в Статуті лише «з міркувань зручності» (ст. 15) [402].

Таке застереження вкрай важливе для розуміння кодифікації міжнародного права, що часто не враховують юристи, посилаючись на ст. 15 Статуту, наголошував А. П. Мовчан. Завбачливість, проявлена творцями Комісії міжнародного права, виявилася вельми виправданою. Адже досвід роботи Комісії показав усю відносність опису термінів, який, будучи певним компромісом між прихильниками різних юридичних доктрин, не витримав перевірки часом. Комісія вимушена була визнати неточність і практичну неможливість проведеного в її Статуті розмежування між змістом зазначених термінів. Проте Комісія ні у своїх доповідях, ні в будь-якому іншому своєму документі жодного разу не намагалась ініціювати зміну цих термінів [86, с. 224, 225; 129, с. 63].

Про незначну цінність установлення теоретичного значення відмінностей між цими термінами та його практичного застосування, а отже, і про потребу припинення будь-яких спорів навколо більш точного формулювання визначення

понять «прогресивний розвиток міжнародного права» і «кодифікація міжнародного права», як і навколо встановлення першочергової мети, завдань та шляхів здійснення прогресивного розвитку та кодифікації міжнародного права, неодноразово висловлювались і представники зарубіжної міжнародно-правової доктрини, зокрема Дж. Тарун [403].

Можливо саме тому їхні наукові праці мають більш практичний, ніж теоретичний характер.

Зі свого боку, представники науки міжнародного права України, як і РФ та багатьох інших, утворених після припинення існування СРСР держав, продовжують науковий пошук відповідей на ці питання, спрямовуючи власні зусилля на вироблення нових, відмінних від запропонованих іншими вченими, підходів щодо встановлення більш правильного їх теоретичного розуміння. При цьому джерельну основу таких досліджень найчастіше становлять праці ще радянських учених 70-х рр. ХХ ст., серед яких найбільш відомою є монографія А. П. Мовчана «Кодификация и прогрессивное развитие международного права» [129].

Крім того, для пояснення власного розуміння кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права науковці вкрай рідко використовують закріплену в п. а) ч. 1 ст. 13 Статуту ООН юридичну конструкцію повністю. Як правило, вони підміняють її словосполученням «кодифікація міжнародного права», зрідка уточнюючи, що тлумачать її в широкому сенсі, запропонованому ще професором А. П. Мовчаном.

Зокрема, відомий радянський учений-міжнародник, аргументуючи власну позицію, допускав можливість використання терміна «кодифікація міжнародного права» (у широкому сенсі його розуміння) з метою лаконізму характеристики здійснюваної кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права, але лише в дослідженнях, присвячених аналізу роботи ООН в галузі міжнародного права. При цьому він наголошував, що для точнішої характеристики діяльності

ООН у цій галузі, а також пояснення сутності та значення самої кодифікації міжнародного права в сучасних умовах доречно використовувати офіційно визнане формулювання Статуту ООН: «кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного права».

Щодо його власного бачення визначення цього поняття, то під кодифікацією міжнародного права вчений розумів як систематизацію, так і вдосконалення норм загального міжнародного права, здійснювані шляхом встановлення і точного формулювання змісту чинних норм, перегляду застарілих норм і розробки нових норм з урахуванням потреб розвитку міжнародних відносин і закріплення в єдиному внутрішньо узгодженому порядку цих норм у міжнародно-правовому акті, який покликаний з якомога більшою повнотою регулювати певну галузь міжнародних відносин в інтересах забезпечення миролюбних відносин і співробітництва між державами незалежно від відмінностей в їх суспільному ладі [129, с. 63; 86, с. 228].

Для прикладу та проведення порівняльного аналізу зазначимо декілька визначень кодифікації міжнародного права та його прогресивного розвитку, розроблені іншими представниками радянської науки міжнародного права.

Г. І. Тункін, наприклад, стверджував, що кодифікація міжнародного права буквально означає приведення в єдину систему чинних міжнародно-правових норм, їх формулювання та усунення протиріч між ними. При цьому вчений визнавав, що робота з кодифікації будь-якої галузі міжнародного права обов'язково передбачає й уточнення та розвиток чинних і створення нових норм, що належить вже до прогресивного розвитку міжнародного права [109, с. 57].

В. І. Лісовський, зі свого боку, розглядав кодифікацію міжнародного права у взаємозв'язку з його систематизацією. На думку вченого, під кодифікацією міжнародного права слід розуміти удосконалення чинних норм міжнародного права шляхом приведення їх у певний порядок на основі єдиних принципів. Під

систематизацією міжнародного права, професор розумів – розташування норм міжнародного права у певному порядку без їх змін по суті [94, с. 9].

І. І. Лукашук, кодифікацію міжнародного права порівнював із його інкорпорацією. Зокрема, розподіл норм за видами регульованих ними відносин та об'єднання їх у певну систему, він визнавав кодифікацією міжнародного права. На відміну від інкорпорації, при якій норми лише збирають, при кодифікації вилучають застарілі норми, узгоджують суперечливі, створюють систему діючих норм, наголошував учений [126, с. 15].

А. І. Давидов, кодифікацію міжнародного права розглядав у розумінні систематизації правомірно діючих норм, що здійснюється шляхом вивчення різних його джерел і узгодження їх між собою з метою усунення усіх наявних протиріч і прогресивного розвитку міжнародного права [110, с. 94].

Г. В. Ігнатенко та В. Я. Суворова стверджували, що кодифікація міжнародного права являє собою офіційну систематизацію чинних міжнародно-правових норм у відповідності до предмету регулювання з метою створення внутрішньо узгоджених крупних правових актів або комплексів [106, с. 75].

Актуальною проблематика доктринальної інтерпретації поняття кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права визнається і сучасними представниками міжнародно-правової доктрини.

Зокрема, А. Абашидзе та О. Солнцев щодо тлумачення цього поняття зазначають, що у доктрині міжнародного права під кодифікацією розуміють форму систематизації міжнародно-правових норм, переважно звичасво-правових, яка здійснюється шляхом їх усебічної переробки, в тому числі виключення застарілих, таких, що не застосовуються на практиці, норм, усунення внутрішніх суперечностей, очевидних прогалин, і завершується створенням системно взаємопов'язаного зведеного більш якісного і прогресивного міжнародно-правового акта (найчастіше проекту міжнародного договору) [1, с. 6].

Т. Л. Сироїд зазначає, що під кодифікацією міжнародного права розуміють систематизацію міжнародно-правових норм, яка здійснюється суб'єктами міжнародного права. Кодифікація передбачає не тільки приведення в єдину систему чинних міжнародно-правових норм, але й точніше їх формулювання, відображення в договірній формі міжнародних звичаїв. Кодифікація також пов'язана з необхідністю зміни або оновлення чинних норм, а також для вироблення нових норм. Таким чином, підсумовує автор, кодифікація міжнародного права здійснюється через: а) установлення точного змісту й чіткого формулювання вже існуючих і чинних (звичаєвих або договірних) принципів і норм міжнародного права у визначеній сфері відносин між державами (галузі міжнародного права); б) перегляд і зміну застарілих норм; в) розроблення нових принципів і норм з урахуванням науково-технічного прогресу, нагальних потреб міжнародних відносин; г) закріплення в узгоджувальному вигляді всіх цих принципів і норм у міжнародно-правових актах [243, с. 73].

На думку Н. Е. Буваєвої, кодифікація міжнародного права являє собою систематизацію міжнародно-правових норм і здійснюється суб'єктами міжнародного права та передбачає приведення в єдину систему чинних міжнародно-правових норм, уточнення їх формулювання та відображення у договірній формі міжнародно-правових звичаїв [19, с. 84].

В. В. Мицик вважає, що під прогресивним розвитком міжнародного права та його кодифікацією розуміють офіційну правотворчу діяльність, яка полягає в систематизації й удосконаленні існуючих, перегляді застарілих та розробці нових норм міжнародного права і закріпленні їх в єдиному, внутрішньо узгодженому міжнародно-правовому акті. Водночас запропоноване вище тлумачення не заважає вченому послуговуватися у своїх дослідженнях також загальним широким поняттям «кодифікація», до завдань якої він зараховує: 1) пошук та визначення точних формулювань чинних норм загального міжнародного права у певних його галузях; 2) перегляд застарілих і розробку нових норм, які мають характер

загального міжнародного права; 3) систематизацію таких норм в офіційному письмовому акті – міжнародному договорі, призначеному для прийняття і визнання його положень суб'єктами права як норм загального міжнародного права. Крім цього, дещо суперечливим виглядає його твердження про те, що досить часто кодифікація проводиться за рахунок перетворення норм міжнародного звичаю на договірні. Але це не обов'язково. Можлива кодифікація звичаєвих норм без трансформації в міжнародні договірні [127, с. 190, 192]. А вже вчений неодноразово наголошував на тому, що результати проведеної кодифікації мають закріплюватись у формі письмового міжнародного договору (в універсальних конвенціях).

Підсумовуючи опис наведених вище положень енциклопедичних джерел, Статуту Комісії міжнародного права ООН та наукової і навчальної літератури з міжнародного права, можна дійти таких висновків про нормативне закріплення і доктринальне трактування кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права.

По-перше, кодифікації та прогресивному розвитку міжнародного права як виду правотворчої діяльності у міжнародних відносинах властивий частковий, предметно визначений характер. З огляду на це формування загального міжнародного права відбувається поступово, через опрацювання правил поведінки з найбільш актуальних для міжнародного співтовариства тем, інститутів, галузей міжнародного права.

По-друге, незважаючи на нормативне закріплення юридичної конструкції «прогресивний розвиток міжнародного права та його кодифікація» в Статуті ООН і Статуті Комісії міжнародного права ООН, офіційного її тлумачення дотепер не вироблено. Так само, як і не розроблено однозначного для всіх держав – членів ООН розуміння понять «прогресивний розвиток міжнародного права» і «кодифікація міжнародного права», трактування яких у Статуті Комісії міжнародного права ООН було запропоновано лише «з міркувань зручності». Комісія міжнародного права

ООН розглядає прогресивний розвиток міжнародного права та його кодифікацію взаємопов'язаними складовими елементами єдиного правотворчого процесу та неодноразово наголошувала на відсутності практичної цінності встановлення точного розмежування між ними.

По-третьє, на потребі припинення будь-яких доктринальних дискусій щодо інтерпретації та встановлення співвідношення між поняттями «прогресивний розвиток міжнародного права та його кодифікація», «прогресивний розвиток міжнародного права» і «кодифікація міжнародного права» у зв'язку з відсутністю як логічних, так і прагматичних підстав для цього неодноразово наголошували представники зарубіжної науки міжнародного права.

По-четверте, на відміну від наукових досліджень і навчальної літератури зарубіжних учених, які мають більш практичний характер, присвячені загальним питанням прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації праці українських науковців є здебільшого теоретичними. До того ж в їхньому змісті, враховуючи дескриптивний спосіб викладення матеріалу, обмеженість джерельної основи для написання працями радянських юристів-міжнародників, відсутність висвітлення наукових підходів до розуміння цього питання зарубіжних учених, зазвичай відсутня наукова новизна, а винесені на обговорення пропозиції спірні.

По-п'яте, незважаючи на те, що у статтях Статуту ООН і Статуту Комісії міжнародного права ООН використовується юридична конструкція «прогресивний розвиток міжнародного права та його кодифікація», українські вчені вкрай рідко послуговуються нею в її офіційно затвердженій версії. Поширеною серед них практикою є заміна категорії «прогресивний розвиток міжнародного права та його кодифікація» поняттям «кодифікація міжнародного права», із застереженням про його широке розуміння, а також подальше ототожнення кодифікації норм міжнародного права з їх систематизацією. На нашу думку, такий підхід дискусійний, оскільки поняття «прогресивний розвиток міжнародного права» і

«кодифікація міжнародного права» не можна використовувати для заміни одного іншим, ба більше, ототожнювати після такої заміни кодифікацію норм міжнародного права з їх систематизацією, адже в теорії права кодифікація розглядається лише однією із форм систематизації, до переліку яких також належать інкорпорація та консолідація.

По-шосте, незмінними для української доктрини міжнародного права залишаються також твердження про класифікацію кодифікації міжнародного права на офіційну та неофіційну, вираження основного її призначення через відображення в договірній формі міжнародних звичаїв, визнання міжнародних договорів (конвенцій) єдиною можливою формою підсумкового закріплення результатів проведеної кодифікаційної роботи тощо.

Зважаючи на вищенаведене, охарактеризуємо кодифікацію та прогресивний розвиток міжнародного митного права детальніше.

За своєю сутністю кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права являє собою один із видів правотворчої діяльності, здійснюваної в рамках процесу формування загального міжнародного права. Тому їй властиві ті самі ознаки, що й кодифікації та прогресивному розвитку міжнародного права.

Зокрема, її здійсненню в галузі міжнародних митних відносин також притаманний частковий, предметно визначений характер. З огляду на це формування загального міжнародного митного права відбувається також поступово, шляхом опрацювання як чинних правил поведінки з найбільш актуальних для міжнародного співтовариства тем у галузі міжнародних митних відносин, так і розробки нових моделей поведінки у цій царині. Так, наприклад, протягом ХХ ст. діяльність з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права здійснювалася з таких актуальних для міжнародного співтовариства тем, як спрощення та гармонізація митних процедур, гармонізація системи опису та кодування товарів, тимчасове ввезення, правила походження,

митна вартість, взаємна адміністративна допомога для запобігання, розслідування та покарання за митні правопорушення тощо [170, с. 328].

Прагнучи скасувати застарілі принципи й норми міжнародного митного права, досягти зрозумілого і точного викладення його чинних правил поведінки та усунути повністю або мінімізувати можливість їх неоднозначного тлумачення з метою досягнення максимально можливої уніфікованої їх реалізації в умовах постійно еволюціонуючих міжнародних митних відносин, розробники загального міжнародного митного права зосередилися на опрацюванні та письмовому, систематизованому закріпленні як чинного у цій галузі звичаєвого права, так і правил поведінки двосторонніх міжнародних договорів.

Підсумковою формою юридичного закріплення результатів проведеної роботи було обрано міжнародні митні договори (конвенції) регіонального та універсального характеру, під якими, спираючись на запропоноване Комісією міжнародного права ООН ще у 1962 р. визначення «загальний міжнародний договір» [395, с. 161], можна запропонувати розуміти укладені у письмовій формі багатосторонні угоди, які стосуються принципів і норм міжнародного митного права або присвячені питанням, що становлять інтерес для суб'єктів міжнародного митного права у цілому [151, с. 88–89].

Як результат, протягом ХХ ст. було розроблено декілька десятків таких міжнародних договорів у різних сферах правового регулювання міжнародних митних і пов'язаних з ними відносин.

Зокрема, тільки питанням правового регулювання відносин тимчасового ввезення у третій чверті ХХ ст. було приділено увагу у статтях близько двадцяти міжнародних договорів, серед яких: Міжнародна конвенція про пільги при ввезенні комерційних зразків та рекламних матеріалів від 7 листопада 1952 р.; Митна конвенція про митні пільги для туризму від 4 червня 1954 р.; Додатковий протокол до Конвенції про митні пільги для стимулювання туризму, стосовно ввезення документів та матеріалів для пропаганди туризму від 4 червня 1954 р.; Митна

конвенція про тимчасове ввезення приватних наземних транспортних засобів від 4 червня 1954 р.; Митна конвенція про тимчасове ввезення комерційних наземних транспортних засобів від 18 травня 1956 р.; Митна конвенція про тимчасове ввезення для приватного використання повітряних засобів транспорту та прогулянкових суден від 18 травня 1956 р.; Митна конвенція про тимчасове ввезення упаковок від 6 жовтня 1960 р.; Європейська конвенція про митний режим щодо піддонів, які використовуються у міжнародних перевезеннях від 9 грудня 1960 р.; Митна конвенція про пільги, що надаються при ввезенні товарів, призначених бути представленими чи використаними на виставці, ярмарку, конгресі чи подібному заході від 8 червня 1961 р.; Митна конвенція про тимчасове ввезення професійного устаткування від 8 червня 1961 р.; Митна конвенція стосовно книжок АТА на тимчасове ввезення товарів від 6 грудня 1961 р. (Конвенція АТА); Митна конвенція про матеріали для забезпечення добробуту мореплавців від 1 грудня 1964 р.; Митна конвенція про тимчасове ввезення наукового устаткування від 11 червня 1968 р.; Митна конвенція про тимчасове ввезення педагогічного устаткування від 8 червня 1970 р.; Митна конвенція про контейнери від 2 грудня 1972 р.

Згодом закріплені у статтях вищезазначених міжнародних договорів правила поведінки отримали подальшу кодифікацію та прогресивний розвиток. У підсумку 26 червня 1990 р. було прийнято Конвенцію про тимчасове ввезення (Стамбульська конвенція), за умови приєднання до якої відповідні правила поведінки скасовувались і замінювались правилами Стамбульської конвенції. Станом на 2020 р. учасниками цієї Конвенції є 72 договірні сторони.

Слід зазначити, що порівняно з іншими універсальними міжнародними договорами, розробленими за результатами кодифікації та прогресивного розвитку правил поведінки міжнародного митного права, Стамбульська конвенція 1990 р. посідає далеко не перше місце за кількістю договірних сторін.

Наприклад, станом на 2020 р. до положень затвердженої у редакції Протоколу про зміну Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 26 червня 1999 р. переглянутої Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р., приєдналось 122 учасника міжнародних митних відносин. Положення Угоди про застосування ст. VII ГАТТ від 15 квітня 1994 р. визнали обов'язковими 156 договірних сторін, а Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14 червня 1983 р. – 159 договірних сторін.

Водночас це жодним чином не впливає на її належність до переліку універсальних міжнародних конвенцій загального міжнародного митного права, оскільки кількість договірних сторін є важливим, однак не єдиним чинником для визнання за міжнародним договором зазначеного статусу, адже у міжнародно-правовій практиці немає точно визначених числових показників сторін міжнародного договору, за умови досягнення яких такий договір отримував би статус універсального міжнародного договору загального міжнародного права.

Слід зауважити, що протягом XX ст. міжнародні договори визнавались переважною більшістю представників доктрини міжнародного права безальтернативною підсумковою формою його кодифікації та прогресивного розвитку. Однак наприкінці XX – на початку XXI ст. із цією метою суб'єкти правотворчої діяльності почали активно використовувати поряд із загальними міжнародними договорами також і інші відомі міжнародному праву форми зовнішнього вираження правил поведінки, найвідомішими серед яких є резолюції, рекомендації і декларації міжнародних організацій та заключні акти міжнародних конференцій.

Узагальнені під назвою «м'яке право», вони були неоднозначно сприйняті представниками наукових шкіл міжнародного права з різних держав. Не змінилась ця ситуація і дотепер.

Насамкінець для одних учених «м'яке право» є перехідною ланкою між звичаєвим правом і міжнародними договорами, використання якого у багатьох випадках суттєво сприяє здійсненню кодифікації та прогресивному розвитку норм міжнародного права.

Для інших – його виникнення та розвиток є ще одним аргументом на користь констатації факту кінця ери кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права, оскільки прийняття декларацій чи керівних принципів, які у подальшому не конкретизуються у формі обов'язкових для держав міжнародних договорів, являє собою негативну тенденцію в діяльності правотворчих органів, яка тільки уповільнює темп кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права [1, с. 11, 15].

Треті взагалі не розглядають «м'яке право» як можливу форму втілення у життя результатів кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права, дотримуючись думки, що єдиною формою цього виду правотворчої діяльності слід вважати тільки загальні міжнародні договори універсального характеру.

На нашу думку, акти м'якого права (soft law) є невід'ємною складовою діяльності з питань кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права. Їх прийняття можливе на різних етапах її здійснення.

Однією з особливостей таких актів є рекомендаційний характер їх приписів. Однак якщо суб'єкти міжнародного митного права вважатимуть за потрібне надати викладеним в їхньому змісті правилам поведінки обов'язковий характер, вони завжди можуть ініціювати розробку на основі положень таких актів одного або декількох загальних міжнародних митних договорів.

Зі свого боку, приклад упровадження в життя положень Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. свідчить також про можливість формування у відносинах між суб'єктами міжнародного митного права загальної практики, визнання якої правом може привести до виникнення міжнародного звичаю.

Так, можна припустити, що прийняття Радою митного співробітництва 5 грудня 1953 р. Рекомендації про взаємну адміністративну допомогу сприяло

виникненню загальної практики укладення між її державами-членами й окремими митними територіями двосторонніх угод з питань взаємної адміністративної допомоги та/або її надання на недоговірній основі.

Згодом у зазначеній вище сфері почали з'являтися перші багатосторонні міжнародні договори, прикладами яких є Берлінська угода про співробітництво і взаємодопомогу з митних питань від 5 грудня 1962 р., укладена між соціалістичними державами, і Конвенція про взаємодопомогу в митних справах від 7 вересня 1967 р., договірними сторонами якої були держави – члени Європейського економічного співтовариства.

Пізніше, 9 червня 1977 р., було прийнято перший загальний міжнародний договір універсального характеру в цій сфері – Міжнародну конвенцію про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства (Конвенція Найробі) [346; 177, с. 65–68]. Станом на 2020 р. учасниками цієї Конвенції є 52 договірні сторони.

На початку нового тисячоліття, а саме у 2000 р., з метою підвищення ефективності надання взаємної адміністративної допомоги Радою митного співробітництва було прийнято Декларацію про вдосконалення митного співробітництва та взаємної адміністративної допомоги (Кіпрська декларація), а 27 червня 2003 р. завершено розробку проекту ще одного загального міжнародного договору універсального характеру в цій сфері – Міжнародної конвенції про взаємодопомогу в митних справах (Йоганнесбурзька конвенція) [347].

Зауважимо, що станом на момент виходу цієї праці друком Йоганнесбурзька конвенція 2003 р. не набула чинності. Однак окремі її положення вже використовуються державами – членами Ради митного співробітництва на двосторонньому рівні міжнародно-правового регулювання відносин надання взаємної адміністративної допомоги. Активним учасником таких правовідносин виступає і Україна [153, с. 226–229].

Ще одним способом визнання суб'єктами міжнародного митного права обов'язкового характеру приписів актів м'якого права є пряме зазначення цього у відповідних актах їх внутрішнього законодавства.

Так, згідно зі ст. 37 «Прийняття міжнародних Стандартів і процедур» Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р., Міжнародна організація цивільної авіації приймає і за необхідності час від часу змінює міжнародні Стандарти, Рекомендовану практику і процедури, які стосуються, зокрема, й митних процедур [73].

Зі свого боку, в ст. 11 «Нормативно-правове регулювання» Повітряного кодексу України від 19 травня 2011 р. зазначеним вище положенням Чиказької конвенції 1944 р. кореспондують такі правила українського законодавства: «Авіаційні правила України розробляються відповідно до стандартів і рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації Усі технічні терміни і визначення, що вживаються в цьому Кодексі та в нормативно-правових актах, прийнятих на його основі, тлумачаться відповідно до визначень, що містяться у стандартах і рекомендованій практиці Міжнародної організації цивільної авіації ...» [202].

Вагома роль актів *soft law* у галузі міжнародного митного права належить започаткуванню нових напрямів міжнародного митного співробітництва, зокрема через письмове закріплення та винесення на обговорення його учасників принципів і стандартів їх здійснення.

Одним із найбільш відомих серед них є Резолюція Ради митного співробітництва про Рамкові стандарти з безпеки та сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р.

На момент її прийняття у тексті резолюції було визначено первинний мінімальний набір із 17 стандартів, які було розподілено на дві групи: стандарти, розроблені з метою розвитку співробітництва між митними адміністраціями держав – членів Ради митного співробітництва (*le Pilier Douane – Douane*);

стандарти, призначені для розвитку співробітництва між митними адміністраціями держав – членів Ради митного співробітництва та підприємцями (le Pilier Douane – entreprises). До першої групи стандартів розробники резолюції включили такі 11 стандартів: повноваження на перевірку вантажу; комплексне управління ланцюгом постачання товарів; сучасні технології під час огляду; вантаж або контейнери підвищеного ризику; системи управління ризиками; попередня електронна інформація; показники ефективності; цільовий відбір та комунікація; морально-етичні якості персоналу; оцінка безпеки; перевірка з метою безпеки при відправленні. Стосовно другої групи, то її 6 стандартів були присвячені питанням: безпеки; партнерства; технології; повноважень; полегшення; комунікації [302].

Відтоді Рамкові стандарти регулярно оновлювалися. Зокрема, їх було доповнено третім блоком стандартів щодо співробітництва між митними та іншими урядовими і міжурядовими органами (12 стандартів le Pilier 3 Douane- autres organes gouvernementaux et intergouvernementaux) з питань: взаємної співпраці між митними та іншими компетентними державними органами, які регулюють рух вантажів на різних видах транспорту, включаючи інтермодальні; процедур / домовленостей про співпрацю; гармонізації програм безпеки; гармонізації національних заходів контролю; розробки заходів щодо безперервності бізнесу та відновлення; гармонізації вимог щодо подання даних; взаємної співпраці між митними адміністраціями та іншими компетентними державними органами, що займаються безпекою ланцюгів поставок через кордони або в межах Митного союзу; розробки домовленостей про співробітництво або протоколів між Урядом та іншими установами, які працюють поруч на спільному кордоні або в межах Митного союзу; гармонізації програм безпеки; гармонізації заходів транскордонного контролю; налагодження взаємної співпраці; розробки домовленостей про співробітництво або протоколів між ВМО та іншими міжнародними міжурядовими організаціями (наприклад, Міжнародною

організацією цивільної авіації (ІКАО), Міжнародною морською організацією (ІМО) та Всесвітнім поштовим союзом (ВПС), які безпосередньо займаються безпекою ланцюга поставок [301].

Водночас у тексті Резолюції Політичної комісії Ради митного співробітництва про керівні принципи транскордонної електронної торгівлі 2017 р. організація закликала митні адміністрації своїх членів активно використовувати наявні в них як двосторонні, так і багатосторонні можливості з метою якнайшвидшого вироблення на основі закріплених у цій резолюції восьми принципів (а саме: принцип I «Попереднє використання електронних даних та управління ризиками»; принцип II «Полегшення та спрощення»; принцип III «Збереження та безпека»; принцип IV «Збір доходів»; принцип V «Вимірювання та аналіз»; принцип VI «Партнерство»; принцип VII «Інформованість громадськості, пропаганда та розбудова спроможностей»; принцип VIII «Законодавчі рамки») системи стандартів електронної торгівлі. При цьому в тексті резолюції наголошується на тому, що виконання поставленого завдання має здійснюватися з урахуванням положень переглянутої Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, Угоди про спрощення процедур торгівлі Світової організації торгівлі, Рамкових стандартів з безпеки та сприяння світовій торгівлі, Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію, Всесвітньої поштової конвенції та інших міжнародно-правових актів [396].

Слід зауважити, що в ситуації, коли суб'єкти міжнародного митного права не готові укласти нові загальні міжнародні договори універсального характеру або вносити поправки до тексту вже чинних таких договорів, прийняття актів м'якого права може використовуватись як альтернативний спосіб здійснення правотворчої діяльності в галузі міжнародного митного права. Зокрема, за допомогою актів *soft law*, крім наведених вище інновацій правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах, отримують подальший розвиток положення чинних загальних міжнародних договорів регіонального та універсального характеру, а також

запроваджуються нові інститути міжнародного митного права та розширюється його термінологічна база. Відомими прикладами таких нововведень у галузі міжнародного митного права є інститути комплексного управління ланцюгом постачання товарів, попередньої електронної інформації, уповноважених економічних операторів, митного адміністрування тощо [152, с. 96; 341; 370].

Зі свого боку, поява у практиці міжнародного митного співробітництва нових категорій та їх упровадження у практичну діяльність національних митних органів обумовлюють і виникнення наукового інтересу у представників правових шкіл різних держав, спрямованого на вивчення їхньої природи та сутності. Згодом результати проведених наукових досліджень можуть бути корисними як для внутрішньодержавної, так і міжнародної правотворчої діяльності з питань правового регулювання митних і пов'язаних з ними відносин. Їх використання можливе як для вдосконалення змісту вже існуючих правил поведінки та їх практики міжнародно-правового чи внутрішньодержавного здійснення, так і для вироблення нових принципів, норм і стандартів міжнародного митного права.

Поряд з індивідуальними науковими дослідженнями в діяльності з питань кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права можуть використовуватись також напрацювання різних неурядових науково-дослідних установ і міжнародних неурядових організацій, серед яких Міжнародна торгова палата, Міжнародна асоціація повітряного транспорту, Міжнародний союз автомобільного транспорту і багато інших [363].

З огляду на зазначене вище слід акцентувати увагу на тому, що участь у діяльності з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права поряд із державами можуть брати й інші його суб'єкти, а також окремі вчені та науково-дослідні установи [151, с. 92].

Їхня участь у цьому виді правотворчої діяльності, на нашу думку, не дає підстав класифікувати її на офіційну та неофіційну, як це має місце в літературі з міжнародного права щодо його кодифікації та прогресивного розвитку. Адже

держави як основні учасники міжнародних митних відносин можуть взагалі не проявляти правотворчої ініціативи та не бути творцями проекту письмового акта, підготовленого за результатами діяльності з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права, однак висловити згоду на обов'язковість для себе його положень або долучитися до його прийняття як юридично необов'язкового.

Так, наприклад, незважаючи на те, що Комісія міжнародного права не є представницьким органом держав – членів ООН, результати здійснюваної нею кодифікації та прогресивного розвитку окремих галузей міжнародного права не сприймаються представниками доктрини міжнародного права як неофіційні, адже насамкінець усі вони виносяться на обговорення держав і стають надбанням усього міжнародного співтовариства. Тому кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права може мати тільки офіційний характер.

При цьому залежно від виду суб'єктів правотворчої діяльності кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права може бути класифікована на доктринальну, міждержавну та здійснювану міжнародними організаціями або одним з їхніх органів.

Тривалий час, до моменту виникнення міжнародних організацій і наділення їх правотворчою функцією, здійснення кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права відбувалось завдяки доктринальним розробкам найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй і проведенню ad hoc міжнародних конференцій, що скликались за ініціативою однієї чи декількох держав і були присвячені врегулюванню чітко визначеного виду міжнародних митних або пов'язаних з ними відносин. Відбуваються такі види діяльності з питань кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права і на сучасному етапі його розвитку.

Однак найбільш типовим для сучасного міжнародного митного права є проведення його кодифікації та прогресивного розвитку в межах діяльності міжнародних міжурядових організацій універсального характеру.

3.3. Роль міжнародних організацій у творенні міжнародного митного права

Визначенню ролі міжнародних організацій у розвитку міжнародних відносин, розширенні сфери міжнародно-правового регулювання та становленні сучасного міжнародного права як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі неодноразово приділялась увага різних учених. Найбільш відомими серед них є А. Абашидзе, Ч. Ф. Амерасінг, Е. Х. Аречага, Д. Бедерман, Х. А. Барберіс, К. В. Дженкс, О. Зайцева, К. Іглтон, М. Крилов, А.-К. Ліндблом, С. Малінін, Ф. Манн, В. Маргієв, В. Моравецькій, Г. Морозов, В. Муравйов, О. Тарасов, Г. Тункін, Р. Хігінс, Т. Циганкова, О. Шibaєва. Як результат, міжнародні відносини за участю міжнародних організацій уже давно становлять самостійний предмет міжнародно-правового регулювання, а право міжнародних організацій визнано самостійною галуззю сучасного міжнародного права [141; 399; 400].

Водночас у міжнародно-правовій доктрині донині залишаються галузі міжнародного права, у становленні та розвитку яких внесок міжнародних організацій майже не досліджувався. Однією з таких галузей є і міжнародне митне право.

Проведений аналіз наукових досліджень і публікацій у цій галузі засвідчив, що ступінь висвітлення діяльності міжнародних організацій у творенні міжнародного митного права вкрай незначний. Приділяючи увагу здебільшого опису ролі Всесвітньої митної організації в процесі створення міжнародних договірних норм, дослідники її діяльності майже не звертають увагу на особливості та результати її роботи у напрямі розробки рекомендацій, декларацій і

резолуцій, а також залишають поза увагою характеристику внеску інших міжнародних організацій у творення міжнародного митного права.

Серед українських і зарубіжних мислителів, у наукових працях яких отримали висвітлення окремі аспекти досліджуваної нами тематики, слід згадати такі прізвища: І. Г. Бережнюк, Н. Е. Буваєва, К. Вірз, Г.-М. Вольфганг, Л. Вульф, О. В. Гребенніков, К. Деллімор, С. С. Жамкочьян, Н. В. Живенко, О. С. Жигаліна, Р. Іреленд, Ед. Кафіро, С. В. Ківалов, М. Люкс, Т. Мацудейра, Я. І. Музика, С. М. Овчинников, А. Ю. Райкова, Д. Роветта, К. К. Сандровський, Ж. Б. Сокол, С. М. Тунгускова-Кузьміна, З. Феєш, С. В. Халіпов, С. С. Хосейн, Ч.-Д. Ченг, В. В. Ченцов, О. В. Шорніков.

З огляду на вищенаведене та з урахуванням викладених у попередніх підрозділах цієї праці положень, присвячених розкриттю ролі міжнародних організацій у становленні та розвитку міжнародного митного права, вбачається актуальним зосередитись на більш детальній характеристиці ролі міжнародних організацій у творенні правил поведінки міжнародного митного права, зокрема шляхом висвітлення правотворчих повноважень і результатів роботи Ради митного співробітництва у напрямі розробки як міжнародних договорів, так і рекомендацій, декларацій та резолюцій, а також опису взаємодії Ради митного співробітництва із цих питань з іншими міжнародними організаціями.

Отже, міжнародні організації як форма міжнародного співробітництва виникли порівняно нещодавно – у середині ХІХ ст. За рахунок перерозподілу низки класичних функцій і повноважень держав міжнародні організації поступово посіли важливе місце у системі міжнародно-правового спілкування та мають велике значення у розвитку різноманітних видів міжнародних відносин [176, с. 28].

Як наголошує Т. М. Нешатаєва, розширення спеціальних сфер міжнародного співробітництва у ХІХ ст. привело до появи нової форми міжнародного співробітництва – міжнародних організацій [141, с. 11].

«І хоча масштаби діяльності міжнародних організацій, – писав Г. Й. Морозов, – на той період були незначні, а коло їх учасників, як правило, обмежене, поява й розвиток таких організацій для свого часу стало кроком уперед на шляху до розвитку та збагачення форм міжнародних відносин» [132, с. 13].

За інформацією із Щорічника міжнародних організацій, який видається Союзом міжнародних асоціацій, нині на планеті існує 40 300 активних міжнародних міждержавних і неурядових організацій у різних галузях людської діяльності [427].

Серед них, на думку Ч. Ф. Амерасінга, чисельність «міжнародних публічних організацій» складає близько семиста організацій [288, с. 6].

Представлені в базах даних Союзу міжнародних асоціацій і міжнародні організації, діяльність яких пов'язана зі здійсненням правового регулювання митних відносин.

Однією з таких організацій є Міжнародний союз з публікації митних тарифів, зі створенням і діяльністю якого відомий український учений-міжнародник К. К. Сандровський пов'язував виникнення співробітництва держав у митних справах [240, с. 162], а отже, і початок його правового регулювання.

Зі свого боку, деякі західні вчені пов'язують створення Міжнародного союзу з публікації митних тарифів, як зокрема і Міжнародного телеграфного союзу, Міжнародного союзу залізничних товарних повідомлень, Всесвітнього поштового союзу та інших міждержавних об'єднань того часу, із поглибленням міжнародного економічного співробітництва між європейськими державами та розвитком науково-технічної революції. Враховуючи відсутність у таких міжнародних організацій самостійності в міжнародних відносинах, а також виконувані ними функції, найчастіше про них згадували як про міжнародні організації технічного характеру [288, с. 4–5; 292, с. 263–365; 293, с. 275–379]. Поширеною серед них також була думка, згідно з якою міжнародні організації розглядали як різновид міжнародних конференцій [291, с. 215].

Так само і Міжнародний союз з публікації митних тарифів, як видно з його назви та впливає з установчого договору, не був наділений повноваженнями, пов'язаними з розробкою проектів міжнародних конвенцій, внесенням до них змін або ухваленням рекомендацій, що забезпечують однакове тлумачення і застосування конвенцій, чи прийняттям визначених видів міжнародно-правових актів. Водночас здійснювані під його контролем систематизація нормативно-правових актів у сфері митного регулювання різних учасників міжнародних митних відносин та поширення інформації, що стосується митного регулювання і процедур, суттєво сприяли розвитку двостороннього та багатостороннього міжнародного митного співробітництва з питань прогресивного розвитку та кодифікації принципів і норм міжнародного митного права.

Щодо цього Р. М. Ілюхіна наголошувала, що створення перших міждержавних організацій, зокрема Міжнародного союзу з публікації митних тарифів, свідчило про певний прогрес, оскільки це були перші кроки в процесі розвитку багатостороннього співробітництва [57, с. 19].

Таким чином, Міжнародний союз з публікації митних тарифів можна вважати першою міжнародною організацією, в межах діяльності якої учасники міжнародних митних відносин на багатосторонній основі заклали підґрунтя для формування у майбутньому єдиного для всіх загального міжнародного митного права [154, с. 201].

Першою міжнародною організацією, що започаткувала процес творення договірних норм загального міжнародного митного права, стала Ліга Націй. Із цією метою під її егідою систематично скликались багатосторонні міжнародні конференції, за результатами роботи яких і вироблялись загальні для учасників міжнародних митних відносин правила поведінки.

Здебільшого такі правила поведінки включались у вигляді окремих статей до розроблених за результатами прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного права міжнародних конвенцій, предмет регулювання яких був безпосередньо

пов'язаним із регламентованими у цих правилах поведінки міжнародними митними відносинами.

Одним із таких прикладів є Барселонська конвенція і Статут про режим судноплавних водних шляхів міжнародного значення від 20 квітня 1921 р. Однак 3 листопада 1923 р. державам – учасникам проведеної у Женеві багатосторонньої міжнародної конференції з митних питань вдалося прийняти проект першого загального міжнародного договору в галузі міжнародного митного права – Міжнародну конвенцію про спрощення митних формальностей. Конвенція набула чинності 27 листопада 1924 р. та складається з преамбули, 30 статей основного тексту і протоколу, який є невід'ємною її частиною [350; 383].

Зауважимо, що для правотворчої діяльності Ліги Націй у галузі міжнародного митного права Міжнародна конвенція про спрощення митних формальностей від 27 листопада 1923 р. лишилася єдиним прикладом прийняття загального міжнародного митного договору універсального характеру.

Проте відпрацьована під її егідою форма підготовки узгоджених текстів міжнародних договорів, тобто під час роботи багатосторонньої міжнародної конференції, виявилася достатньо затребуваною для подальшого здійснення прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного митного права й після ліквідації Ліги Націй, зокрема в діяльності ООН.

Так, саме за результатами проведених під егідою ООН або окремих її органів, наприклад Європейської економічної комісії, багатосторонніх міжнародних конференцій були прийняті: Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р.; Угода про тимчасове застосування проектів Міжнародних митних конвенцій про приватний туристичний рух, про засоби, що використовуються з метою перевезення в комерційних цілях, та про міжнародні дорожні перевезення від 16 червня 1949 р. [287]; Конвенція про митні пільги для туристів від 4 червня 1954 р. [315]; Митна конвенція про контейнери від 2 грудня 1972 р. [326]; Митна

конвенція про міжнародні перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП від 14 листопада 1975 р. [328] та багато інших міжнародних митних договорів.

У подальшому поряд із зазначеною вище формою прийняття проектів загальних міжнародних договорів у галузі міжнародного митного права або згідно з офіційною термінологією «Міжнародних митних конвенцій» правотворча діяльність у цьому напрямі почала здійснюватись також спеціально створеним із цією метою в структурі Європейської економічної комісії ООН органом – Комітетом внутрішнього транспорту.

Авжеж, виходячи з назви цього Комітету, основна увага в його діяльності приділялась вирішенню саме питань автомобільного, залізничного та водного транспорту. Однак у тих випадках, коли поставало завдання врегулювати порядок перетину транспортним засобом державних кордонів, насамперед зарубіжних країн, його виконання потребувало також і визначення порядку правового регулювання митних відносин. Тому невід’ємною складовою міжнародних конвенцій, що розробляються Комітетом внутрішнього транспорту Європейської економічної комісії ООН, поряд із правилами поведінки, що регулюють відносини використання конкретно визначеного виду транспорту, є також правила поведінки у сфері правового регулювання митних відносин, які виникають під час перетину транспортним засобом державного кордону.

Пересвідчитися в цьому можна, ознайомившись із текстами різних міжнародних конвенцій, прийнятих на сесіях Комітету внутрішнього транспорту Європейської економічної комісії ООН, серед яких: Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р. [348], Конвенція про митний режим, що застосовується до контейнерів, що передані в пул і використовуються для міжнародних перевезень (Конвенція про контейнерний пул) від 21 січня 1994 р. [318], Конвенція про процедуру міжнародного митного транзиту під час перевезення вантажів залізничним транспортом із застосуванням накладної УМВС (SMGS) від 9 лютого 2006 р. тощо [320].

Аналогічні приклади правотворчої діяльності з окремих питань міжнародно-правового регулювання митних відносин можна бачити в текстах міжнародно-правових актів, що розробляються й іншими органами системи ООН, зокрема Міжнародною організацією цивільної авіації, Міжнародною морською організацією, Конференцією ООН з торгівлі та розвитку, Всесвітнім поштовим союзом тощо.

Водночас, незважаючи на значні досягнення ООН і системи її органів у забезпеченні правотворчої діяльності в галузі міжнародних митних відносин шляхом як розробки міжнародних митних конвенцій, так і вироблення загальних для всіх учасників таких відносин правил поведінки за результатами прогресивного розвитку і кодифікації інших галузей міжнародного права, головна роль у творенні загального міжнародного митного права нині належить іншій універсальній міжнародній організації – Раді митного співробітництва (далі – РМС або ВМО), заснованій відповідно до Конвенції про створення РМС від 15 грудня 1950 р. (далі – Конвенція, Статут ВМО або Конвенція про створення РМС).

Зі свого боку, з метою її якнайкращого виконання РМС співпрацює з ООН, її головними органами, допоміжними і спеціалізованими установами і багатьма іншими міжурядовими та неурядовими організаціями.

На офіційному сайті РМС усі такі організації-партнери об'єднані в межах шести груп, а саме:

1. Міжнародні організації (14 організацій): Commonwealth Secretariat; CPLP (Portuguese-Speaking Countries Community) Customs; The CITES Secretariat; International Federation of Red Cross Societies (IFRC); INTERPOL; Financial Action Task Force (FATF); Global Facilitation Partnership (GFP); International Centre for Migration Policy Development (ICMDP); International Council of Museums (ICOM); International Trade Centre (ITC); Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD); Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW);

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE); World Trade Organization (WTO).

2. Регіональні міжурядові організації (7 організацій): African Union (AU); European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA); European Free Trade Association (EFTA); European Union; Europol; Eurasian Economic Community (EurAsec or EAEC); Regional Center for Combating Trans-Border Crime (SECI Center).

3. Система ООН (15 організацій): International Atomic Energy Agency (IAEA); International Civil Aviation Organization (ICAO); International Maritime Organization (IMO); International Narcotics Control Board (INCB); United Nations Conference for Trade and Development (UNCTAD); United Nations Counter-Terrorism Committee (UNCTC); United Nations Economic Commission for Europe (UNECE); United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO); United Nations Environment Programme (UNEP); United Nations Statistical Division (UNSD); United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC); United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA); Universal Postal Union (UPU); World Intellectual Property Organization (WIPO); World Health Organization (WHO).

4. Організації-донори (6 організацій): African Development Bank; Canadian International Development Agency (CIDA); Norwegian Agency for Development Cooperation (NORAD); Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA); Inter-American Development Bank (IADB); World Bank.

5. Бізнес-організації (10 організацій): BIC – The Bureau International des Containers et du Transport Intermodal; Global Express Association (GEA); International Chamber of Commerce (ICC); International Federation of Customs Brokers Associations (IFCBA); International Federation of Freight Forwarders Associations (FIATA); International Air Transport Association (IATA); International Air Cargo Association (TIACA); International Association of Ports and Harbors (IAPH); International Road Transport Union (IRU); International Standard Association (ISO).

6. Академічні організації (11 організацій): Centre for Customs and Excise Studies, University of Canberra, Australia; International Network of University Management Group (INCU); ITMO University, Russian Federation; Leeds metropolitan University, United Kingdom; Riga Technical University, Latvia; University of Costa Rica, Costa Rica; University of Le Havre, France; University of Munster, Germany; University of Verona, Department of English, Germanic and Slavic Studies, Italy; University «St Ceryl and Methodius», Skopje, The Former Yugoslav Republic of Macedonia; Zayed University, United Arab Emirates.

Вибір РМС актуального для неї напряму співробітництва з конкретною партнерською організацією залежить від сфери її діяльності та обсягу правосуб'єктності.

Так, зі Світовою організацією торгівлі РМС співпрацює з питань Гармонізованої системи, митної оцінки, правил походження та спрощення процедур торгівлі. З Міжнародною організацією кримінальної поліції (ІНТЕРПОЛ) і Європейським поліцейським офісом (ЄВРОПОЛ) Секретаріат РМС взаємодіє з питань протидії транскордонній злочинності, зокрема наркоторгівлі, торгівлі людьми, порушень прав інтелектуальної власності, контрабанди предметів культурної спадщини, цигарок, зброї та злочинів у сфері довкілля тощо. Відносини з Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ) спрямовуються на розробку тактики і стратегій з питань протидії незаконному обігу ядерних і радіоактивних матеріалів, а також сприяння обміну інформацією у цій галузі. Організації-донори забезпечують проекти, що реалізуються РМС, додатковою фінансовою та матеріально-технічною допомогою, а система академічних організацій – взаємодію з питань наукових досліджень, освіти і навчання у галузі митної справи [376].

Правові ж підстави здійснення такого співробітництва визначено у ст. 9 Статуту ВМО. Відповідно до положень указаної статті: «Рада встановлює такі відносини з Організацією Об'єднаних Націй, її головними органами, допоміжними і

спеціалізованими установами і будь-якими іншими міжурядовими організаціями, які найкраще забезпечують співробітництво в досягненні їх відповідних цілей. Рада може вжити необхідних заходів, що сприяють проведенню консультацій і здійсненню співробітництва з неурядовими організаціями, зацікавленими в питаннях, що входять до компетенції Ради» [74].

Зосередження уваги у наведених вище положеннях ст. 9 Статуту ВМО на цілях діяльності задіяних у відносинах співробітництва організацій спонукає нас детальніше розглянути сформовані в доктрині міжнародного митного права підходи до розуміння цілей РМС. Адже відсутність чітко визначеного переліку таких цілей у тексті Конвенції про створення РМС спричинила неоднозначне їх трактування вченими різних країн.

В. В. Мицик, наприклад, стверджує, що головною метою зазначеної вище Конвенції є: «найбільш повне забезпечення узгодженості митних систем її учасників, розвиток та удосконалення митної техніки, митного законодавства» [121, с. 64].

Г.-М. Вольфганг, К. Делімур [423, с. 619] і Т. Мацудайра [368, с. 249] вважають, що основна мета (місія) ВМО полягає в тому, щоб підвищити ефективність і результативність діяльності митних адміністрацій її держав-членів у всьому світі.

На думку К. Г. Борисова, мета створення ВМО – стандартизація та гармонізація митних процедур, а до її основних цілей належать вивчення всіх питань, що стосуються співробітництва держав у митній сфері, дослідження і аналіз процесуальних аспектів національних митних систем держав-учасниць, погодження та уніфікація в порядку підготовки проектів конвенцій, угод і рекомендацій, розробка митно-тарифних документів [17, с. 41].

Своєю чергою, С. Т. Алібеков зауважує, що основними цілями організації є: а) максимальна гармонізація та уніфікація митних систем; б) удосконалення

техніки митної справи та митного законодавства; в) розвиток співробітництва між країнами в митній галузі [3, с. 36].

Професор К. К. Сандровський і професор С. В. Ківалов визначають мету утворення ВМО так: «Мета створення ВМО – це не тільки створення виконавчого апарату, необхідного для втілення в життя конвенцій, вироблених під егідою організації, спеціально створеної заради співробітництва держав з митних питань. Організація наділена досить широкими повноваженнями для того, щоб, як зазначається в установчому акті, «забезпечити можливо більш високий рівень узгодженості й одноманітності їх митних систем і посилити вивчення проблем, що виникають у ході розвитку і поліпшення митної техніки і митного законодавства» [240, с. 170; 68, с. 5].

Водночас у тексті Декларації РМС щодо вирішення викликів 2000 р., прийнятої у червні 1987 р. (Оттавська декларація), щодо цього питання зазначається, що метою Конвенції було визначено: «забезпечити якомога вищий рівень узгодженості й одноманітності митних систем і посилити вивчення проблем, що виникають у ході розвитку і поліпшення митної техніки і митного законодавства ... », «сприяти співробітництву між урядами із цих питань, з урахуванням економічних та технічних чинників, пов'язаних із цим» [332].

На нашу думку, використане в Оттавській декларації конкретизоване викладення мети (цілей) Конвенції, зафіксованих у тексті її Преамбули, занадто широке, оскільки містить також опис першочергових завдань РМС, що конкретизують мету її заснування та діяльності.

Здійснивши їх розмежування, пропонується вважати, що мета РМС полягає у сприянні співробітництву між урядами її членів. При цьому слід зауважити, що йдеться про уряди всіх членів організації, а не лише про уряди держав, що підписали Конвенцію про створення РМС.

Однак кожен з авторів по-своєму визначає не лише бажані (необхідні) результати, на досягнення яких має бути спрямована діяльність організації, але й

безпосередніх учасників здійснюваного в межах діяльності РМС митного співробітництва, що і призводить як до неоднозначної характеристики її мети (цілей), так і до зменшення кількості видової диференціації її членів.

Досягнення поставленої мети РМС зумовлює необхідність визначення її першочергових завдань, тобто важливих питань, що конкретизують мету і до виконання яких має прагнути організація, адже, як писав В. Моравецький, сутність будь-якої організації полягає у діяльності, яка має за мету виконання загальних для її членів завдань [130, с. 49].

Слід зазначити, що, як і у випадку з метою (цілями) РМС, в теорії міжнародного митного права немає єдиного погляду на перелік її завдань.

Так, К. Г. Борисов вважає, що одними з основних завдань роботи ВМО є вивчення можливостей митного співробітництва та уніфікації митної практики держав-членів, підготовка проектів міжнародних митних угод і рекомендацій з питань застосування митних тарифів, а також інші сфери митної діяльності [17, с. 141].

Н. Е. Буваєва зазначає, що перед ВМО як міжнародною міжурядовою організацією світового масштабу поставлені важливі завдання з організації міжнародного співробітництва в галузі митної справи, зокрема з розробки міжнародних митних конвенцій, спрямованих на зближення правового регулювання митних відносин, та рекомендацій щодо їхнього одноманітного застосування і тлумачення [19, с. 101].

На думку Н. В. Живенко, до головних завдань ВМО належать: покращання, спрощення та уніфікація митної діяльності; вдосконалення митного законодавства та практики його застосування; посилення боротьби з міжнародними злочинами митними засобами [53, с. 55].

С. Т. Алібеков стверджує, що завдання ВМО полягає у підвищенні ефективності діяльності митних адміністрацій через просування міжнародних митних стандартів [3, с. 52].

Своєю чергою, О. В. Гребенніков розглядає основні завдання ВМО в одному переліку з її функціями [35, с. 9], а В. В. Мицик прямо зауважує, що основні завдання ВМО визначено у ст. III Конвенції про створення РМС [115, с. 64] тощо.

На нашу думку, наведені вище погляди дослідників діяльності РМС щодо поставлених перед організацією першочергових завдань можна вважати дискусійними, оскільки вони не враховують положень Преамбули Конвенції про створення РМС, а в окремих з них ототожнюються завдання організації з її функціями.

Тому з урахуванням вищевикладеного ми вважаємо, що першочергові завдання РМС, які конкретизують її мету і до виконання яких має прагнути організація, полягають у такому.

1. Забезпечення якомога вищого рівня узгодженості й одноманітності митних систем її членів.

2. Поглиблення вивчення проблем, що виникають у ході розвитку і поліпшення митної техніки і митного законодавства.

При цьому в тексті Преамбули Конвенції про створення РМС звертається увага на те, що досягнення організацією визначеної мети, тобто сприяння співробітництву між урядами її членів з визначених вище питань (завдань), має здійснюватись не лише в інтересах її членів, але й, зокрема: «в інтересах міжнародної торгівлі, з урахуванням економічних та технічних чинників, пов'язаних із цим» [321].

Отже, такі першочергові (статутні) завдання РМС мають загальний характер, зумовлені її метою і безпосередньо підпорядковані їй. Як і мета організації, вони мають досить перспективний, стабільний і постійний характер, підпорядковують собі її функції [252, с. 59].

Водночас закріплені Преамбулою Конвенції про створення РМС завдання РМС не вичерпують їх повного переліку, поступове розширення якого відбувається за рахунок різних чинників. Наприклад, за рахунок появи завдань, які на момент

прийняття Статуту ВМО не сприймалися важливими або були нереальними (використання програм електронного навчання та електронних систем обміну даними, забезпечення діяльності регіональних навчальних центрів), завдань, постановка яких обумовлюється необхідністю реагування РМС на загострення різних глобальних проблем людства (подолання економічної відсталості у світі, зростання тероризму, визначення ролі митниці у наданні допомоги під час ліквідації наслідків стихійних лих), або утилітарних завдань, що постають перед РМС під час її функціонування (пошуку спонсорів (донорів) для фінансування реалізації ініціатив організації в країнах, що розвиваються).

Офіційне затвердження нових завдань РМС (як у цілому для організації, так і для окремих її органів) відбувається шляхом прийняття правових актів її Радою. Добре відомими прикладами таких актів є Резолюція щодо ролі митниці у наданні допомоги під час ліквідації наслідків стихійних лих 2011 р., Резолюція про роль митниці у XXI ст. 2008 р., Оттавська декларація 1987 р. тощо.

Так, наприклад, на виконання Резолюції про роль митниці у XXI ст. 2008 р. перед РМС було поставлено завдання розробити в найближчій перспективі нову стратегію, яка передбачала б:

– представництво позиції митного співтовариства на найвищому рівні, зміцнення взаємовигідного співробітництва з іншими міжнародними організаціями як у політичній, так і в технічній сферах (наприклад, зі Світовою організацією торгівлі, ООН і її спеціалізованими установами, Міжнародною морською організацією, Світовим банком і Міжнародним валютним фондом) з метою зміцнення позиції митних адміністрацій і підвищення значущості ініціатив, що висуваються ВМО;

– розвиток ініціативи сприяння ефективному функціонуванню систем торгівлі, спрощення принципів міжнародних торгових відносин, забезпечення достатнього рівня безпеки державного кордону;

- зміну позиції Секретаріату ВМО у контексті сприяння митним адміністраціям держав-членів;

- забезпечення стабільного інституціонального розвитку митних адміністрацій [249].

Завдання РМС опосередковуються її функціями, тобто, як наголошував В. Моравецький, процесами діяльності організації, спрямованими на виконання її завдань. Завдання є зразком, а функція має характер поступового досягнення зразка; якщо завдання визначає те, чого організація повинна досягнути, то функція визначає, як організація діє, для того щоб досягти бажаного перетворення сфери [130, с. 88].

Отже, з метою виконання спільних для членів організації завдань РМС наділена такими функціями:

- вивчення всіх питань, що стосуються митного співробітництва, якому договірні сторони погодилися сприяти згідно з основними цілями Конвенції;

- вивчення технічних аспектів митних систем, так само, як і пов'язаних з ними економічних чинників, з метою пропонування членам РМС практичних засобів досягнення якомога вищого рівня узгодженості та однаковості;

- підготовка проектів конвенцій і поправок до них, а також внесення рекомендацій щодо їх прийняття зацікавленими урядами;

- розробка рекомендацій, що забезпечують однакове тлумачення і застосування конвенцій, укладених як у результаті роботи РМС, так і конвенцій, що стосуються номенклатури для класифікації товарів у митних тарифах і оцінки товарів у митних цілях, підготовлених Групою з вивчення можливості створення Європейського митного союзу, а також здійснення із цією метою функцій, які йому можуть бути прямо приписані цими конвенціями відповідно до їх положень;

- розробка примирливих рекомендацій для вирішення спорів щодо тлумачення і застосування конвенцій, згаданих вище, відповідно до положень цих

конвенцій; сторони спору можуть заздалегідь домовитися вважати для себе рекомендації Ради обов'язковими;

– забезпечення поширення інформації, що стосується митного регулювання і процедур;

– подання зацікавленим урядам за своєю ініціативою або на їхнє прохання інформації або порад щодо митних справ згідно з основними цілями Конвенції і прийняття у зв'язку із цим рекомендацій;

– співробітництво з іншими міжурядовими організаціями з питань, що входять до компетенції РМС [171, с. 225].

Ознайомлення із закріпленим у ст. III Конвенції про створення РМС переліком функцій РМС дає змогу зробити висновок, що від самого початку діяльності організації він не був вичерпним та залишається таким донині.

Таким чином, для досягнення мети створення організації та виконання актуальних на певному етапі її діяльності завдань РМС проводить активну роботу в напрямі творення міжнародного митного права, що безпосередньо і впливає з її функцій.

У повсякденній діяльності така робота проявляється у підготовці проектів конвенцій і поправок до них, а також у розробці та прийнятті рекомендацій, декларацій і резолюцій. За допомогою останніх забезпечується однакове тлумачення і застосування як конвенцій, укладених за результатами роботи РМС, так і тих, що передані їй для адміністрування іншими міжнародними організаціями, розробка примирливих рекомендацій для вирішення спорів щодо тлумачення і застосування згаданих вище конвенцій, поширення інформації, що стосується митного регулювання і процедур, подання зацікавленим урядам за своєю ініціативою або на їхнє прохання інформації або порад щодо митних справ згідно з основними цілями Статуту ВМО, визначення актуальних напрямів міжнародного митного співробітництва та перспектив правотворчої діяльності у галузі міжнародного митного права тощо.

Водночас, незважаючи на вагому роль рекомендацій, декларацій і резолюцій у розвитку міжнародного митного співробітництва та подальшого становлення загального міжнародного митного права, основна увага вчених різних країн приділяється саме конвенціям РМС і результатам їх здійснення на внутрішньодержавному рівні.

Звичайно, не всі розроблені організацією міжнародні конвенції привертають однаковий інтерес з боку зацікавлених в їх дослідженні осіб. Деякі з них так і не набули чинності, а інші було вдосконалено у нових редакціях або скасовано міжнародними конвенціями, розробленими за підсумками прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного митного права. Тому в науковій і навчальній літературі найчастіше трапляються згадування про Міжнародну конвенцію про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р., Міжнародну конвенцію про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14 червня 1983 р., Міжнародну конвенцію про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р., Міжнародну конвенцію про взаємну адміністративну допомогу для запобігання, розслідування та покарання за митні правопорушення від 9 червня 1977 р., Міжнародну конвенцію про взаємну адміністративну допомогу у митних справах від 27 червня 2003 р. (ще не набула чинності).

Узагальнивши їх зміст, можна визначити такі прояви договірної правотворчої діяльності РМС.

По-перше, вона може виступати розробником проектів текстів міжнародних митних конвенцій, а також автором поправок до них. Доцільність здійснення цієї діяльності саме в межах РМС порівняно з такими відомими міжнародному праву організаційно-правовими формами підготовки узгодженого тексту договору та поправок до нього, як міждержавні дипломатичні канали та міжнародні конференції не викликає сумніву. Адже РМС за рахунок постійного вивчення різноманітних питань, що стосуються митного співробітництва, краще зорієнтована в потребах договірної врегулювання міжнародних митних і пов'язаних з ними відносин.

Сприяють цій діяльності також консультації між договірними сторонами Конвенції про створення РМС, що можуть проводитись ними в рамках її роботи. Адже завдяки їм вдається конкретизувати сферу дії майбутнього міжнародного митного договору, визначити недієві або малоефективні правила поведінки чинних міжнародних митних договорів, виявити загальні потреби учасників договірного процесу у здійсненні правового регулювання актуальних для них міжнародних відносин і вчасно розпочати правотворчу діяльність у потрібному напрямі міжнародного митного співробітництва.

По-друге, РМС може виступити з договірною ініціативою, спрямованою на розробку та укладення певної міжнародної митної конвенції, і скликати із цією метою у подальшому міжнародну конференцію зацікавлених учасників міжнародних митних відносин.

По-третє, може виконати роль такої міжнародної конференції, забезпечивши узгодження тексту нової міжнародної митної конвенції або поправок до чинної конвенції та їх прийняття в одному зі своїх органів.

По-четверте, після укладення міжнародної митної конвенції може виконувати функції контролюючої інстанції, розробляти примирливі рекомендації для вирішення спорів щодо тлумачення і застосування конвенції, а також функції депозитарія.

По-п'яте, РМС наділена повноваженнями в галузі інтерпретації міжнародних митних конвенцій, як укладених за результатами її роботи, так і міжнародних митних договорів, переданих під її адміністрування, а також розробки рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності їх застосування на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях.

При цьому важливо наголосити на тому, що наведений вище перелік проявів договірної правотворчої діяльності РМС не є вичерпним і може бути доповнений іншими її видами. Так, в окремих випадках РМС може долучатися до розробки та укладення міжнародних договорів як їхня сторона. Прикладами таких договорів є

більше сотні меморандумів про взаєморозуміння (англ. Memorandum of Understanding) та угод про співробітництво, укладених з іншими міжнародними урядовими і неурядовими організаціями та митними адміністраціями її членів [369].

Відповідне право РМС реалізує в межах визначеної для неї її державами-засновницями у ст. II Додатка «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» до Конвенції про створення РМС 1950 р. договірної правоздатності. Згідно з положеннями указаної вище статті, Генеральний секретар наділяється правом діяти від імені Ради у наступних сферах: набувати і відчужувати нерухоме і рухоме майно; укладати угоди; порушувати переслідування.

Крім цього, у ст. X згаданого вище Додатка також зазначено, що Рада може укладати з будь-якими Договірними сторонами або з Договірною стороною Конвенції про створення РМС 1950 р. додаткові угоди, які конкретизують положення цього Додатка настільки, наскільки Договірні сторони або Договірна сторона в цьому зацікавлені [321].

Наголосимо, що у випадку з правом Ради укладати з Договірними сторонами Конвенції про створення РМС додаткові угоди, чітко не визначено про які саме угоди йдеться, так само, як і не вказується яким правом регулюються відносини, з приводу яких укладаються такі угоди.

Спираючись на практику діяльності РМС можна ствердно сказати, що це можуть бути як міжнародні договори, укладення та виконання яких здійснюється на підставі міжнародного публічного права, так і угоди, що підпадають під правове регулювання міжнародного приватного права.

Професор Т. Л. Сироїд, наприклад, до переліку найбільш поширених підстав укладання міжнародними міжурядовими організаціями міжнародних договорів включає такі з них: вирішення питань, пов'язаних із розташуванням та правовим статусом штаб-квартири міжнародної організації та її представництв на територіях її держав-членів; розміщення та функціонування представництв держав при міжнародних організаціях; розвиток напрямів співробітництва згідно зі статутними

цілями міжнародних міждержавних організацій; вирішення питань надання технічної допомоги; питання правонаступництва; надання та користування міжнародними організаціями та їх посадовими особами привілеїв та імунітетів; притягнення до міжнародно-правової відповідальності тощо [243, с. 302].

Зауважимо, що наведений вище перелік не є вичерпним і може бути розширено за рахунок й інших підстав.

Стосовно РМС, то ще одним підтвердженням наявності у цієї міжнародної організації правоздатності у сфері приватно-правових відносин можна вважати такі положення ст. IX «Вирішення спорів» Додатка «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» до Конвенції про створення РМС: «Рада забезпечує відповідні способи вирішення: а) спорів, що виникають з угод, або інших спорів приватного характеру, стороною в яких є Рада; б) спорів, в які втягнута будь-яка посадова особа Ради, що користується в силу свого посадового становища імунітетом, у випадку, якщо імунітет не було знято згідно з положеннями розділів 19 і 21» [321].

В цілому, завершуючи характеристику договірної правоздатності РМС, окрему увагу пропонується зосередити на назві статті II Додатка «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» до Конвенції про створення РМС 1950 р., розміщеної на офіційному сайті Верховної Ради України «zakon.rada.gov.ua» [75].

Зокрема, у перекладеній українською мовою версії цього міжнародного договору II стаття його Додатка має назву «Правосуб'єктність». Водночас, якщо звернутись до офіційного тексту цієї Конвенції, викладеного французькою мовою та розміщеного на офіційному сайті РМС, то можна побачити, що у його змісті відповідна стаття має назву «PERSONNALITE JURIDIQUE», яка у перекладі на українську мову називатиметься «ЮРИДИЧНА ОСОБА».

На думку автора, використання назви «Правосуб'єктність» не відповідає змісту цієї статті та є некоректним. Тому з метою правильного у подальшому трактування вітчизняними вченими положень ст. II «PERSONNALITE JURIDIQUE» Додатка «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» до Конвенції про створення

РМС, слід виправити у перекладі цієї Конвенції українською мовою, розміщеному на офіційному сайті Верховної Ради України, некоректну назву ст. II «Правосуб'єктність» на «ЮРИДИЧНА ОСОБА», яка більш точно характеризує зазначені у її змісті права РМС.

Відповідає рекомендована нами назва статті II «ЮРИДИЧНА ОСОБА» Додатка до Конвенції про створення РМС «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» і офіційному перекладу аналогічної за назвою та майже тотожною за змістом ст. 1 «ЮРИДИЧНА ОСОБА» Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р., що додатково підтверджує актуальність нашої пропозиції [72].

Важливо наголосити, що запропоноване вище уточнення назви ст. II Додатка до Конвенції про створення РМС «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради», сприятимуть більш точному проведенню доктринального розмежування правоздатності РМС як суб'єкта міжнародного права від її правоздатності як юридичної особи міжнародного приватного права, про яку також йде мова у тексті опрацьованої нами статті.

Також зауважимо, що правотворча діяльність РМС у галузі міжнародного митного права не обмежується роботою із загальними міжнародними митними конвенціями універсального характеру, меморандумами про взаєморозуміння та іншими видами двосторонніх угод про співробітництво.

Не менш важливою її складовою є розробка організацією рекомендацій, які залежно від сфери регулювання диференційовано на такі види.

1. *Рекомендації щодо контролю протидії шахрайству* (16 рекомендацій).
2. *Рекомендації щодо інформаційних технологій* (10 рекомендацій).
3. *Рекомендації щодо спрощення процедур* (рекомендації, призначені сприяти співробітництву між митними адміністраціями, – 5 рекомендацій; рекомендації, призначені сприяти стандартизації практик, що стосуються безмитного ввезення або відшкодування чи звільнення від сплати мита, – 9

рекомендацій; рекомендації щодо транспорту, подорожей та туризму – 20 рекомендацій. Інші рекомендації – 10).

4. *Рекомендації щодо Гармонізованої системи* (14 рекомендацій) [371].

Ухвалювати рекомендації можна для досягнення різних цілей, наприклад: стандартизації практик держав-членів щодо зменшення розміру мита, звільнення від його сплати або повернення сплачених сум мита; розвитку співпраці між митними адміністраціями; гармонізації застосування інформаційних технологій; сприяння міжнародному переміщенню товарів, подорожам і туризму; скорочення кількості та гармонізації переліку митних документів, необхідних для виконання митних процедур; полегшення і прискорення виконання певних міжнародних конвенцій [156, с. 50].

Підкреслюючи важливість рекомендацій для внутрішньодержавного нормативно-правового регулювання митної діяльності та розвитку міжнародного митного співробітництва, Постійним технічним комітетом РМС, за результатами його 131/132 сесій, було прийнято рішення про те, що рекомендації, які розробляються з митних питань, мають відповідати таким вимогам.

По-перше, якщо документ містить більше однієї основної рекомендації, то кожна з них повинна визначатися окремим пунктом або починатися словами «радить», або бути викладена в додатку.

По-друге, за потреби в тексті Рекомендації мають зазначатися положення, на виконання яких приймається Рекомендація.

По-третє, якщо приймаються рекомендації, які стосуються одного питання, Рада ВМО у кожному такому випадку визначає, чи не буде нова рекомендація дублювати зміст попередньої версії.

По-четверте, на основі пропозицій, внесених відповідними комітетами, Рада ВМО приймає рішення про можливість збереження дії Рекомендації, якщо за тим же питанням була прийнята інша Рекомендація.

По-п'яте, умови застосування Рекомендації визначаються державою, митними або економічними союзами, які прийняли Рекомендацію до виконання, з урахуванням того, що зацікавлені сторони матимуть явні наміри щодо імплементації та застосування положень Рекомендації.

Держави, митні та економічні союзи не зобов'язані заявляти про прийняття рекомендації, якщо вони не мають наміру застосовувати її і виконувати її основні цілі. Якщо ж зацікавлена сторона має намір застосовувати положення рекомендації, то вона повинна повідомити про це Генерального Секретаря ВМО в письмовій формі, із зазначенням часу й умов виконання її положень [157, с. 263–264].

Так, прийняття Україною Рекомендації РМС від 30 червня 2007 р. щодо можливості набуття членства РМС митними та економічними союзами зумовило необхідність прийняття Закону України «Про прийняття Рекомендації Ради Митного Співробітництва стосовно внесення змін до Конвенції про створення Ради митного співробітництва» від 17 грудня 2009 р. з метою підготовки необхідних документів для повідомлення Генерального Секретаря РМС [222].

Крім рекомендацій, РМС ухвалює також декларації, юридична природа яких також є майже не дослідженою.

А. П. Мовчан, наприклад, зазначав, що в практиці ООН декларацією називається офіційний і урочистий акт, який є найбільш придатним, ніж резолюція або рекомендація, у тих випадках, коли проголошуються принципи важливого і постійного значення, як, наприклад, Декларація прав людини, і коли очікується максимальне виконання її положень. Щодо юридичного значення декларації, то ООН не намагалась у жодному документі його визначити. Є лише документ Секретаріату ООН, акцентує увагу вчений, в якому, зокрема, зазначається, що «декларація» або «рекомендація» приймаються резолюцією одного з органів ООН. Сама собою «декларація» не може стати обов'язковою для держав-членів у тому сенсі, в якому договір або конвенція обов'язкові для сторін, що їх підписали, лише через те, що вона названа «декларацією» [129, с. 148–149].

На нашу думку, наведене вище розуміння декларацій у діяльності ООН може бути використано і щодо декларацій, які приймає РМС. З огляду на це можна запропонувати розглядати декларації РМС політико-юридичними актами, які формулюють обумовлені й обговорені державами-членами загальні принципи і цілі організації спільної діяльності в певному напрямі міжнародного митного співробітництва. Закріплені в них положення не мають юридично обов'язкової сили.

За час існування організації було прийнято 13 декларацій, в яких було заявлено про наміри РМС здійснювати в межах своєї компетенції заходи у сфері регулювання гармонізації і стандартизації митного права, технічної допомоги, використання новітніх технологічних досягнень. Окремі декларації містять заяви про намір РМС спрямовувати діяльність на протидію митним правопорушенням, організованій злочинності, тероризму, порушенням прав інтелектуальної власності тощо [333].

Що ж стосується резолюцій РМС, то вони являють собою рішення, прийняті її Радою або Політичною комісією, з актуальних питань міжнародного митного співробітництва, програмних положень розвитку самої організації, перспективних напрямів діяльності митних адміністрацій держав і ефективності здійснення процедур митними органами.

Як і у випадку з деклараціями, резолюції РМС мають характер рекомендацій і не є обов'язковими для її членів. Однак держави – члени РМС можуть в односторонньому порядку визнавати її резолюції обов'язковими.

Станом на 2020 р. РМС було прийнято 18 резолюцій, серед яких найбільш відомою є Резолюція про Рамкові стандарти безпеки та сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р., в редакції 2018 р. [397; 301; 302].

Підсумовуючи характеристику ролі РМС у творенні міжнародного митного права, слід також зазначити, що певним чином на здійснення організацією правотворчої діяльності впливають також Правила процедури її робочих органів.

Вони являють собою узгоджені державами-членами загальнообов'язкові правила поведінки, які регулюють відносини в рамках організації, спрямовані на здійснення її статутних функцій і підвищення ефективності її діяльності.

Правила процедури є процесуальними нормами міжнародного права, які мають організаційний характер і затверджуються рішенням Ради РМС. Для деяких робочих органів організації правила процедури є частиною об'єднаного документа (наприклад, правила процедури Ради містять положення про діяльність Політичної комісії, Постійного технічного комітету та Секретаріату). Правилами регламентуються функції органу, порядок формування його персонального складу, порядок, черговість і місце проведення засідань, процедура прийняття рішень, обрання і функції головуєчого. Крім цього, вони визначають особливості підбиття підсумків засідань, порядок взаємодії між офіційними особами та секретаріатом, компетенцію членів органу та осіб, що мають статус спостерігачів.

Таким чином, як для подальшого формування загального міжнародного митного права, так і для функціонування національних митних відомств і здійснення внутрішньодержавного нормативно-правового регулювання митних відносин правотворча діяльність РМС і надалі матиме важливе значення.

При цьому вкрай важливо те, щоб держави у цій діяльності докладали максимальних зусиль для узгодженого і рівномірного впровадження в життя принципів, норм і стандартів у галузі митної справи, що розробляються РМС та іншими міжнародними організаціями, незалежно від зовнішньої форми їх вираження, а саме: конвенції, рекомендації, декларації, резолюції тощо.

Висновки до Розділу 3

Під правотворчою діяльністю в міжнародних митних відносинах слід розуміти процес створення їх учасниками нових, зміни чинних або ж скасування застарілих принципів, норм і стандартів міжнародного митного права,

здійснюваний з метою задоволення як їхніх індивідуальних, так і спільних потреб та інтересів з урахуванням загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Правотворча діяльність у міжнародних митних відносинах має погоджувальний, координаційний характер. Її учасниками а ріорі можуть бути всі суб'єкти міжнародного митного права. Однак найчастіше ними є держави та міжнародні міжурядові організації.

Правотворча діяльність може мати різну кількість стадій, основними серед яких є: стадія правотворчої ініціативи, яка полягає у вивченні актуальних для учасників міжнародних митних відносин потреб та інтересів і пізнанні тих міжнародних митних відносин, що потребують правового врегулювання; стадія розробки нових, внесення змін до чинних або скасування застарілих принципів, норм і стандартів міжнародного митного права; стадія аналізу результатів визнання суб'єктами міжнародного митного права розроблених уперше або змінених правил (моделей) поведінки та ефективності їх реалізації на практиці.

Результати правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах юридично закріплюються у міжнародних договорах, міжнародних звичаях, актах міжнародних міжурядових організацій і міжнародних конференцій, доктринах найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй, а також у будь-яких інших, визначених суб'єктами правотворчого процесу, формах зовнішнього вираження приписів міжнародного митного права.

Залежно від обраних класифікаційних критеріїв правотворча діяльність у міжнародних митних відносинах може бути диференційована за різними видами. Так, залежно від кількості учасників правотворчої діяльності її можна класифікувати на: індивідуальну, двосторонню; багатосторонню. За результатами проведеного аналізу правотворчої діяльності: ефективна; малоефективна; неефективна. Залежно від виду суб'єкта здійснення правотворчої діяльності остання буває таких видів: правотворча діяльність держав; правотворча діяльність

міжнародних організацій; правотворча діяльність найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй тощо.

Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права є одним із видів правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах. Її характерною ознакою є частковий, предметно визначений характер. На практиці це означає, що формування загального міжнародного митного права відбувається поступово, шляхом як опрацювання чинних правил поведінки з найбільш актуальних для міжнародного співтовариства тем у галузі міжнародних митних відносин, так і розробки нових моделей поведінки у цій царині.

Протягом ХХ ст. діяльність з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права здійснювалась переважно з таких актуальних для міжнародного співтовариства тем, як спрощення та гармонізація митних процедур, гармонізація системи опису та кодування товарів, тимчасове ввезення, правила походження, митна вартість, взаємна адміністративна допомога для запобігання, розслідування та покарання за митні правопорушення тощо.

Участь у діяльності з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права поряд із державами та міжнародними організаціями можуть брати й інші його суб'єкти, а також окремі вчені та науково-дослідні установи. Незалежно від кількісного і представницького складу учасників кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права може мати тільки офіційний характер.

Основна підсумкова форма юридичного закріплення результатів кодифікації та прогресивного розвитку загального міжнародного митного права – міжнародні митні договори (конвенції) регіонального і універсального характеру, під якими можна розуміти укладені у письмовій формі багатосторонні угоди, що стосуються загальних принципів і норм міжнародного митного права або присвячені питанням, що становлять інтерес для суб'єктів міжнародного митного права у цілому [170, с. 330].

Поряд із універсальними та регіональними міжнародними митними конвенціями результати кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного митного права можуть також закріплюватись у формі різноманітних актів «м'якого права», найвідомішими серед яких є резолюції, рекомендації і декларації міжнародних організацій та заключні акти міжнародних конференцій.

Залежно від виду суб'єктів правотворчої діяльності кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права може бути класифікована на доктринальну, міждержавну та здійснювану міжнародними організаціями або одним з їх органів.

На сучасному етапі розвитку міжнародних митних відносин міжнародним організаціям належить центральна роль у творенні міжнародного митного права.

Здебільшого ними є міжнародні організації системи ООН, зокрема Всесвітній поштовий союз, Європейська економічна комісія ООН, Конференція ООН з торгівлі та розвитку, Міжнародна морська організація, Міжнародна організація цивільної авіації. Крім цього, значний обсяг роботи в цьому напрямі виконують Світова організація торгівлі, ІНТЕРПОЛ, Європейський Союз, Міжнародний союз з публікації митних тарифів та багато інших як міжнародних міжурядових, так і міжнародних неурядових організацій. Серед останніх найбільш активними є Міжнародна асоціація повітряного транспорту, Міжнародний союз автомобільного транспорту, Міжнародна торгова палата і багато інших.

Водночас з-поміж значної кількості міжнародних організацій, залучених до правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах, головна роль у творенні загального міжнародного митного права належить Раді митного співробітництва (Всесвітня митна організація).

Правотворча діяльність РМС полягає у підготовці проектів міжнародних митних конвенцій і поправок до них, а також у розробці та прийнятті рекомендацій, декларацій і резолюцій.

У межах правотворчого процесу, спрямованого на розробку проектів загальних міжнародних митних договорів універсального характеру або внесення до них змін, РМС може:

1) виступити розробником проектів текстів міжнародних митних конвенцій, а також автором поправок до них;

2) виступити з договірною ініціативою, спрямованою на розробку та укладення певної міжнародної митної конвенції, і скликати із цією метою у подальшому міжнародну конференцію зацікавлених учасників міжнародних митних відносин;

3) виконати роль такої міжнародної конференції, забезпечивши узгодження тексту нової міжнародної митної конвенції або поправок до чинної конвенції та їх прийняття в одному зі своїх органів;

4) після укладення міжнародної митної конвенції виконувати функції контролюючої інстанції, розробляти примирливі рекомендації для вирішення спорів щодо тлумачення і застосування конвенції, а також функції депозитарія;

5) здійснювати інтерпретацію міжнародних митних конвенцій, як укладених за результатами її роботи, так і міжнародних митних договорів, переданих під її адміністрування, а також розробляти рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності їх застосування на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях.

Крім цього, в окремих випадках РМС може долучатися до розробки та укладення міжнародних договорів як їхня сторона. Це право міжнародної організації безпосередньо витікає з положень II, IX і X статей Додатка «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» до Конвенції про створення РМС 1950 р. Відповідно до їх положень Генеральний секретар РМС може від імені організації укладати угоди, що підпадають під правове регулювання як міжнародного публічного права, так і міжнародного приватного права.

З метою здійснення більш точної доктринальної інтерпретації положень ст. II «PERSONNALITE JURIDIQUE» Додатка до Конвенції про створення РМС

«Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» 1950 р., пропонується назву статті II «Правосуб'єктність» Додатка «Правоздатність, привілеї та імунітети Ради» до Конвенції про створення РМС 1950 р., розміщеної на офіційному сайті Верховної Ради України українською мовою, змінити на назву «ЮРИДИЧНА ОСОБА», яка більш точно характеризує зазначені у її змісті права РМС.

За допомогою ухвалених РМС рекомендацій, декларацій і резолюцій забезпечується: однакове тлумачення і застосування як конвенцій, укладених за результатами її роботи, так і тих, що передані їй для адміністрування іншими міжнародними організаціями; розробка примирливих рекомендацій для вирішення спорів щодо тлумачення і застосування згаданих вище конвенцій; подання зацікавленим урядам за своєю ініціативою або на їхнє прохання інформації або порад щодо митних справ згідно з основними цілями Конвенції про РМС співробітництва; поширення інформації, що стосується митного регулювання і процедур; визначення актуальних напрямів міжнародного митного співробітництва та перспектив правотворчої діяльності в міжнародних митних відносинах тощо [172, с. 253].

Мета РМС визначає бажаний (необхідний) результат, на досягнення якого має бути спрямована діяльність організації, та полягає у сприянні співробітництву між урядами її членів.

Досягнення поставленої мети РМС зумовлює необхідність виконання спільних для її членів завдань, що конкретизують мету і до виконання яких має прагнути організація, а саме:

- 1) забезпечення якомога вищого рівня узгодженості й одноманітності митних систем її членів;
- 2) поглиблення вивчення проблем, що виникають у ході розвитку і поліпшення митної техніки і митного законодавства.

Передбачені Преамбулою Конвенції про створення РМС завдання Ради митного співробітництва (Всесвітньої митної організації) не вичерпують їх повного

переліку, поступове розширення якого відбувається через прийняття правових актів її Радою. Завдання РМС (ВМО) підпорядковують собі її функції. Останні, визначають способи виконання її завдань та досягнення її мети. Закріплений у ст. III Статуту ВМО перелік функцій міжнародної організації пропонується розглядати як невичерпний.

РОЗДІЛ 4

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА

4.1. Інтерпретація терміна «імплементация» в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права

Питання реального втілення в життя правил поведінки міжнародного права або їх імплементации, реалізації, здійснення, виконання, використання дотримання і застосування є одними з наактуальніших і водночас найбільш дискусійних питань науки міжнародного права. Вчені різних країн неодноразово наголошували на важливості їх вивчення та вирішення як для теорії, так і для практики правового регулювання міжнародних і внутрішньодержавних відносин.

А. С. Гавердовський, наприклад, із цього приводу зазначав, що поряд із системою міжнародної правотворчості обов'язково має існувати і реально існує система здійснення норм міжнародного права. Це аксіома, оскільки правові конструкції, що не реалізуються, є юридичною фікцією [31, с. 94].

І. І. Лукашук стверджував, що тривалий час увага доктрини була зосереджена на правотворчості. Тому проблематика здійснення права залишалась поза увагою вчених. Водночас нині здійснення, імплементация міжнародно-правових норм набувають першочергового значення. Від цього вирішальною мірою залежить ефективність міжнародного права. Тому не можна не схвалювати праці, які розглядають це право в процесі його функціонування, в його взаємодії з навколишнім соціальним середовищем [97, с. 202].

На думку Т. О. Елаєса, будь-яке право, як внутрішнє, так і міжнародне, досягає своєї мети тільки після імплементации [338, с. 382].

Проте, незважаючи на досягнуте порозуміння щодо потреби вивчення та вирішення теоретичних і практичних питань здійснення міжнародного права,

доводиться констатувати, що у доктрині міжнародного права донині не вироблено узгодженого підходу до виконання поставлених завдань.

Про це свідчить і проведений огляд досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблематики. Спираючись на його результати можна дійти висновку, що українські та зарубіжні науковці активно послуговуються у власних дослідженнях терміном «імплементация», який згадується у текстах переважної більшості міжнародних договорів і актів міжнародних організацій. Однак вкрай рідко вони роблять це, не ототожнюючи його з іншими термінами, серед яких: «адаптація», «апроксимація», «виконання», «використання», «гармонізація», «дотримання», «застосування», «здійснення», «реалізація», «рецепція», «трансформація» тощо. Усталеним для багатьох учених з України та зарубіжних країн є також використання терміна «імплементация» у словосполученнях «національна імплементация», «національно-правова імплементация», «внутрішньоправова імплементация» або «імплементация норм міжнародного права у внутрішнє право України».

Наголосимо, що наведені вище варіанти можливого розуміння терміна «імплементация» мають похідний характер і були напрацьовані вченими здебільшого в межах здійснюваних ними галузевих досліджень у сфері взаємодії (або співвідношення) міжнародного права з внутрішньодержавним правом України або інших держав. Вони не використовуються для пояснення поняття «імплементация» в офіційних текстах міжнародних договорів і актів міжнародних організацій і не отримали загального визнання на рівні міжнародно-правової доктрини.

З огляду на це та спираючись на вимогу щодо однозначності юридичної термінології, спробуємо з'ясувати первинне, міжнародно-правове значення терміна «імплементация». Для цього проаналізуємо детальніше сформовані доктринальні підходи до його інтерпретації, а також звернемося до енциклопедичної літератури для ознайомлення з його етимологією та можливими значеннями.

Важливо зазначити, що в сучасній українській доктрині міжнародного права самостійних комплексних теоретичних досліджень поняття «імплементация» немає. Водночас його активно використовують уже не одне десятиліття у навчальній (підручниках і навчальних посібниках) і науковій (магістерських роботах, наукових статтях, монографіях і дисертаціях) літературі з міжнародного права та різних внутрішньодержавних галузевих правових наук.

Окремі автори таких праць вважають, що термін «імплементация» почав використовуватись науковцями та практиками з кінця 1990-х рр., коли постала необхідність вирішення питання щодо реалізації Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань. На їхнє переконання, поняття імплементация (англ. *implementation*, від лат. *impleo* – «здійснення, впровадження у життя») полягає у фактичній реалізації державою міжнародних обов'язків на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України [87, с. 133–134].

Насправді це слово почали використовувати у текстах міжнародних договорів і актів міжнародних організацій, отже, і в наукових працях на декілька десятиліть раніше. Переконатися в цьому можна, ознайомившись із ч. 3 ст. 4 Митної конвенції щодо книжок АТА на тимчасове ввезення товарів від 6 грудня 1961 р. (Конвенція АТА) [327], ст. 16 Митної конвенції про контейнери від 2 грудня 1972 р. [330], а також опублікованою у 1980 р. монографією А. С. Гавердовського «Імплементация норм международного права».

На сторінках останньої її автор із цього приводу зазначав, що на термін «імплементация» можна натрапити в численних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та її органів. Він міцно ввійшов у науковий обіг, про що свідчить широка практика його використання в працях радянських юристів-міжнародників Р. Л. Боброва, Н. В. Захарової, Л. Н. Галенської, Л. Х. Мінгазова, Г. І. Тункіна та ін. Щодо інтерпретації самого терміна в контексті міжнародного права, то

А. С. Гавердовський дійшов висновку, що імплементація норм міжнародного права – цілеспрямована організаційно-правова діяльність держав, що здійснюється індивідуально, колективно чи в рамках міжнародних організацій для своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань [31, с. 49–50, 62.].

Використовують термін «імплементація» у наукових працях і сучасні українські юристи-міжнародники.

В. Г. Буткевич, наприклад, критично ставиться до його появи у вітчизняній науці та вважає, що правильніше використовувати із цією метою поняття «реалізація норм міжнародного права» [21, с. 430].

Про отримання терміном «імплементація» визнання в науковій доктрині для позначення реалізації норм міжнародного права через норми внутрішньодержавних правових систем зазначає М. Антонович. Можна говорити про імплементацію міжнародно-правових норм на національному рівні в цілому, на противагу міжнародному рівневі, адже імплементація в широкому розумінні цього терміна може відбуватись і на міжнародному рівні через застосування норм міжнародного права міжнародними органами. Насамкінець, зосередившись на проблемі імплементації міжнародних договорів у національні правові системи, вчена стверджує, що реалізація норм міжнародного права в національних правових системах здійснюється через їх імплементацію [5, с. 61, 64–65].

Розглядати імплементацію як реалізацію, здійснення міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм, спрямоване насамперед на виконання міжнародно-правових норм, а також створення на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для цього, пропонує А. І. Дмитрієв [45, с. 135].

У схожий спосіб трактує термін «імплементація» (лат. *imleo* – «наповнюю, здійснюю») і О. М. Шемякін. На думку вченого, він означає застосування міжнародних і внутрішніх норм права для виконання міжнародних зобов'язань, а

також створення для цього на міжнародному і внутрішньо-правовому рівні відповідних механізмів [279, с. 362].

В. В. Мицик висловлює власне бачення співвідношення термінів «імплементация» і «реалізація» у розділі «Реалізація норм міжнародного права» підручника «Міжнародне публічне право: основи теорії»: «Науковці по-різному ставляться до застосування такої термінології, проте здійснення чи реалізація є невід'ємними складовими процесу імплементации, про що свідчить поняття цього правового терміна. Імплементация включає здійснення міжнародно-правових норм на міжнародному рівні та забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань на національному рівні. ... Враховуючи подвійну функцію імплементации: здійснення міжнародно-правових норм на міжнародному рівні та забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань на національному рівні, остання є безпосереднім виявом процесу реалізації як засобу імплементации на національному рівні». В іншому розділі цієї ж праці, під назвою «Співвідношення та взаємодія міжнародного і внутрішньодержавного права», В. В. Мицик розглядає імплементацию разом із трансформацією та інкорпорацією як найбільш поширені форми залучення міжнародних норм у національні правопорядки [127, с. 264–265, 228].

Наголосимо, що звернення до терміна «імплементация» з метою пояснення процесу введення норм міжнародного права у внутрішнє право держав практикується також іншими представниками української науки міжнародного права, серед них: В. І. Акуленко [2, с. 458], В. В. Максимов [101, с. 526], Ю. М. Панфілова [147], В. М. Репецький [228, с. 102], В. М. Стещенко [247, с. 510, 513] та ін.

Аналогічна ситуація є і в доктрині адміністративного, зокрема митного, права України. Переконалися в цьому можна, ознайомившись із працями К. В. Бережної [10, с. 36–40], І. О. Бикова [12; 13, с. 124–127], С. В. Грищака [37, с. 273–277], В. В. Прокопенка [226, с. 94–103], В. В. Філатова [261] та ін.

Своє закріплення зазначений вище підхід до розуміння терміна «імплементация» отримав і в енциклопедичній юридичній літературі.

Так, «Великий юридичний словник» містить таку інтерпретацію терміна «імплементация» (міжнародного права) (англ. *implementation*) – фактична реалізація міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні; здійснюється шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони та підзаконні акти [16, с. 242].

Відповідно до Популярної юридичної енциклопедії, термін «імплементация» (від лат. *implere* – «виконувати»; англ. *implementation*) має таке значення – встановлений державою порядок застосування норм міжнародного права на його території; один із можливих варіантів співвідношення міжнародного і конституційного права, значення якого дедалі зростає від впливу міжнародного права на внутрішню політику держав [206, с. 191].

Зазначимо, що в розумінні введення норм міжнародного права до національних правових систем та імплементации міжнародних договорів, актів міжнародних організацій і рішень міжнародних судових органів у національних правопорядках використовують термін «імплементация» не лише представники правової доктрини України.

Наприклад, питанню поняття і способи імплементации норм міжнародного права в національне право приділяє увагу в науковій статті Т. І. Курносова [84, с. 203–209].

Інший вчений із РФ В. І. Червонюк розпочинає опис особливостей імплементации рішень Європейського суду з прав людини у національне законодавство твердженням про те, що за наявної різноманітності поглядів на поняття «імплементация» (від англ. *implement* – «здійснювати», «забезпечувати виконання»; *implementation* – «здійснення», «виконання») в цілому його розуміння зводиться до фактичного забезпечення реалізації виконання міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, включаючи формально визначені

способи інкорпорування міжнародно-правових норм у національну правову систему [270, с. 76].

Нерідко в наукових працях учених із пострадянських республік можна потрапити на висловлювання такого характеру: «Кримінальне право Азербайджанської Республіки (АР) активно імплементувало у свої внутрішні норми міжнародні принципи миру та безпеки, протидії всім видам міжнародної транснаціональної злочинності та боротьби з нею» [6, с. 75].

Значну увагу дослідженню національної імплементації правил міжнародного права приділяють також вчені з інших зарубіжних країн.

Так, Г. К. Джейкобсон та Е. Б. Вайс вважають, що імплементація належить до заходів, яких уживають держави для впровадження міжнародних угод до їх внутрішньої правової системи [353, с. 4].

Як акт про введення в дію норм міжнародного права в межах правового порядку держави, який здійснюють її компетентні органи, розглядає імплементацію Е. Бінейкер. Такі органи можуть бути частиною виконавчої, законодавчої чи судової гілок влади, а сама «імплементація», незважаючи на те, що вона розглядається як єдиний акт, може передбачати необхідність виконання на практиці протягом тривалого часу низки послідовних актів, уточнює автор [294, с. 15].

Про імплементацію міжнародних норм у межах національних систем пише у підручнику «Міжнародне право» А. Касейзі [306, с. 213–240]. Огляду національних викликів і можливостей імплементації Конвенції про біологічне різноманіття присвятили свою працю А. Чандра та А. Ідрісова [307, с. 3295–3316]. Імплементацію резолюцій щодо санкцій ООН у внутрішньому праві досліджували у своїх наукових працях В. Гоуллен-Деббас та інші науковці [340, с. 33–73].

Водночас не всі зарубіжні вчені розуміють імплементацію правил міжнародного права суто з позиції її здійснення на внутрішньодержавному рівні. Для деяких із них вона може здійснюватись і на міжнародному рівні, що відповідає широкому розумінню цього терміна.

Зокрема, через це автори книги «Joint Implementation to Curb Climate Change: Legal and Economic Aspects» поряд із терміном «імплементация» пропонують використовувати термін «спільна імплементация». На їхню думку, сформовану на основі аналізу міжнародного права з навколишнього середовища, резолюцій ООН та прийнятого цією організацією з метою сталого розвитку у XXI ст. плану дій «Agenda 21», термін «імплементация» означає введення або виконання положень відповідного документа або будь-які дії (рішення, захід, план, політика чи проект), прийняті відповідно до цього документа. Зі свого боку, значення терміна «спільна імплементация» полягає в тому, що дві або більше сторін діють разом і за згодою для виконання зобов'язання чи завдання; іншими словами, вони співпрацюють для виконання роботи. Якщо об'єктом імплементации є контракт чи договір, то об'єктом спільної імплементации, як правило, є зобов'язання, що випливає з цього документа, але це також може бути щось, що не є обов'язковим, наприклад дії, які сприяють реалізації об'єкта і мети документа [360, с. 3].

К. Раустіала та А.-М. Слаутер, зі свого боку, визначають імплементацию як процес виконання міжнародних зобов'язань [385, с. 539].

Зауважимо, що схоже визначення терміна «імплементация» можна натрапити у «Великому енциклопедичному юридичному словнику» за редакцією Ю. С. Шемшученка. Відповідно до нього, під поняттям «імплементация» (від лат. *implere* – «наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати») в міжнародному праві пропонується розуміти організаційно-правову діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань [23, с. 329].

Як «виконання, здійснення, впровадження у життя», тобто у широкому значенні, це слово інтерпретується в тлумачному словнику Вебстера, Оксфордському англо-російському словнику та багатьох інших енциклопедичних виданнях [415, с. 319; 375, с. 292].

Підсумовуючи загальну характеристику підходів до інтерпретації терміна «імплементация» в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права, можна дійти таких висновків.

По-перше, існування терміна «імплементация» визнається представниками міжнародної та внутрішньодержавної правової доктрини як України, так і інших країн. У науковий обіг цей термін потрапив у середині ХХ ст. із текстів міжнародних договорів та актів міжнародних організацій.

По-друге, зарубіжні вчені вживають його у вузькому та широкому значеннях. У першому випадку вони послуговуються цим поняттям у дослідженнях, присвячених аналізу результатів, процесу або перспектив здійснення державами міжнародно-правових зобов'язань, що походять із чинних для них міжнародних договорів, рішень міжнародних судових органів і визнаних актів міжнародних організацій, на національному рівні. Для переважної більшості з них «національна імплементация» потребує багато часу і зусиль різних органів державної влади. Оскільки такими органами насамперед є органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, то «національну імплементацию» представники зарубіжної правової доктрини часто досліджують комплексно, зосереджуючи увагу на законодавчій імплементации, імплементации, здійснюваній виконавчими органами та судовій імплементации. У широкому розумінні термін «імплементация» використовується у наукових працях з метою висвітлення діяльності держав та інших суб'єктів міжнародного права, пов'язаної з практичним здійсненням прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань, також на міжнародному рівні.

По-третє, українські правники, як і представники правової доктрини з більшості пострадянських республік, що проголосили свою незалежність після припинення існування СРСР, виробили власний підхід до інтерпретації терміна «імплементация». Його сутність така. Незважаючи на офіційне використання терміна «імплементация» у текстах міжнародних договорів та актів міжнародних організацій і, його визнання представниками правової доктрини зарубіжних країн,

вітчизняні науковці продовжують наполягати на використанні замість нього терміна «реалізація», оскільки він точніше відображає процес утілення в життя норм міжнародного права. Реалізацію норм міжнародного права на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях забезпечують спеціально створені для цього міжнародно-правовий та внутрішньодержавний механізми реалізації норм міжнародного права, які взаємопов'язані та доповнюють один одного.

При цьому вчені не відмовляються від використання терміна «імплементация» у власних наукових працях. Одні з них згадують його як синонім терміна «реалізація», віддаючи без будь-яких аргументів перевагу останньому. Інші, використовують виключно з метою пояснення процесу введення (входження) норм міжнародного права у правову систему їхньої країни. Треті послуговуються терміном «імплементация» без будь-яких пояснень його зв'язку з поняттям «реалізація», зазначаючи його дослівний переклад з латинської та/або англійської мов.

Важливо наголосити, що увага дослідників здебільшого зосереджується на обговоренні теорій введення норм міжнародного права до внутрішньодержавних правопорядків через так звану «законодавчу імплементацию», а також на теоретичній характеристиці запозичених із національної теорії держави та права та адаптованих під міжнародне право засобів і форм реалізації його норм.

З огляду на це практика здійснення норм міжнародного права органами виконавчої влади та національними судовими органами залишається донині майже не дослідженою.

Ще однією особливістю пострадянського підходу до інтерпретації терміна «імплементация» є його вживання суто щодо обов'язкових до виконання норм міжнародного права. Однак, крім таких норм, його правила поведінки можуть міститись і в принципах та стандартах міжнародного права, окремі види яких, як і норми актів м'якого права (soft law), можуть визначати бажану, а не обов'язкову для здійснення поведінку.

Також зауважимо, що науковці вкрай рідко комплексно досліджують реальні приклади втілення в життя правил поведінки міжнародного права на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях і аналізують переваги та недоліки такої діяльності. Ще рідше, за результатами вітчизняних досліджень, вчені виносять на обговорення конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення як міжнародного, так і внутрішньодержавного механізмів реалізації норм міжнародного права тощо.

З огляду на вищевикладене, з метою вироблення узгодженого підходу до інтерпретації терміна «імплементация» в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права сучасна парадигма його дослідження має ґрунтуватись на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) для уніфікації термінології, що використовується представниками української правничої науки у дослідженнях міжнародно-правових і національних аспектів упровадження в життя правил поведінки міжнародного права, пропонується замість терміна «реалізація» вживати термін «імплементация» та ввести в науковий обіг поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права»;

2) поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права» пропонується використовувати в такому значенні – це діяльність держав та інших суб'єктів міжнародного права, здійснювана з метою забезпечення своєчасного, всебічного та повного виконання прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань;

3) вживання поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права» можливе в загальному та спеціальному значеннях. У загальному значенні це доречно робити в ситуаціях, коли йдеться про характеристику вжитих заходів, про заходи, що вживаються або мають бути вжиті суб'єктами міжнародного права з метою впровадження в життя приписів принципів, норм і стандартів міжнародних договорів, актів міжнародних організацій чи рішень міжнародних судових органів

загалом як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівнях. У спеціальному значенні – якщо йдеться про здійснення принципів, норм і стандартів конкретно визначених міжнародних договорів, актів міжнародних організацій чи рішень міжнародних судових органів на міжнародному або на внутрішньодержавному рівнях. Зокрема, це може стосуватись: визначення та вжиття необхідних для цього міжнародно-правових або національних заходів; підбиття підсумків практичного здійснення такої діяльності або на міжнародному, або на внутрішньодержавному рівнях; внесення пропозицій з удосконалення зазначеної вище діяльності тощо;

4) ні міжнародного, ні внутрішньодержавного механізмів імплементації правил поведінки міжнародного права не існує. У кожному конкретному випадку суб'єкти міжнародного права самостійно визначають належні засоби міжнародно-правової імплементації, які у разі невідомості чи малої ефективності можуть удосконалюватись, доповнюватись або замінюватись іншими засобами. Процедура національної імплементації, якщо її порядок і конкретні засоби здійснення безпосередньо не передбачені міжнародним договором, актом міжнародної організації чи рішенням міжнародного судового органу, взагалі складно передбачити заздалегідь, оскільки її здійснення залежить від наявності різноманітних чинників, що впливають на остаточну волю певної держави;

5) термін «реалізація» пропонується використовувати лише у словосполученнях «реалізація принципу міжнародного права», «реалізація норми міжнародного права», «реалізація стандарту міжнародного права» для уточнення однозначно передбачених, бажаних або можливих форм утілення в життя приписів правил поведінки міжнародного права, визначених (форм) у його змісті або прямо не заборонених загально визначеними принципами та нормами міжнародного права. У разі неможливості реалізації правил поведінки міжнародного права у визначених для цього формах усунути наявні перешкоди або створити необхідні для цього

умови належить саме здійснюваній із цією метою імплементації правил поведінки міжнародного права.

4.2. Імплементація принципів, норм і стандартів міжнародного митного права: міжнародний і внутрішньодержавний рівні

В історії міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин неодноразово відбувались ситуації, коли ретельно опрацьовані та прийняті для досягнення чітко визначених мети і завдань правила поведінки міжнародного митного права виявлялись малоефективними або взагалі не придатними для цього. Здебільшого такі випадки виникали тоді, коли практичне здійснення визначених у принципах, нормах і стандартах чинних, новоприйнятих міжнародних договорів і актів міжнародних організацій правил поведінки потребувало вжиття від суб'єктів міжнародного митного права додаткових заходів на їх внутрішньому та/або міжнародному рівнях правового регулювання митних відносин. Рідше, коли згодом визначені у проекті або чинному міжнародному договорі чи акті міжнародної організації мета і/або окремі завдання не були досягнуті в цілому, були виконані лише частково або еволюціонували. Водночас, залишаючись актуальними для учасників міжнародних митних відносин, погоджені мета і/або завдання спонукали останніх продовжити необхідну для їх досягнення діяльність на міжнародному та/або внутрішньому рівнях правового регулювання митних відносин.

При цьому важливо зазначити, що єдиного для всіх, рекомендованого або імперативно визначеного переліку заходів імплементації правил поведінки міжнародного митного права, як і встановленого порядку їх здійснення, не існує. У кожному конкретному випадку здійснення правила поведінки міжнародного митного права, якщо конкретні умови та заходи для цього прямо не були передбачені у тексті міжнародного договору або акта міжнародної організації, залежить від зацікавленості та волевиявлення його суб'єктів. Такими суб'єктами

переважно виступають держави. Однак непоодинокими є випадки залучення до такої діяльності й інших суб'єктів міжнародного митного права, наприклад міжнародних організацій.

Важливо також наголосити на тому, що зазвичай імплементація правил поведінки міжнародного митного права не обмежується часовими межами, оскільки наперед неможливо передбачити всіх перешкод, що можуть виникнути в процесі їх упровадження в життя. Тому діяльність з імплементації правил поведінки міжнародного митного права може здійснюватися протягом досить тривалого періоду часу, який інколи може бути більшим за період часу, приділений розробці та прийняттю таких правил поведінки тощо.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати: як окремий вид діяльності суб'єктів міжнародного митного права імплементація його правил поведінки потребує комплексного теоретичного вивчення.

У доктрині міжнародного митного права, незважаючи на її важливість як для забезпечення своєчасного, всебічного та повного виконання прийнятих його суб'єктами відповідно до міжнародного права зобов'язань, так і для задоволення наявних у них потреб, дослідженню імплементації правил поведінки міжнародного митного права належної уваги не було приділено.

У зв'язку з цим спробуємо усунути цю прогалину та охарактеризуємо особливості імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях (у разі залучення інших суб'єктів на їх внутрішньому рівні).

У науковій та навчальній літературі з міжнародного публічного права проблематика безпосереднього застосування правил поведінки міжнародного права та забезпечення належних умов для цього висвітлюється із використанням понять «механізм імплементації норм міжнародного права» або «механізм реалізації норм міжнародного права».

А. С. Гавердовський із цього приводу зазначав, що механізм імплементації міжнародно-правових норм включає в себе певну сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному і національному рівнях з метою реалізації приписів норм міжнародного права. Юридична категорія «механізм» означає в цьому випадку тісний органічний взаємозв'язок правових (міжнародно-правових і національно-правових) та інституційних засобів, що застосовуються в процесі імплементації норм міжнародного права, уточнював учений.

У межах системи імплементації норм міжнародного права А. С. Гавердовський виокремлював дві підсистеми імплементації, які співвідносились із нею як частини та ціле: міжнародну та внутрішньодержавну. На його думку, функціонування цих підсистем забезпечують міжнародний організаційно-правовий і внутрішньодержавний організаційно-правовий механізми імплементації. Зі свого боку, міжнародний механізм імплементації норм міжнародного права становлять міжнародний правовий і міжнародний інституційний механізми імплементації норм міжнародного права, а внутрішньодержавний механізм імплементації норм міжнародного права – внутрішньодержавний правовий та внутрішньодержавний інституційний механізми імплементації норм міжнародного права. При цьому основна роль у реалізації норм міжнародного права належить національному механізму імплементації. Міжнародному ж механізму імплементації відводиться допоміжна роль [31, с. 92–97].

На відміну від монографії А. С. Гавердовського, у підручнику з міжнародного права за редакцією вчених із РФ Г. В. Ігнатенка та О. І. Тіунова, незважаючи на використане уточнення щодо тотожності слів «реалізація» та «імплементація», замість поняття «механізм імплементації міжнародно-правових норм» використовується поняття «механізм реалізації норм міжнародного права». Під цим поняттям автори пропонують розуміти сукупність нормативних та інституційних

(організаційно-правових) засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному і національному рівнях з метою реалізації норм. Зауважимо, що термін «механізм» активно використовується у тексті підручника у структурі й інших правових категорій. Зокрема, його можна побачити у таких поняттях: «міжнародний конвенційний механізм реалізації»; «міжнародний інституційний механізм реалізації»; «внутрішньодержавний нормативний механізм реалізації»; «внутрішньодержавний організаційно-правовий механізм реалізації міжнародного права». Однак, на відміну від А. С. Гавердовського, крім одного речення, автори підручника не пояснюють точного зв'язку між механізмом реалізації норм міжнародного права та іншими видами згадуваних ними механізмів реалізації, а саме: «Міжнародний механізм як комплекс засобів та інститутів, що використовуються державами для забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, складається з двох взаємопов'язаних компонентів: міжнародного правового (насамперед конвенційного) механізму і міжнародного організаційно-правового (інституційного) механізму» [111, с. 166–167].

У схожий спосіб послуговуються наведеною вище термінологію і представники української науки міжнародного права.

Так, В. Г. Буткевич вказує на існування двох механізмів реалізації, які взаємодіють і доповнюють один одного: а) міжнародно-правовий механізм реалізації; б) внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного права. У структурі міжнародно-правового механізму реалізації вчений розрізняє два основні компоненти: власне нормативно-правовий (або міжнародний конвенційний механізм реалізації), що полягає в юридичному забезпеченні реалізації норм міжнародного права, та інституційний компонент (або міжнародний інституційний механізм реалізації), головною функцією якого є сприяння такій реалізації. Щодо внутрішньодержавного (або національного) механізму реалізації норм міжнародного права, то його складовими елементами В. Г. Буткевич називає

національне нормативно-правове забезпечення та інституційний (організаційно-правовий) механізм [21, с. 435, 439].

Визнає існування міжнародно-правового механізму реалізації норм міжнародного права, складовими якого є міжнародний правовий (конвенційний) механізм і міжнародний організаційно-правовий (інституційний) механізм, як і внутрішньодержавного механізму реалізації норм міжнародного права, який складається з національно-правового забезпечення та інституційного (організаційно-правового) механізму, і В. В. Мицик. Слід також акцентувати увагу на тому, що поряд зі словом «реалізація» вчений також активно використовує термін «імплементация». Як приклад можна навести таку цитату з опублікованої В. В. Мициком праці: «За таких форм реалізації, як виконання і застосування, для своєчасного і повного здійснення міжнародних зобов'язань потрібні додаткові правові та організаційні заходи з боку держави, тобто заходи, сукупність яких забезпечується механізмом імплементации норм міжнародного права» [127, с. 270–274].

Узагальнюючи результати аналізу наукової і навчальної міжнародно-правової літератури з окресленої тематики, можна дійти висновку, що слово «механізм» активно використовується і є фактично усталеним для представників української доктрини міжнародного права. Вчені, здебільшого послуговуються цим словом у межах поняття «механізм реалізації норм міжнародного права» (рідше – «механізм імплементации норм міжнародного права») та пов'язаних з ним понять його складових елементів, пояснюючи процес практичного здійснення правил поведінки міжнародного права через сукупність або систему засобів (рідше – заходів), що використовуються із цією метою суб'єктами міжнародного права на міжнародному і національному рівнях правового регулювання.

Водночас обґрунтуванню теоретичної цінності цих понять, як і їх важливості для практики правового регулювання міжнародних і внутрішньодержавних відносин, учені належної уваги не приділяють. Натомість вони зосереджуються на

загальнотеоретичній характеристиці видів правових засобів, що можуть використовувати суб'єкти міжнародного права на міжнародному і національному рівнях правового регулювання, та практичних прикладах їх застосування, залишаючи поняття «механізм реалізації норм міжнародного права» та похідні від нього поняття без розгляду як несуттєві.

З огляду на це вважаємо за доцільне винести на обговорення українських юристів-міжнародників пропозицію щодо можливості відмовитись від використання в сучасній теорії міжнародного права запозиченого з наукових праць представників шкіл теорії держави та права і міжнародного права СРСР слова «механізм» та побудованих з його використанням понять, зокрема «механізм імплементації міжнародно-правових норм», «міжнародно-правовий механізм реалізації», «внутрішньодержавний механізм реалізації» тощо. Адже такі поняття не мають реального зв'язку із практикою правового регулювання міжнародних відносин, у наукових працях вони згадуються без належної аргументації та вкрай рідко визнаються актуальними для вивчення й обговорення, у навчальних виданнях їх найчастіше немає, а в разі наявності – пояснюються вченими неоднозначно і непослідовно. Не отримала визнання означена вище термінологія і в науковій та навчальній літературі представників західної доктрини міжнародного права.

Отже, виходячи з вищевикладеного, вважаємо більш правильним здійснювати правову характеристику імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права на міжнародному та/або внутрішньодержавному (у разі залучення інших суб'єктів, на їх внутрішньому рівні) рівнях правового регулювання, зосередившись на її реальних засобах і особливостях, а не на уявних механізмах.

Для цього залежно від кількості суб'єктів, що вживають заходи з імплементації правил поведінки міжнародного митного права, класифікуємо цю діяльність на два види: індивідуальну та спільну.

Важливо наголосити на тому, що індивідуальну діяльність з імплементації правил поведінки міжнародного митного права, незважаючи на те, що теоретики міжнародного публічного права розглядають її виключно як внутрішньодержавну, можуть здійснювати й інші його суб'єкти. Зокрема, проведений аналіз чинних загальних міжнародних митних договорів і актів Ради митного співробітництва (далі – РМС), а також укладених за її участі міжнародних договорів дає змогу дійти висновку, що такими суб'єктами поряд із державами можуть також бути: окремі митні території, які мають повну автономію у здійсненні зовнішньої торгівлі; митні союзи; економічні союзи; міжнародні організації [356; 359; 374; 421].

Одразу ж зауважимо, що отриманий за результатами проведеного аналізу перелік суб'єктів, здатних здійснювати індивідуальну діяльність з імплементації правил поведінки міжнародного митного права, не слід розглядати як вичерпний, адже з позиції природного права здійснювати таку діяльність можуть і будь-які інші зацікавлені в цьому учасники міжнародних митних відносин.

Якщо ж зосередитись на правовій природі зазначених у переліку суб'єктів, то можна припустити, що здійснювана представниками кожного з таких видів імплементація правил поведінки міжнародного митного права є неповторною і суттєво відрізняється від діяльності із цих же питань, однак виконуваної представниками інших видів його суб'єктів.

І, на перший погляд, це дійсно так. Адже кожен із цих видів має визначені спеціально для нього державами (для окремих митних територій – державами, що відповідають за здійснення їхніх дипломатичних зносин; для інших суб'єктів – державами-членами) мету і завдання діяльності, неповторний обсяг міжнародної правосуб'єктності, а інколи й різні види компетенції, які дають змогу одночасно брати участь у міжнародних митних відносинах як міждержавному об'єднанню, так і його державам-членам тощо.

Якщо ж не звертати увагу на окремі відмінності, які, до речі, характерні також для різних представників у межах одного виду учасників міжнародних митних

відносин (наприклад: в одних державах повноваження щодо ратифікації міжнародних договорів належать їх главам, а в інших – парламентам; в одних державах для належного виконання взятих на основі міжнародного договору зобов'язань достатніми будуть їх ратифікація та офіційне оприлюднення, а в інших – це стане можливим лише після прийняття спеціальних внутрішніх нормативно-правових актів, за допомогою яких правила поведінки міжнародного митного права будуть трансформовані у внутрішньодержавні правила поведінки тощо), то виявиться, що вживані ними заходи в цілому схожі між собою. Оскільки всі вони виконуються внутрішніми органами певних суб'єктів із чітко встановленою компетенцією. Їх реалізація спрямована на досягнення чітко визначеної мети або конкретних завдань. Без їх здійснення сумлінне виконання взятих певним учасником міжнародних митних відносин міжнародних зобов'язань або задоволення актуальних для нього потреб неможливі чи неефективні.

Тому ми вважаємо, що в доктрині міжнародного митного права давно слід визнати той факт, що індивідуальна імплементація його принципів, норм і стандартів наряду з внутрішньодержавним (національним) рівнем може відбуватись також і на внутрішньому рівні інших, здатних здійснювати таку діяльність учасників міжнародних митних відносин, зокрема, окремих митних територій, митних та економічних союзів і міжнародних організацій.

Зі свого боку, з урахуванням того, що єдиного для всіх суб'єктів міжнародного митного права переліку індивідуальних засобів імплементації не існує, охарактеризуємо найбільш відомий із них – правотворчу діяльність.

Для держав, окремих митних територій, митних та економічних союзів її здійснення можливе через прийняття нових актів внутрішнього законодавства (права, правової системи), внесення змін до чинних його актів та/або скасування тих із них, що суперечать прийнятим ними правилам поведінки або суттєво заважають сумлінному виконанню ними взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Це, безсумнівно, найбільш важливий вид здійснюваної на внутрішньому рівні діяльності в межах процесу індивідуальної імплементації правил поведінки міжнародного митного права. Саме за її результатами між усіма залученими до цього процесу органами розподіляються сфери їхньої індивідуальної відповідальності, визначаються первинні та за потреби подальші заходи імплементації, затверджується розроблений за результатами проведеної аналітично-прогностичної діяльності єдиний для всіх порядок їх виконання тощо.

Важливо наголосити також на тому, що залучатися до правотворчої діяльності можуть різні органи такого суб'єкта, від найвищих представницьких органів, до тих, які безпосередньо мають забезпечувати реалізацію закріплених у принципах, нормах і стандартах правил поведінки. З огляду на це і прийняті такими органами акти можуть суттєво відрізнитись між собою, наприклад мати різну юридичну силу та різні сфери застосування, виконувати як правотворчу, так правозастосовну функції.

В окремих випадках для розвитку прийнятих актів, що мають вищу юридичну силу й установлюють порядок здійснення імплементації загалом, наприклад законів, можливо звернутись до підзаконної правотворчості. За допомогою неї можуть досягатись різні цілі, зокрема деталізація і конкретизація переліку заходів імплементації правил поведінки міжнародного митного права та порядку й умов їх виконання як кожним конкретним органом, так і в цілому всіма задіяними органами учасника міжнародних митних відносин.

Крім цього, прийняті акти можуть стосуватись імплементації правил поведінки конкретного міжнародного митного договору чи акта міжнародної організації або виконання міжнародно-правових актів певного виду загалом. Відповідні приклади можна побачити у текстах Указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 р. № 837/2019 та Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з

розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 р. № 13.

Так, згідно з положеннями зазначеного вище Указу Президента України, на Кабінет Міністрів України було покладено обов'язок, зокрема, вжити до 31 березня 2020 р. заходів щодо: «забезпечення імплементації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами з метою обміну митною інформацією з іншими державами і впровадження електронної транзитної системи для функціонування режиму спільного транзиту» [217].

У цьому випадку слід уточнити, що ні на момент підписання обговорюваного нами Указу Президентом України, ні на дату завершення кінцевого терміну виконання Кабінетом Міністрів України заходів, потрібних для забезпечення імплементації положень Конвенції про процедуру спільного транзиту і Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами, ці міжнародні договори не були чинними для нашої держави [313; 314].

З огляду на це вважаємо дискусійним використання терміна «імплементація» в нормативно-правових актах законодавства України щодо положень нечинних для нашої держави міжнародних договорів.

З іншого боку, якщо положення цих Конвенцій дійсно важливі для нашої держави, нічого не заважає уповноваженим на те національним органам забезпечити проведення всіх необхідних заходів для приведення українського законодавства у відповідність до їхніх вимог, відзвітувати про це перед Європейським Союзом та в разі прийняття його органами позитивного рішення очікувати на офіційне запрошення від депозитарія цих Конвенцій стати їх договірною стороною.

На окрему увагу заслуговує правотворча діяльність міжнародних організацій як самостійних суб'єктів міжнародного митного права. Адже, будучи утвореними на підставі міжнародного договору, свою фактичну діяльність вони спрямовують

переважно на забезпечення досягнення мети (цілей) та завдань, зазначених у їх установчому акті. Крім цього, в процесі діяльності міжнародні організації розробляють проекти міжнародних договорів і приймають різноманітні односторонні міжнародно-правові акти, досягнення мети (цілей) та завдань яких також може потребувати вжиття додаткових заходів, пов'язаних з імплементацією їх приписів. Тому основне призначення прийнятих за результатами такої діяльності актів полягає не у створенні нових правил поведінки, а в забезпеченні належного виконання вже чинних принципів, норм і стандартів міжнародного митного права.

З огляду на це здійснювану з цією метою міжнародними організаціями правотворчу діяльність, на нашу думку, слід також розглядати як один із виявів індивідуальної імплементації правил поведінки міжнародного митного права. В її межах міжнародні організації можуть:

а) розробляти проекти міжнародних договорів (наприклад, розроблений РМС проект Йоганнесбурзької конвенції про взаємодопомогу в митних справах від 27 червня 2003 р.);

б) розробляти зміни до чинних міжнародних договорів (наприклад, прийнята РМС Рекомендація стосовно внесення змін до Конвенції про створення РМС від 30 червня 2007 р.);

в) розробляти акти, положення яких конкретизують і розвивають принципи, норми і стандарти чинних загальних міжнародних митних договорів (наприклад, Резолюція РМС про Рамкові стандарти з безпеки та сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р.);

г) приймати технічні правила, стандарти і рекомендовану практику та процедури (наприклад, Стандарти та рекомендована практика Міжнародної організації цивільної авіації);

г) розробляти і приймати акти, спрямовані на об'єднання зусиль учасників міжнародних митних відносин для спільної протидії актуальним проблемам міжнародного та внутрішньодержавного характеру (наприклад, Резолюція РМС

стосовно ролі митниці у запобіганні незаконному обігу культурних цінностей, липень 2016 р.);

д) розробляти рекомендації, що забезпечують однакове тлумачення і застосування чинних міжнародних договорів і актів, прийнятих такими організаціями раніше (Рекомендація РМС стосовно включення до національних статистичних номенклатур підзаголовків для полегшення збирання та порівняння даних про міжнародне переміщення речовин, що контролюються відповідно до Кігалійських поправок Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар від 27 червня 2019 р. та Рекомендація РМС стосовно використання моделі даних ВМО від 27 червня 2009 р.);

е) укладати міжнародні договори з іншими суб'єктами міжнародного митного права з питань, що входять до їхньої компетенції (наприклад, Угода про співпрацю між Всесвітньою митною організацією та Європейським поліцейським управлінням від 23 вересня 2002 р. і Меморандум про взаєморозуміння між Всесвітньою митною організацією та Державною митною службою України про створення Регіонального навчального центру Всесвітньої митної організації в Україні від 14 червня 2014 р.) [183, с. 140].

Зазначимо, що ефективне здійснення цієї діяльності залежить від злагодженої взаємодії різних видів внутрішніх органів таких організацій. Так, усі внутрішні органи неодноразово згадуваної нами РМС можна класифікувати на три види: *представницькі* (Рада, Фінансовий комітет та Генеральна політична комісія); *адміністративний* орган (Генеральний секретаріат); *виконавчі* (комітети, підкомітети й різноманітні робочі групи, які залежно від предмета діяльності поділяються на чотири групи: з тарифно-торговельних питань (Комітет з гармонізованої системи; Науковий підкомітет; Підкомітет з перегляду гармонізованої системи; Робоча група з гармонізованої системи; Технічний комітет з правил походження; Технічний комітет з митної оцінки; Фокус-група щодо трансфертних цін); з питань процедур та полегшення (Постійний технічний

комітет; Комітет переглянутої Кіотської конвенції; Адміністративний комітет Стамбульської конвенції; Договірні сторони Конвенції АТА; Підкомітет з управління інформацією); з питань забезпечення та дотримання (Група ВМО з підробки та піратства (САР); Виконавчий комітет; Група проектів з глобальної інформаційної та розвідувальної стратегії; Робоча група з питань комерційного шахрайства; Експертна група з питань електронних злочинів); з питань нарощування потенціалу (Комітет з нарощування потенціалу; Підкомітет доброчесності) [164, с. 275–290; 377, с. 54].

Важливо наголосити, що інституційну структуру РМС становлять як органи, що діють на постійній основі, так і ті, які діють тимчасово й після досягнення встановленої мети припиняють своє існування. Така особливість характерна і для інституційних структур інших міжнародних організацій, діяльність яких може спрямовуватись на імплементацію принципів, норм і стандартів міжнародного митного права.

Наступним після правотворчої діяльності засобом індивідуальної імплементації є здійснювана органами суб'єктів міжнародного митного права правозастосовна діяльність.

Зазвичай організація, фактичне виконання та контроль за її проведенням покладаються на вже діючі у галузі митної справи внутрішні органи таких суб'єктів, що, однак, не виключає можливості створення з цією метою спеціальних органів. Насамперед це стосується митних та інших органів, безпосередньо залучених до правовідносин переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Проте це можуть бути й інші, пов'язані з цими правовідносинами внутрішні органи держав і міждержавних об'єднань, наприклад судові органи держав або органи міжнародних організацій, покликані розглядати спори та розробляти примирливі рекомендації з питань тлумачення і застосування чинних для суб'єктів міжнародного митного права міжнародних договорів або актів міжнародних організацій. Завдяки їхній злагодженій діяльності забезпечується безпосереднє

виконання взятих суб'єктом міжнародного митного права міжнародних зобов'язань протягом усього потрібного для цього часу.

У разі виявлення недоліків правотворчої діяльності або нових, не відомих правотворчим органам колізій, що ускладнюють чи унеможливають імплементацію правил поведінки міжнародного митного права, правозастосовні органи можуть звернутись до правотворчих органів із правотворчою ініціативою або сформуванню власну практику забезпечення міжнародних зобов'язань у реальних умовах їхньої діяльності, що не має суперечити положенням чинного для них законодавства (права). Найчастіше такі ситуації виникають тоді, коли міжнародний договір або акт міжнародної організації вже визнано частиною внутрішнього законодавства (права), а необхідні для забезпечення безпосередньої реалізації закріплених в їх текстах правил (моделей) поведінки нормативно-правові засади не розроблено або вони ще не набрали чинності. Рідше такі ситуації виникають за умови відсутності у посадових і службових осіб, наприклад митних органів, належного обладнання та програмного забезпечення або відповідного рівня професійної підготовки [380].

Зауважимо, що ефективне подолання багатьох перешкод своєчасного, всебічного і повного виконання прийнятих суб'єктами міжнародного митного права відповідно до міжнародного права міжнародних зобов'язань лише за допомогою індивідуальних засобів імплементації не завжди можливе. Тому для цього суб'єкти міжнародного митного права одночасно з індивідуальними засобами імплементації активно використовують також доступні їм спільні (міжнародні) засоби імплементації.

Зокрема, одним із видів діяльності, здійснення якої для забезпечення реалізації різних процесів імплементації можливе одночасно із використанням як індивідуальних, так і спільних засобів, є підготовка для митних адміністрацій кваліфікованого персоналу. Для цього держави: на індивідуальному рівні – самостійно формують і вдосконалюють систему підготовки майбутніх фахівців-

митників у навчальних закладах, організують курси перепідготовки та підвищення їхньої кваліфікації; на двосторонньому рівні – ініціюють розвиток і вдосконалення спеціальних навчальних програм для свого персоналу, здійснюють обмін персоналом та експертами (спеціалістами) з різних питань митного регулювання; на багатосторонньому рівні – залучають міжнародні організації [182, с. 75; 395].

На прикладі викладання в межах цієї діяльності навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» розглянемо здійснювані в цьому напрямі індивідуальні та спільні засоби детальніше.

Найкращим підтвердженням актуальності навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» для якісної підготовки як службовців для митних адміністрацій та інших державних органів, діяльність яких пов'язана з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, так і фахівців для роботи у цій сфері у приватному секторі є її викладання у переважній більшості закладів вищої освіти різних країн. Зокрема, в Україні міжнародне митне право викладають в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівському національному університеті ім. І. Франка, Національному університеті «Одеська юридична академія», Одеському національному морському університеті ім. І. І. Мечнікова, Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича, Київському національному економічному університеті ім. В. Гетьмана, Національному авіаційному університеті, Університеті митної справи та фінансів тощо.

У РФ та Білорусії – в Російській митній академії та її філіях, Російському університеті дружби народів, Московському державному інституті міжнародних відносин МЗС РФ, Воронежському державному університеті, Саратовській державній юридичній академії, Тюменському державному університеті, Білоруському торгово-економічному університеті споживчої кооперації, Білоруському інституті правознавства та інших вищої освіти закладах.

Значна увага цій навчальній дисципліні приділяється в Казахському університеті міжнародних відносин і світових мов ім. Абилай Хана, Інституті митної справи та права міжнародної торгівлі в університеті Мюнстера (Université de Münster, Allemagne), Центрі митного та акцизного навчання Університету Canberra (Centre for Customs & Excise Studies, Université de Canberra, Australie), а також у багатьох інших закладах вищої освіти зарубіжних країн. На великий обсяг матеріалу для вивчення міжнародного митного права можна натрапити в інформаційних базах даних різних бібліотек, наприклад у Джорджтаунській юридичній бібліотеці (Georgetown Law Library) [351].

Проведений аналіз змісту методичної та навчальної літератури з міжнародного митного права названих та інших закладів вищої освіти засвідчив що нині як в Україні, так і в зарубіжних країнах єдиного підходу до викладання міжнародного митного права немає.

В одних закладах вищої освіти міжнародне митне право викладається в структурі комплексних дисциплін для бакалаврів, а в інших – має статус самостійної навчальної дисципліни, обов'язкової для підготовки і бакалаврів і магістрів. В окремих випадках, як у Центрі митного та акцизного навчання Університету Canberra (Centre for Customs & Excise Studies, Université de Canberra, Australie), викладання навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» здійснюється в рамках самостійної спеціальності другого (магістерського) рівня вищої освіти – «Магістр міжнародного митного права та управління».

У навчально-методичних матеріалах більшості закладів вищої освіти міжнародне митне право розглядається як частина міжнародного публічного права: самостійна галузь його системи, окрема складова міжнародного економічного права або як інститут міжнародного торгового права в системі міжнародного економічного права. Однак трапляються випадки, коли фактичний зміст навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» становить програма дисципліни «Міжнародне право», а питанням міжнародно-правового регулювання митних

відносин приділяється увага лише в одній із її тем (наприклад, тема № 17 «Регулирование таможенных отношений в международном праве» учебно-методического комплекса дисциплины «Международное таможенное право» для студентов 3 курса специальности 080115.65 «Таможенное дело» ФГУБОУ ВПО «Тверской государственной университет»).

Необґрунтованими, на нашу думку, є також спроби розглядати міжнародне митне право як підгалузь митного права (як, скажімо, в учебно-методическом комплексе дисциплины «Международное таможенное право» по направлению 03090068 «Юриспруденция» квалификация степень «Магистр», утвержденном 18 июня 2012 г. Учебно-методическим советом ФГБОУ ВПО «Саратовская государственная юридическая академия») [188, с. 178].

У контексті предмета нашого дослідження зазначимо, що існування різних інтерпретацій сутності та змісту міжнародного митного права, а також підходів до викладання однойменної навчальної дисципліни можна пояснити як відсутністю взаєморозуміння щодо багатьох питань теорії та практики міжнародно-правового регулювання митних відносин між представниками наукових шкіл усередині окремих країн, так і недостатнім рівнем міжнародної наукової дискусії з цих питань. Її подальший розвиток на внутрішньодержавному рівні та започаткування представниками наукових шкіл різних країн є обов'язковою умовою як для усунення наявних недоліків і суперечностей доктринального вивчення та викладання навчальної дисципліни «Міжнародне митне право», так і для спільної розробки та обміну науковими та освітніми інноваціями у цій галузі.

Сучасної ж наукової діяльності вчених і викладачів закладів вищої освіти у цій сфері немає або вона вкрай незначна, що не може не викликати занепокоєння. Адже без плідної науково-дослідної роботи неможливо досягнути високої якості лекційних занять та узгодженості доктринальних поглядів на розуміння юридичної природи міжнародного митного права.

Зауважимо, що юристи-міжнародники неодноразово звертали увагу на те, що міжнародне право становить досить складну та специфічну правову систему, дослідження якої має велике теоретичне і практичне значення [86, с. 242], що єдиної загально визнаної, офіційної системи його норм та інститутів немає [91, с. 94], а виявлення її структурних елементів належить до практичних завдань науки міжнародного права [259, с. 44].

Саме з позицій науки права у 1971 р. відомий український науковець К. К. Сандровський запропонував виділити в системі митного права окрему категорію – «Міжнародне митне право». Характеризуючи систему позитивного митного права, він зазначав, що міжнародне митне право не входить до системи права і є лише елементом науки права. Його виокремлення як третього компонента системи митного права поряд із нормами внутрішньодержавного та міжнародного права можливо лише для наукового дослідження та викладання митного права як навчальної дисципліни. Автор також зазначав: «Справа в тому, що якщо автономне митне право і міжнародне право (в частині, що стосується митних відносин між державами) – це об'єктивно існуючі групи норм, що являють собою реальні правові матерії, то міжнародне митне право, на відміну від них, – це компонент, який хоча й відображає явища дійсного життя, але такий, що не має власної, самостійної основи. Він може виступати лише як певний комплекс різносистемних норм, і то, скоріше, у плані доктринальному, ніж у позитивно-правовому» [241, с. 46–47].

Згодом К. К. Сандровський запропонував розглядати міжнародне митне право самостійною частиною (галуззю) позитивного міжнародного права, опублікував програму навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» та авторський підручник під однойменною назвою [240].

У цей же період у РФ, аналогічну сферу дослідження розробляв К. Г. Борисов, результатом роботи якого стало опублікування навчального посібника «Международное таможенное право» [18], а також програми дисципліни «Международное таможенное право», у другій його редакції [17].

Зазначені праці К. К. Сандровського і К. Г. Борисова суттєво вплинули на зміст і структуру навчальної дисципліни «Міжнародне митне право», а також на її включення до навчальних планів як відомчих, так і інших закладів вищої освіти різних пострадянських країн. Крім того, незважаючи навіть на появу згодом альтернативної навчальної літератури у цій царині [3; 144; 19], праці К. К. Сандровського і К. Г. Борисова донині лишаються базовими джерелами для викладання та підготовки за відповідною навчальною дисципліною.

На нашу думку, така ситуація не прийнятна, адже з дати останнього їх перевидання не лише минуло більше двадцяти років, але й суттєво змінились умови, зміст і напрями міжнародно-правового регулювання митних відносин, підходи, засоби та методики викладання навчальних дисциплін.

Ще одним їхнім суттєвим недоліком, якого не позбавлена дотепер більшість наукових та навчальних праць з України, РФ та інших пострадянських країн, є брак у змісті опису доктринальних поглядів зарубіжних вчених щодо розуміння міжнародного митного права, його наукового вивчення та викладання.

Водночас на потребі переглянути наукові підходи до визначення національного митного права, яке фактично перетворилось на частину міжнародного митного права, вже давно наголошує китайський учений Чіа-Джуй Ченг [329, с. xxiii].

Зі свого боку, науковець із Німеччини Ганс Балрех вважає, що національне митне право не можна розглядати частиною міжнародного митного права, оскільки як частина національного публічного права воно діє автономно від інших суб'єктів міжнародного права і не створює ні для кого ніяких міжнародних зобов'язань [290, с. 115].

У взаємозв'язку з митним правом Східноафриканського співтовариства проаналізував дію міжнародного митного права, яке утворюють митні правила Світової організації торгівлі та митні правила переглянутої Кіотської конвенції

(Конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур 1973 р.), вчений з Уганди Едвард Кафіро [357; 358, с. 14].

На важливості вивчення міжнародного митного права, яке суттєво впливає на розвиток європейського митного права, наполягають Ганс-Міхаель Вольфганг [421, с. 4], Майкл Люкс [365, с. 19], Тімоті Лайонс [367, с. 226] та багато інших учених, науковий доробок яких у цій галузі лишається не відомим не лише для здобувачів вищої освіти, але й для багатьох учених і викладачів пострадянських країн.

Не відомі для багатьох вітчизняних дослідників і викладачів міжнародного митного права також досягнення та ініціативи у сфері наукових досліджень і освітньої діяльності з питань митної справи універсальної міжнародної міжурядової організації з питань митного співробітництва – Всесвітньої митної організації. Всесвітня митна організація (далі – ВМО) здійснює свою діяльність відповідно до Конвенції про створення Ради митного співробітництва від 15 грудня 1950 р., положення якої станом на липень 2020 р., визнали обов'язковими 183 договірні сторони.

Уже тривалий час ВМО приділяє значну увагу розробці інновацій у галузі митної справи та міжнародного митного співробітництва, розвитку наукових досліджень та освітньої діяльності. Зокрема, з 2006 р. у сфері підготовки кадрів для митних адміністрацій держав-членів ВМО запровадили програму партнерства в галузі митних досліджень та академічного розвитку (PICARD – Partnership in Customs Research and Academic Development), первинне призначення якої полягало в розробці та імплементації стандартів професійного навчання і підвищення кваліфікації митників. Прийняті у 2007 р. «Professional Standards» у частині, що встановлювали загальні вимоги до знань національної та міжнародної політики, передбачили необхідність обов'язкового засвоєння особою, зокрема, інструментів міжнародного митного права [379, с. 11].

Перекладені шістьма мовами професійні стандарти, поряд з обов'язковими національними критеріями, дотепер використовуються митними адміністраціями та академічними колами різних країн світу як основа для організації навчання за спеціальністю «митна справа» на рівні, що відповідає бакалаврату і магістратури [335]. Однак нині з цією метою використовується оновлена їх редакція, від 2019 р.

Пізніше для розвитку програми PICARD було створено Міжнародну мережу митних університетів (International Network of Customs Universities або INCU), інституційними членами якої нині є заклади вищої освіти з двадцяти трьох країн, зокрема України: Academy of Developmental Logistics, Inc. (Philippines); Academy of the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan (Azerbaijan); Asian Institute of Maritime Studies (AIMS) (Philippines); Canadian Society of Customs Brokers (CSCB) (Canada); Centre for Customs and Excise Studies (CCES) (Australia); Cross-Border Research Association (CBRA) (Switzerland); Customs and Excise Department – State Finance Polytechnic STAN (Indonesia); Delft University of Technology, Faculty of Technology, Policy and Management (Netherlands); Federation of the Italian Associations of Mechanical and Engineering Industry / Federazione delle Associazioni Nazionali dell'Industria Meccanica varia ed Affine (ANIMA) (Italy); Global Maritime Legal Solutions (South Africa); Institute of Customs and International Trade Law at the University of Muenster (Germany); Institute of Export & International Trade (England); Institute of Tax Administration (ITA), Tanzania Revenue Authority (Tanzania); Instituto de Comércio Internacional do Brasil (ICIBR) / International Commerce Institute Brazil (Brazil); Kenya School of Revenue Administration (KESRA) (Kenya); Lyceum of the Philippines University – Manila (LPU Manila)(Philippines); Mexiworld and Logistics SA DE CV (Mexico); Rotterdam School of Management, Erasmus University (Netherlands); Shanghai Customs College (China); State Institute for Retraining and Professional Development of Customs Authorities of the Republic of Belarus (Belarus); The University of Texas Rio Grande Valley (USA); UK Customs Academy (United Kingdom);

Universidad de Costa Rica (Costa Rica); University of Customs and Finance (Ukraine); University of International Business and Economics (China).

Спільні дослідження ВМО і INCU дали змогу започаткувати низку нових ініціатив у сфері освітніх програм, академічних досліджень і розвитку. Зокрема, з метою проходження підвищення кваліфікації осіб, що працюють у приватному секторі, пов'язаному з діяльністю митних органів, без відриву від основного місця роботи в режимі он-лайн, а також збільшення потенціалу й обміну знаннями в галузі митної справи в академічних колах, особливо між студентами, що вивчають митні спеціальності, успішно функціонує Академія ВМО [412].

INCУ заохочує академічні установи і митні адміністрації держав-членів розширювати співробітництво у сфері митної освіти, зокрема постійно переглядати чинні академічні програми в галузі митної справи та управління кордонами, розробляти нові академічні програми, в тому числі спільні програми у співпраці з філіями та митними адміністраціями інших членів INCУ, здійснювати взаємне визнання освітніх і навчальних програм.

Крім цього, у перспективних планах INCУ передбачається: продовжити розробку професійних стандартів у галузі митної справи, які б поширювались як на державних службовців, так і на представників приватного сектора; розробити визначення терміна «customs profession»; визначити необхідні знання, навички та компетентності для осіб, що провадять митну діяльність; переглянути прийняті керівні принципи та процедури визнання ВМО або розробити новий набір керівних принципів для акредитації освітніх і навчальних програм, які відповідатимуть установленим вимогам до знань, навичок і компетентностей. Для досягнення визначених цілей INCУ і ВМО приділяють значну увагу залученню організацій-донорів, а також ширшому їх ознайомленню з очікуваними новаціями і перевагами академічних досліджень і академічних проектів у галузі митної справи [352].

З метою налагодження більш тісних зв'язків між митними органами сусідніх країн і полегшення впровадження в життя різних інноваційних програм ВМО на

регіональному рівні нині успішно функціонують двадцять вісім Регіональних навчальних центрів (RTCс): сім – в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (China; Fiji; Hong Kong, China; India; Japan, Korea; Malaysia); чотири – в регіоні Східної та Південної Африки (Kenya; Mauritius; South Africa; Zimbabwe); три – у регіоні Західної та Центральної Африки (Burkina Faso; Congo (Rep. of); Nigeria); сім – у Європейському регіоні (Azerbaijan; Hungary; Kazakhstan; Kyrgyzstan; North Macedonia; Russian Federation; Ukraine); два – в Американському регіоні (Brazil; Dominican Republic) і п'ять – у Північній Африці, Близькому та Середньому Сході (Egypt; Jordan; Lebanon; Saudi Arabia, Tunisia) [414].

Отже, підсумовуючи опис індивідуальних і спільних засобів, здійснюваних суб'єктами міжнародного митного права з метою підготовки кваліфікованого персоналу для митних адміністрацій і приватного сектора, що тісно взаємодіє з митними органами з питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, можна дійти таких висновків.

Науковому вивченню різних аспектів міжнародно-правового регулювання митних відносин, прогнозуванню та аналізу наслідків здійснюваного за його результатами впливу на торговельні, економічні, соціальні, гуманітарні та інші види міжнародних і внутрішньодержавних зв'язків, а також підвищенню якості викладання навчальних дисциплін міжнародного митного спрямування, зокрема міжнародного митного права, з кожним роком усе більше уваги приділяється теоретиками і практикаками в межах окремих країн, а також їхніми міжнародними неурядовими об'єднаннями та міжнародними міжурядовими організаціями.

Освітня діяльність у цій сфері здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях за денною, заочною та дистанційною формами навчання. На внутрішньодержавному рівні викладання міжнародного митного права забезпечують як відомчі, так і інші заклади вищої освіти, а також тренінгові центри та приватні організації, що надають послуги у сфері навчання й підвищення кваліфікації. На міжнародному рівні питання наукового вивчення і

викладання міжнародного митного права переважно розробляють ВМО та INCU. Цільову аудиторію здобувачів знань, навичок і компетентностей з міжнародного митного права як у вигляді самостійної навчальної дисципліни, так і окремих навчальних дисциплін, спрямованих на розкриття складових змісту міжнародного митного права, становлять студенти, курсанти, практичні працівники митних та інших органів державної влади і представники приватного сектора, діяльність яких пов'язана з вирішенням різних питань митного регулювання, аспіранти, докторанти та ін.

Проте в умовах, коли бракує єдиного підходу до розуміння сутності та змісту міжнародного митного права, а відповідно, й до структури та змісту однойменної навчальної дисципліни, так само, як і до методики, засобів і форм її викладання, пропонувані для засвоєння здобувачам знання, навички та компетентності часто суттєво відрізняються, що, безумовно, впливає на якість підготовки фахівців у цій галузі.

З метою усунення наявних недоліків викладання міжнародного митного права й удосконалення якості послуг, що надаються в освітній діяльності з питань міжнародного митного права, на обговорення виносяться такі пропозиції:

1) створити міжнародну приватну неприбуткову асоціацію, до складу якої могли б увійти всі зацікавлені в проведенні наукових досліджень, опублікуванні та обговоренні їх результатів, забезпеченні якісного викладання й удосконаленні практики використання отриманих знань, навичок і компетентностей з різних питань міжнародного митного права як у державному і приватному секторах, так і в академічній спільноті особи;

2) започаткувати проведення на періодичній основі щорічних зустрічей (конференцій) представників новоутвореної Асоціації міжнародного митного права, зокрема, за потреби на регіональному і субрегіональному рівнях;

3) у взаємодії з ВМО і INCU розробити визначення термінів «customs profession» та «міжнародне митне право»; визначити необхідні знання, навички та

компетентності з міжнародного митного права для осіб, що здійснюють митну діяльність; розробити набір керівних принципів для акредитації освітніх і навчальних програм, які відповідатимуть установленим вимогам до знань, навичок і компетентностей; узгодити зміст навчальної дисципліни «міжнародне митне право» та підготувати необхідні для її уніфікованого викладання у навчальних закладах різних країн навчально-методичні матеріали;

4) у взаємодії з ВМО й митними адміністраціями її членів, INCU та її членами, а також іншими міжнародними інституціями розпочати роботу над підготовкою нового, сучасного навчального видання (підручника, навчального посібника, практикуму) з дисципліни «Міжнародне митне право»;

5) на базі Академії ВМО створити бібліотеку наукових і навчальних праць та аудіовізуальних матеріалів з міжнародного митного права і забезпечити її наповнення за рахунок ресурсів Асоціації міжнародного митного права;

6) з метою забезпечення якісної підготовки матеріалів для бібліотеки наукових і навчальних праць та аудіовізуальних матеріалів забезпечити проходження членами Асоціації міжнародного митного права стажування у ВМО, а також в митних адміністраціях її держав-членів;

7) розвивати відносини з державами, університетами, міжнародними організаціями, благодійними фондами, а також з юридичними та фізичними особами з метою отримання пожертв для фінансування діяльності Асоціації міжнародного митного права;

8) на внутрішньодержавному рівні, зокрема в Україні, розглянути можливість включення до галузевого стандарту вищої освіти за напрямом підготовки «Міжнародне право» нового напрямку підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів – «Міжнародне митне право». Після затвердження відповідного стандарту положення, що входять до його змісту, будуть запроваджені у паспорт спеціальності 12.00.11 «Міжнародне право» [297, с. 439].

Наступним у здійснюваній нами характеристиці спільних засобів імплементації правил поведінки міжнародного митного права є міжнародна правотворча діяльність.

Потреба у зверненні до неї виникає у тих випадках, коли суб'єкти міжнародного митного права укладають загальні міжнародні договори з метою створення правової основи для розвитку подальшого міжнародного співробітництва чи розпочинають реалізацію розроблених міжнародними організаціями та визнаних ними актів. В текстах договорів зазвичай фіксуються мета (цілі), завдання, принципи й норми загального характеру, безпосередня реалізація приписів яких неможлива без додаткової конкретизації їх і уточнення у двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорах та інших видах актів міжнародно-правового характеру. Так, якщо первинний міжнародний договір був укладений на міждержавному рівні, то для впровадження в життя його положень може виникнути потреба підписання міжурядових і міжвідомчих договорів, зокрема й між окремими службами різних держав, що можуть одночасно входити до структури одного відомства.

Нерідко про можливість укладення додаткових міжнародних договорів прямо зазначається у статтях базових багатосторонніх міжнародних договорів. Наприклад, у ст. 6 Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20 травня 1987 р. щодо цього зазначається: «За умови забезпечення здійснення будь-яких застосовних до товарів заходів країни можуть у рамках процедури T1 або T2 запроваджувати спрощені процедури для певних видів перевезень шляхом укладення двосторонніх або багатосторонніх угод. Повідомлення про такі угоди направляється Комісії Європейських Співтовариств, яка інформує інші країни» [317].

Зі свого боку, незважаючи на відсутність указівки в тексті загального міжнародного договору на потребу або можливість укладення додаткових міжнародних договорів для виконання взятих на його основі міжнародних

зобов'язань, його учасники можуть формувати таку практику у відносинах між собою. Так, безпосереднє надання взаємної адміністративної допомоги з питань митної справи договірними сторонами Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. здійснюється на основі спеціально укладених із цією метою двосторонніх угод про співробітництво та взаємодопомогу з питань митної справи [219]. Прикладом таких угод є: Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Туркменистану про співробітництво і взаємодопомогу в митних справах від 29 січня 1998 р.; Угода про взаємну адміністративну допомогу в митних справах між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Бельгія від 1 липня 2003 р.; Угода між Україною та Королівством Нідерландів про взаємну адміністративну допомогу в митних справах від 7 червня 2006 р. тощо.

Поряд із правотворчою діяльністю суб'єкти міжнародного митного права також надають великого значення організаційним, координаційним, інформаційним і контрольним засобам спільного забезпечення своєчасного, всебічного та повного виконання прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань. Для цього вони проводять між собою переговори, скликають міжнародні конференції, засновують конвенційні керівні або адміністративні комітети, створюють багатосторонні та двосторонні комісії, підкомітети і робочі групи, визначають умови й порядок здійснення спільно з утвореними органами контрольної діяльності з питань виконання прийнятих учасниками таких органів міжнародних зобов'язань, уповноважують їх розглядати спори між ними та приймати за результатами таких розглядів рекомендаційні або обов'язкові до виконання рішення тощо.

Доступними для суб'єктів міжнародного митного права можуть бути також інші засоби спільної імплементації його правил поведінки, що не суперечать загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права.

4.3. Імплементация принципів, норм і стандартів міжнародного митного права Україною

Потреба належного забезпечення своєчасного, всебічного й повного виконання міжнародних зобов'язань з питань митної справи порушилась у нашій державі одразу ж після проголошення незалежності та налагодження відносин міжнародного митного співробітництва з іншими суб'єктами міжнародного митного права.

У межах цієї діяльності уповноважені органи державної влади України почали активно укладати двосторонні міжнародні угоди та надавати згоду на обов'язковість для нашої держави положень уже чинних для інших учасників міжнародних митних відносин, переважно держав, багатосторонніх міжнародних митних конвенцій. Зі збільшенням кількості чинних для України міжнародних договорів зростала й актуальність вирішення питань про визначення місця міжнародних договорів у законодавстві України з питань митної справи та встановлення співвідношення між закріпленими в їхніх текстах принципами, нормами і стандартами та національними правилами поведінки з питань митної справи.

Проте, незважаючи, що нормотворча діяльність у цьому напрямі триває вже майже тридцять років, будучи розпочатою прийняттям 25 червня 1991 р. Закону України «Про митну справу в Україні» і вираженою на сучасному етапі в положеннях Митного кодексу України (далі – МК України) від 13 березня 2012 р., однозначно сформованих відповідей на них не виробленої донині [174, с. 385].

З огляду на це пропонуємо детальніше проаналізувати положення чинного МК України та обговорити можливість внесення змін до окремих його статей для вирішення як згаданих вище питань, так і пов'язаних з виконанням міжнародних зобов'язань, прийнятих нашою державою на підставі чинних для неї міжнародних договорів. У зв'язку із цим важливо нагадати, що серед підстав прийняття чинного

МК України згадувалось, зокрема, і про потребу приведення вітчизняного митного законодавства у відповідність до вимог Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р., Міжнародної конвенції про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. і Рамкових стандартів з безпеки та сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р. [166, с. 40].

Отже, однією з новацій чинного МК України порівняно з положеннями МК України від 11 липня 2002 р. стало визнання міжнародних договорів України складовою частиною законодавства України з питань державної митної справи. З приводу цього у ч. 1 ст. 1 «Законодавство України з питань державної митної справи» МК України було зазначено, що: «Законодавство України з питань державної митної справи складається з Конституції України, цього Кодексу, інших законів України, що регулюють питання, зазначені у ст. 7 цього Кодексу, з міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також з нормативно-правових актів, виданих на основі й на виконання цього Кодексу та інших законодавчих актів» [120]. Без суттєвих змін (із назви статті та тексту МК України в цілому було прибрано слово «державної») наведені вище положення збереглися і в чинній редакції МК України [119].

На нашу думку, окремі положення ч. 1 ст. 1 МК України є дискусійними й потребують удосконалення.

По-перше, предмет регулювання Конституції, МК України та інших законів України мають становити суспільні відносини, а не питання, зазначені у ст. 7 МК України. В загальній теорії права щодо цього зазначається, що правове регулювання може бути охарактеризовано як здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які потребують правового гарантування [55, с. 207–208].

По-друге, суперечливим є відмежування міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, від Конституції,

МК України та інших законів України, що регулюють відносини, зазначені у ст. 7 МК України. Адже у ч. 3 ст. 1 МК України щодо цього зазначається: «Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України, застосовуються правила міжнародного договору України» [119]. Про належність до національного законодавства чинних міжнародних договорів, щодо яких держава прийняла на себе зобов'язання, зазначається також у ст. 1 Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. [123].

По-третє, невизначеними залишаються роль у законодавстві України з питань митної справи та види нормативно-правових актів, виданих на основі й на виконання МК України та інших законодавчих актів.

По-четверте, на окрему увагу заслуговують положення ч. 1 ст. 1 МК України, відповідно до яких частиною законодавства України з питань митної справи визнаються міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, без уточнення того, що йдеться тільки про чинні міжнародні договори. Використання цього застереження вкрай важливе, оскільки в ч. 1 ст. 9 Конституції України зазначається, що частиною національного законодавства України визнаються тільки чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [78].

Як ще один аргумент на користь використання у ч. 1 ст. 1 МК України формулювання «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» слід вважати різницю у набутті чинності законами України, на підставі яких надається згода на обов'язковість міжнародних договорів України, і, власне, самими міжнародними договорами. Так, відповідно до положень ст. 14 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р.: «Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди

на обов'язковість міжнародного договору відповідно до цього Закону в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб» [216].

На прикладах набуття чинності законами України, на підставі яких надавалась згода на обов'язковість для нашої держави Конвенції про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. та Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. і, власне, самими міжнародними договорами можна переконатися в тому, що початок їх темпоральної дії для України істотно різнився. Зокрема, Закон України «Про приєднання України до Конвенції про тимчасове ввезення» від 24 березня 2004 р. набув чинності 27 квітня 2004 р. [218].

Зі свого боку, Конвенція про тимчасове ввезення набрала чинності для нашої держави 22 вересня 2004 р. у порядку та в строки, передбачені ч. 2 ст. 26 цієї Конвенції [76].

В іншому випадку Закон України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур» від 5 жовтня 2006 р. набув чинності 12 листопада 2006 р. [221]. Його положення активізували роботу державних органів, покликаних здійснювати правову діяльність у галузі розробки і прийняття юридичних актів з метою забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, прийнятих Україною на підставі цієї Конвенції. Для прикладу можна проаналізувати Указ Президента України «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва» від 19 грудня 2007 р., відповідно до приписів якого Кабінет Міністрів України мав ужити заходів для адаптації національного законодавства до положень Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур [215].

Водночас Конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур набула чинності для України лише з 15 вересня 2011 р. Можливим це стало після виконання двох умов: по-перше, після набуття чинності 5 березня 2011 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про приєднання України до

Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур» від 15 лютого 2011 р. [220]; по-друге, після закінчення строку, передбаченого ч. 2 ст. 18 цієї Конвенції, тобто після закінчення трьох місяців з моменту прийняття Генеральним секретарем РМС від України необхідного пакета документів про приєднання.

Отже, з урахуванням наведених вище прикладів можна переконатись у тому, що, відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 1 МК України, частиною законодавства України з питань митної справи можуть помилково визнаватись також і міжнародні договори, приєднання до яких є незавершеним, тобто йдеться про ще нечинні для України міжнародні договори.

Крім того, вищезазначені положення ст. 1 МК України суперечать як ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., так і ч. 1 ст. 9 Конституції України, в яких частиною національного законодавства визнаються саме чинні міжнародні договори. Про чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, йдеться також у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 [231].

По-п'яте, відритим лишається питання належності до законодавства України з питань митної справи міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надається не Верховною Радою України.

Так, згідно з положеннями Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., ратифікації підлягають не всі міжнародні договори України, а згода на обов'язковість міжнародного договору може надаватись також у формі указу Президента або постанови Кабінету Міністрів України. Крім того, в переліку міжнародних договорів України, які потребують ратифікації, викладеному в ч. 2 ст. 9 цього Закону, у п. «е» закріплено, що ратифікації підлягають міжнародні

договори України, виконання яких зумовлює зміну або прийняття нових законів України. Що ж до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надається Президентом (у формі указу) або Урядом (у формі постанови), тобто через їх затвердження чи прийняття, то в ч. 1 ст. 12 Закону України «Про міжнародні договори України» закріплено, що затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу до їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України [216].

До того ж про міжнародні договори, укладені відповідно до закону, в тексті чинного МК України згадується у пп. 24 та 43 ст. 4, ч. 2 ст. 44, ч. 1 ст. 46, ч. 5 ст. 94, ч. 2 ст. 167 та 187, ч. 1 ст. 195, ч. 2 ст. 247, ч. 3 ст. 253, ч. 4 ст. 326, ст. 328, ст. 391, ч. 1 п. 3 ст. 447 та 461, ч. 2 ст. 542, ч. 2 п. 2 ст. 544, ч. 1 ст. 565, ч. 3 ст. 566 та ч. 1 ст. 567, а про міжнародні договори загалом, без уточнення умов надання згоди на їх обов'язковість для України, – у ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 455 та ч. 2 п. 14 ст. 544 МК України.

На нашу думку, всі міжнародні договори, що згадуються у Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., слід вважати складовою частиною законодавства України з питань митної справи. Оскільки відповідно до положень ст. 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.: «кожний чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватися ними» [410].

Інша річ, яке місце таким міжнародним договорам належить у законодавстві України з питань митної справи? Можливу відповідь на це питання ми винесли на обговорення наукової спільноти ще 2012 р. Її суть полягала в тому, щоб в умовах відсутності практики безпосереднього застосування правил чинних міжнародних договорів України для регулювання відносин, зазначених у ст. 7 МК України, обговорити можливість визнання: за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Верховною Радою України, юридичної сили

законів України; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Президентом України або за його дорученням від імені України, юридичної сили указів Президента України; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Кабінетом Міністрів України або за його дорученням від імені Уряду України, юридичної сили урядових постанов; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів, юридичної сили відомчих актів.

Для обґрунтування винесеної на обговорення пропозиції ми звернули увагу на положення ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», а саме: «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» [216]. Було запропоновано розуміти під використаним у його тексті словосполученням «відповідним актом» конкретний вид нормативно-правового акта законодавства України з питань митної справи, у формі якого було здійснено інкорпорацію міжнародно-правової норми до національної системи права [175, с. 148].

С. В. Черніченко, наприклад, із цього приводу зазначав, що інкорпорація має поширюватись на всі договори, до того ж з урахуванням їхнього рівня: договори найвищого рівня у результаті інкорпорації повинні мати статус законів; договори, що укладаються урядом і не потребують ратифікації, – статус актів уряду; міжвідомчі договори – статус актів, що приймаються відомствами. Це необхідно для визначення пріоритету інкорпорованих договорів залежно від їхнього рівня щодо внутрішньодержавних актів відповідних рівнів. Якщо положенням договорів після інкорпорації не буде надано пріоритет перед тією чи іншою категорією положень внутрішньодержавних актів, інкорпорація втрачає сенс, а внутрішньодержавне право не зможе забезпечити виконання державою своїх

міжнародно-правових зобов'язань. Дійсно, договори вищого рівня повинні мати пріоритет над іншими договорами (і в інкорпорованому вигляді в рамках внутрішнього права, і в неінкорпорованому вигляді в рамках міжнародного права) [272, с. 357].

З огляду на це вважаємо за доцільне винести на обговорення представників української доктрини міжнародного митного права пропозицію щодо внесення змін до ч. 1 ст. 1 МК України, пов'язаних із включенням до законодавства України з питань митної справи також інших міжнародних договорів, укладених відповідно до закону. При цьому, безумовно, слід урахувати неможливість поширення пріоритету правил міжурядових і міжвідомчих договорів над положеннями законів України з питань митної справи, зокрема МК України. Однак і не визнавати такі договори частиною законодавства України з питань митної справи також неприпустимо. Адже аналіз більш ніж 200 міжнародних договорів України з питань митної справи, засвідчив, лише щодо шести з них згоду надавала Верховна Рада України, чотирьох – Президент України, а щодо інших – Уряд України або Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику (наприклад, Державна митна служба України або Міністерство доходів і зборів України) [155, с. 326].

Як додатковий аргумент для прийняття запропонованих нами вище змін до ч. 1 ст. 1 МК України зазначимо, що у 2014 р. висловлена нами позиція відображена у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 р. № 13.

В її змісті щодо цього питання зазначено таке: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України у формі ратифікації, та договори, які не потребують ратифікації й затверджені у формі указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України, ч. 1 ст. 3, ст. 12, ст. 19 Закону

№ 1906-IV). У зв'язку із цим суди, застосовуючи міжнародні договори України під час здійснення правосуддя, мають враховувати, що як частину національного законодавства слід розглядати не тільки ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори України, але й ті міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано в інших формах, погоджених сторонами, наприклад, шляхом «підписання», «прийняття», «затвердження» і «приєднання», за допомогою яких держава виражає в міжнародному плані свою згоду на обов'язковість для неї договору (пп. б п. 1 ст. 2 Віденської конвенції, ст. 8 Закону № 1906-IV). Під час розгляду справ, вирішуючи (долаючи) колізію між нормою міжнародного договору, який набрав чинності для України не шляхом надання згоди Верховною Радою України на його обов'язковість у формі ратифікації, і нормою іншого акта законодавства України, слід враховувати юридичну силу акта законодавства, яким було надано згоду на обов'язковість міжнародного договору України (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 05 грудня 2007 р. № 1389 «Про затвердження Договору між Кабінетом Міністрів України та урядом Латвійської Республіки про співробітництво в боротьбі з тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та організованою злочинністю»). Норми такого міжнародного договору застосовуються в порядку, передбаченому для відповідного акта законодавства України, з урахуванням співвідношення законодавчого акта і підзаконного нормативно-правового акта» [213].

Зважаючи на запропоноване вище, вважаємо за доцільне обговорити також можливість внесення змін у ст. 2 і 3 МК України. Текст останніх, регламентуючи особливості набрання чинності й особливості застосування законів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, не містить аналогічних положень щодо міжнародних договорів України з питань митної справи.

У зв'язку із цим ст. 2 «Особливості набрання чинності законами України та іншими нормативно-правовими актами з питань митної справи» МК України в

новій редакції пропонується доповнити ч. 2, збільшивши кількість її частин до шести, з таким змістом: «Міжнародні договори України з питань митної справи набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору України, відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», у порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб». При цьому обов'язковим є також відображення в назві ст. 2 МК України та її частинах положень про міжнародні договори України з питань митної справи. З огляду на це назву ст. 2 МК України слід викласти в такій редакції: «Особливості набрання чинності законами України, міжнародними договорами України та іншими нормативно-правовими актами з питань митної справи».

Так само, ст. 3 «Особливості застосування законів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи» МК України пропонується доповнити частиною п'ятою, попередньо виключивши ч. 3 ст. 1 МК України, у такій редакції: «Якщо чинним міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України і нормативно-правовими актами з питань митної справи, застосовуються правила чинного міжнародного договору України». При цьому обов'язковим також є відображення в назві ст. 3 МК України та її частинах положень про міжнародні договори України з питань митної справи. З огляду на це назву ст. 3 МК України слід викласти в такій редакції: «Особливості застосування законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи» [158, с. 174].

Поряд зі створенням належних нормативно-правових засад для своєчасного, всебічного та повного виконання Україною прийнятих відповідно до міжнародного митного права зобов'язань вагома роль у здійсненні імплементації його принципів, норм і стандартів належить злагодженій діяльності органів державної влади

України, до повноважень яких, зокрема, зараховано також вирішення питань митної справи.

У кожному конкретному випадку до здійснення такої діяльності долучаються різні органи державної влади в різній кількості. Головні з них, за обсягом прав і обов'язків можна поділити на дві групи: органи загальної компетенції – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України; органи спеціальної компетенції – Міністерство закордонних справ України, Державна митна служба України (Державний митний комітет України (1991–1996); Державна митна служба України (1996–2012); Міністерство доходів і зборів України (2012–2014); Державна фіскальна служба України (2014–2019); Державна митна служба України (з 2019 дотепер) та інші органи виконавчої влади України. У разі потреби здійснення імплементації правил поведінки міжнародного митного права можуть забезпечувати й інші органи державної влади України, зокрема судові органи. Коротко охарактеризуємо окремі приклади безпосередньої участі у внутрішньодержавній імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права зазначених вищих органів державної влади України.

Перше місце серед цих органів, безумовно, належить Верховній Раді України. Як єдиний орган законодавчої влади в Україні вона дає згоду на обов'язковість міжнародних митних договорів України, а в окремих випадках і щодо прийняття актів міжнародних організацій, а також приймає необхідні для внутрішньодержавної імплементації правил поведінки міжнародного митного права законодавчі акти [222]. Зокрема, у п. 9 ч. 1 ст. 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи.

Крім цього, до повноважень парламенту України також належить право денонсації міжнародних митних договорів України, здійснення парламентського контролю, а також інших повноважень, які відповідно до Конституції України належать до її відання [78].

Значну роль у забезпеченні внутрішньодержавної імплементації норм міжнародного митного права виконує Президент України, який на основі та на виконання Конституції і законів України видає обов'язкові до виконання на всій території України укази і розпорядження. Найважливіше значення серед цих двох видів актів Президента України мають саме укази. Вже згадуваними нами раніше їх прикладами є Указ Президента України «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва» від 19 грудня 2007 р. [215] і Указ Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 р. [217].

Ще одним прикладом можна назвати Указ Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 4 жовтня 1994 р. № 567/94. Відповідно до його положень, юридично обов'язковий характер у межах території України отримали положення Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів (Інкотермс), підготовлені Міжнародною торговою палатою у 1953 р. (у редакції 1990 р.). Зауважимо, що саме положення Інкотермс найчастіше розглядаються представниками доктрини міжнародного митного права як приклади звичаєвих норм міжнародного митного права [163, с. 65–66].

Після прийняття Президентом України Указу № 589/2011 від 19 травня 2011 р., в результаті якого втратили чинність укази Президента України № 567/94 від 4 жовтня 1994 р. і № 505/95 від 1 липня 1995 р., на Кабінет Міністрів України було покладено обов'язок привести свої рішення та забезпечити приведення актів центральних органів виконавчої влади у відповідність до цього Указу, підготувати і внести в установленому порядку законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування правил Інкотермс [210; 212].

У формі указу Президент України здійснює приєднання України до міжнародних договорів, які не потребують ратифікації, або їх прийняття, а також затвердження міжнародних договорів України, які укладаються від імені України, та міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, якщо такі

договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України. У формі указу Президента України приймається рішення і про припинення та зупинення дії таких міжнародних договорів України.

У разі потреби Президент України в межах його компетенції може встановлювати порядок здійснення контролю за виконанням міжнародних договорів України з питань митної справи.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який організовує і забезпечує здійснення митної справи, спрямовує і координує з цією метою роботу міністерств, інших органів виконавчої влади. Тому в разі надання згоди на обов'язковість для нашої держави міжнародних договорів з питань митної справи шляхом прийняття законів Верховною Радою України, указів Президентом України або постанов Кабінетом Міністрів України останній відповідно до закону про міжнародні договори забезпечує вирішення питань щодо виконання таких міжнародних договорів України. У межах цієї діяльності Кабінет Міністрів України видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Зокрема, одним із таких актів Кабінету Міністрів України є Постанова «Питання ввезення на митну територію України товарів у межах ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів (угод) України з питань космічної діяльності щодо створення космічної техніки без сплати ввізного мита та податку на додану вартість» від 3 лютого 2010 р. № 102 [200].

Як і Президент України, Кабінет Міністрів України може затверджувати міжнародні договори України з питань митної справи. У межах цієї діяльності Кабінет Міністрів України у формі постанови може затверджувати міжнародні договори, які укладаються від імені Уряду України, крім договорів, що встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України, а також міжвідомчі договори, якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Кабінету Міністрів України.

У формі постанови Кабінет Міністрів України приймає рішення про приєднання України до міжнародних договорів або про їх прийняття, якщо вони укладаються від імені Уряду України та не потребують ратифікації. Крім цього, Кабінет Міністрів України у формі постанови може приймати рішення про припинення та зупинення дії міжнародних договорів України, які укладено від імені Уряду України та які не потребували надання згоди на їх обов'язковість Верховною Радою України або затвердження Президентом України, а також щодо міжвідомчих договорів, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до наданих йому повноважень Кабінет Міністрів України може звертатись до Конституційного Суду України для надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Значний обсяг роботи у сфері імплементації правил поведінки міжнародного митного права виконує Міністерство закордонних справ України. Так, саме це міністерство подає пропозиції щодо затвердження міжнародних договорів України Президентові України або Кабінету Міністрів України. Йому надають інформацію, що стосується виконання міжнародних договорів України, всі міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, а також відповідні підприємства, установи й організації.

Здійснює Міністерство закордонних справ України і загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, зокрема з питань митної справи, в тому числі іншими їх сторонами. На запит органів, які застосовують міжнародні договори України, Міністерство закордонних справ України надає інформацію з питань, що виникають у зв'язку з виконанням міжнародних договорів України. У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань України за міжнародними договорами Міністерство закордонних справ України інформує про

це відповідно Президента України або Кабінет Міністрів України і вносить пропозиції щодо вжиття необхідних заходів [163, с. 66].

У разі порушення зобов'язань за міжнародним договором України іншими його сторонами Міністерство закордонних справ України вносить Президентові України або Кабінету Міністрів України пропозиції про вжиття необхідних заходів відповідно до норм міжнародного права. Інші центральні органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим вносять відповідні пропозиції через Міністерство закордонних справ України [216].

Крім цього, Міністерство закордонних справ України невідкладно інформує Верховну Раду України про укладення міжнародного договору України, припинення або зупинення дії міжнародного договору України, а також про тимчасове застосування такого договору або його частини тощо.

Щодо Державної митної служби України, то як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну митну політику, вона забезпечує безпосереднє керівництво здійсненням митної справи і виконує широкий перелік завдань, пов'язаних зі своєчасним, усебічним і повним виконанням прийнятих нашою державою відповідно до міжнародного митного права зобов'язань [174, с. 387].

Основними завданнями Державної митної служби України є:

1) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил;

2) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі;

3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд міністра фінансів.

Відповідно до покладених завдань Державна митна служба України (далі – Держмитслужба) здійснює різні види діяльності, а саме: розробляє проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну з питань, що належать до компетенції Держмитслужби, та в установленому порядку подає їх міністрові фінансів; узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції Держмитслужби, вносить в установленому порядку на розгляд міністра фінансів пропозиції з удосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, наказів Мінфіну, а також подає міністрові фінансів для погодження позицію щодо проектів нормативно-правових актів, розробниками яких є інші центральні органи виконавчої влади; здійснює допуск перевізників-резидентів до перевезень згідно з Митною конвенцією про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенції МДП) 1975 р.; проводить перевірку юридичних осіб щодо відповідності критеріям для надання статусу гаранта, надає статус гаранта та веде реєстр гарантів; упроваджує спрощені митні процедури відповідно до законодавства та сприяє створенню умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України; забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України, з питань, що належать до компетенції Держмитслужби та розробляє пропозиції до проектів міжнародних договорів України; запобігає та протидіє контрабанді, здійснює боротьбу з порушеннями митних правил на митній території України; організовує та здійснює адміністрування міжнародних договорів про вільну торгівлю, тарифних квот; згідно із законодавством взаємодіє та здійснює обмін інформацією з міжнародними організаціями, державними органами, митними та іншими органами іноземних держав; організовує, налагоджує, здійснює міжнародне співробітництво та заходи щодо виконання зобов'язань у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції з питань, що належать до компетенції Держмитслужби; представляє Україну у

Підкомітеті з питань митного співробітництва Комітету асоціації України – ЄС у торговельному складі, Всесвітній митній організації, інших міжнародних організаціях, до компетенції яких належать питання співробітництва в митній сфері, тощо [214].

Зауважимо, що перелік вищенаведених видів здійснюваної митними органами України (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, митниці та митні пости) діяльності з питань імплементації правил поведінки міжнародного митного права може бути розширено і за рахунок інших її прикладів. Адже з метою створення належних умов для реалізації на національному рівні прийнятих Україною відповідно до міжнародного митного права зобов'язань до тексту чинного МК України неодноразово вносились потрібні для цього зміни, скажімо, для забезпечення функціонування авторизованих економічних операторів або запровадження інституту управління ризиками [211].

Однак висвітлити всі такі приклади безпосереднього дотримання і виконання митними органами України прийнятих нашою державою міжнародних зобов'язань у межах цього дослідження неможливо.

Водночас саме на такі, індивідуальні приклади недотримання чи невиконання митними органами України прийнятих нашою державою відповідно до міжнародного митного права зобов'язань можна натрапити у рішеннях різних судових органів України, які в такий спосіб також долучаються до здійснення імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права. При цьому однією з основних правових підстав прийняття таких рішень стають саме чинні міжнародні митні договори України, загальновизнана міжнародна торговельна практика, коментарі Всесвітньої митної організації та нормативно-правові акти права Європейського Союзу. Зауважимо, що непоодинокі також випадки прийняття судовими органами України рішень і в інтересах національних митних органів, із посиланнями на принципи, норми і стандарти міжнародного митного права.

Найчастіше у текстах рішень іменем України суди посилаються на приписи: Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р.; Митної конвенції про міжнародні перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП від 14 листопада 1975 р.; Конвенції про гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14 червня 1983 р.; Конвенції про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р.; Генеральної угоди з тарифів і торгівлі від 15 квітня 1994 р.; Угоди про застосування ст. VII ГАТТ від 15 квітня 1994 р.; офіційних правил тлумачення торговельних правил Інкотермс (у редакції 2010 р.); Комбінованої номенклатури Європейського Союзу.

Поширеною практикою при цьому є: встановлення співвідношення приписів статей МК України з відповідними принципами і положеннями міжнародних договорів, наприклад Генеральної угоди з тарифів і торгівлі; визнання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась не Верховною Радою України, частиною національного законодавства, наприклад Міжнародної конвенції про гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14 червня 1983 р.; констатація факту побудови окремих інститутів національного митного права на основі загальних принципів, прийнятих у міжнародній практиці, наприклад національної системи визначення митної вартості товарів; згадування про міжнародно-правові стандарти, на які зорієнтоване українське митне законодавство, наприклад Угоду про застосування ст. VII ГАТТ від 15 квітня 1994 р. Зокрема, відповідні приклади можна побачити у таких рішеннях судів України: Рішенні Харківського окружного адміністративного суду від 14 червня 2018 р. № 820/2557/18 у справі за адміністративним позовом Приватного підприємства «Торговий дім «Золота миля» до Харківської митниці ДФС про визнання протиправними та скасування актів [235]; Рішенні Львівського окружного адміністративного суду від 7 травня 2019 р. №1.380.2019.001416 по справі за позовом до Львівської митниці ДФС про визнання протиправним та скасування рішення та картки відмови [233]; Рішенні Харківського окружного

адміністративного суду від 18 листопада 2019 р. № 520/8424/19 у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «АРОМАРОС-У» до Головного управління ДФС у Харківській області про скасування податкових повідомлень-рішень [236]; Рішенні Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 23 грудня 2019 р. у справі № 160/9312/19 за адміністративним позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Інженерні світлотехнічні технології» до Київської міської митниці ДФС про визнання протиправними та скасування рішень [230]; Рішенні Полтавського окружного адміністративного суду від 2 січня 2020 р. № 440/4426/19 у справі за позовом до Полтавської митниці ДФС про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити певні дії тощо [234].

Наголосимо, що така практика характерна для судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Висновки до Розділу 4

Проведений аналіз досліджень і публікацій, в яких представниками теорії міжнародного права та доктрини національного митного права започатковано вирішення питання інтерпретації терміна «імплементация», дав змогу дійти висновку про існування різних підходів до його розуміння зарубіжними і вітчизняними вченими.

Зарубіжні вчені розглядають цей термін у вузькому та широкому значенні. У першому випадку вони послуговуються цим поняттям у дослідженнях, присвячених аналізу результатів, процесу або перспектив здійснення державами міжнародно-правових зобов'язань, що походять із чинних для них міжнародних договорів, рішень міжнародних судових органів і визнаних актів міжнародних організацій, на національному рівні. Для переважної більшості з них «національна імплементация» потребує багато часу і зусиль різних органів державної влади. Оскільки такими органами насамперед є органи законодавчої, виконавчої та судової

гілок влади, то «національну імплементацію» представники зарубіжної правової доктрини часто досліджують комплексно, зосереджуючи увагу на законодавчій імплементації, імплементації, здійснюваній виконавчими органами, та судовій імплементації. У широкому розумінні термін «імплементація» використовується в наукових працях з метою висвітлення діяльності держав та інших суб'єктів міжнародного права, пов'язаної з практичним здійсненням прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань, також і на міжнародному рівні.

Українські правники, як і представники правової доктрини більшості пострадянських республік, що проголосили свою незалежність після припинення існування СРСР, виробили власний підхід до інтерпретації терміна «імплементація». Його суть полягає у такому. По-перше, активно використовуючи цей термін у наукових дослідженнях, переважна більшість вітчизняних науковців продовжує наполягати на використанні замість нього терміна «реалізація», оскільки він, на їхнє переконання, точніше відображає процес втілення у життя норм міжнародного права. При цьому інші вчені не відмовляються від використання терміна «імплементація» у власних наукових працях. Одні з них згадують його як синонім терміна «реалізація», віддаючи без будь-яких аргументів перевагу останньому. Інші використовують виключно з метою пояснення процесу введення (входження) норм міжнародного права у правову систему їх країни. Треті послуговуються терміном «імплементація» без будь-яких пояснень його зв'язку з поняттям «реалізація», зазначаючи його дослівний переклад з латинської та/або англійської мов. По-друге, важливо наголосити, що увага дослідників здебільшого зосереджується на обговоренні теорій уведення норм міжнародного права до внутрішньодержавних правопорядків через так звану «законодавчу імплементацію», а також на теоретичній характеристиці запозичених із національної теорії держави та права й адаптованих під міжнародне право засобів і форм реалізації його норм. З огляду на це практика здійснення норм міжнародного права органами виконавчої влади та національними судовими органами лишається

донині майже не дослідженою. По-третє, ще однією особливістю вітчизняного підходу до інтерпретації терміна «імплементация» є його вживання суто до обов'язкових до виконання норм міжнародного права. Однак, крім таких норм, його правила поведінки можуть міститись і в принципах та стандартах міжнародного права, окремі види яких, як і норми актів м'якого права (*soft law*), можуть визначати бажану, а не обов'язкову для здійснення поведінку.

З метою вироблення узгодженого підходу до інтерпретації терміна «імплементация» в теорії міжнародного права та доктрині національного митного права сучасна парадигма його дослідження має ґрунтуватись на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) для уніфікації термінології, що використовується представниками української правничої науки у дослідженнях міжнародно-правових і національних аспектів упровадження в життя правил поведінки міжнародного права, пропонується замість терміна «реалізація» вживати термін «імплементация» та запровадити в науковий обіг поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права»;

2) поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права» пропонується використовувати у такому значенні – це діяльність держав та інших суб'єктів міжнародного права, здійснювана з метою забезпечення своєчасного, всебічного та повного виконання прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань;

3) вживання поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права» можливе у загальному та спеціальному значеннях. У загальному значенні це доречно робити в ситуаціях, коли йдеться про характеристику вжитих заходів, про заходи, що вживаються або мають бути вжиті суб'єктами міжнародного права з метою впровадження у життя приписів принципів, норм і стандартів міжнародних договорів, актів міжнародних організацій чи рішень міжнародних судових органів загалом як на міжнародному, так і на внутрішньому рівнях. У спеціальному

значенні – якщо йдеться про здійснення принципів, норм і стандартів конкретно визначених міжнародних договорів, актів міжнародних організацій чи рішень міжнародних судових органів на міжнародному або на внутрішньому рівнях. Зокрема, це може стосуватись: визначення та вжиття необхідних для цього міжнародно-правових або національних заходів; підбиття підсумків практичного здійснення такої діяльності або на міжнародному, або на внутрішньодержавному рівнях; внесення пропозицій з удосконалення зазначеної вище діяльності тощо;

4) ні міжнародного, ні внутрішньодержавного механізмів імплементації правил поведінки міжнародного права не існує. У кожному конкретному випадку суб'єкти міжнародного права самостійно визначають належні засоби міжнародно-правової імплементації, які у разі невідомості чи малої ефективності можуть удосконалюватись, доповнюватись або замінюватись іншими засобами. Процедура внутрішньої імплементації, якщо її порядок і конкретні засоби здійснення безпосередньо не передбачені міжнародним договором, актом міжнародної організації чи рішенням міжнародного судового органу, взагалі складно передбачити заздалегідь, оскільки її здійснення залежить від наявності різноманітних чинників, що впливають на остаточну волю певного суб'єкта міжнародного права;

5) термін «реалізація» пропонується використовувати лише у словосполученнях «реалізація принципу міжнародного права», «реалізація норми міжнародного права», «реалізація стандарту міжнародного права», для уточнення однозначно передбачених, бажаних або можливих форм втілення у життя приписів правила поведінки міжнародного права, визначених (форм) у його змісті або прямо не заборонених загально визнаними принципами та нормами міжнародного права. В разі неможливості реалізації правил поведінки міжнародного права у визначених для цього формах усунути наявні перешкоди або створити необхідні для цього умови належить саме здійснюваній із цією метою імплементації правил поведінки міжнародного права [172, с. 318].

Імплементация принципів, норм і стандартів міжнародного митного права може здійснюватись на міжнародному та/або внутрішньодержавному (у разі залучення інших суб'єктів, на їх внутрішньому рівні) рівнях правового регулювання. З огляду на це її доречно класифікувати на два види: індивідуальну та спільну.

Індивідуальну імплементацию правил поведінки міжнародного митного права поряд із державами можуть здійснювати також інші суб'єкти міжнародного митного права, зокрема: окремі митні території, які мають повну автономію у здійсненні зовнішньої торгівлі; митні союзи; економічні союзи; міжнародні організації та інші учасники міжнародних митних відносин. Долучатися до такої діяльності можуть як правотворчі, так і правозастосовні органи суб'єктів міжнародного митного права. Для держав такими органами можуть бути законодавчі, виконавчі, судові та інші види органів державної влади.

Спільна імплементация правил поведінки міжнародного митного права здійснюється двома й більше його суб'єктами одночасно. Із цією метою суб'єкти міжнародного митного права можуть звертатись до широкого спектра правотворчих, організаційних, координаційних, інформаційних і контрольних засобів, зокрема: укладати двосторонні та багатосторонні міжнародні договори; проводити переговори; скликати міжнародні конференції; засновувати конвенційні керівні або адміністративні комітети; утворювати багатосторонні та двосторонні комісії, підкомітети й робочі групи; створювати міжнародні організації та спеціальні органи для розгляду спорів між ними, з правом приймати за результатами таких розглядів рекомендаційні або обов'язкові до виконання рішення тощо.

Нормативно-правові засади імплементации Україною принципів, норм і стандартів міжнародного митного права становлять Конституція України, Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., Митний кодекс України від 13 березня 2012 р., інші закони України, що регулюють відносини,

зазначені у ст. 7 Митного кодексу України, а також нормативно-правові акти, видані на основі та на виконання Митного кодексу України та інших законодавчих актів.

Поряд із чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, складовою частиною законодавства України з питань митної справи слід вважати також і чинні міжнародні договори України, які не потребують ратифікації та затверджені у формі указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України.

В умовах відсутності практики безпосереднього застосування правил чинних міжнародних договорів України для регулювання відносин, зазначених у ст. 7 Митного кодексу України від 13 березня 2012 р., пропонується обговорити можливість визнання: за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Верховною Радою України, юридичної сили законів України; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Президентом України або за його дорученням від імені України, юридичної сили указів Президента України; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Кабінетом Міністрів України або за його дорученням від імені Уряду України, юридичної сили урядових постанов; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів, юридичної сили відомчих актів.

З метою вдосконалення нормативно-правових засад безпосереднього застосування чинних міжнародних митних договорів України для регулювання відносин, зазначених у ст. 7 Митного кодексу України від 13 березня 2012 р., пропонується внести зміни до його ст. 1, 2 і 3 і викласти їх у такій редакції:

«Стаття 1. Законодавство України з питань митної справи

1. Законодавство України з питань митної справи складається з Конституції України, цього Кодексу, інших законів України та чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що регулюють відносини, зазначені у ст. 7 цього Кодексу, а також з нормативно-правових актів, виданих на основі та на виконання цього Кодексу, інших законодавчих актів і чинних міжнародних договорів України, укладених відповідно до закону.

2. Відносини, пов'язані зі справлянням митних платежів, регулюються цим Кодексом, Податковим кодексом України та іншими законами України і міжнародними договорами України з питань оподаткування.

Стаття 2. Особливості набрання чинності законами України, міжнародними договорами України та іншими нормативно-правовими актами з питань митної справи

1. Закони України з питань митної справи, нормативно-правові акти з питань митної справи, видані Кабінетом Міністрів України та центральним органом виконавчої влади, набирають чинності через 45 днів з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом або нормативно-правовим актом, але не раніше дня їх офіційного опублікування.

2. Міжнародні договори України з питань митної справи набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору України, відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», у порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

3. Офіційним опублікуванням закону України з питань митної справи, міжнародного договору України з питань митної справи, нормативно-правового акта з питань митної справи, виданого Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, вважається опублікування його повного тексту в одному з періодичних друкованих видань, визначених законодавством України як офіційні.

Днем офіційного опублікування закону України з питань митної справи, міжнародного договору України з питань митної справи, нормативно-правового акта з питань митної справи, виданого Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, вважається день виходу в світ номера того офіційного друкованого видання, в якому повний текст зазначеного закону України, міжнародного договору України або нормативно-правового акта опубліковано раніше, ніж в інших офіційних друкованих виданнях. Якщо опублікування закону України з питань митної справи, міжнародного договору України з питань митної справи, нормативно-правового акта з питань митної справи, виданого Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, здійснювалося частинами, днем його офіційного опублікування вважається день виходу в світ того номера офіційного друкованого видання, в якому раніше, ніж в інших офіційних друкованих виданнях, опубліковано останню частину зазначеного закону, міжнародного договору або нормативно-правового акта.

4. Закон України, міжнародний договір України або інший нормативно-правовий акт з питань митної справи, який набирає чинності з дня офіційного опублікування, вважається чинним з 0 годин дня, наступного за днем офіційного опублікування зазначеного закону України, міжнародного договору України або нормативно-правового акта.

5. Якщо для набрання чинності законом України, міжнародним договором України або іншим нормативно-правовим актом з питань митної справи встановлено певний строк з дня його офіційного опублікування, визначений днями, цей строк починається з 0 годин дня, наступного за днем офіційного опублікування зазначеного закону, міжнародного договору або акта, і закінчується о 24 годині останнього дня відповідного строку.

6. Якщо день набрання чинності законом України, міжнародним договором України або іншим нормативно-правовим актом з питань митної справи визначено

конкретною датою, цей закон, міжнародний договір або акт вважається чинним з 0 годин зазначеної дати.

Стаття 3. Особливості застосування законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи

1. При здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, застосовуються виключно норми законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, чинні на день прийняття митної декларації митним органом України.

2. У разі якщо законодавством України передбачена можливість виконання митних формальностей без подання митної декларації, застосовуються норми законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, чинні на день виконання таких формальностей.

3. Норми законів України і міжнародних договорів України, які пом'якшують або скасовують відповідальність особи за порушення митних правил, передбачені цим Кодексом, мають зворотну дію в часі, тобто їх норми поширюються і на правопорушення, вчинені до прийняття цих законів. Норми законів України і міжнародних договорів України, які встановлюють або посилюють відповідальність за такі правопорушення, зворотної дії в часі не мають.

4. У разі якщо норми законів України, міжнародних договорів України чи інших нормативно-правових актів з питань митної справи допускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків підприємств і громадян, які переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України або здійснюють операції з товарами, що перебувають під митним контролем, чи прав та обов'язків посадових осіб митних органів, внаслідок чого є можливість прийняття рішення як на користь таких підприємств та громадян, так і на користь митного органу, рішення повинно прийматися на користь зазначених підприємств і громадян.

5. Якщо чинним міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України і нормативно-правовими актами з питань митної справи, застосовуються правила чинного міжнародного договору України».

Поряд зі створенням належних нормативно-правових засад для своєчасного, всебічного та повного виконання Україною прийнятих відповідно до міжнародного митного права зобов'язань вагома роль у здійсненні імплементації його принципів, норм і стандартів належить злагодженій діяльності органів державної влади України, до повноважень яких, зокрема, зараховано й вирішення питань митної справи.

У кожному конкретному випадку до здійснення такої діяльності долучаються різні органи державної влади, в різній кількості. Головні з них за обсягом прав і обов'язків можна поділити на дві групи: органи загальної компетенції – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України; органи спеціальної компетенції – Міністерство закордонних справ України, Державна митна служба України (Державний митний комітет України (1991–1996); Державна митна служба України (1996–2012); Міністерство доходів і зборів України (2012–2014); Державна фіскальна служба України (2014–2019); Державна митна служба України (з 2019 дотепер) та інші органи виконавчої влади України.

У разі потреби здійснення імплементації правил поведінки міжнародного митного права можуть забезпечувати й інші органи державної влади України, зокрема судові органи.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано наукову проблему, що полягає в розробці науково-обґрунтованої концепції міжнародного митного права, спрямованої на вирішення найнагальніших питань його теорії та правозастосовної практики. Проведене дослідження уможливило сформулювати такі теоретичні положення та практичні пропозиції.

1. Відсутність загальновизнаної науково-обґрунтованої концепції міжнародного митного права призводить до недбалої контамінації вітчизняними вченими доробку зарубіжної теорії міжнародного права і практики реалізації внутрішньодержавного та/або інтеграційного митного права з положеннями радянської теорії міжнародного права та досягненнями української доктрини міжнародного права, а також вітчизняною практикою правового регулювання відносин з питань митної справи. Не зважаючи на активну участь українських вчених у науковому дискурсі, спрямованому на вирішення різноманітних питань теорії та практики застосування міжнародного митного права, окремим положенням науки міжнародного митного права України властиві задогматизованість та нехтування реальних потреб практики правового регулювання митних і пов'язаних із ними відносин. Непоодинокими є приклади опублікування наукових праць дескриптивного характеру, які не містять ні наукової новизни, ні перспектив подальшого доктринального обговорення. Актуальною проблематика міжнародного митного права визнається також зарубіжними вченими. Однак їхні наукові доробки здебільшого також не містять системного вивчення питань теорії міжнародного митного права та практики його застосування, є вузькоспеціалізованими або були отримані в рамках комплексних досліджень, у яких тематика міжнародного митного права висвітлювалась як така, що додатково характеризує основний предмет наукового вивчення.

Таким чином, різноманітні теоретичні та прикладні аспекти міжнародного митного права неодноразово досліджувались українськими і зарубіжними вченими, не ставши предметом комплексного дослідження.

2. Проведене узагальнення наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених дає змогу об'єднати відображені у їхніх положеннях інтерпретації розуміння міжнародного митного права в межах наукового і прикладного підходів. Представники наукового підходу, переважно вчені з України та інших держав – членів Співдружності Незалежних Держав, зазвичай характеризують міжнародне митне право у трьох взаємопов'язаних виявах: 1) як частину (галузь, підгалузь або інститут) міжнародного права; 2) як частину науки міжнародного права; 3) як навчальну дисципліну. Однак ані належної аргументації щодо доцільності розгляду міжнародного митного права у трьох вищезгаданих виявах, ані узгодженого розуміння міжнародного митного права як частини міжнародного права, як частини його науки або як навчальної дисципліни у вітчизняній теорії міжнародного митного права не вироблено й досі. В межах прикладного підходу, властивого представникам західної правової науки, навпаки, теоретичним аспектам міжнародного митного права уваги майже не приділяється. Вчені зосереджуються на відшукуванні власне самого міжнародного митного права та його еволюційному і динамічному тлумаченні у взаємодії з іншими складовими частинами міжнародного права, інтеграційним і/або внутрішньодержавним митним правом. Вони визнають важливість міжнародного митного права для розвитку міжнародної торгівлі та здійснення різних видів комерційної і некомерційної діяльності, однак не акцентують увагу на формулюванні точного його визначення («єдино правильної» універсальної дефініції) та виробленні індивідуальної інтерпретації окремих його термінів.

Наявний плюралізм підходів до розуміння міжнародного митного права свідчить про брак загальновизнаної парадигми його дослідження як у межах зарубіжної, так і вітчизняної міжнародно-правової доктрини. Її поява дала б

можливість установити реальний зв'язок між теорією та юридичною практикою в галузі міжнародного митного права, чим, зокрема, суттєво підвищила б рівень практичної значущості наукових праць вітчизняних вчених, які нині мають переважно дескриптивний, вузькоспеціалізований академічний характер.

3. Предмет правового регулювання міжнародного митного права становлять міжнародні митні відносини, а саме: відносини міжнародного митного співробітництва; відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах; відносини в конфліктних ситуаціях з питань митної справи.

Предмет правового впливу міжнародного митного права становлять різні види міжнародних і внутрішньодержавних економічних, торговельних, фінансових транспортних, туристичних та інших зв'язків, пов'язаних із переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митні кордони.

4. Суб'єктами міжнародного митного права можуть визнаватися різні учасники міжнародних митних правовідносин, зокрема: держави; міжнародні міжурядові організації; міжнародні неурядові організації; нації й народи, що ведуть боротьбу за визначення власної державності; державоподібні утворення; митні союзи; економічні союзи; транснаціональні корпорації; окремі митні території тощо.

5. Генезу міжнародного митного права пропонується поділити на дві глобальні епохи:

- 1) локального міжнародного митного права;
- 2) універсального міжнародного митного права.

Кожна з цих епох має свої періоди та особливості.

1. Епоха локального міжнародного митного права.

1.1. Передісторія міжнародного митного права (від стародавніх часів до 1648 р.). Започатковується практика двосторонньої регламентації міжнародних митних відносин з питань надання митних пільг у зовнішній торгівлі та визнання за певними категоріями почесних іноземців привілеїв та імунітетів в митній сфері за

допомогою звичаєвих і договірних правил поведінки.

1.2. Від Вестфальського миру 1648 р. до заснування у 1891 р. Міжнародного союзу з публікації митних тарифів. Розширюються об'єктна, суб'єктна та просторова сфери дії міжнародного митного права. Форми зовнішнього вираження правил поведінки міжнародного митного права еволюціонують від двосторонніх норм міжнародної ввічливості, міжнародних звичаїв, окремих статей двосторонніх мирних і союзних міжнародних договорів, торгових трактатів та спеціальних угод з митних тарифів до багатосторонніх міжнародних договорів (конвенцій). Питання митного регулювання включаються до порядку денного діяльності міжнародних конференцій. Збільшується кількість держав-учасниць міжнародних митних відносин та з'являються нові їх учасники – митні союзи й міжнародні організації. Актуальними напрямками міжнародно-правового узгодження визнаються: протидія митним правопорушенням; митно-тарифне та нетарифне регулювання зовнішньої торгівлі; визначення правил походження товарів; тимчасове ввезення (вивезення) та ін.

2. Епоха універсального міжнародного митного права.

2.1. Інституціоналізація форм правового регулювання міжнародних митних відносин і формування засад універсального міжнародного митного права (від 1891 р. до ліквідації Ліги Націй у 1946 р.). Неспроможність локального міжнародного митного права забезпечити ефективне правове регулювання відносин міжнародного митного співробітництва і взаємної адміністративної допомоги та протидіяти виникненню міждержавних конфліктів у галузі митної справи, які час від часу призводили до виникнення митних війн і військових протиборств, актуалізували потребу розвитку міжнародного митного права у бік універсалізації. Важливу роль у формуванні засад універсального міжнародного митного права відіграли багатосторонні міжнародні конференції, до порядку денного яких включали найбільш актуальні питання правового регулювання міжнародних митних відносин, зокрема, зведення до мінімуму заборон і обмежень у зовнішній

торгівлі, посилення протидії контрабанді, спрощення митних та інших формальностей на кордонах тощо. Заснування Ліги Націй і здійснювана під її егідою діяльність, зокрема з питань кодифікації та прогресивного розвитку в галузі митної справи, сприяли розробці першої багатосторонньої митної конвенції та протоколу до неї, а також появи нових прикладів міжнародної судової практики з питань митного регулювання.

2.2. *Становлення універсального міжнародного митного права (з 1947 р. дотепер)*. Універсалізація міжнародного митного права відбувається на основі положень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р., а згодом її оновленої редакції від 15 квітня 1994 р., та постійно збільшуваної кількості міжнародних конвенцій і міжнародно-правових актів у сфері митної справи, підготовлених РМС, ООН, СОТ та іншими міжнародними організаціями. Розширюється коло суб'єктів міжнародного митного права. Розвиток міжнародних митних відносин здійснюється на умовах гнучкого поєднання універсального, регіонального, локального і партикулярного регулювання. Зростає обсяг нормативного масиву міжнародного митного права, затверджуються чинні його принципи. Завдяки нормотворчій роботі міжнародних організацій у змісті міжнародного митного права з'являється ще один елемент – міжнародні стандарти.

6. Доктринальне співвідношення категорій «зміст міжнародного митного права» і «форма міжнародного митного права» пропонується здійснювати з урахуванням таких їх визначень: «зміст міжнародного митного права» – сукупність принципів, норм і стандартів міжнародного митного права; «форма міжнародного митного права» – спосіб зовнішнього існування (юридичного вираження) змісту міжнародного митного права.

7. У доктрині міжнародного митного права категорія «внутрішня організація елементів змісту» безпосередньо не використовується і як самостійне поняття не виокремлюється. Замість нього для здійснення теоретичної характеристики внутрішньої організації змісту міжнародного митного права вчені активно

послугуються поняттям «система міжнародного митного права», розглядаючи складовими її елементами взаємопов'язані комплекси (групи) міжнародно-правових норм у вигляді підгалузей та інститутів. Однак щодо узгодженої кількості останніх та належної аргументації доцільності їх включення до цієї системи, як і щодо підстав поділу запропонованих комплексів на підгалузі та інститути, вчені тривалий час не можуть домовитись.

Ураховуючи неготовність переважної більшості представників правової доктрини України відмовитись від використання поняття «система права» та спираючись на визначення змісту міжнародного митного права, категорію «система міжнародного митного права» пропонується розуміти як порядок послідовного розташування принципів, норм і стандартів міжнародного митного права. Використання цього поняття має здійснюватися з метою характеристики внутрішньої побудови міжнародного митного права. Водночас у перспективі від використання поняття «система права» в теорії міжнародного митного права пропонується відмовитись, замінивши його категорією «внутрішня організація елементів змісту».

8. Поняття «принципи міжнародного митного права» пропонується інтерпретувати так – це основоположні правила виникнення, розвитку та функціонування міжнародного митного права, що відрізняються від інших елементів його змісту та характеризуються первинністю, об'єктивністю, стабільністю, імперативністю, комплексністю, рівнозначністю та нормативністю. Норми міжнародного митного права розвивають приписи його принципів шляхом визначення прав та/або обов'язків учасників міжнародних митних відносин, а також порядку їх реалізації на практиці, та являють собою моделі таких відносин. Зі свого боку, стандарти міжнародного митного права розробляються з метою сприяння максимально ефективній реалізації принципів і норм міжнародного митного права.

9. Стандарти міжнародного митного права – це технічні специфікації, типові форми, зразки, еталони, моделі, методичні рекомендації щодо провадження певного

виду діяльності або досягнення очікуваних результатів, упровадження приписів яких у практичну діяльність митних адміністрацій здійснюється суб'єктами міжнародного митного права з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей, на умовах і в порядку, передбачених міжнародно-правовими актами.

Сучасна парадигма дослідження поняття «стандарти міжнародного митного права» має ґрунтуватися на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) стандарти є самостійною категорією міжнародного митного права та відрізняються від його принципів і норм;

2) у правовому регулюванні митних відносин стандартам міжнародного митного права належить допоміжна роль, оскільки, на відміну від принципів та норм міжнародного митного права, вони не призначені для здійснення самостійного регулювання митних відносин;

3) стандарти можуть удосконалюватись, адже не є чимось раз і назавжди встановленим, незмінним;

4) стандарти є складовою змісту міжнародного митного права, а не однією із форм його існування;

5) більшість стандартів міжнародного митного права не є заздалегідь юридично обов'язковими. Їхній рекомендаційний характер впливає з природи та змісту міжнародно-правових актів, за допомогою яких вони приймаються;

6) реалізація стандартів може здійснюватись як на індивідуальній, так і на колективній основах. Базовою безпосередньою формою їх реалізації є використання, рідше, дотримання та виконання;

7) стандарти міжнародного митного права можуть бути класифіковані за різними видами та містити приписи технічного і правового характеру.

10.3 метою усунення протиріч реалізації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права у вітчизняній правозастосовній діяльності, ст. 7 Митного кодексу України пропонується викласти у такій редакції:

«Стаття 7. Митна справа»

1. Встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики, становлять митну справу, яка здійснюється з додержанням, виконанням і використанням прийнятих у міжнародній практиці та визнаних Україною принципів, норм і стандартів міжнародного права.

2. Засади митної справи, зокрема, правовий статус митних органів, митна територія та митний кордон України, процедури митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України, митні режими та умови їх застосування, заборони та/або обмеження щодо ввезення в Україну, вивезення з України та переміщення через територію України транзитом окремих видів товарів, умови та порядок справляння митних платежів, митні пільги, визначаються цим Кодексом та іншими законами України.

3. Безпосереднє керівництво здійсненням митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику.»

11. Джерелом міжнародного митного права є зумовлена конкретними потребами міжнародних відносин й виражена зовні у визначених формах воля його суб'єктів. Воля суб'єктів міжнародного митного права може виражатися зовні як у формах, зазначених у ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, так і в інших, індивідуально визначених, мовчазно сформованих чи в будь-який узгоджений спосіб спільно зафіксованих формах. Найпоширенішими формами зовнішнього

вираження міжнародного митного права є: міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами, які сперечаються; міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як право; акти, що приймаються ВМО та іншими міжнародними міжурядовими організаціями з питань митного регулювання (декларації, резолюції, рекомендації, регламенти); підсумкові акти міжнародних конференцій; судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй тощо.

Визначені у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН види зовнішніх форм існування загального міжнародного права пропонується розглядати як невичерпний перелік джерел пізнання змісту чинного міжнародного митного права.

12. Правотворча діяльність у міжнародних митних відносинах – це процес створення суб'єктами міжнародного митного права нових, зміни чинних або скасування застарілих принципів, норм і стандартів, здійснюваний з метою задоволення як їхніх індивідуальних, так і спільних потреб та інтересів з урахуванням загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Правотворчій діяльності у міжнародних митних відносинах властиві такі основні ознаки: 1) погоджувальний, координаційний характер; 2) наявність різної кількості стадій, основні серед яких: стадія правотворчої ініціативи; стадія розробки нових, внесення змін до чинних або скасування застарілих правил поведінки; стадія аналізу результатів визнання суб'єктами міжнародного митного права розроблених уперше або змінених правил (моделей) поведінки та ефективності їх реалізації на практиці; 3) її учасниками а ргіогі можуть бути всі суб'єкти міжнародного митного права, однак найчастіше ними є держави та міжнародні міжурядові організації; 4) її здійснення регламентується переважно процесуальними (процедурними) правилами договірною та/або звичаєвого характеру, які водночас не характерні для таких форм зовнішнього вираження результатів інтелектуальної творчої діяльності, як судові рішення та правова доктрина; 5) її результати можуть юридично закріплюватись як у формі писаних

міжнародних договорів, так і в інших, визначених суб'єктами правотворчого процесу, формах зовнішнього вираження приписів міжнародного митного права.

13. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права являє собою один із видів правотворчої діяльності, здійснюваної шляхом встановлення й точного формулювання у визначених юридичних формах зовнішнього вираження міжнародного права змісту чинних правил поведінки, перегляду застарілих і розробки нових правил поведінки з метою досягнення максимально можливої уніфікованої їх реалізації в умовах постійно еволюціонуючих міжнародних митних відносин.

Вона може здійснюватися міжнародними організаціями або одним із їх органів, бути міждержавною та доктринальною. Зовнішнє вираження її підсумків можливе у формі міжнародних митних договорів (конвенцій) регіонального і універсального характеру та різноманітних актів «м'якого права» (резолуцій, рекомендацій і декларацій міжнародних організацій та заключних актів міжнародних конференцій).

Міжнародні митні договори (конвенції) регіонального та універсального характеру – це укладені у письмовій формі багатосторонні угоди, які стосуються загальних принципів і норм міжнародного митного права або присвячені питанням, що становлять інтерес для суб'єктів міжнародного митного права у цілому.

14. Міжнародним організаціям належить провідна роль у творенні міжнародного митного права. Серед багатьох із них найбільший обсяг роботи виконує РМС (ВМО), яка може здійснювати такі види правотворчої діяльності:

1) розробляти проекти текстів міжнародних митних конвенцій, а також поправки до них;

2) ініціювати розробку та укладення певної міжнародної митної конвенції і скликати із цією метою у подальшому міжнародну конференцію зацікавлених учасників міжнародних митних відносин;

3) виконати роль такої міжнародної конференції, забезпечивши узгодження тексту нової міжнародної митної конвенції або поправок до чинної конвенції та їх прийняття в одному зі своїх органів;

4) після укладення міжнародної митної конвенції виконувати функції контролюючої інстанції, розробляти примирливі рекомендації для вирішення спорів щодо тлумачення й застосування конвенції, а також функції депозитарія;

5) здійснювати інтерпретацію міжнародних митних конвенцій як укладених за результатами її роботи, так і міжнародних митних договорів, переданих під її адміністрування, а також розробляти рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності їх застосування на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях.

Мета РМС полягає у сприянні співробітництву між урядами її членів. Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність виконання спільних для членів організації першочергових завдань, а саме: 1) забезпечення якомога вищого рівня узгодженості й одноманітності митних систем її членів; 2) поглиблення вивчення проблем, що виникають у ході розвитку й поліпшення митної техніки і митного законодавства. Зазначені завдання, закріплені у Преамбулі Конвенції про створення РМС, не вичерпують їх повного переліку, поступове розширення якого відбувається через прийняття правових актів Радою РМС. Завдання РМС підпорядковують собі її функції, які визначають способи виконання завдань та досягнення мети діяльності організації.

15. З метою вдосконалення підходу до інтерпретації терміна «імплементация» у вітчизняній теорії міжнародного права та доктрині національного митного права пропонується:

1) запровадити в науковий обіг поняття «імплементация правил поведінки міжнародного права», розтлумачивши його як діяльність держав та інших суб'єктів міжнародного права, здійснювану з метою забезпечення своєчасного, всебічного та повного виконання прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань;

2) характеризувати імплементацію правил поведінки міжнародного права як таку, що може: здійснюватися на міжнародному та/або внутрішньодержавному (у разі залучення інших суб'єктів, на їх внутрішньому рівні) рівнях правового регулювання митних відносин; стосуватися міжнародно-правових зобов'язань, що походять із чинних для суб'єктів міжнародного права принципів, норм і стандартів міжнародних договорів, рішень міжнародних судових органів і визнаних актів міжнародних організацій; забезпечуватися на внутрішньодержавному рівні як законодавчими, так і виконавчими та судовими органами державної влади;

3) відмовитись від практики ототожнення термінів «імплементація» та «реалізація». Термін «реалізація» пропонується використовувати для уточнення чітко визначених, бажаних або можливих форм втілення в життя приписів принципів, норм і стандартів міжнародного права, визначених у їх змісті або прямо не заборонених загально визнаними принципами та нормами міжнародного права. В разі неможливості реалізації правил поведінки міжнародного права у визначених для цього формах, усунути наявні перешкоди або створити необхідні для цього умови належить здійснюваній із цією метою імплементації правил поведінки міжнародного права;

4) відмовитись від використання правовою доктриною не існуючих на практиці міжнародного і внутрішньодержавного механізмів імплементації (реалізації) правил поведінки міжнародного права. У кожному конкретному випадку суб'єкти міжнародного права самостійно визначають належні засоби міжнародно-правової імплементації, які у разі неієвості чи малої ефективності можуть удосконалюватись, доповнюватись або замінюватись іншими засобами. Процедуру внутрішньої імплементації, якщо її порядок і конкретні засоби здійснення безпосередньо не передбачені міжнародним договором, актом міжнародної організації чи рішенням міжнародного судового органу, взагалі складно передбачити заздалегідь, оскільки її здійснення залежить від наявності

різноманітних чинників, що впливають на остаточну волю певного суб'єкта міжнародного права.

16. Імплементацию принципів, норм і стандартів міжнародного митного права на внутрішньодержавному (у разі залучення інших суб'єктів на їх внутрішньому рівні) та міжнародному рівнях пропонується характеризувати з позиції можливого її здійснення індивідуально та спільно. Індивідуальну імплементацию правил поведінки міжнародного митного права поряд із державами та міжнародними організаціями можуть здійснювати також окремі митні території, які мають повну автономію у здійсненні зовнішньої торгівлі, митні союзи, економічні союзи та інші учасники міжнародних митних відносин. Найбільш поширеними засобами індивідуальної імплементации правил поведінки міжнародного митного права є засоби правотворчого та правозастосовного характеру. Спільна імплементация правил поведінки міжнародного митного права здійснюється двома й більше його суб'єктами одночасно. Із цією метою суб'єкти міжнародного митного права можуть звертатись до широкого спектра правотворчих, організаційних, координаційних, інформаційних і контрольних засобів, зокрема: укладати двосторонні та багатосторонні міжнародні договори; проводити переговори; скликати міжнародні конференції; засновувати конвенційні керівні або адміністративні комітети; утворювати багатосторонні та двосторонні комісії, підкомітети й робочі групи; створювати міжнародні організації та спеціальні органи для розгляду спорів між ними, з правом приймати за результатами таких розглядів рекомендаційні або обов'язкові до виконання рішення тощо.

З метою вдосконалення практичної діяльності ВМО, Міжнародної мережі митних університетів, національних митних органів і закладів вищої освіти з питань наукового вивчення міжнародного митного права та підготовки кваліфікованого персоналу для митних адміністрацій і приватного сектора, що тісно взаємодіє з митними органами з питань переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, пропонується створити міжнародну приватну неприбуткову

організацію – Асоціацію міжнародного митного права. Участь у її діяльності може бути корисною також усім зацікавленим у проведенні наукових досліджень, опублікуванні та обговоренні їх результатів, забезпеченні якісного викладання й удосконаленні практики використання отриманих знань, навичок і компетентностей з різних питань міжнародного митного права як у державному і приватному секторах, так і в академічній спільноті особам.

17. Імплементация принципів, норм і стандартів міжнародного митного права Україною забезпечується її органами державної влади загальної та спеціальної компетенції, відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., Митного кодексу України від 13 березня 2012 р., інших законів України, що регулюють відносини, зазначені у ст. 7 Митного кодексу України, а також нормативно-правових актів, виданих на основі та на виконання Митного кодексу України та інших законодавчих актів.

18. В умовах відсутності практики безпосереднього застосування правил чинних міжнародних договорів України для регулювання відносин, зазначених у ст. 7 чинного Митного кодексу України, пропонується обговорити можливість визнання: за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Верховною Радою України, юридичної сили законів України; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Президентом України або за його дорученням від імені України, юридичної сили указів Президента України; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась Кабінетом Міністрів України або за його дорученням від імені Уряду України, юридичної сили урядових постанов; за правилами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надавалась міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів, юридичної сили відомчих актів.

19.3 метою вдосконалення нормативно-правових засад і практики безпосереднього застосування чинних міжнародних митних договорів України для регулювання відносин, зазначених у ст. 7 Митного кодексу України від 13 березня 2012 р., пропонується внести зміни до його ст. 1, 2 і 3 і викласти їх у такій редакції:

«Стаття 1. Законодавство України з питань митної справи

1. Законодавство України з питань митної справи складається з Конституції України, цього Кодексу, інших законів України та чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що регулюють відносини, зазначені у ст. 7 цього Кодексу, а також з нормативно-правових актів, виданих на основі та на виконання цього Кодексу, інших законодавчих актів і чинних міжнародних договорів України, укладених відповідно до закону.

2. Відносини, пов'язані зі справлянням митних платежів, регулюються цим Кодексом, Податковим кодексом України та іншими законами України і міжнародними договорами України з питань оподаткування.

Стаття 2. Особливості набрання чинності законами України, міжнародними договорами України та іншими нормативно-правовими актами з питань митної справи

1. Закони України з питань митної справи, нормативно-правові акти з питань митної справи, видані Кабінетом Міністрів України та центральним органом виконавчої влади, набирають чинності через 45 днів з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим законом або нормативно-правовим актом, але не раніше дня їх офіційного опублікування.

2. Міжнародні договори України з питань митної справи набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору України, відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», у порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

3. Офіційним опублікуванням закону України з питань митної справи, міжнародного договору України з питань митної справи, нормативно-правового акта з питань митної справи, виданого Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, вважається опублікування його повного тексту в одному з періодичних друкованих видань, визначених законодавством України як офіційні. Днем офіційного опублікування закону України з питань митної справи, міжнародного договору України з питань митної справи, нормативно-правового акта з питань митної справи, виданого Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, вважається день виходу в світ номера того офіційного друкованого видання, в якому повний текст зазначеного закону України, міжнародного договору України або нормативно-правового акта опубліковано раніше, ніж в інших офіційних друкованих виданнях. Якщо опублікування закону України з питань митної справи, міжнародного договору України з питань митної справи, нормативно-правового акта з питань митної справи, виданого Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, здійснювалося частинами, днем його офіційного опублікування вважається день виходу в світ того номера офіційного друкованого видання, в якому раніше, ніж в інших офіційних друкованих виданнях, опубліковано останню частину зазначеного закону, міжнародного договору або нормативно-правового акта.

4. Закон України, міжнародний договір України або інший нормативно-правовий акт з питань митної справи, який набирає чинності з дня офіційного опублікування, вважається чинним з 0 годин дня, наступного за днем офіційного опублікування зазначеного закону України, міжнародного договору України або нормативно-правового акта.

5. Якщо для набрання чинності законом України, міжнародним договором України або іншим нормативно-правовим актом з питань митної справи встановлено певний строк з дня його офіційного опублікування, визначений днями, цей строк починається з 0 годин дня, наступного за днем офіційного опублікування

зазначеного закону, міжнародного договору або акта, і закінчується о 24 годині останнього дня відповідного строку.

6. Якщо день набрання чинності законом України, міжнародним договором України або іншим нормативно-правовим актом з питань митної справи визначено конкретною датою, цей закон, міжнародний договір або акт вважається чинним з 0 годин зазначеної дати.

Стаття 3. Особливості застосування законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи

1. При здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, застосовуються виключно норми законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, чинні на день прийняття митної декларації митним органом України.

2. У разі якщо законодавством України передбачена можливість виконання митних формальностей без подання митної декларації, застосовуються норми законів України, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, чинні на день виконання таких формальностей.

3. Норми законів України і міжнародних договорів України, які пом'якшують або скасовують відповідальність особи за порушення митних правил, передбачені цим Кодексом, мають зворотну дію в часі, тобто їх норми поширюються і на правопорушення, вчинені до прийняття цих законів. Норми законів України і міжнародних договорів України, які встановлюють або посилюють відповідальність за такі правопорушення, зворотної дії в часі не мають.

4. У разі якщо норми законів України, міжнародних договорів України чи інших нормативно-правових актів з питань митної справи допускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків підприємств і громадян, які переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України або здійснюють операції з товарами, що перебувають під

митним контролем, чи прав та обов'язків посадових осіб митних органів, внаслідок чого є можливість прийняття рішення як на користь таких підприємств та громадян, так і на користь митного органу, рішення повинно прийматися на користь зазначених підприємств і громадян.

5. Якщо чинним міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України і нормативно-правовими актами з питань митної справи, застосовуються правила чинного міжнародного договору України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашидзе А., Солнцев А. Кодификация международного права: конец прекрасной эпохи? *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*. 2012. № 3. С. 5–16.
2. Акуленко В. І. Імплементация міжнародно-правових норм у внутрішнє право України у сфері охорони культурної спадщини. *Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України* / за ред. В. Н. Денисова. Київ : Юстініан, 2006. С. 458–507.
3. Алибеков С. Т. Международное таможенное право : электронный учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. Алматы : КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2012. 1454 с.
4. Алибеков С. Т. Международное таможенное право. Общая часть : учебник. Алматы : КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2010. 146 с.
5. Антонович М. Міжнародне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 384 с.
6. Ахметов М. Б., Ревин В. П., Ревина В. В. Процессы имплементации международных правовых норм в национальное право Азербайджанской Республики и Российской Федерации. *Международное сотрудничество Евразийских государств: политика, экономика, право*. 2018. № 1. С. 74–82.
7. Бакаева О. Ю., Матвиенко Г. В. Таможенное право России : учебник / отв. ред. Н. И. Химичева. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2007. 504 с.
8. Баскин Ю. Я., Фельдман Д. И. История международного права : монография. Москва : Междунар. отношения, 1990. 208 с.
9. Бекашев К. А., Моисеев Е. Г. Таможенное право : учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : ТК Велби, Проспект, 2007. 360 с.
10. Бережна К. В. Імплементация норм права Європейського Союзу в адміністративне законодавство України : концептуальні проблеми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5 (14). С. 36–40.

11. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України : національні та міжнародні аспекти : монографія. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. 543 с.
12. Биков І. О. Адміністративно-правове забезпечення наближення митного законодавства України до стандартів ЄС : дис. ... д-ра філософії (канд юрид. наук) : 12.00.07 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 220 с.
13. Биков І. О. Деякі питання імплементації європейських митних стандартів до законодавства України. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 124–127.
14. Білер Г., Дмитрієв А. Вестфальський мир 1648 року (до 350-ї річниці договору) : монографія. Київ : Ін Юре, 1998. 180 с.
15. Бобович І. М. Русско-финляндские экономические отношения накануне Великой Октябрьской социалистической революции (эпоха империализма) : монографія. Ленінград : Изд-во Ленінград. ун-та, 1968. 192 с.
16. Большой юридический словарь / авт. состав. Додонов В. Н. и др. ; под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. Москва : ИНФРА-М, 1998. 790 с.
17. Борисов К. Г. Международное таможенное право : учеб. пособие. Изд. 2-е, доп. Москва : Изд-во РУДН, 2001. 616 с.
18. Борисов К. Г. Международное таможенное право : учеб. пособие. Москва : Изд-во РУДН, 1997. 224 с.
19. Буваева Н. Э. Международное таможенное право : учеб. для магистров / под общ. ред. А. В. Зубача. Москва : Юрайт, 2013. 376 с.
20. Буткевич О. В. Теорія і практика докласичного міжнародного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 436 с.
21. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
22. Василенко В. А. Основы теории международного права : монографія. Киев : Вища шк., 1988. 288 с.

23. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Бусел В. Т. та ін. ; голов. ред. В. Т. Бусел. Вид. 5-те, з дод. і допов. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Бусел В. Т. та ін. ; голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
26. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 трав. 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення : 10.02.2020).
27. Волова Л. И. Международное таможенное право. *Международное публичное и частное право*. 2004. № 3. С. 25–31.
28. Вопленко Н. Н. Источники и формы права : учеб. пособие. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. 102 с.
29. Воронцова Н. А., Климова И. А. Международное таможенное право в системе международного права. *Московский журнал международного права*. 2016. № 1. С. 68–78.
30. Габричидзе Б. Н., Чернявский А. Г. Курс таможенного права Российской Федерации : учеб. для вузов. В 3 ч. Москва : Дело и Сервис, 2002. 528 с.
31. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права : монография. Киев : Вища шк., 1980. 320 с.
32. Гавриленко О. А., Новікова Л. В., Сироїд Т. Л. Історія міжнародного права : хрестоматія-практикум для студентів напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право». Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 676 с.
33. Грабарь В. Э. Первоначальное значение римского термина *jus gentium*. *Антологія української юридичної думки* : в 10 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка ; упоряд. : В. Н. Денисов, К. О. Савчук. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002–2005. Т. 8 : Міжнародне право. 2004. С. 476–508.
34. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 696 с.

35. Гребенников А. В. Всемирная таможенная организация в международном таможенном праве : учеб. пособие. Минск : Белтаможсервис, 2012. 64 с.
36. Грицанов А. А. Новейший философский словарь. Изд. 3-е, исправл. Минск : Книжный Дом, 2003. 1280 с.
37. Грищак С. В. Теоретичні основи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Форум права*. 2012. № 4. С. 273–277.
38. Грїх С. В. Сторінки історії митної справи України : матеріали до спецкурсу. Дніпропетровськ : АМСУ, 1998. 30 с.
39. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції : пер. з англ. М. Марченко. Київ : «К.І.С.», 2006. 696 с.
40. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. Т. 2 : И–О. 672 с.
41. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. Москва : Рус. яз., 1989. Т. 3 : П, 1990. 558 с.
42. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Русский язык, 1976. 1096 с.
43. Денисенко С. І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 287 с.
44. Дмитрієв А. І. Історія міжнародного права: проблема періодизації. *Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Київ, 2002. Вип. 13. С. 371–379.
45. Дмитрієв А. І. Специфіка імплементації договірних зобов'язань України у сфері міжнародного космічного права. *Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України* / за ред. В. Н. Денисова. Київ : Юстініан, 2006. С. 134–147.
46. Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1991. Москва : Наука, 1994. 272 с.
47. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів ; пер. з

фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. Київ : Основи, 1999. 903 с.

48. Европейское сообщество : регулирование интеграционных процессов : монография / В. Г. Барановский и др.; отв. ред. М. М. Максимова, Ю. В. Шишков, Т. Паланкаи. Москва : Наука, 1986. 272 с.

49. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.

50. Ершов А. Д. Международные таможенные отношения : учеб. пособие. Санкт-Петербург : ИВЭСЭП, С.-Петерб. фил. РГА, Знание, 2000. 207 с.

51. Ефимов Г. В., Дубинский А. М. Международные отношения на Дальнем Востоке (1840–1949) : в 2 т. / предисл. Е. М. Жуков. Москва : Мысль, 1973. Кн. 2 : (1917–1945 гг.). 296 с.

52. Жамкочьян С. С. Таможенный союз как региональная организация (на примере Европейского Союза и Евразийского Экономического Сообщества) : дис. ... канд. юрид. наук. : 23.00.04. / Северо-Западная акад. гос. службы. Санкт-Петербург, 2006. 216 с.

53. Живенко Н. В. Международно-правовые основы таможенного регулирования внешнеэкономической деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. / Всерос. акад. внешней торговли. Москва, 2007. 172 с.

54. Жуков Е. М. Очерки методологии истории : монография. Москва : Наука, 1980. 247 с.

55. Загальна теорія держави і права : підручник / Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка і О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

56. Загальна теорія права : підручник / Козюбра М. І., Погребняк С. П., Цельєв О. В., Матвєєва Ю. І. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2016. 392 с.

57. Илюхина Р. М. Лига Наций 1919–1934. Москва : Наука, 1982. 360 с.

58. История государства и права зарубежных стран : учеб. для вузов : в 2 ч. / Гудошников Л. М. и др.; под общ. ред. Н. А. Крашенинниковой и О. А. Жидкова. Изд. 2-е, стер. Москва : НОРМА, 2003. Ч. 2. 720 с.

59. История дипломатии : в 4 т. / под ред. А. А. Громыко и др. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Полит. лит., 1965. Т. 3 : Дипломатия на первом этапе общего кризиса капиталистической системы. 832 с.
60. История Древнего Рима : учеб. для вузов по спец. «История» / И. А. Гвоздева и др. ; под ред. В. И. Кузищина. Изд. 4-е, перераб. и доп. Москва : Высш. шк., 2005. 383 с.
61. История Китая / В. В. Адамчик и др. Москва : АСТ ; Мн. : Харвест, 2005. 736 с.
62. Історія митної справи в Україні / Г. М. Виноградов та ін. ; за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. Київ : Знання, 2006. 606 с.
63. Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право : учебник / пер. с франц. В. П. Серебренникова, В. М. Шумилова. Москва : Междунар. отношения, 2001. 608 с.
64. Київець О. В. У пошуках міжнародного права : переосмислюючи джерела : монографія. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 480 с.
65. Київець О. В. Джерело міжнародного права як природно-правова категорія. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 76–81.
66. Київець О. В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право (електронне наукове видання)*. 2012. № 1. URL : http://eurolaw.org.ua/11-ukrainian-journal-of-european-studies/1-5-2012/44-2011-12-29-14-#_ftnref3 (дата звернення : 15.07.2018).
67. Київець О. В. Сучасне міжнародне право : проблеми ефективності системи через призму джерел міжнародного права. *Право і безпека*. 2010. № 2 (34). С. 15–19.
68. Ківалов С. В. Всесвітня митна організація : історія та сучасність. *Митна справа*. 2009. № 6 (66). С. 3–9.
69. Клян Ф. Г. Міжнародно-правове регулювання переміщення товарів через митний кордон : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. 199 с.

70. Колесников К. М. Митні відносини в Північному Причорномор'ї римської доби : проблеми інтерпретації : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2012. 363 с.
71. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1998. 382 с.
72. Конвенція о привилегиях и иммунитетах Объединенных Наций от 13 февраля 1946 г. URL : <https://undocs.org/ru/A/RES/22%28I%29> (дата звернення : 20.04.2020).
73. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію від 7 груд. 1944 р. *Офіц. вісн. України*. 2004. № 40. Ст. 2667.
74. Конвенція про створення Ради митного співробітництва від 15 груд. 1950 р. *Офіц. вісн. України*. 2005. № 12. Ст. 648.
75. Конвенція про створення Ради митного співробітництва від 15 груд. 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_184#Text (дата звернення : 20.04.2020).
76. Конвенція про тимчасове ввезення від 26 черв. 1990 р. *Офіц. вісн. України*. 2004. № 36. Ст. 2445.
77. Кондаков Н. И. Логический словарь. Москва : Наука, 1970. 656 с.
78. Конституція України. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
79. Корбут Л. В., Баскин Ю. Я. Международно-правовой режим рек : история и современность : монография. Москва : Наука, 1987. 160 с.
80. Кормич Б. А. Про Customs Blueprints, або що не так з митною реформою. *Obozrevatel.ua*. 2017. URL : <https://www.obozrevatel.com/my/life/40127-pro-customs-blueprints-abo-scho-ne-tak-z-mitnoyu-reformoyu.htm> (дата звернення : 20.02.2020).
81. Кормич Б. А. Поняття та суб'єкти міжнародного митного права. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 46. С. 75–82.

82. Корнилов Г. Д. Русско-финляндские таможенные отношения в конце XIX – начале XX в. : монография. Ленинград : Наука, 1971. 220 с.

83. Кулишер И. М. История русской торговли и промышленности / сост. А. В. Куряев. Челябинск : Социум, 2008. 558 с.

84. Курносова Т. И. Понятие и способы имплементации норм международного права в национальное законодательство. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 4 (53). С. 203–209.

85. Курс международного права : в 7 т. / Г. В. Игнатенко и др. ; отв. ред. И. И. Лукашук. Москва : Наука, 1989. Т. 2 : Основные принципы международного права. 240 с.

86. Курс международного права : в 7 т. / Ю. А. Баскин и др. ; отв. ред. Р. А. Мюллерсон, Г. И. Тункин. Москва : Наука, 1989. Т. 1 : Понятие, предмет и система международного права. 360 с.

87. Куц М. О. Про особливості тлумачення терміна «імплементація». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 133–138.

88. Кучер Б. И. Международный экономический правопорядок (Вопросы правового регулирования международных экономических отношений). Киев : Вища школа, 1988. 228 с.

89. Кучук А. М., Перепьолкін С. М. Принципи права як категорія внутрішньодержавного і міжнародного права. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (Ч. 3). С. 22–26.

90. Кучук А. М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / ІФУП ім. Короля Д. Галицького. Івано-Франківськ, 2017. 436 с.

91. Левин Д. Б. Актуальные проблемы теории международного права : монография. Москва : Наука, 1974. 264 с.

92. Левин Д. Б. История международного права : монография. Москва : Изд-во Ин-та междунар. отношений, 1962. 136 с.

93. Лившиц Р. З. Теория права : учебник. Москва : БЕК, 1994. 224 с.
94. Лисовский В. И. Международное право : учебник. Москва : Высш. шк., 1970. 440 с.
95. Лисовский В. И. Правовое регулирование международных экономических отношений : учеб. пособие. Москва : Высш. шк., 1984. 191 с.
96. Лукашук И. И. Нормы международного права в международной нормативной системе : монография. Москва : Спарк, 1997. 322 с.
97. Лукашук И. И. ; Международное право. Общая часть : учебник для студентов юрид. фак. и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 432 с.
98. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учебник. Москва : БЕК, 1997. 371 с.
99. Лукашук И. И. Международно-правовое регулирование международных отношений (системный подход) : монография. Москва : Междунар. отношения, 1975. 175 с.
100. Макеева Е. М. Система права Российской Федерации (вопросы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2006. 189 с.
101. Максимов В. В. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права з охорони культурних цінностей у внутрішнє право України. *Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України* / за ред. В. Н. Денисова. Київ : Юстініан, 2006. С. 526–539.
102. Малая советская энциклопедия : в 10 т. / редкол. Б. А. Введенский (гл. ред.) и др. Изд. 3-е Москва : Гос. научное изд-во «Большая советская энцикл.», 1960. Т. 7 : Первомайск–Рубе. 1260 с.
103. Малиновская В. М. Система международного таможенного права. *Международное публичное и частное право*. 2006. № 1. С. 52–55.
104. Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы : монография.

Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1987. 160 с.

105. Матвеев Г. К. Пути дальнейшего улучшения высшего юридического образования. *Советское государство и право*. 1958. № 12. С. 91–94.

106. Международное право : учеб. для вузов / Ю. Я. Баскин и др. ; под ред. Г. В. Игнатенко и Д. Д. Остапенко. Москва : Высш. шк., 1978. 400 с.

107. Международное право : учеб. для студ. вузов / Б. М. Ашавский и др. ; под ред. А. А. Ковалева, С. В. Черниченко. Москва : Изд-во ОМЕГА-Л, 2006. 832 с.

108. Международное право : учеб. для юрид. ин-тов и фак. / В. Э. Грабарь и др. ; под общ. ред. В. Н. Дурденевского и С. Б. Крылова. Москва : Юриздат, 1947. 612 с.

109. Международное право : учебник / В. С. Верещетин и др. ; под ред. Г. И. Тункина. Москва : Юрид. лит., 1982. 568 с.

110. Международное право : учебник / К. А. Аджаров и др. ; отв. ред. Д. Б. Левин, Г. П. Калюжная. Москва : Юрид. литература, 1964. 431 с.

111. Международное право : учебник для вузов / Н. Г. Беляева и др. ; отв. ред. Г. В. Игнатенко и О. И. Тиунов. Изд. 3-е перераб. и доп. Москва : Норма, 2003. 624 с.

112. Международное право : учебник. Изд. 5-е, перераб. и доп. / отв. ред. Ф. И. Кожевников. Москва : Междунар. отношения, 1987. 592 с.

113. Международное торговое право : некоторые вопросы теории и практики : сб. ст. / под ред. В. И. Лисовского. Москва : Междунар. отношения, 1979. 272 с.

114. Международные отношения на Дальнем Востоке (1840–1949) / А. Л. Гальперин и др. ; под общ. ред. Е. М. Жукова. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Полит. лит., 1956. 784 с.

115. Международные экономические организации : справочник / редкол. : В. П. Солодовников (глава редкол.) и др. Изд. 2-е, доп. Москва : Изд-во АН СССР, 1962. 1111 с.

116. Мерзон А. Ц. Таможенные книги XVII века : учеб. пособие. Москва : Типография газеты «Красный воин», 1957. 67 с.

117. Мингазов Л. Х. Эффективность норм международного права : монография. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1990. 208 с.
118. Митне регулювання в ЄС та Україні : порівняльно-правове дослідження : науково-практичний посібник / В. Мароха та ін. ; за ред. А. В. Мазура. Київ : ТОВ «Ніка-Прінт», 2005. 832 с.
119. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. *Відом. Верх. Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
120. Митний кодекс України. Перша редакція : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313> (дата звернення : 10.04.2020).
121. Мицик В. В. Еволюція міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин. *Вісник Київ. ун-ту. Сер. Суспільно-політичні науки*. 1991. № 4. С. 62–67.
122. Мицик В. В. Поняття, місце і роль сучасного митного права та його складових : міжнародного, національного і позитивного митного права країни. *Український часопис міжнародного права*. 1994. № 1. С. 73–82.
123. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 трав. 1973 р. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 71. Ст. 2711.
124. Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовт. 1982 р. *Офіц. вісн. України*. 2004. № 12. Т. 2. Ст. 789.
125. Міжнародне право : навч. посіб. / М. В. Буроменський та ін. ; за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 336 с.
126. Міжнародне право : підручник / В. А. Василенко та ін. ; за заг. ред. І. І. Лукашука, В. А. Василенка. Київ : Вища шк., 1971. 378 с.
127. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик та ін. ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2019. Т. 1 : Основи теорії. 416 с.
128. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності : монографія / В. С. Будкін та ін. ; кер. авт. кол. А. С. Філіпенко. Київ : Знання України, 2004. 304 с.

129. Мовчан А. П. Кодификация и прогрессивное развитие международного права : монография. Москва : Юрид. литература, 1972. 216 с.
130. Моравецкий В. Функции международной организации : пер. с польск. Г. Б. Борина, Н. Г. Прудковой ; под ред. и с вступ. ст. Г. И. Морозова. Москва : Прогресс, 1976. 384 с.
131. Мороз С. П., Кравчук М. О. Стандарт як складова правової системи. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 31–34.
132. Морозов Г. И. Международные организации. Некоторые вопросы теории. Изд. 2-е, доп. Москва : Мысль, 1974. 336 с.
133. Морозов О. В. Митна система Російської імперії в українських губерніях XVIII – початок XX ст. : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2011. 312 с.
134. Музика Я. І. Правовий статус Всесвітньої митної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 200 с.
135. Муниципальное право Украины : підручник / М. О. Баймуратов та ін. ; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
136. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях : Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва : Языки русской культуры, 2001. 784 с.
137. Некрасова Н. А., Некрасов С. И. Тематический философский словарь : учебн. пособие. Москва : МГУПС (МИИТ), 2016. 157 с.
138. Нефедов Б. И. Межсистемные надотраслевые образования и их виды. *Российский юридический журнал*. 2009. № 5. С. 62–68.
139. Нефедов Б. И. Регулирует ли международное право отношения с участием лиц? (Ч. 2). *Московский журнал международного права*. 2017. № 2 (106). С. 3–17.
140. Нефедов Б. И. Триптих. Межсистемные образования в праве. Ч. 3. Виды межсистемных образований. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 10 (53). С. 59–63.

141. Нешатаева Т. Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании : монография. Москва : Дело, 1998. 272 с.
142. Никитина И. П. Проксении Херсонеса Таврического. *Античная древность и средние века*. Свердловск, 1978. Вып. 15. С. 98–111.
143. Общеизвестные нормы в современном международном праве : монография / Н. Н. Ульянова и др. Киев : Наукова думка, 1984. 270 с.
144. Овчинников С. Н. Международное таможенное право : учеб. пособие. Владивосток : РИО Владивостокского филиала Российской таможенной академии, 2012. 176 с.
145. Овчинников С. Н. Предмет и система международного таможенного права. *Таможенная политика России на Дальнем Востоке*. 2009. № 1 (46). С. 79–83.
146. Оппенгейм А. Лео. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации : пер. с англ. М. Н. Ботвинника ; послесл. М. А. Дандамаева. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Наука, Главная редакция восточной лит., 1990. 319 с.
147. Панфілова Ю. М. Міжнародно-правовий механізм протидії проявам актів насильства у водах Світового океану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2011. 18 с.
148. Пате́й-Братасюк М. Г. Норма права в контексті основних типів праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 40–47.
149. Перепадя О. В. Актуальні питання теорії міжнародного митного права. *Держава і право* : зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. Вип. 35. С. 564–571.
150. Перепелкин С. М. К вопросу о признаках принципов международного таможенного права: объективность и историчность. *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика* : материалы Междунар. заочной науч.-практ. конф., 20 мая 2016 г. Могилев : Могилевск. институт МВД, 2016. С. 202–205.

151. Перепелкин С. М. Кодификация и прогрессивное развитие международного таможенного права. *Актуальные проблемы теории и практики таможенного дела в условиях международной экономической интеграции* : материалы II Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, Респ. Беларусь, 25 марта 2020 г. Минск : БГУ, 2020. С. 87–93.

152. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы таможенного администрирования. *ВТО и Таможенный союз : перспективы интеграционного сотрудничества* : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей, практических работников, 27 мая 2013 г. Саратов. Вып. 4. Сб. науч. статей. Саратов : Изд-во «Саратовский источник», 2013. С. 94–98.

153. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы участия Украины в борьбе с таможенными правонарушениями. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 3. С. 226–229.

154. Перепелкин С. М. Международные организации в международном таможенном праве. *Сб. трудов молодых ученых, аспирантов и участников Студенческого научного кружка кафедры административного и таможенного права*. Вып. 2 / под общ. ред. Е. С. Недосековой. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2012. С. 199–204.

155. Перепелкин С. М. Международный договор как источник государственного таможенного регулирования в Украине и Российской Федерации. *Актуальные проблемы совершенствования теории и практики таможенного дела в условиях членства России во Всемирной торговой организации* : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2013. С. 324–327.

156. Перепелкин С. М. Нормотворческая деятельность Всемирной таможенной организации. *Академический вестн. Ростовского филиала Российской таможенной академии*. 2013. № 2 (15). С. 49–52.

157. Перепелкин С. М. Особенности международного нормотворчества в области таможенной деятельности. *Право, правосудие, исполнение наказаний: отечественный и зарубежный опыт* : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 29–30 мая 2014 г. Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2014. С. 260–266.

158. Перепелкин С. М. Проблемы нормативно-правового обеспечения реализации норм международного таможенного права в Украине. *Leges si viata*. 2013. № 12/3 (264). С. 171–174.

159. Перепелкин С. М. Эволюция европейского межгосударственного таможенного сотрудничества. *Развитие таможенных институтов в целях защиты национальных интересов России* : материалы научн.-практ. конф. молодых ученых, аспирантов, адъюнктов и студентов. Люберцы Московской области : РТА, 2007. С. 209–211.

160. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права: шлях до парадигми. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 21. С. 39–45.

161. Перепьолкін С. М. Аналіз сучасного стану дослідження міжнародно-правовою доктриною змісту міжнародного митного права та його місця в системі міжнародного права. *Вплив права та закону на сучасний розвиток суспільства* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., 27–28 груд. 2012 р. Ужгород. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2012. С. 187–188.

162. Перепьолкін С. М. Виникнення міжнародних митних відносин. *Вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ* : зб. наук. праць. 2013. № 2 (66). С. 77–83.

163. Перепьолкін С. М. Внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного митного права : організаційно-правова (інституційна) складова. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2013. № 2 (11). С. 63–67.

164. Перепьолкін С. М. Всесвітня митна організація: система та компетенція інституційного апарату. *Міжнародне право XXI століття : сучасний стан та*

перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / за ред. М. М. Микієвича. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. С. 275–290.

165. Перепьолкін С. М. Джерела та форми міжнародного митного права. *Правова позиція*. 2017. № 2 (19). С. 79–84.

166. Перепьолкін С. М. Законодавство України з питань державної митної справи: національна та міжнародно-правова складові. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених. 25–26 листоп. 2013 р. Донецьк : Донбас, 2013. С. 39–42.

167. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права : від давніх віків до 1891 р. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 43–49.

168. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права: з 1891 р. дотепер. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2 (V. 2). С. 28–33.

169. Перепьолкін С. М. Класифікація принципів міжнародного митного права. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1 (81). С. 198–207.

170. Перепьолкін С. М. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 324–331.

171. Перепьолкін С. М. Мета, завдання та функції Всесвітньої митної організації. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 3. С. 223–226.

172. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти : монографія. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2020. 360 с.

173. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне співробітництво : Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації. *Митна справа*. 2007. № 1 (49). С. 6–11.

174. Перепьолкін С. М. Міжнародне співробітництво з питань державної митної справи. *Науково-практичний коментар до Митного кодексу України* : в 3 т. Глава 78 / Редкол. : М. Я. Азаров (голова редкол.) та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. Т. 3. С. 384–398.

175. Перепьолкін С. М. Міжнародні договори як складова законодавства України з питань державної митної справи. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 146–149.

176. Перепьолкін С. М. Міжнародні митні організації. *Митна справа*. 2011. № 5 (77). С. 27–32.

177. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове забезпечення надання взаємної адміністративної допомоги з митних питань. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2010. № 1 (4). С. 65–68.

178. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове регулювання міжнародних митних відносин: стан наукової розробленості проблем теорії і практики. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2013. № 1 (10). С. 53–57.

179. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правові аспекти митного співробітництва європейських держав : монографія. Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2008. 180 с.

180. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правові аспекти митного співробітництва європейських держав : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 206 с.

181. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права. *Проблеми правового регулювання общественных отношений : теория, законодательство, практика* : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., 23–24 ноябр. 2018 г. Брест : Изд-во БрГУ им. А. С. Пушкина, 2019. С. 563–566.

182. Перепьолкін С. М. Модернізація митної служби : актуальні питання підготовки персоналу. *Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки*

України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти) : матеріали VI Міжн. наук.-практ. конф. молодих учених. 29 березн. 2013 р. Дніпропетровськ : АМСУ, 2013. Т. 1. С. 75–76.

183. Перепьолкін С. М. Правоздатність Ради митного співробітництва. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15 трав. 2020 р. Дніпро : УМСФ, 2020. С. 138–140.

184. Перепьолкін С. М. Правотворча діяльність у галузі міжнародних митних відносин. *Травневі правові читання* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., 7 трав. 2020 р. Черкаси : ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2020. С. 448–450.

185. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного митного права як категорія міжнародного права. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 53–62.

186. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного права як категорія міжнародного права. *Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського* : монографія / В. В. Гутник та ін. ; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. С. 77–89.

187. Перепьолкін С. М. Проблема періодизації історії міжнародного митного права. *Právna veda a prax v treťom tisícročí : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 27–28 febr. 2015*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2015. С. 44–46.

188. Перепьолкін С. М. Проблеми викладання міжнародного митного права у вітчизняних та зарубіжних навчальних закладах. *Український часопис міжнародного права. Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права*. 2013. № 1–1. С. 176–180.

189. Перепьолкін С. М. Система міжнародного митного права. *Український часопис міжнародного права*. 2018. № 1. С. 69–73.

190. Перепьолкін С. М. Співвідношення понять «зміст права» та «форма права» в доктрині міжнародного митного права. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 22. С. 68–76.

191. Перепьолкін С. М. Стандарти міжнародного митного права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 4 (22). С. 13–24.

192. Перепьолкін С. М. Термінологічна невизначеність категорій «об'єкт» і «предмет» у доктрині міжнародного митного права. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 83–89.

193. Перепьолкін С. М. Україна – суб'єкт міжнародного митного права. *Митне право України* : навч. посіб. / С. В. Кувакін та ін. ; за заг. ред. В. В. Ченцова та Д. В. Приймаченка. Вид. 2-ге. Київ : Істина, 2008. С. 269–313.

194. Перепьолкін С. М. Україна – суб'єкт міжнародного митного співробітництва. *Практикум з митного права* : навч.-метод. посіб. / І. М. Коросташова та ін. ; за ред. А. В. Мазура. Вид. 2-ге. Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2007. С. 105–114.

195. Перепьолкін С. М. Україна та Всесвітня митна організація. *Міжнародні організації та міжнародне право XXI століття : етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19 лют. 2016 р. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. С. 139–141.

196. Перепьолкін С. М. Щодо виникнення міжнародного правового регулювання міжнародних митних відносин. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 трав. 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 345–347.

197. Перепьолкін С. М. Щодо полегшення процедур перетину кордонів під час міжнародних автомобільних перевезень. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2010. № 2 (5). С. 87–92.

198. Перепьолкін С. М. Митне право Європейського Союзу. *Основи права Європейського Союзу* : підручник / Т. М. Анакіна та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2018. С. 368–392.

199. Петров А. В. Структура содержания права. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2012. № 2 (1). С. 274–281.

200. Питання ввезення на митну територію України товарів у межах ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів (угод) України з питань космічної діяльності щодо створення космічної техніки без сплати ввізного мита та податку на додану вартість : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лют. 2010 р. № 102. *Офіц. вісн. України*. 2010. № 9. Ст. 444.

201. Пищик А. Регулирование торговли в Западной Европе в эпоху раннего средневековья. *Актуальныя пытанні мытнай справы*. Навуковы зб. кафедри мытнай справы факультэта міжнародных адносін БДУ. Мінск : БДУ, 2010. С. 94–99.

202. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. *Відом. Верх. Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 536.

203. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 433 с.

204. Полибий. Всеобщая история : в 3-х т., 40 кн. : пер. с греч. Ф. Г. Мищенко ; отв. ред. А. Я. Тыжов. Санкт-Петербург : Наука ; Ювента, 1994. Т. 1 : кн. 1–5. 496 с.

205. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2-х т. Вид. 3-тє. Київ : Либідь, 1995. Т. 1 : До середини XVII століття. 672 с.

206. Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

207. Право Європейського Союзу. Особлива частина : навч. посібн. / Т. О. Анцупова та ін.; за ред. М. Р. Аракеляна, О. К. Вишнякова. Київ : Істина, 2010. 528 с.

208. Представники ДФС взяли участь у семінарі щодо застосування митних стандартів ЄС Customs Blueprints / Державна фіскальна служба України. URL : <http://blind.sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/284669.html> (дата звернення : 15.07.2018).

209. Приймаченко Д. В., Прокопенко В. В. Митні формальності: правова природа та зміст поняття (міжнародно-правовий аспект). *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3. С. 186–197.

210. Про визнання такими, що втратили чинність, Указів Президента України від 4 жовт. 1994 р. № 567 і від 1 лип. 1995 р. № 505 : Указ Президента України від 19 трав. 2011 р. № 589/2011. *Офіц. вісн. України*. 2011. № 39. Ст. 1594.

211. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів : Закон України від 2 жовт. 2019 р. № 141-IX. *Відом. Верхов. Ради України*. 2019. № 49. Ст. 328.

212. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів : Указ Президента України від 4 жовт. 1994 р. № 567/94. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567/94> (дата звернення : 10.04.2020).

213. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 груд. 2014 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14> (дата звернення : 10.04.2020).

214. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 берез. 2019 р. № 227. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 26. Ст. 900.

215. Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва : Указ Президента України від 19 груд. 2007 р. № 1236/2007. *Офіц. вісн. Президента України*. 2007. № 38. Ст. 1054.

216. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

217. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листоп. 2019 р. № 837/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 24. Ст. 1038.

218. Про приєднання України до Конвенції про тимчасове ввезення : Закон України від 24 берез. 2004 р. № 1661-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2004. № 29. Ст. 371.

219. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї : Указ Президента України № 699/2000 від 23 трав. 2000 р. *Офіц. вісн. України*. 2000. № 21. Ст. 855.

220. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур : Закон України від 5 жовт. 2006 р. № 227-V. *Відом. Верхов. Ради України*. 2011. № 35. Ст. 347.

221. Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур : Закон України від 5 жовт. 2006 р. № 227-V. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 43. Ст. 2865.

222. Про прийняття Рекомендації Ради митного співробітництва стосовно внесення змін до Конвенції про створення Ради митного співробітництва : Закон України від 17 груд. 2009 р. № 1771-VII. *Відом. Верх. Ради України*. 2010. № 9. Ст. 81.

223. Про стандартизацію : Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. *Відом. Верх. Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

224. Про схвалення Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державної фіскальної служби : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лют. 2016 р. № 267-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 30. Ст. 1213.

225. Прокопенко В. В. Місце міжнародного митного права у системі міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 375–380.

226. Прокопенко В. В. Становление таможенного дела в независимой Украине. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. № 2 (15). С. 94–103.
227. Райкова А. Ю. Международно-правовые аспекты упрощения и гармонизации таможенных процедур (на примере международных таможенных конвенций по Карнетам А.Т.А.) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Москов. гос. инст. междунар. отношений (ун-т) МИД России. Москва, 2009. 189 с.
228. Репецкий В. М. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у внутрішнє право України. *Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України* / за ред. В. Н. Денисова. Київ : Юстініан, 2006. С. 102–111.
229. Репецкий В. М. Дипломатичне і консульське право : підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : Знання, 2006. 372 с.
230. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду за адміністративним позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Інженерні світлотехнічні технології» до Київської міської митниці ДФС про визнання протиправними та скасування рішень від 23 груд. 2019 р. у справі № 160/9312/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87611255> (дата звернення : 30.04.2020).
231. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 32. Ст. 1209.
232. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04> (дата звернення : 10.02.2020).

233. Рішення Львівського окружного адміністративного суду у справі за позовом до Львівської митниці ДФС про визнання протиправним та скасування рішення та картки відмови від 7 трав. 2019 р. № 1.380.2019.001416. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81687285> (дата звернення : 30.04.2020).

234. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду у справі за позовом до Полтавської митниці ДФС про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити певні дії від 2 січ. 2020 р. № 440/4426/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86743630> (дата звернення : 30.04.2020).

235. Рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі за адміністративним позовом Приватного підприємства «Торговий дім «Золота миля» до Харківської митниці ДФС про визнання протиправними та скасування актів від 14 черв. 2018 р. № 820/2557/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74727851> (дата звернення : 30.04.2020).

236. Рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «АРОМАРОС-У» до Головного управління ДФС у Харківській області про скасування податкових повідомлень-рішень від 18 листоп. 2019 р. № 520/8424/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85801128> (дата звернення : 30.04.2020).

237. Романова М. Е. Принципы международного таможенного права : понятие и характеристика. *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права* : сб. научных трудов / отв. ред. Е. В. Бабкина. Минск : БГУ, 2009. Вып. 1. С. 124–131.

238. Русских Т. В. Концепція норм м'якого права у сфері регулювання митних відносин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 178 с.

239. Русских Т. В. Міжнародне митне право та система його джерел. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : «Право»*. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 3. С. 17–20.
240. Сандровский К. К. Международное таможенное право : учебник. Изд. 2-е, испр. Киев : Знання, КОО, 2001. 464 с.
241. Сандровский К. К. Таможенное право (общая часть) : учеб. пособие. Киев, 1971. 97 с.
242. Сандровський К. К. Таможенное право в Украине (национальное и международное) : учеб. пособие. Киев : Вентури, 2000. 208 с.
243. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса : Фенікс, 2018. 744 с.
244. Словарь современных понятий и терминов / Н. Т. Бунимович и др. ; под общ. ред. В. А. Макаренко. Изд. 4-е, дораб. и доп. Москва : Республика, 2002. 527 с.
245. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. : Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
246. Собрание важнейших трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами (1774–1906 гг.) / с введ. и примеч. В. Н. Александренко. Варшава : Типография Варшавского Учебного Округа, 1906. 592 с.
247. Стешенко В. М. Імплементация міжнародно-правових понять «дитина» і «підліток» у національне право України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 508–516.
248. Талалаев А. Н. Право международных договоров : общие вопросы : монография. Москва : Междунар. отношения, 1980. 312 с.
249. Таможня в XXI веке. Обеспечение роста и развития посредством упрощения торговли и повышения уровня безопасности на границе. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/key-issues/~/_media/BB1442236E2B49258D6236FE9BAE7DAF.ashx (дата звернення : 21.02.2020).

250. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії : монографія. Харків : Право, 2014. 512 с.
251. Теорія держави і права : навч. посіб. / Є. І. Григоренко та ін. ; за ред. А. М. Шульги. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 464 с.
252. Теорія держави і права : підручник / Ю. А. Ведерніков та ін. ; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Вид. 2-е, перероб. й доп. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 471 с.
253. Тимченко Л. Д. Международное право : учебник. Харків : Консум ; Ун-т внутр. дел, 1999. 528 с.
254. Ткачук Б. П. Ганзейський союз : генеза становлення та розвитку. *Митна справа*. 2011. № 4 (76). С. 30–37.
255. Тункин Г. И. Теория международного права : монография. Москва : Междунар. отношения, 1970. 512 с.
256. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 черв. 2014 р. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
257. Уряд схвалив Концепцію реформування ДФС. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249858653> (дата звернення : 15.07.2018).
258. Утченко С. Л. Древний Рим. События. Люди. Идеи. Москва : Наука, 1969. 324 с.
259. Ушаков Н. А. Проблемы теории международного права. Москва : Наука, 1988. 191 с.
260. Фельдман Д. И. Система международного права. Казань : Изд-во Казанского университета, 1983. 119 с.
261. Філатов В. В. Імплементация міжнародних норм до митного законодавства України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т «Львів. політехн.». Львів, 2012. 16 с.

262. Філатов В. В. Імплементация міжнародних норм до митного законодавства України : монографія. Донецьк : ДонУЕП, 2013. 201 с.
263. Фуллер Лон Л. Анатомія права : пер. з англ. Н. Комарова. Київ : Сфера, 1999. 144 с.
264. Халипов С. В. Проблемы соответствия законодательства Российской Федерации о таможенном деле международным стандартам в сфере таможенного регулирования : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10 / Всеросс. акад. внеш. торг. Москва, 2011. 24 с.
265. Хиршлер М., Циммерман Б. Западноевропейские интеграционные объединения. Право : пер. с нем. Ю. И. Куколев, Ю. А. Неподаев, Л. А. Севастьянова, М. М. Сайфулин ; под общ. ред. и с предисл. Э. М. Аметистова и М. И. Брагинского. Москва : Прогресс, 1987. 368 с.
266. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие для высших учебных заведений / под ред. В. Г. Стрекозова. Изд. 2-е, доп., испр. Москва : «Дабахов, Ткачев, Димов», 1995. 384 с.
267. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. Москва : «Интерстиль» ; «Омега-Л», 2008. 384 с.
268. Ченцов В. В. Механізми державного управління митною справою : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2012. 492 с.
269. Ченцов В. В. Міжнародні стандарти модернізації митних адміністрацій. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 4 (27). С. 219–229.
270. Червонюк В. И. Имплементация решений ЕСПЧ в национальное законодательство (современный контекст). *Вестник экономической безопасности. Юридические науки*. 2017. № 3. С. 75–83.
271. Черкес М. Е. Международное право : учеб. пособие. Харьков : «Одиссей», 2006. 384 с.
272. Черниченко С. В. Теория международного права : в 2-х т. Москва : НИМП, 1999. Т. 2 : Старые и новые теоретические проблемы. 527 с.

273. Чернявский А. Г. Таможенное право : учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : ЮСТИЦИЯ, 2016. 556 с.
274. Чорна О. В. Гармонізація митного законодавства України відповідно до міжнародних вимог та стандартів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Юриспруденція»*. 2013. № 6–3. Т. 1. С. 113–115.
275. Чорна О. В. Гармонізація митного законодавства України до вимог міжнародних стандартів : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2015. 23 с.
276. Чорний В. Б. Найдавніші митні статути і зовнішньоторговельні шляхи Київської Русі. Київ : КВІЦ, 2000. 108 с.
277. Чорний В. Б. Україна і митна справа. Історичний нарис. Київ : КВІЦ, 2000. 350 с.
278. Чорний В. Б. Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодення : монографія. Київ : КВІЦ, 2001. 478 с.
279. Шемякін О. М. Імплементация міжнародно-правових норм у сфері використання Світового океану і морського дна в морське право України. *Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України* / за ред. В. Н. Денисова. Київ : Юстініан, 2006. С. 362–373.
280. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция : учеб. пособие. Москва : Междунар. отношения, 2003. 400 с.
281. Шорников А. В. Участие Российской Федерации в международном таможенном регулировании : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Моск. гос. юрид. акад. Москва, 1999. 194 с.
282. Шульга М. Г. Митне законодавство України і міжнародні митні стандарти. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 4 (19). С. 220–232.
283. Шумилов В. М. Международное экономическое право в контексте глобализации мировой экономики (проблемы теории и практики) : автореф. дис.

... докт. юрид. наук : 12.00.10 / Дипломат. акад. Минист. иностр. дел РФ. Москва, 2001. 40 с.

284. Шумилов В. М. Международное экономическое право. Москва : Издат.-консалтинг. компания «ДеКА», 1999. 400 с.

285. Юридична енциклопедія : у 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

286. Юридична енциклопедія : у 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3 : К–М. 792 с.

287. Agreement providing for the provisional application of the Draft International Customs Conventions on Touring, on Commercial Road Vehicles and on the International Transport of Goods by Road. Geneva, 16 June 1949. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1949–1950. Vol. 45. P. 149–279.

288. Amerasinghe C. F. Principles of the Institutional Law of International Organization. 2nd rev. ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. xxxii, 576 p.

289. Baker P. J. Codification of International Law. *British Yearbook Of International Law*. 1924. P. 38–66.

290. Ballreich H. Customs Law International. *Encyclopedia of Public International Law* / ed. by E. Biglieri, G. Prati. Amsterdam : Elsevier Science, 2014. Vol. 8 : *Human Rights and the Individual in International Law. International Economic Relations*. xvi, 568 p.

291. Barberis J. A. Nouvelles questions concernant la personnalité juridique internationale. *Recueil des cours*. 1983. T. 179. P. 145–304.

292. Bederman D. J. The Souls of International Organizations: Legal Personality and the Lighthouse at Cape Spartel. *International Legal Personality* / ed. by Fleur Johns. Farnham, UK; Burlington, VT : Ashgate, 2010. P. 263–365.

293. Bederman D. J. The Souls of International Organizations: Legal Personality and the Lighthouse at Cape Spartel. *Virginia Journal of International Law*. 1996. Vol. 36. № 2. P. 275–379.

294. Beenakker E. B. The implementation of international law in the national legal order : a legislative perspective : (diss. Leiden : Leiden University), Amsterdam : Ipskamp Printing, 2018. xvii, 332 p.

295. Bentham J. An introduction to the principles of morals and legislation. Reprint ed. Oxford : Clarendon Press ; London : Oxford University Press Warehouse, Henry Frowde, Amen Corner E. C., 1823. xxxiii, 389 p.

296. Bierman N. Codification of International Law – A Basis of World Government, 15 St. Louis 1. Rev. *Washington University Law Review*. 1930. Vol. 15. Iss. 2. P. 151–167. URL :https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol15/iss2/3 (дата звернення : 10.01.2020).

297. Bilozorov I. V., Ivani O. M., Perepolkin S. M. International customs law as a means of public and private law specialists training improvement. *Asia Life Sciences*. 2019. Supplement 21 (2). P. 433–445.

298. Bolhöfer C. E. Trade facilitation – WTO law and its revision to facilitate global trade in goods. *World Customs Journal*. 2008. Vol 2. № 1. P. 31–40.

299. Boyle A., Chinkin Chr. The Making of International Law. Oxford University Press, 2007. xxx, 338 p.

300. Butkevych O. Rise of International Law : Problems of period and criteria ascertainment. *International Law*. 1999. Vol. 2. № 5. P. 115–135.

301. Cadre de normes SAFE 2018 ed. Bruxelles, Organisation mondiale des douanes, 2018. 84 p.

302. Cadre de Normes SAFE de l'OMD. Bruxelles, Organisation mondiale des douanes, 2007. 66 p.

303. Campbell James I. The Rise of Global Delivery Services : A Case Study in International Regulatory Reform. Washington, D.C. : JCampbell Press, 2001. iv, 756 p.

304. Case concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, Judgment 12 October 1984. *International Court of Justice, Reports*. 1984. P. 288–290.

305. Case of the S.S. «Lotus». Judgement № 9. 7 Septembre 1927. *Publications of the Permanent Court of International Justice. Series A. № 10, 1927.* 33 p.
306. Cassese A. International law. 2nd ed. Oxford : New York : Oxford University Press, 2005. 1, 558 p.
307. Chandra A. and Idrisova A. Convention on Biological Diversity: a review of national challenges and opportunities for implementation. *Biodivers Conserv.* 2011. № 20. P. 3295–3316.
308. Charles de Visscher. La codification du droit international. *Recueil des cours de la Haye.* 1925 (I). Vol. 6. P. 325–455.
309. Charter of the United Nations. URL : <https://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html> (дата звернення : 11.01.2020).
310. Commission Delegated Regulation (EU) № 2015/2446 of 28 July 2015 supplementing Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council as regards detailed rules concerning certain provisions of the Union Customs Code. *Official Journal of the European Union.* 2015. № L 343. P. 1–557.
311. Commission Delegated Regulation (EU) № 2016/341 of 17 December 2015 supplementing Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council as regards transitional rules for certain provisions of the Union Customs Code where the relevant electronic systems are not yet operational and amending Delegated Regulation (EU) № 2015/2446. *Official Journal of the European Union.* 2016. № L 69. P. 1–313.
312. Commission Implementing Regulation (EU) № 2015/2447 of 24 November 2015 laying down detailed rules for implementing certain provisions of Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council laying down the Union Customs Code. *Official Journal of the European Union.* 2015. № L 343. P. 558–893.
313. Convention between the European Economic Community, the Republic of Austria, the Republic of Finland, the Republic of Iceland, the Kingdom of Norway, the Kingdom of Sweden and the Swiss Confederation, on a common transit procedure. *Official Journal of the European Union.* 1987. № L 226. P. 2–117.

314. Convention between the European Economic Community, the Republic of Austria, the Republic of Finland, the Republic of Iceland, the Kingdom of Norway, the Kingdom of Sweden and the Swiss Confederation on the simplification of formalities in trade in goods. *Official Journal of the European Union*. 1987. № L 134. P. 2–77.

315. Convention concerning Customs Facilities for Touring. New York, 4 June 1954. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1957. Vol. 276. P. 191–303.

316. Convention Concerning the Formation of an International Union for the Publication of Customs Tariffs. Convention, regulations of execution, and proces-verbal of signature signed at Brussels July 5, 1890 ; entered into force April 1, 1891. URL : <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0172.pdf> (дата звернення : 10.03.2020).

317. Convention on a common transit procedure. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21987A0813%2801%29> (дата звернення : 10.03.2020).

318. Convention on Customs Treatment of Pool Containers used in International Transport. Geneva, 21 January 1994. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1998. Vol. 2000. P. 289–413.

319. Convention on International Civil Aviation. Chicago, 7 December 1944. URL : https://www.icao.int/publications/Documents/7300_cons.pdf (дата звернення : 11.01.2020).

320. Convention on International Customs Transit Procedures for the Carriage of Goods by Rail under Cover of SMGS Consignment Notes. Geneva, 9 February 2006. URL : <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2007/02/20070223%2004-50%20PM/Ch-XI-C-6.pdf> (дата звернення : 11.01.2020).

321. Convention portant création d'un Conseil de coopération douanière – Signée à Bruxelles le 15 décembre 1950, entrée en vigueur le 4 novembre 1952. URL : <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/fr/pdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/ccc/convccd.pdf?la=fr> (дата звернення : 11.02.2020).

322. Convention on Temporary Admission (Istanbul Convention, 26 June 1990). URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/istanbul/istanbul_legal_text_eng.pdf?la=en (дата звернення : 12.01.2020).
323. Council Regulation (EC) № 1186/2009 of 16 November 2009 setting up a Community system of reliefs from customs duty (codified version). *Official Journal of the European Union*. 2009. № L 324. P. 23–57.
324. Customs Blueprints – pathways to modern customs / Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2015. 140 p.
325. Customs blueprints: pathways to better Customs. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training/customs-blueprints-pathways-better-customs_en (дата звернення : 15.07.2018).
326. Customs Convention on Containers. Geneva, 2 December 1972. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1975. Vol. 988. P. 43–255.
327. Customs Convention on the ATA carnet for the temporary admission of goods (ATA Convention). URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/ata/pf_ata_conv_text.pdf?la=en (дата звернення : 12.03.2020).
328. Customs Convention on the International Transport of Goods under Cover of TIR Carnets (TIR Convention). Geneva, 14 November 1975. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1978. Vol. 1079. P. 89–297.
329. Customs Law of East Asia / ed. by Chia-Jui Cheng. Kluwer Law International BV, The Netherlands, 2010. xxxvii, 555 p.
330. Customs Convention on Containers, 1972. URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/containers/pf_txt_containers_contract.pdf?la=en (дата звернення : 12.03.2020).
331. Decision (CE) № 624/2007 du Parlement Europeen et du Conseil, du 23 mai

2007, établissant un programme d'action pour la douane la Communauté (Douane 2013). *Journal officiel de l'Union Européenne*. 2007. № L 154. P. 25–31.

332. Déclaration du Conseil pour répondre aux défis de l'an 2000 – Déclaration d'Ottawa (juin 1987). URL : <http://www.wcoomd.org/fr/about-us/legal-instruments/~media/2540985BBAE643C0B1309E66259E284C.ashx> (дата звернення : 11.02.2020).

333. Declarations. URL : <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/declarations.aspx> (дата звернення : 20.02.2020).

334. Dworkin R. M. Is Law a System of Rules?. *Essays in Legal Philosophy* / ed. R. S. Summers. Berkeley : University of California Press, 1968. P. 25–60.

335. Echegaray R. Academic reform for the training of international trade professionals. *World Customs Journal*. 2009. № 3 (2). P. 109–112.

336. Edirisinghe L. Understanding International Customs Law for better Logistics. *Daily Mirror (Sri Lanka)*. Thu, 1. Nov 2012. P. 5.

337. Einhorn T. Customs Law, International. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* : *Oxford Public International Law*. URL : <http://opil.ouplaw.com/abstract/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1023?rskey=VvvwAG&result=10058&prd=OPIL> (дата звернення : 17.01.2019).

338. Elias T. O. New horizons in international law. 2nd rev. ed. Revised and edited by Fr. M. Sackendi. Dordrecht : M. Nijhoff, 1992. ix, 395 p.

339. Gaja G. Enhancing the Rule of Law through the International Court of Justice / ed. by J. G. Stoutenburg. Leiden ; Boston : Brill Nijhoff, 2014. vi, 172 p.

340. Gowlland-Debbas V. Implementing Sanctions Resolutions in Domestic Law. *National Implementation of United Nations Sanctions : a comparative study* / ed. by Vera Gowlland-Debbas, with the assistance of Djacoba Liva Tehindrazanarivelo. Leiden : Martinus Nijhoff, 2004. x, 671 p.

341. Grainger A. Supply chain security: adding to a complex operational and institutional environment. *World Customs Journal*. 2007. Vol 2. № 1. P. 17–29.

342. Gwardzińska E. The standardisation of customs services in the European Union. *World Customs Journal*. 2012. Vol 6. № 1. P. 93–99.

343. Hayek F. A. *Law, Legislation and Liberty*. London : Routledge. Printed and bound in Great Britain by T. J. International Ltd, Padstow, Cornwall, 1998. xxi, 244 p.

344. Helfer L. R., Meyer T. The Evolution of Codification: A Principal-Agent Theory of the International Law Commission's Influence. *Custom's Future: International Law in a Changing World* / Curtis Bradley ed., Forthcoming. 2015. URL : https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/3442/ (дата звернення : 11.01.2020).

345. Inquisitio de theloneis Raffelstettensis (903–906). In: *Monumenta Germaniae Historica. Leges. Capitularia regum Francorum*. II. ed. by A. Boretius, Hanovre, 1890. P. 250–252.

346. International Convention on mutual administrative assistance for the prevention, investigation and repression of Customs offences (Nairobi Convention). Nairobi, 9 June 1977. URL : <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/nairobi/naireng1.pdf?la=en> (дата звернення : 11.01.2020).

347. International Convention on mutual administrative assistance in Customs matters (Johannesburg Convention) Brussels, 27 June 2003. URL : <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/johannesburg/internconvmutualadmineng2003.pdf?la=en> (дата звернення : 11.01.2020).

348. International Convention on the Harmonization of Frontier Controls of Goods. Geneva, 21 October 1982. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1985. Vol. 1409. P. 3–91.

349. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/preamble.aspx#ar1 (дата звернення : 10.07.2018).

350. International Convention Relating to the Simplification of Customs Formalities, signed at Geneva, november 3, 1923. *The American Journal of International Law*. 1925. Vol. 19. № 4. P. 146–166.

351. International Customs Law. Georgetown Law Library. URL : <https://guides.ll.georgetown.edu/c.php?g=316532&p=2114452> (дата звернення : 10.07.2019).

352. International Network of Customs Universities. Education and Academic Standards. URL : <https://incu.org/our-work/education-and-academic-standards/> (дата звернення : 10.07.2019).

353. Jacobson H. K., Weiss E. B. A framework for analysis. *Engaging Countries: Strengthening Compliance with International Environmental Accords*. ed. by Edith Brown Weiss and Harold K. Jacobson. The MIT Press, Cambridge Massachusetts London, England, 1998. P. 1–18.

354. Jatzke H. Production, holding and movement of excise goods under duty suspension within the European Union. *World Customs Journal*. 2012. Vol 6. № 2. P. 3–8.

355. Jennings R. Y. The Progressive Development of International Law and its Codification. *British Yearbook Of International Law*. 1947. Vol. 24. P. 301–329.

356. Jerusalem M. F. The ASEAN without a customs union or a single market consequences of the asean economic community blueprint 2025. *Customs Research and Application Journal*. 2020. Vol. 2 № 1. P. 1–27.

357. Kafeero E. Customs and trade facilitation in the East African Community (EAC). *World Customs Journal*. 2008. Vol 2. № 1. P. 63–71.

358. Kafeero Ed. Customs Law of the East African Community in light of WTO Law and the Revised Kyoto Convention : Inaugural-Dissertation. Lyabuguma, Uganda, 2009. 268 p.

359. Krotov I. Customs Union between the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation within the framework of the Eurasian Economic Community. *World Customs Journal*. 2011. Vol 5. № 2. P. 129–137.

360. Kuik O., Peters P., Schrijver N. Joint Implementation to Curb Climate Change: Legal and Economic Aspects. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1994. xiv, 212 p.
361. Lauterpacht H. Codification and Development of International Law. *The American Journal of International Law*. 1955. Vol. 49. P. 16–43.
362. Lauterpacht, H. The Subjects of the Law of Nations. *Law Quarterly Review*. 1947. Vol. 63. P. 438–460.
363. Lindblom A.-K. Non-Governmental Organizations in International Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. xxii, 559 p.
364. Longman dictionary of contemporary English / dir. Della Summers. Pearson Education Limited. Twelfth impression, 2008. 1950 p.
365. Lux M. EU customs law and international law. *World Customs Journal*. 2007. Vol. 1. № 1. P. 19–29.
366. Lux M. Guide to Community Customs Legislation. Brussels, Bruylant, 2002. 604 p.
367. Lyons T. EU Customs Law. Third Edition. Oxford : Oxford University Press, 2018. 680 p.
368. Matsudaira T. T. Trade Facilitation, Customs and the World Customs Organization: Introduction to the WCO Trade Facilitation Instruments. *Global Trade and Customs Journal*. 2007. Vol. 2. Iss. 6. P. 243–254.
369. Memoranda of Understanding and other Cooperation Agreements. URL : <http://www.wcoomd.org/en/about-us/partners/mou-new.aspx> (дата звернення : 20.02.2020).
370. Mikuriya K. Supply chain security: the customs community's response. *World Customs Journal*. 2007. Vol 2. № 1. P. 51–59.
371. Murphy S. D. Codification, progressive development, or scholarly analysis? The art of packaging the ILC's work product. *Responsibility of International Organisations Essays in Memory of Sir Ian Brownlie* / Maurizio Ragazzi ed. Leiden &

Boston : Martinus Nijhoff Publishers 2013, pp. 29–40. URL : https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1915&context=faculty_publications (дата звернення : 09.01.2020).

372. New Webster's dictionary and thesaurus of the English Language. Lexicon Publications, Inc. ; Danbury, Ct. – Rev. and updated ed., 1993. 1248 p.

373. Oppenheim L. International Law : A treatise. Vol. 1 : Peace / ed. by H. Lauterpacht. Eight ed. London : Longmans, Green and Co, 1957. lvi, 1072 p.

374. Ovádek M., Willemyns I. International Law of Customs Unions: Conceptual Variety, Legal Ambiguity and Diverse Practice. *European Journal of International Law*. 2019, Vol 30, Iss. 2, P. 361–389.

375. Oxford Russian Dictionary. English – Russian. Edited by Paul Falla. Rev. and updated throughout by Colin Howlett. Oxford – Moscow, 1999. 738 p.

376. Partner Organizations. URL : http://www.wcoomd.org/en/about-us/partners/international_organizations.aspx (дата звернення : 23.02.2020).

377. Perepolkin S. M. Legal capacity, institutional structure, privileges and immunities of Customs Cooperation Council. *Customs Scientific Journal*. 2019. № 2. P. 44–56.

378. Pound R. Why Law Day. *Harvard Law School Bulletin*. 1958. Vol. X. № 3. P. 4.

379. Professional Standards. Brussels : World Customs Organization, 2008. 46 p.

380. Professionalism in Customs and workforce development. *World Customs Journal*. 2011. Vol 5. № 2. P. 141–143.

381. Programme pluriannuel pour la réalisation de l'union douanière. *Journal officiel des Communautés Europeennes*. 1979. № C 84. P. 2–10.

382. Pronto A. N. Codification and Progressive Development of International Law: A Legislative History of Article 13 (1) (a) of the Charter of the United Nations. *FIU LAW REVIEW*. 2019. Vol. 13. P. 1101–1123. URL : <https://ecollections.law.fiu.edu/lawreview/vol13/iss6/11> (дата звернення : 09.01.2020).

383. Protocol to the International Convention Relating to the Simplification of Customs Formalities. *The American Journal of International Law*. 1925. Vol. 19. № 4. P. 166–167.

384. Raic D. Statehood and the Law of Self-Determination. The Hague [etc] : Kluwer Law International, 2002. xix, 495 p.

385. Raustiala K., Slaughter A.-M. International law, international relations and compliance. In W. Carlsnaes, Th. Risse and B. A. Simmons (eds). *Handbook of international relations*. London : Sage Publications, 2002. P. 538–559.

386. Recommendations. URL : <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/recommendations.aspx> (дата звернення : 20.02.2020).

387. Règlement (CE) № 1192/2008 de la Commission, du 17 novembre 2008, modifiant le règlement (CEE) № 2454/93 fixant certaines dispositions d'application du règlement (CEE) № 2913/92 du Conseil établissant le code des douanes communautaire. *Journal officiel de l'Union Européenne*. 2008. № L 329. P. 1–51.

388. Règlement (CE) № 450/2008 du Parlement Européen et du Conseil, du 23 avril 2008, établissant le code des douanes communautaire (code des douanes modernise). *Journal officiel de l'Union Européenne*. 2008. № L 145. P. 1–64.

389. Règlement (CEE) № 2454/93 de la Commission, du 2 juillet 1993, fixant certaines dispositions d'application du règlement (CEE) № 2913/92 du Conseil établissant le code des douanes communautaire. *Journal officiel des Communautés Européennes*. 1993. № L 253. P. 1–766.

390. Règlement (CEE) № 2658/87 du Conseil du 23 juillet 1987 relatif à la nomenclature tarifaire et statistique et au tarif douanier commun. *Journal officiel des Communautés Européennes*. 1987. № L 256. P. 1–675.

391. Règlement (CEE) № 2913/92 du Conseil, du 12 octobre 1992, établissant le code des douanes communautaire. *Journal officiel des Communautés Européennes*. 1992. № L 302. P. 1–50.

392. Règlement (CEE) № 918/83 du Conseil du 28 mars 1983 relatif à

l'établissement du régime communautaire des franchises douanières. *Journal officiel des Communautés Européennes*. 1983. № L 105. P. 1–37.

393. Regulation (EU) № 1294/2013 Of The European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing an action programme for customs in the European Union for the period 2014-2020 (Customs 2020) and repealing Decision No 624/2007/EC. *Official Journal of the European Union*. 2013. № L 347. P. 209–220.

394. Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. *Official Journal of the European Union*. 2013. № L 269. P. 1–101.

395. Report of the International Law Commission covering the work of its fourteenth session, 24 April-29 June 1962. *Yearbook of the International Law Commission*. 1962. Vol. 2. iii, 198 p.

396. Resolution of the Policy Commission on the Guiding Principles for Cross-Border E-Commerce (December 2017). URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/resolutions/policy-commission-resolution-on-cross_border-ecommerce_en.pdf?la=en (дата звернення : 15.02.2020).

397. Resolutions. URL : <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/resolutions.aspx> (дата звернення : 20.02.2020).

398. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. Brussels, World Customs Organization. 2015. 73 p.

399. Scharf M. P. The law of international organizations: problem and materials. 2nd ed. Durham, NC : Carolina Academic Press, 2007. xxvii, 1326 p.

400. Schermers H. G., Blokker N. M. International institutional law: unity within diversity. 5nd rev. ed. Leiden : M. Nijhoff, 2011. xxxvi, 1273 p.

401. Shome P. Customs in international relations: the Indian context. *World Customs Journal*. 2013. Vol 7. № 1. P. 55–70.

402. Statute of the International Law Commission 1947. URL : <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf> (дата звернення : 11.01.2020).

403. Tarun J. Codification and Progressive Development of International Law (January 2006). URL : <https://ssrn.com/abstract=1120849> (дата звернення : 10.01.2020).

404. The elaboration of general multilateral conventions and of non-contractual instruments having a normative function or objective. *Annuaire de l'Institut de Droit International*. 1986. Vol. 61. T. 2. P. 257–267.

405. *The Works of Jeremy Bentham, vol. 10 (Memoirs Part I and Correspondence)* [1843] / John Bowring ed. URL : <https://oll.libertyfund.org/titles/bentham-the-works-of-jeremy-bentham-vol-10-memoirs-part-i-and-correspondence> (дата звернення: 11.01.2020).

406. Truel C., Maganaris E. Breaking the code: the impact of the Union Customs Code on international transactions. *World Customs Journal*. 2015. Vol 9. № 2. P. 12–23.

407. United Nations Convention on the Law of the Sea. Montego Bay, 10 December 1982. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1994. Vol. 1833. P. 3–581.

408. Vienna Convention on Consular Relations. Vienna, 24 April 1963. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1967. Vol. 596. P. 261–467.

409. Vienna Convention on Diplomatic Relations. Vienna, 18 April 1961. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1964. Vol. 500. P. 95–221.

410. Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969. *Treaty Series*. New York : United Nations, 1987. Vol. 1155. P. 331–512.

411. Vitzthum W. *Volkerrecht : Lehrbuch*. – 7, überarbeitete und aktualisierte Auflage / bearbeitet von M. Bothe, R. Dolzer [und 8 weiteren] ; herausgegeben von W. G. Vitzthum und A. Proelß (Hrsg.). Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2016. xxxviii, 705 s.

412. WCO Academy. URL : <https://academy.wcoomd.org/> (дата звернення : 10.07.2019).

413. WCO Working Bodies. URL : <http://www.wcoomd.org/en/about-us/wco-working-bodies.aspx> (дата звернення : 26.12.2019).

414. WCO Regional Training Centres. URL : http://www.wcoomd.org/en/about-us/wco-regional-bodies/regional_training_centres.aspx (дата звернення : 10.07.2019).

415. Webster's New World dictionary and thesaurus / compiled by the staff of Webster's New World Dictionary ; Michael Agnes, editor in chief ; with principal thesaurus text by Charlton Laird. 2nd ed. 2002. xvii, 750 p.

416. Weerth C. HS 2007: notes of the tariff nomenclature and the additional notes of the EC. *World Customs Journal*. 2008. Vol 2. № 1. P. 111–115.

417. Weerth C. The Structure and Function of the World Customs Organization. *Global Trade and Customs Journal*. 2009. Vol 4. Iss. 5. P. 131–154.

418. Weerth C. The World Trade Organization and World Customs Organization key conventions and agreements (TFA, HSC, RKC): membership trends and opportunities. *World Customs Journal*. 2020. Vol 14. № 1. P. 107–126.

419. Wei L. China Customs' reform: approaches to improving the professionalism of customs clearing agents to enhance trade facilitation. *World Customs Journal*. 2015. Vol 9. № 1. P. 71–82.

420. Widdowson D. The changing role of customs: evolution or revolution? *World Customs Journal*. 2007. Vol 1. № 1. P. 31–37.

421. Wolfgang H.-M. Emerging issues in European customs law. *World Customs Journal*. 2007. Vol 1. № 1. P. 3–10.

422. Wolfgang H.-M., Brovka G., Belozerov I. The Eurasian Customs Union in transition. *World Customs Journal*. 2013. Vol 7. № 2. P. 93–103.

423. Wolfgang H.-M., Dallimore Chr. The World Customs Organization and its Role in the System of World Trade: An Overview. *European Yearbook of International Economic Law*. 2012. Vol. 3. P. 613–633.

424. Wolfgang H.-M., Harden K. The new European customs law. *World Customs Journal*. 2016. Vol 10. № 1. P. 3–16.

425. Wolfgang H.-M., Talke O. Emerging issues in European customs law. *World Customs Journal*. 2008. Vol 2. № 1. P. 3–16.

426. Wolfgang H.-M., Talke O. Emerging issues in European customs law. *World Customs Journal*. 2007. Vol 1. № 2. P. 3–16.

427. Yearbook of International Organizations. URL : <https://uia.org/yearbook> (дата звернення : 11.02.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ****Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:**

1. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти : монографія. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2020. 360 с.
2. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове забезпечення надання взаємної адміністративної допомоги з митних питань. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2010. № 1 (4). С. 65–68.
3. Перепьолкін С. М. Щодо полегшення процедур перетину кордонів під час міжнародних автомобільних перевезень. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2010. № 2 (5). С. 87–92.
4. Перепьолкін С. М. Міжнародні митні організації. *Митна справа*. 2011. № 5 (77). С. 27–32.
5. Перепьолкін С. М. Міжнародні договори як складова законодавства України з питань державної митної справи. *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 146–149.
6. Перепьолкін С. М. Всесвітня митна організація: система та компетенція інституційного апарату. *Міжнародне право XXI століття : сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / за ред. М. М. Микієвича*. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. С. 275–290.

7. Перепелкин С. М. Проблемы нормативно-правового обеспечения реализации норм международного таможенного права в Украине. *Leges si viata*. 2013. № 12/3 (264). С. 171–174.

8. Перепелкин С. М. Нормотворческая деятельность Всемирной таможенной организации. *Академический вестн. Ростовского филиала Российской таможенной академии*. 2013. № 2 (15). С. 49–52.

9. Перепьолкін С. М. Проблеми викладання міжнародного митного права у вітчизняних та зарубіжних навчальних закладах. *Український часопис міжнародного права. Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права*. 2013. № 1–1. С. 176–180.

10. Перепьолкін С. М. Виникнення міжнародних митних відносин. *Вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць*. 2013. № 2 (66). С. 77–83.

11. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове регулювання міжнародних митних відносин: стан наукової розробленості проблем теорії і практики. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2013. № 1 (10). С. 53–57.

12. Перепьолкін С. М. Внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного митного права : організаційно-правова (інституційна) складова. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2013. № 2 (11). С. 63–67.

13. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы участия Украины в борьбе с таможенными правонарушениями. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 3. С. 226–229.

14. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права: з 1891 р. дотепер. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2 (V. 2). С. 28–33.

15. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права : від давніх віків до 1891 р. *Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 43–49.

16. Перепьолкін С. М. Мета, завдання та функції Всесвітньої митної організації. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 3. С. 223–226.

17. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного митного права як категорія міжнародного права. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 53–62.
18. Перепьолкін С. М. Джерела та форми міжнародного митного права. *Правова позиція*. 2017. № 2 (19). С. 79–84.
19. Перепьолкін С. М. Стандарти міжнародного митного права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 4 (22). С. 13–24.
20. Перепьолкін С. М. Класифікація принципів міжнародного митного права. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1 (81). С. 198–207.
21. Перепьолкін С. М. Система міжнародного митного права. *Українській часопис міжнародного права*. 2018. № 1. С. 69–73.
22. Перепьолкін С. М. Термінологічна невизначеність категорій «об'єкт» і «предмет» у доктрині міжнародного митного права. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 83–89.
23. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права: шлях до парадигми. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 21. С. 39–45.
24. Перепьолкін С. М. Співвідношення понять «зміст права» та «форма права» в доктрині міжнародного митного права. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 22. С. 68–76.
25. Перепьолкін С. М. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 324–331.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Перепьолкін С. М. Аналіз сучасного стану дослідження міжнародно-правовою доктриною змісту міжнародного митного права та його місця в системі міжнародного права. *Вплив права та закону на сучасний розвиток суспільства* :

матеріали міжн. наук.-практ. конф., 27–28 груд. 2012 р. Ужгород. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2012. С. 187–188.

2. Перепьолкін С. М. Модернізація митної служби : актуальні питання підготовки персоналу. *Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти)* : матеріали VI міжн. наук.-практ. конф. молодих учених. 29 березн. 2013 р. Дніпропетровськ : АМСУ, 2013. Т. 1. С. 75–76.

3. Перепьолкін С. М. Щодо виникнення міжнародного правового регулювання міжнародних митних відносин. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 трав. 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 345–347.

4. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы таможенного администрирования. *ВТО и Таможенный союз : перспективы интеграционного сотрудничества* : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей, практических работников, 27 мая 2013 г. Саратов. Вып. 4. Сб. науч. статей. Саратов : Изд-во «Саратовский источник», 2013. С. 94–98.

5. Перепьолкін С. М. Законодавство України з питань державної митної справи: національна та міжнародно-правова складові. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених. 25–26 листоп. 2013 р. Донецьк : Донбас, 2013. С. 39–42.

6. Перепелкин С. М. Международный договор как источник государственного таможенного регулирования в Украине и Российской Федерации. *Актуальные проблемы совершенствования теории и практики таможенного дела в условиях членства России во Всемирной торговой организации* : сб. материалов

международ. науч.-практ. конф. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2013. С. 324–327.

7. Перепелкин С. М. Особенности международного нормотворчества в области таможенной деятельности. *Право, правосудие, исполнение наказаний: отечественный и зарубежный опыт* : материалы междунар. науч.-практ. конф., 29–30 мая 2014 г. Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2014. С. 260–266.

8. Перепьолкін С. М. Проблема періодизації історії міжнародного митного права. *Právna veda a prax v treťom tisícročí : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 27–28 febr. 2015*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2015. С. 44–46.

9. Перепьолкін С. М. Україна та Всесвітня митна організація. *Міжнародні організації та міжнародне право XXI століття : етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19 лют. 2016 р. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. С. 139–141.

10. Перепелкин С. М. К вопросу о признаках принципов международного таможенного права: объективность и историчность. *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика* : материалы междунар. заочной науч.-практ. конф., 20 мая 2016 г. Могилев : Могилевск. институт МВД, 2016. С. 202–205.

11. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права. *Проблемы правового регулирования общественных отношений : теория, законодательство, практика* : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23–24 ноябр. 2018 г. Брест : Изд-во БрГУ имени А. С. Пушкина, 2019. С. 563–566.

12. Перепелкин С. М. Кодификация и прогрессивное развитие международного таможенного права. *Актуальные проблемы теории и практики таможенного дела в условиях международной экономической интеграции.* :

матеріали II міжнарод. науч.-практ. конф., г. Минск, Респ. Беларусь, 25 марта 2020 г. Минск : БГУ, 2020. С. 87–93.

13. Перепьолкін С. М. Правоздатність Ради митного співробітництва. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 15 трав. 2020 р. Дніпро : УМСФ, 2020. С. 138–140.

14. Перепьолкін С. М. Правотворча діяльність у галузі міжнародних митних відносин *Травневі правові читання* : матеріали I всеукр. наук.-практ. конф., 7 трав. 2020 р. Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2020. С. 448–450.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дослідження:

1. Перепьолкін С. М. Міжнародне співробітництво з питань державної митної справи. *Науково-практичний коментар до Митного кодексу України* : в 3 т. Глава 78 / Редкол. : М. Я. Азаров (голова редкол.) та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. Т. 3. С. 384–398.

2. Перепелкин С. М. Международные организации в международном таможенном праве. *Сб. трудов молодых ученых, аспирантов и участников Студенческого научного кружка кафедры административного и таможенного права*. Вып. 2 / под общ. ред. Е. С. Недосековой. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2012. С. 199–204.

3. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного права як категорія міжнародного права. *Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського* : монографія. / В. В. Гутник та ін. ; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. С. 77–89.

4. Perepolkin S. M. Legal capacity, institutional structure, privileges and immunities of Customs Cooperation Council. *Customs Scientific Journal*. 2019. № 2. P. 44–56.

АКТ
про впровадження в науково-дослідну діяльність Університету
митної справи та фінансів матеріалів дисертації
Перепьолкіна Сергія Михайловича за темою
«Міжнародне митне право: питання теорії та практика
застосування», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Комісія у складі: проректора з наукової роботи Університету митної справи та фінансів, д.ю.н., професора Д.В. Приймаченка, проректора з навчальної роботи, к.ю.н., доцента Є.В. Гармаша, директора навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин, к.ю.н., доцента В.В. Ліпинського, в. о. завідуючого кафедрою адміністративного та митного права, д.ю.н., професора Лютікова П.С., склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Перепьолкіна Сергія Михайловича за темою: «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, використовуються в науково-дослідній діяльності кафедри міжнародного права та кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів, а саме:

- в процесі наукового дослідження за науково-дослідною темою «Співвідношення міжнародного права з правом України» (номер державної реєстрації № 0120U101557);

- в процесі наукового дослідження за науково-дослідною темою «Адміністративно-правове регулювання публічних відносин» (номер державної реєстрації № 0119U100014).

На кафедру міжнародного права та кафедру адміністративного та митного права було подано для ознайомлення та подальшого використання матеріали, в яких викладено основні положення дисертації Перепьолкіна С.М., а саме:

1. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти : монографія. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2020. 360 с.

2. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове забезпечення надання взаємної адміністративної допомоги з митних питань. Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право». 2010. № 1 (4). С. 65–68.

3. Перепьолкін С. М. Щодо полегшення процедур перетину кордонів під час

міжнародних автомобільних перевезень. Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право». 2010. № 2 (5). С. 87–92.

4. Перепьолкін С. М. Міжнародні митні організації. Митна справа. 2011. № 5 (77). С. 27–32.

5. Перепьолкін С. М. Міжнародні договори як складова законодавства України з питань державної митної справи. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 146–149.

6. Перепьолкін С. М. Всесвітня митна організація: система та компетенція інституційного апарату. Міжнародне право ХХІ століття : сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / за ред. М. М. Микієвича. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. С. 275–290.

7. Перепелкин С. М. Проблемы нормативно-правового обеспечения реализации норм международного таможенного права в Украине. *Leges et vita*. 2013. № 12/3 (264). С. 171–174.

8. Перепелкин С. М. Нормотворческая деятельность Всемирной таможенной организации. Академический вестн. Ростовского филиала Российской таможенной академии. 2013. № 2 (15). С. 49–52.

9. Перепьолкін С. М. Проблеми викладання міжнародного митного права у вітчизняних та зарубіжних навчальних закладах. Український часопис міжнародного права. Спецвипуск : Проблеми викладання міжнародного права. 2013. № 1–1. С. 176–180.

10. Перепьолкін С. М. Виникнення міжнародних митних відносин. Вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. 2013. № 2 (66). С. 77–83.

11. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правове регулювання міжнародних митних відносин: стан наукової розробленості проблем теорії і практики. Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право». 2013. № 1 (10). С. 53–57.

12. Перепьолкін С. М. Внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного митного права : організаційно-правова (інституційна) складова. Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право». 2013. № 2 (11). С. 63–67.

13. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы участия Украины в борьбе с таможенными правонарушениями. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 3. С. 226–229.

14. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права: з 1891 р. дотепер. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2 (V. 2). С. 28–33.

15. Перепьолкін С. М. Історія міжнародного митного права : від давніх віків до 1891 р. Вісн. Академії митної служби України. Серія : «Право». 2015. № 1 (14). С. 43–49.

16. Перепьолкін С. М. Мета, завдання та функції Всесвітньої митної організації. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 3. С. 223–226.

17. Перепьолкін С. М. Принципи міжнародного митного права як категорія міжнародного права. *Правова позиція*. 2017. № 1 (18). С. 53–62.

18. Перепьолкін С. М. Джерела та форми міжнародного митного права. *Правова позиція*. 2017. № 2 (19). С. 79–84.

19. Перепьолкін С. М. Стандарти міжнародного митного права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 4 (22). С. 13–24.
20. Перепьолкін С. М. Класифікація принципів міжнародного митного права. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1 (81). С. 198–207.
21. Перепьолкін С. М. Система міжнародного митного права. *Українській часопис міжнародного права*. 2018. № 1. С. 48–52.
22. Перепьолкін С. М. Термінологічна невизначеність категорій «об'єкт» і «предмет» у доктрині міжнародного митного права. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 83–89.
23. Bilozorov I. V., Ivaniy O. M., Perepolkin S. M. International customs law as a means of public and private law specialists training improvement. *Asia Life Sciences*. 2019. Supplement 21 (2). P. 433–445.
24. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права: шлях до парадигми. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 21. С. 39–45.
25. Перепьолкін С. М. Співвідношення понять «зміст права» та «форма права» в доктрині міжнародного митного права. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 22. С. 68–76.
26. Перепьолкін С. М. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного митного права. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 324–331.
27. Перепьолкін С. М. Аналіз сучасного стану дослідження міжнародно-правовою доктриною змісту міжнародного митного права та його місця в системі міжнародного права. Вплив права та закону на сучасний розвиток суспільства : матеріали міжн. наук.-практ. конф., 27–28 груд. 2012 р. Ужгород. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2012. С. 187–188.
28. Перепьолкін С. М. Модернізація митної служби : актуальні питання підготовки персоналу. Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти) : матеріали VI міжн. наук.-практ. конф. молодих учених. 29 березн. 2013 р. Дніпропетровськ : АМСУ, 2013. Т. 1. С. 75–76.
29. Перепьолкін С. М. Щодо виникнення міжнародного правового регулювання міжнародних митних відносин. *Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 16–17 трав. 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 345–347.
30. Перепелкин С. М. Международно-правовые основы таможенного администрирования. ВТО и Таможенный союз : перспективы интеграционного сотрудничества : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей, практических работников, 27 мая 2013 г. Саратов. Вып. 4. Сб. науч. статей. Саратов : Изд-во «Саратовский источник», 2013. С. 94–98.
31. Перепьолкін С. М. Законодавство України з питань державної митної справи: національна та міжнародно-правова складові. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення :*

- зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених. 25–26 листоп. 2013 р. Донецьк : Донбас, 2013. С. 39–42.
32. Перепелкин С. М. Международный договор как источник государственного таможенного регулирования в Украине и Российской Федерации. Актуальные проблемы совершенствования теории и практики таможенного дела в условиях членства России во Всемирной торговой организации : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2013. С. 324–327.
33. Перепелкин С. М. Особенности международного нормотворчества в области таможенной деятельности. Право, правосудие, исполнение наказаний: отечественный и зарубежный опыт : материалы междунар. науч.-практ. конф., 29–30 мая 2014 г. Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2014. С. 260–266.
34. Перепьолкін С. М. Проблема періодизації історії міжнародного митного права. *Právna veda a prax v tret'om tisícročí : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 27–28 febr. 2015. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2015. С. 44–46.*
35. Перепьолкін С. М. Україна та Всесвітня митна організація. Міжнародні організації та міжнародне право ХХІ століття : етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19 лют. 2016 р. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. С. 139–141.
36. Перепелкин С. М. К вопросу о признаках принципов международного таможенного права: объективность и историчность. Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика : материалы междунар. заочной науч.-практ. конф., 20 мая 2016 г. Могилев : Могилевск. институт МВД, 2016. С. 202–205.
37. Перепьолкін С. М. Місце міжнародного митного права в системі міжнародного права. Проблеми правового регулювання общественных отношений : теория, законодательство, практика : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23–24 ноябр. 2018 г. Брест : Изд-во БрГУ имени А. С. Пушкина, 2019. С. 563–566.
38. Перепелкин С. М. Кодификация и прогрессивное развитие международного таможенного права. Актуальные проблемы теории и практики таможенного дела в условиях международной экономической интеграции. : материалы II междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, Респ. Беларусь, 25 марта 2020 г. Минск : БГУ, 2020. С. 87–93.
39. Перепьолкін С. М. Правоздатність Ради митного співробітництва. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 15 трав. 2020 р. Дніпро : УМСФ, 2020. С. 138–140.
40. Перепьолкін С. М. Правотворча діяльність у галузі міжнародних митних відносин Травневі правові читання : матеріали I всеукр. наук.-практ. конф., 7 трав. 2020 р. Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2020. С. 448–450.
41. Перепьолкін С. М. Міжнародне співробітництво з питань державної митної справи. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України : в 3 т.

Глава 78 / Редкол. : М. Я. Азаров (голова редкол.) та ін. Київ : ДНУ «Акад. фін. управління», 2012. Т. 3. С. 384–398.

42. Перепелкин С. М. Международные организации в международном таможенном праве. Сб. трудов молодых ученых, аспирантов и участников Студенческого научного кружка кафедры административного и таможенного права. Вып. 2 / под общ. ред. Е. С. Недосековой. Москва : Изд-во Российской таможенной академии, 2012. С. 199–204.

43. Переполькін С. М. Принципи міжнародного права як категорія міжнародного права. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського : монографія. / В. В. Гутник та ін. ; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. С. 77–89.

44. Perepolkin S. M. Legal capacity, institutional structure, privileges and immunities of Customs Cooperation Council. Customs Scientific Journal. 2019. № 2. P. 44–56.

Комісія вважає, що результати проведеного дослідження Переполькіна Сергія Михайловича за темою: «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», є науково обґрунтованими і закладають концептуальні основи для розвитку сучасного міжнародного митного права та внутрішньодержавного митного права та подальшого вдосконалення механізму правового регулювання в цій сфері.

Проректор з наукової роботи
Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

Д.В. Приймаченко

Проректор з навчальної роботи,
Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

Є.В. Гармаш

Директор навчально-наукового інституту
права та міжнародно-правових відносин,
Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

В.В. Ліпинський

В. о. завідуючого кафедрою
адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

П.С. Лютіков

Додаток В

про впровадження в навчальний процес Університету митної справи та фінансів матеріалів дисертації Перепьолкіна Сергія Михайловича за темою «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Комісія у складі: проректора з наукової роботи Університету митної справи та фінансів, д.ю.н., професора Д.В. Приймаченка, проректора з навчальної роботи, к.ю.н., доцента Є.В. Гармаша, начальника навчально-методичного відділу к.е.н., доцента Д.П. Дубицького, директора навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин, к.ю.н., доцента В.В. Ліпінського, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження завідуючого кафедрою міжнародного права навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів Перепьолкіна Сергія Михайловича за темою: «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, використовуються в навчальному процесі Університету митної справи та фінансів, а саме:

- при підготовці навчально-методичних комплексів навчальних дисциплін: «Міжнародне публічне право (основи теорії; основні галузі)», «Міжнародне митне право» та «Митне право»;
- при викладанні лекцій навчальної дисципліни «Міжнародне публічне право (основи теорії; основні галузі)», за темами: «Принципи міжнародного права», «Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права», «Джерела міжнародного права», «Право міжнародних договорів»;
- при викладанні лекцій навчальної дисципліни «Міжнародне митне право» за темами: «Поняття міжнародного митного права», «Суб'єкти міжнародного митного права», «Територія в міжнародному митному праві» «Інститут міжнародних договорів в міжнародному митному праві», «Інститут міжнародних організацій в міжнародному митному праві», «Стандарти міжнародного митного права», «Митна інтеграція європейських держав та її вплив на розвиток міжнародного митного права», «Митне право Європейського Союзу»;
- при проведенні практичних занять з навчальної дисципліни «Митне право» за темами: «Система та функції митних органів», «Правові основи митно-тарифного регулювання», «Правове забезпечення митного оформлення»;
- при підготовці підручника «Основи права Європейського Союзу»;
- при підготовці монографії «Міжнародне митне право у сучасному вимірі: теоретичний, методологічний та прикладний аспекти».

На кафедрі міжнародного права та адміністративного та митного права було подано для ознайомлення та подальшого використання навчально-методичні матеріали, в яких викладено основні положення дисертації.

Підготовлені завідувачем кафедри міжнародного права положення, узагальнення, висновки та рекомендації безумовно поглиблюють теоретико-прикладні аспекти застосування міжнародного митного права як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівнях правового регулювання митних відносин.

Таким чином, комісія вважає, що результати проведеного завідувачем кафедри міжнародного права Перепьолкіним С.М. наукового дослідження, отримані на основі узагальнення доктринальних підходів до розуміння міжнародного митного права, а також існуючої практики його застосування, є науково обґрунтованими й підвищують ефективність вирішення протиріч взаємодії міжнародного митного права та внутрішньодержавного митного права, а також можуть бути рекомендовані до використання у навчальному процесі підготовки студентів за спеціальностями «Право» і «Міжнародне право», перепідготовки та підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб Державної митної служби України.

Проректор з наукової роботи
Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

Д.В. Приймаченко

Проректор з навчальної роботи,
Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

Є.В. Гармаш

Начальник навчально-методичного відділу,
Університету митної справи та фінансів,
к.е.н., доцент

Д.П. Дубицький

Директор навчально-наукового інституту
права та міжнародно-правових відносин,
Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

В.В. Ліпинський

ДЕРЖАВНА МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
(Держмитслужба)

вул. Дегтярівська, 11Г, м. Київ, 04119, тел.: (044) 481-20-42, (044) 481-19-58, (044) 481-20-20
E-mail: post@customs.gov.ua; Код ЄДРПОУ 43115923

15.10.2020 № 08-1/3000 **А К Т**

про запровадження в практичну діяльність Державної митної служби України результатів дисертаційного дослідження Перепьолкіна С.М. «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11. – міжнародне право.

Завідуючий кафедрою міжнародного права навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів Перепьолкін Сергій Михайлович згідно з планом підготовки дисертаційного дослідження за темою «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», в 2017-2020 роках узагальнив та проаналізував доктринальні підходи до розуміння міжнародного митного права та його співвідношення з митним правом України, а також практику міжнародного митного співробітництва України та нормотворчу і правозастосовну діяльність національних митних органів на її основі. Так, зокрема було досліджено практику укладання та виконання міжнародних договорів України з питань митної справи та визначено їх місце в законодавстві України з питань митної справи, охарактеризовано поняття «стандарти міжнародного митного права» та висвітлена роль стандартів Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р., Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації з безпеки і сприяння світовій торгівлі від 23 червня 2005 р. та митних стандартів ЄС Customs Blueprints у реформуванні митних органів України тощо. На основі аналізу сучасного стану імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного митного права Україною, запропоновано конкретні пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення законодавства України з питань митної справи та практичної участі у її здійсненні Державної митної служби України.

Перепьолкін С.М. є представником авторського колективу науково-практичного коментаря до Митного кодексу України. Матеріали його дослідження неодноразово використовувалися для фахової підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб Державної митної служби України.

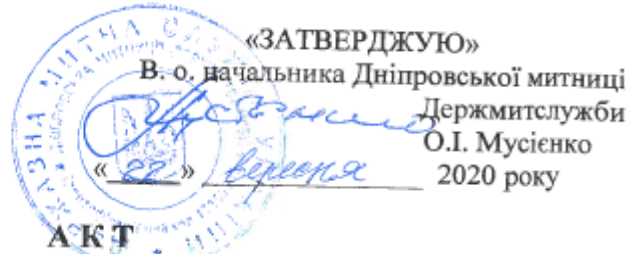
029300

Заступник Голови
Державної митної служби України
«15» *Суворова* 2020 року

Суворова
В.В. Суворов

Додаток Д

АКТ
про запровадження в практичну діяльність Дніпровської митниці
Держмитслужби результатів дисертаційного дослідження Перепьолкіна С.М.
«Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.11. – міжнародне право

Комісія у складі: першого заступника начальника Дніпровської митниці Держмитслужби О.О. Мужева; начальника управління забезпечення протидії митним правопорушенням Дніпровської митниці Держмитслужби Д.В. Кононова; начальника управління кадрового забезпечення та розвитку персоналу Дніпровської митниці Держмитслужби І.В. Ярової; начальника управління з наряду реалізації правових питань Дніпровської митниці Держмитслужби О.В. Онасенко, склала цей Акт про те, що завідуючий кафедрою міжнародного права Університету митної справи та фінансів Перепьолкін С.М. за планом дисертаційного дослідження за темою «Міжнародне митне право: питання теорії та практика застосування», в 2017-2020 роках узагальнив та проаналізував правозастосовну практику Дніпровської митниці Держмитслужби в частині застосування норм міжнародного митного права у взаємодії з митним правом України.

Узагальнення, висновки та пропозиції використовуються в практичній діяльності підрозділів Дніпровської митниці Держмитслужби. Так, зокрема, вони були враховані при підготовці запитів митними органами України до митних служб зарубіжних держав для отримання потрібної інформації чи допомоги в розслідуванні справ про порушення митних правил, або інформування цих служб про можливі правопорушення на території відповідних держав. Результати дослідження також були використані при проведенні професійного навчання працівників митниці.

Перший заступник начальника
Дніпровської митниці Держмитслужби

О.О. Мужев

Начальник
управління забезпечення
протидії митним правопорушенням
Дніпровської митниці Держмитслужби

Д.В. Кононов

Начальник
управління кадрового забезпечення
та розвитку персоналу
Дніпровської митниці Держмитслужби

І.В. Ярова

Начальник
управління з наряду реалізації правових питань
Дніпровської митниці Держмитслужби

О.В. Онасенко